

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXIX, св. 2

ISSN 0350-185X
UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXIX, No. 2

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović, Dr Sreto Tanasić,
Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov, Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE
2023

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЛУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXIX, св. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Слободан Ремейић, др Јелица Стојановић, др Срејто Танасић,
др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов, др Викјор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2023

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог = South Slavic
Philologist / главни уредник Рајна Драгићевић. - Књ. 1, св. 1/2
(1913) ; књ. 2, св. 1/2 (1921)-књ. 11 (1931) ; књ. 12 (1933)-књ.
17 (1938/1939) ; књ. 18, св. 1/4 (1949/1950)- . - Београд
: Српска академија наука и уметности : Институт за српски
језик САНУ, 1913; 1921-1931; 1933-1938/39; 1949/50-
(Београд : Службени гласник). - 24 cm

Полугодишње. - Друго издање на другом медијуму:
Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763
ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог
COBISS.SR-ID 615183

Секретар Уређивачког одбора
др Владан Јовановић

Рецензенти

др Жарко Бошњаковић (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду), академик Јасмина Грковић-Мејор (Српска академија наука и уметности), dr Aleksandra Derganc (Filozofska fakulteta v Ljubljani), др Ксенија Кончаревић (Филолошки факултет Универзитета у Београду), dr Anna Kretschmer (Institut für Slawistik, Universität Wien), академик Александар Лома (Српска академија наука и уметности), др Весна Ломпар (Филолошки факултет Универзитета у Београду), академик Александр А. Лукашанец (НАН Беларуси), Tatjana Milliaresi (Université d'Etat de Lille), др Софија Милорадовић (Институт за српски језик САНУ), др Радивоје Младеновић (Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу), др Мирослав Николић (Филолошки факултет Универзитета у Београду), dr Ivo Pranjković (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), др Слободан Павловић (Филозофски факултет Универзитета у Београду), Лариса Викторовна Рацибурская (Национальный исследовательский Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского), академик Слободан Реметић (Академија наука и уметности Републике Српске), др Стана Ристић (Институт за српски језик САНУ), др Ди Сяоя (Сичуанский университет, Китай), др Марија Стефановић (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду), др Срето Танасић, дописни члан (Академија наука и уметности Републике Српске), др Божо Ћорић (Филолошки факултет Универзитета у Београду)

Ово издање финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 26. септембра 2023.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура: мср Дивна Продановић

Коректура резимеа на руском: мср Стефан Милошевић

Коректура резимеа на енглеском: др Татјана Ружин Ивановић

Припрема за штампу: Давор Палчић (*palcic@eunet.rs*)

Штампа: Службени гласник, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Рајна Драгићевић: Један рођендан који не заборављамо (Милка Ивић 1923–2023)	9
--	---

Студије и расправе

Елена В. Петрухина: Особенности аспектуальной деривации в русском языке (на славянском фоне)	11
Јелена В. Петрухина: Карактеристике аспекатске деривације у руском језику (на словенском фону)	26
Elena V. Petrukhina: Features of Aspectual Derivation in Russian (on the Slavic Background)	27
Swetlana Mengel, Maria Cristina Bragone: «... <i>Imprimi sicut Nationi Russicae decori & utilitati foret ...</i> »: Роль просветительской деятельности немецких пиетистов в России начала XVIII века и их вклад в формирование русской профессиональной терминологии	29
Светлана Менгел, Марија Кристина Брагоне: Улога просветне делатности немачких пијетиста у Русији почетком XVIII века и њихов допринос формирању руске професионалне терминологије	61
Swetlana Mengel, Maria Cristina Bragone: “... <i>Imprimi sicut Nationi Russicae decori & utilitati foret ...</i> ”: The Role of German Pietists’ Educational Activities in the Early Eighteenth-century Russia and their Contribution to the Formation of Russian Professional Terminology	62
Наташа Ж. Драгин: Од бана до херцега: страни лексички слојеви у ћирилским пословноправним актима средњовековне Босне и Хума	63
Наташа Ж. Драгин: От бана до герцега: иностранные лексические пласты в кириллических делово-юридических актах средневековой боснии и хума	89
Nataša Ž. Dragin: From Ban to Herzeg: Foreign Lexical Layers in Cyrillic Business and Legal Acts of Medieval Bosnia and Hum	90
Ненад Б. Ивановић, Јована Б. Јовановић: <i>Збирка грдних имена Ђорђа Натошевића (1821–1887) као извор за проучавање лексику погрдног значења у савременом српском језику</i>	91
Ненад Б. Ивановић, Јована Б. Јовановић: <i>Сборник уничижительных имён Джорджа Натошевича (1821–1887) как источник для изучения лексики пейоративного значения в современном сербском языке</i>	116
Enad B. Ivanović, Jovana B. Jovanović: <i>A Collection of Coarse Words in Manuscript Form by Đorđe Natošević (1821–1887) as a Source for the Scientific Study of Derogatory Terms in the Serbian Language</i>	117

Бојана М. Вельовић Поповић: Глаголски систем говора Прилуђја код Вучитрна	121
Бояна М. Вельович Попович: Система глаголов речи Прилуђья близ Вучитрна	148
Bojana M. Veljović Popović: Verbal System of the Priluzje Dialect in Vučitrn	149
Татјана Г. Трајковић: Радни глаголски придев мушког рода једине у говорима Косовског Поморавља	151
Татьяна Г. Трайкович: Действительное причастие мужского рода единственного числа в говорах Косовского Поморавья	168
Tatjana G. Trajković: Past Verb Form of Third Person Masculine Singular in the Vernaculars of Kosovsko Pomoravlje	170
Милош М. Ковачевић: Статус везника <i>док</i> у контрастним реченицама	171
Милош М. Ковачевич: Статус союза <i>док</i> в сопоставительных предложениях	188
Miloš M. Kovačević: Status of the Conjunction <i>док</i> ('while') in Contrast Clauses	189
Юйцинь Пань: Функционирование иноязычной лексики в русском и китайском языках начала XXI века (сравнительный аспект)	191
Јућин Пан: Функционисање стране лексике у руском и кинеском језику на почетку XXI века (компаративни аспект)	209
Yuqin Pan: The Functioning of Loanwords in the Russian and Chinese Languages in the Early 21 st Century (Comparative Aspect)	209
Данило С. Алексић: Неки „родно осетљиви“ деривати на <i>-киња</i> и творбени систем српског језика	211
Данило С. Алексић: Некоторые «гендерно чувствительные» дериваты на <i>-киња</i> и словообразовательная система сербского языка	238
Danilo S. Aleksić: Some "Gender-Sensitive" Derivatives Ending in <i>-kinja</i> and the Word-Formation System of the Serbian Language	238
Драгана М. Ратковић: Зоонимска лаудативна номинација жене с аспекта старосне доби у пиротском говору	239
Драгана М. Раткович: Зоонимическое название женщины в аспекте возраста в пиротской речи	257
Dragana M. Ratković: Zoonymic Laudative Nomination of a Woman from the Aspect of Age in the Speech of Pirot	258
Некролог	
Проф. др Вера Васић (1948–2023) (Јасмина Дражић)	259

*Анонширана библиографија Јужнословенског филолога. Ана
Миленковић и Владимир Живановић. Београд: Институт за
српски језик САНУ, 2002, 132 стр.
(Владимир Живановић, Ана Миленковић) 330*

Регистри

Регистар кључних речи LXXIX књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 341

Регистар имена LXXIX књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 343

ЈЕДАН РОЂЕНДАН КОЈИ НЕ ЗАБОРАВЉАМО (МИЛКА ИВИЋ 1923–2023)

Године 1976, у *Јужнословенском филологу* број XXXII, Уређивачки одбор нашег часописа на челу са Милком Ивић на дискретан начин обележио је стогодишњицу рођења Александра Белића, вишедеценијског уредника *Јужнословенског филолога*. У кратком уводном тексту под називом *Један рођендан који не заборављамо*, Милка Ивић је подсетила на допринос Александра Белића српској и светској славистици.

Ове године навршава се сто година од рођења академика Милке Ивић, потписника тог текста, па њој у част, понављамо тај наслов и с истом топлином и поштовањем сећамо се њеног значајног места у науци о језику и у историји *Јужнословенског филолога*.^{*} Милка Ивић је тридесет три године била главни уредник нашег часописа. Године 1975. преузела је овај захтеван посао од Михаила Стевановића, а године 2008. препустила га је академику Предрагу Пиперу. На страницама *Јужнословенског филолога* број L (1994), сумирајући „неповољан бројчани однос између педесетог оваплоћења нашег часописа и његовог осамдесет и првог рођендана“, Милка Ивић је изложила свој поглед на најважније смернице његовог уређивања. Пратећи начела која је поставио Александар Белић, она је посебно истакла значај укључивања страних аутора и приметила да је „повољан саоднос домаћих и иностарних снага у прве четири деценије овог века био од непроцењиве користи за репутацију *Јужнословенског филолога*.“ Милка Ивић је наставила да одржава међународни углед часописа па су се половином седамдесетих година, када је она преузела кормило ове публикације, „на списку аутора објављених прилога, поред угледних домаћих имена, појавила, у репрезентативном броју, и имена виђених слависта из разних земаља Европе (Аустрије, Бугарске, Дан-

---

^{*} Академику Милки Ивић у *Јужнословенском филологу* посвећујемо ово сећање, а један од издавача нашег часописа, Институт за српски језик САНУ, заједно са Филозофским факултетом Универзитета у Новом Саду и Матицом српском, објавиће зборник радова у част стогодишњице рођења академика Милке Ивић и академика Павла Ивића.

ске, Естоније, Мађарске, Немачке, Пољске, Русије, Чешке), па чак, што раније никада није био случај, и са других континената (Сједињене Америчке Државе и Нови Зеланд).“

Милка Ивић се управљала још једним важним начелом у руковођењу нашим часописом – имала је у виду, како је написала, да ће „једном потоња поколења ишчитавати историју наше лингвистичке средине са страница Јужнословенског филолога.“ Била је свесна чињенице да се „са ходом времена сваки часопис претвара у својеврстан споменик постигнућима оних нараштаја који су га својим прилозима саздавали.“ Оваквим својим ставовима, као и сталним стрпљивим радом на њиховом остваривању, поучила нас је да и сами испуњавамо задатак који је и себи тада и нама данас надахнуто срочила: „Настојмо, докле постојимо, да се са овог нашег споменика увек има шта памћења вредно прочитати!“

Завршавајући текст о стогодишњици рођења Александра Белића, Милка Ивић је истакла: „Нама је за њим остао дуг да поштујемо и памтимо шта је улагано и колико; њему за светлу успомену савесно бдење да продужимо.“ Уређивачки одбор *Јужнословенског филолога* с поштовањем и одговорношћу присећа се ових речи Милке Ивић и не заборавља их ни у најтежим временима.

Рајна Драгићевећ

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 11–27

UDK: 811.161.1'373.611

COBISS.SR-ID: 131878921

DOI: <https://doi.org/10.2298/JF12302011P>

Примљено: 10. јуна 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Елена В. Петрухина*

Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова

Филологический факультет

Кафедра русского языка

ОСОБЕННОСТИ АСПЕКТУАЛЬНОЙ ДЕРИВАЦИИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ (НА СЛАВЯНСКОМ ФОНЕ)**

В статье рассматривается один из фундаментальных типов системобразующих и функциональных языковых отношений – деривация, в наиболее сложной области ее реализации, а именно в глагольной аспектуальной сфере, где в славянских языках наблюдается тесное взаимодействие лексики, словообразования и морфологии. Анализируются также понятия модификации и мутации во внутриглагольном словообразовании. Наибольшее внимание уделено аспектуальной деривации. Данная проблематика охватывает не только грамматическую категорию вида, но и смежные словообразовательные категории, а именно фазисно-временные способы глагольного действия. Славянский глагольный вид в статье рассматривается как морфологическая деривационная категория. Показана роль видовой парности для аспектуальной деривации в целом, определены параметры видовых пар. Важность функционального критерия при определении видовых пар и факт расширения видовых корреляций в русском языке объясняется на основе теории видовой антиномии М. В. Панова. В статье обобщаются и развиваются исследования категории вида и аспектуальной деривации, проведенные автором статьи на материале русского и других славянских языков в последнее десятилетие, и намечаются перспективы развития данного направления.

---

* elena.petrukhina@gmail.com

** Исследование выполнено за счет гранта Российского научного фонда № 23-18-00260, <https://rscf.ru/project/23-18-00260/>

Ключевые слова: аспектуальная деривация, славянский вид, морфологическая деривационная категория, языковые антиномии, русский язык.

1. Деривация в широком понимании. Термин «деривация» в широком смысле понимается как процесс создания в языке вторичных единиц на базе других, принимаемых за исходные, при помощи определенных правил и операций. «Мы называем деривацией процесс образования или результат образования в языке любого вторичного знака, т. е. знака, который может быть объяснен с помощью единицы, принятой за исходную, или выведен из нее путем применения определенных правил. Принцип деривации и складывающиеся в процессе деривации единицы отношения производности между ними имеют основополагающее значение для понимания строения и функционирования всей системы языка» (Кубрякова 1974). Деривационные отношения в языке – это один из фундаментальных типов системообразующих отношений (наряду с парадигматикой и синтагматикой).

В узком значении термин «деривация», как известно, синонимичен «словообразованию». Наиболее детально в славистике описана именно словообразовательная деривация, т.е. процесс создания производных слов. Успешное развитие словообразовательной дериватологии в 20-ом веке в русистике и славистике способствовало расширенному применению дериватологической теории к анализу любых вторичных языковых единиц. Разработанные принципы ономаσιологической дериватологии М. Докулила (DOKULIL 1962) и синтаксического подхода к словообразованию В. Дорошевского (DOROSZEWSKI 1952), а также синхронной реконструкции деривационного акта (Кубрякова 1980) способствовали изучению процессов деривации во всех подсистемах языка, исследованию в 20 в. не только словообразовательной, но и формообразовательной, семантической, фразеологической и синтаксической деривации (PETRUKHINA, Karpilovska 2021). Теория деривации, активно разрабатываемая в русистике и славистике с середины XX века, хорошо вписалась в новую научную парадигму XXI в., когнитивную, интегрирующую и антропоцентрическую. Соответственно закономерным этапом развития дериватологии стало изучение роли механизмов деривации в концептуальной системе человека (БАБИНА 2007; Болдырев 2018, 2021; Петрухина 2023).

2. Морфологическая деривация. Основное внимание в данной статье уделено морфологической деривации, отражающей типологически значимую черту русского и других славянских языков (имеющую в каждом из них свои особенности), а именно тесное взаимодействие словообразовательной и грамматической систем. Морфологическая деривация в некоторых исследованиях понимается как объединяющий

термин для обозначения словоизменения (inflection) и словообразования (word-formation), т.е. как происходящие в рамках слова морфемные преобразования (разных типов) (PLANK 1981; ВУВЕЕ 1985). В российском языкознании, начиная с работ Ф. Ф. Фортунатова, Л. В. Щербы и В. В. Виноградова, складывалась тенденция к дифференциации данных процессов и, кроме того, к выделению наряду со словообразованием и словоизменением также формообразования. Формообразование как «образование грамматических форм слова» (ЯРЦЕВА 1990: 558) представлено 1) словоизменением, или образованием флективно-синтетических форм (например, личных форм глагола типа *делаю, делаешь, делает...*); 2) образованием аналитических грамматических форм типа *буду делать, делал бы*; 3) коррелятивными грамматическими формами разных слов (например, видовыми формами глаголов: *делать – сделать, доделать – доделывать*), см. Филин 1979: 379.

Такая трактовка формообразования связана с разграничением морфологических словоизменительных и деривационных категорий. В первых происходит чередование форм одного слова, например, падежных форм имени (*студент, студента, студенту...*) или личных форм глагола (*пою, поешь, поет...*), при этом между формами нет отношения производности. В морфологических деривационных категориях одна словоформа производится от другой (Бондарко 1976: 103), например при видообразовании (*строить > построить, застроить > застраивать*), образовании форм страдательного залога (*строить > строиться, асфальтировать > асфальтироваться*), степеней сравнения качественных прилагательных (*быстрый > быстрее, красивый > красивее*). Словообразовательные по своему механизму процессы – суффиксация и префиксация, используются для грамматической деривации. Идеи деривационной морфологии А. В. Бондарко развиваются в работах Ф. Лемана, а также в работах автора данной статьи (ЛЕМАН 1997; LENMANN 2003; ПЕТРУХИНА 2014).

Вопрос о деривационных грамматических категориях и о роли словообразовательного механизма формообразования был поставлен и в других работах, например в Мельчук 1997: 240–319. Отмечено тесное взаимодействие словообразования и грамматики в категориях вида, залога, степеней сравнения, в причастиях и деепричастиях, где суффиксация и префиксация используются для образования грамматических форм. Деривационные отношения между глаголами в связи с перфективацией активно исследовались в работах Л. Янды и возглавляемого ею коллектива (JANDA 2007; Янда 2012; Кузнецова, Янда 2013). Глагольной префиксации уделяется большое внимание также в исследованиях типологической направленности, показавших большую роль аспектуальной составляющей в глагольном словообразовании и в неславянских языках (АРКАДЬЕВ 2015; ПЕТРУХИНА 2021).

Рассмотрим подробнее особенности аспектуальной деривации в системе внутриглагольного словообразования в славянских языках.

3. Внутриглагольная деривация с точки зрения ономаσιологической теории М. Докулила

Как было отмечено выше, видообразование в русском и других славянских языках имеет словообразовательный механизм. Типологической особенностью русского, как и других славянских языков, являются грамматические последствия словообразовательных процессов префиксации и суффиксации глаголов, а именно их перфективация и имперфективация, когда меняются грамматическая парадигма глаголов и их сочетаемость.

Изменение вида при глагольной деривации может происходить 1) с изменением лексического значения производящего глагола: а) по модификационному типу (ДОКУЛИЛ 1962) (*видеть* → *увидеть*, *шуметь* → *зашуметь*, *пошуметь*, *прошуметь*; *лететь* → *вылететь*, *подлететь*), б) по мутационному типу (*строить* → *встроить* (*шкаф в стену*); *работать* → *разработать план*) (ПЕТРУШИНА 2023); 2) при неизменности лексического значения, что рассматривается как образование видовых пар (*подписать* → *подписывать*, *строить* → *построить*) (ПЕТРУШИНА 2023: 74–75). Разграничение модификации и мутации во внутриглагольном словообразовании является дискуссионным вопросом.

Как известно, под модификацией понимается производная номинация, при которой к содержанию исходного понятия добавляется дополнительный признак, обогащающий это понятие, в результате чего создается более специфицированное название того же предмета или явления действительности (ДОКУЛИЛ 1962: 46; 1982). Мутация же – это не уточнение старого понятия, а создание нового на базе первоначального, это номинация нового явления на основе его отношения к исходному (ДОКУЛИЛ 1962: 46).

Отсутствие четких границ между смежными во времени ситуациями, плавный переход одной ситуации динамического мира в другую обуславливает сложность различения уточненного (модифицированного) глагольного значения и созданной на базе исходного понятия номинации новой ситуации (мутационного значения). В связи с этим в лингвистической литературе проблема разграничения глагольных производных модификационного и мутационного типов решается по-разному. М. Докулил рассматривает внутриглагольную деривацию практически полностью в рамках модификационной ономаσιологической категории, отмечая, что для категории действия особенно важны различные его модификации – пространственные, временные, фазисные и др. (ДОКУЛИЛ 1962: 49; 1982). В модификации глагольного значения, по мнению М. Докулила, участвует и грамматическая категория вида (ДОКУЛИЛ 1982: 3–4; 1994). На поня-

тии словообразовательной модификации основывается теория способов глагольного действия (СГД) в работах многих российских и зарубежных лингвистов (Авилова 1976: 263–265).

Для аспектологических исследований в принципе характерно отграничение комплекса словообразовательных модификаций, имеющих аспектуальную значимость и детально описываемых в рамках СГД, от производных глаголов, называющих качественно новые глагольные действия, причем без определения каких-либо критериев такого различения (Исаченко 1960: 223–224; Шелякин 1983: 168). Попытка такого разграничения была предпринята автором данной статьи (PETRUSHINA 2023). В самом общем виде можно сформулировать следующее утверждение: если внутриглагольная деривация затрагивает и меняет результативно-целевую перспективу исходного глагола и его логические и соответственно семантические валентности, то в результате словообразовательного процесса возникает номинация нового действия, а сама деривация является мутацией, например: *кричать* – *перекричать* (кого-либо), *сидеть* – *отсидеть* (ногу), *гулять* – *прогулять* (лекцию). Если же меняются лишь временные, пространственные, количественные, оценочные характеристики исходного действия (ср. *кричать* – *закричать*, *покричать*, *прокричать*, *накричаться* и т.п.), то в основе деривации лежит модификация. Мутационные дериваты называют новую ситуацию как возможное, но необязательное следствие базового действия, тогда как выражение достижения естественного результата действия (чистого результата либо результата в комбинации с пространственными, количественными, обстоятельственными и некоторыми другими значениями) связано со словообразовательными модификациями базовых глаголов, подробнее см. PETRUSHINA 2023.

Как модификацию, по нашему мнению, следует рассматривать отношения между парными предельными (терминативными) глаголами НСВ и приставочными глаголами СВ типа *писать* – *написать* (письмо), *мыть* – *помыть* (окно). Префиксация, сопровождаемая перфективацией исходного глагола, в данном случае связана с эксплицитным выражением достижения результата, совпадающего с пределом действия, и однократности действия, что и позволяет префиксальное видообразование анализировать в системе модификационного словообразования (ДОКУЛИ 1994; PETRUSHINA 2023). Имперфективация является более грамматикализованным и регулярным, чем префиксация, процессом, поэтому в ряде публикаций, в том числе и недавних, имперфективация противопоставляется перфективации и рассматривается, в отличие от перфективации, как словоизменение, см. обзор разных точек зрения на данный вопрос в (Горьова 2019). Тем не менее имперфективация глаголов СВ, устраняя представление об ограничении действия временными рамками, временным пределом, с содержательной точки зрения также находится в об-

ласти аспектуальной модификации. При образовании видовых пар как при помощи имперфективации, так и перфективации меняется категориальная видовая семантика глагола при неизменности лексической, что позволяет говорить о видообразовании и о грамматическом характере корреляции парных глаголов СВ и НСВ.

4. Статус категории вида

В аспектологии преобладает взгляд на русский вид как на грамматическую классифицирующую категорию, в которой реализуется противопоставление форм не одного глагола, а разных глагольных лексем СВ и НСВ (РГ – 1980: 584; Падучева 1996: 85). От прототипической классифицирующей категории типа рода имен существительных вид отличает его коррелятивная организация. Видовые корреляции представляют собой формы СВ и НСВ разных глаголов, находящихся в отношениях словообразовательной мотивации. Деривационные цепочки с чередованием видов (типа *толкать – вытолкать – выталкивать – повыталкивать*) впервые рассмотрел С. И. Карцевский (Карцевский 2004: 123). Очередной деривационный шаг «отменяет», «зачеркивает» грамматический результат предшествующего шага, при этом его сегментный показатель остается в словоформе, а видовое значение «зачеркивается». Цепочки отменяющих деривационных переходов при видообразовании проанализировал также М. В. Панов. «Каждая новая ступень меняет значение вида: исходная = несовершенный вид; приставочная ступень – поворот на 180 градусов = совершенный вид; суффиксальная ступень – снова поворот на 180 градусов = несовершенный вид; ступень со второй приставкой – поворот на 180 градусов = совершенный вид. В отношении вида каждая ступень является отменяющей сравнительно с предыдущей. ... *солили огуры – засолили – засаливали – позасаливали*» (Панов 1999: 108–109).

Возможность образования деривационных цепочек глаголов с механизмом зачеркивания грамматического эффекта предыдущей ступени деривации имеется во всех славянских языках, характеризующихся богатой системой глагольных префиксов и суффиксов, но границы суффиксации и префиксации глаголов в славянских языках существенно различаются. Исследование границ вторичной имперфективации по двуязычным словарям в болгарском, русском и чешском языках Я. Бачварова выявило, что 100% болгарских вторичных имперфективов на русский язык переводятся аналогичными глаголами НСВ лишь в 24%, на чешский же – в 11%, а в остальных случаях в русских словарях им соответствуют либо просто бесприставочные глаголы НСВ, либо бесприставочные глаголы НСВ с лексикографическими разъяснениями (типа *направляю – делать что-либо до конца, с результатом*) (Bačvarov 1980).

Но при этом важно подчеркнуть, что словообразовательные процессы префиксации и суффиксации глаголов во всех славянских языках имеют однотипные грамматические последствия, являющиеся системообразующими для славянского вида, – перфективацию и имперфективацию глаголов, при которых, как мы уже отмечали, меняется грамматическая природа глаголов, их сочетаемость и формобразование. Соответственно особенность категории вида в русском (а также в других славянских языках) заключается в том, что вид выражается не конкретной морфемой, а самим «фактом присоединения этой морфемы на определенном деривационном этапе, иными словами – переходом лексемы из одной словообразовательной модели в другую» (Плунгян 2011: 299). Рассмотренные деривационные цепочки и типы перфективации и имперфективации глаголов подтверждают тезис С. Карцевского о том, что «игра видовых форм представляет собой лишь своего рода частный случай более широкой и более сложной игры форм, какой является глагольное словообразование в целом» (КАРЦЕВСКИЙ 1962: 220). Поэтому, как представляется, невозможно оторвать имперфективацию от перфективации и рассматривать видовые корреляции на основе имперфективации (типа *расстроить* – *расстраивать*, *убрать* – *убирать*) как формы одного глагола, т.е. как словоизменение, при том что видовые пары на основе перфективации (например, *писать* – *написать*, *расти* – *вырасти*), по мнению большинства лингвистов, представлены корреляциями разных глаголов.

На основании всего сказанного можно определить вид как морфологическую классифицирующую категорию особого типа – как морфологическую деривационную категорию (Петрухина 2014, 2023). Ядром данной категории являются корреляции однокоренных глаголов СВ и НСВ, находящихся в отношениях словообразовательной производности и различающихся лишь видовой семантикой при тождестве лексического значения. Подобные корреляции, как известно, рассматриваются в русистике и славистике как видовые пары.

5. Особенности видовой парности в русском языке с точки зрения теории языковых антиномий

«Объединение глаголов в видовые пары – системная категориальная черта вида» (РГ – 1980: 583), хорошо описанная в русистике и славистике. Тем не менее вопрос о видовых парах по-прежнему является в современной русистике одним из самых обсуждаемых, несмотря на существующую большую литературу, посвященную ему в XX веке. Об этом свидетельствуют публикации последнего десятилетия, в частности коллективная монография Анны А. Зализняк, И. Л. Микаэлян и А. Д. Шмелева «Русская аспектология: в защиту видовой пары» (2016) и целая серия

статей Е. В. Горбовой и ее учеников (ГОРБОВА 2015, 2019; ГОРБОВА и др. 2021).

Само название упомянутой монографии подчеркивает оценку большой роли видовой пары в организации русской видовой системы, а также дискуссионность данного понятия, раз его нужно защищать. Не стихающие именно в русистике дискуссии о видовой парности, не характерные в настоящее время для описания других славянских языков, свидетельствуют о динамических процессах в русской аспектуальной системе, которые мы объясняем, опираясь на теорию М. В. Панова о языковых антиномиях (ПАНОВ 2007). Речь идет о противоречии (антиномии), выраженном именно в русском языке, – между высокой степенью обязательности употребления глаголов НСВ в некоторых типах контекста (требующей имперфективации глаголов СВ, попадающих в данные типы контекста) и недостаточной активностью самого механизма вторичной имперфективации (ПЕТРУХИНА 2018). Остановимся на данном вопросе подробнее.

В упомянутой книге «Русская аспектология: в защиту видовой пары» обосновывается концепция видовой пары как чисто функционального отношения обязательной имперфективации, лежащего, по мнению авторов, в основе русской видовой системы. Данное отношение возникает в силу замены СВ на НСВ в контекстах обязательной имперфективации, впервые выделенных Ю. С. Масловым (МАСЛОВ 1948/2004: 91–92): при переходе от повествования в прошедшем времени к повествованию в настоящем историческом, от единичного действия к его повторению, от побуждения к запрету совершать действие. Ср.:

(1) *Неожиданно он почувствовал острую боль, схватился за сердце и упал.* – (1') *Неожиданно он чувствует острую боль, хватается за сердце и падает;* (2) *Как только он вошел, все встали* – (2') *Как только он входил, все вставали.* (3) *Расскажи ему об этом* – (3') *Не рассказывай ему об этом.* (4) *Надо спросить у Ивана* – (4') *Не надо спрашивать у Ивана* (Зализняк и др. 2016: 50, 34, 54, нумерация – Е. П.). Соответственно авторы определяют видовую пару как «абстрактное отношение субституции в контекстах обязательной имперфективации, формирующее русский вид как грамматическую категорию» (Там же: 82). Для русского языка, для которого характерна довольно строгая закрепленность НСВ за некоторыми типами контекста (настоящим историческим, при выражении регулярного повторения во всех трех временах, в императиве при отрицании, в ряде синтаксических конструкций) функциональный критерий Ю. С. Маслова в определении видовой парности действительно важен. Но, тем не менее, сложно согласиться с утверждением того, что в русском языке «видовая пара – это чисто функциональное отношение между глагольными формами», как это формулируется в (Зализняк,

Микаэлян 2012: 56). Важно отметить, что семантические типы видового противопоставления изучались в русистике на материале парных глаголов СВ и НСВ вне контекстов обязательной имперфективации (Гловинская 2001: 90–127; Падучева 1996: 103–104). Против чисто функциональной трактовки видовых пар свидетельствует и изучение аспектуальных систем других славянских языков.

В ряде славянских языков (например, в чешском и словенском) (Петрухина 2019) подобная антиномия не наблюдается вследствие того, что настоящее историческое, а также выражение повторяющихся действий не являются в данных языках контекстами обязательной имперфективации, так как допускают употребление глаголов обоих видов (Петрухина 2018). Ср. переводы на чешский язык (проверенные с чешским информантом) приведенных выше русских предложений – в чешском языке в производных контекстах замена глаголов СВ глаголами НСВ возможна, но необязательна, употребительными в чешских предложениях являются и глаголы СВ: (1 чеш.) *Najednou ucítíl prudkou bolest, chytíl se za srdce a upadl.* – (1' чеш.) *Najednou ucítí (cítí) prudkou bolest, chytne se (chytá se) za srdce a upadne (padá).* (2 чеш.) *Jakmile vešel, všichni vstali.* – (2' чеш.) *Vždy, jakmile vešel (vcházel), všichni vstali (vstávali).* Об обязательной имперфективации в чешском языке можно было бы говорить лишь по отношению императивным конструкциям с отрицанием. Ср.: (4 чеш.) *Řekni mi o tom* – (4' чеш.) *Neříkej mi o tom.* (5 чеш.) *Musíte se zeptat Ivana* – (5' чеш.) *Není třeba se ptát Ivana.*

А в болгарском языке, несмотря на сходство с русским языком в употреблении видов (Маслов 1959), подобной антиномии нет ввиду регулярного образования вторичных имперфективов. В болгарском языке глаголы НСВ могут быть образованы от приставочных глаголов СВ «при любом значении приставки: ...начинательном: *заплача (заплакать) – заплаквам*; результативном: *попреча (помешать) – попречвам*; *направля (сделать) – направлям...*; охвата длительности: *поседа (посидеть) – посеждавам* и при всех других типах значений» (Маслов 1981: 204).

Таким образом, наши исследования категории вида в славянских языках свидетельствуют о необходимости комплексного подхода к определению видовой пары и учета трех взаимосвязанных факторов: тождества денотативной семантики, функциональной и словообразовательной коррелятивности парных глаголов. При этом функциональные отношения между парными глаголами СВ и НСВ более значимы для русского и болгарского языков, в меньшей степени для ряда других славянских языков, в частности западнославянских и словенского.

Проявляющаяся в русском языке антиномия между обязательной имперфективацией глаголов СВ в ряде типов контекста и ограничениями в образовании имперфективов ведет к развитию функциональной парно-

сти нетерминативных глаголов НСВ (типа *видеть, шуметь, кричать*) и образованных от них фазисно-временных глаголов СВ. Автоматическая замена видов при изменении рассмотренных выше параметров ситуации распространяется в русском языке не только на классические видовые пары, но на фазисно-временные и отчасти ограничительные способы глагольного действия (СГД). Например: (6) *Она обернулась, увидела рядом незнакомого человека и от неожиданности закричала.* – (6') *Она оборачивается, видит рядом незнакомого человека и от неожиданности кричит.* (7) *Ваня увидел кошку и засмеялся* – (7') *Всегда, когда Ваня видел кошку, он смеялся.*

Грамматикализация данных СГД в русском языке способствует близость их семантики граммеме совершенного вида, которую, вслед за В. В. Виноградовым, определяем как «ограничение или устранение представления о длительности действия, сосредоточение внимания на одном из моментов процесса как его пределе» (Виноградов 1972: 394). На основе концепта ПРЕДЕЛА (как временной границы действия) формируется семантика предельных (терминативных) глаголов, фазисно-временных и ограничительных СГД, а также категориальная семантика совершенного вида (Петрухина 2009, 2014).

В ряде других славянских языков, названных выше, нет подобных условий для расширения функциональной видовой парности. Ср. переводы приведенных пар русских предложений на чешский язык, демонстрирующие отсутствие необходимости обязательной мены видов при повествовании в настоящем историческом или при введении маркеров повторяемости действия:

(6 чеш.) *Otočila se, uviděla poblíž cizího člověka a překvapeně vykřikla.* – (6' чеш.) *Otočí se (otáčí se), uvidí (vidí) poblíž cizího člověka a překvapeně vykřikne.* (7 чеш.) *Váňa uviděl kočku a rozesmál se* – (7' чеш.) *Vždycky, když Váňa uviděl (viděl) kočku, rozesmál se (smál se).*

6. Краткие выводы

В русском языке отмечается тенденция к расширению видовой парности: неопредельные (нетерминативные) глаголы НСВ и СВ могут образовывать функциональные видовые пары (типа *чувствовать – почувствовать, видеть – увидеть, шуметь – зашуметь*), тем самым укрепляя коррелятивную организацию русского вида. Кроме того, активизируются механизмы вторичной имперфективации, т.е. образование потенциальных глаголов НСВ, не зафиксированных в словарях (Горбова и др. 2021). В других славянских языках нет противоречия между обязательной заменой глаголов СВ глаголами НСВ (при переводе повествования из плана прошедшего времени в план настоящего исторического или при введении в контекст показателей кратности действия) и возможностями образования вторичных имперфективов в силу либо меньшей степени

обязательности имперфективации (например, в чешском и словенском языках), либо регулярности образования вторичных имперфективов (в болгарском языке). Соответственно в этих языках нет необходимости функционального расширения видовой парности. Но при этом необходимо отметить, что во всех славянских языках понятие видовой пары остается важным системообразующим понятием, позволяющим описывать вид как грамматическую категорию, взаимодействующую с другими грамматическими категориями, в частности временем и залогом, и изучать семантические типы видового противопоставления.

Теория антиномий, своего рода борьбы противоположностей (узуса и языковой системы, кода и текста, говорящего и слушающего, означаемого и означающего, функций языка и др.), которая и определяет саморазвитие языка, в российской лингвистике была разработана М. В. Пановым (Панов 2007: 17–23). Мы видим перспективы применения данной теории при сопоставительном изучении славянской аспектуальной, а также залоговой, актантной, возвратной и др. глагольной деривации в художественных оригинальных и переводных текстах. Сопоставление славянских параллельных текстов открывает возможность изучения антиномий между содержательным, прагматическим и стилистическим соответствием оригинала и перевода и деривационным потенциалом славянских языковых систем (<https://rscf.ru/project/23-18-00260/>).

Цитированная литература

- АВИЛОВА, Н. С. *Вид глагола и семантика глагольного слова*. Москва: Наука, 1976. [AVILOVA, N. S. *Vid glagola i semantika glagol'nogo slova*. Moskva: Nauka, 1976]
- АРКАДЬЕВ, П. М. *Ареальная типология префиксального перфектива (на материале языков Европы и Кавказа)*. Москва: Языки славянской культуры, 2015. [ARKAD'EV, P. M. *Areal'naâ tipologiâ prefiksalnogo perfektiva (na materiale âzykov Evropy i Kavkaza)*. Moskva: Âzyki slavânskoj kul'tury, 2015]
- БАБИНА, Л. В. „Проблема концептуальной деривации“. *Вопросы когнитивной лингвистики* № 4 (013), 2007: с. 86–91. [BABINA, L. V. „Problema konceptual'noj derivacii“. *Voprosy kognitivnoj lingvistiki* № 4 (013), 2007: s. 86–91]
- БОЛДЫРЕВ, Н. Н. „Концептуальная деривация как основа вторичной языковой интерпретации“. *Когнитивные исследования языка*. Вып. XXXIII (2018): с. 37–42. [BOLDYREV, N. N. „Konceptual'naâ derivaciâ kak osnova vtoričnoj âzykovoj interpretacii“. *Kognitivnye issledovaniâ âzyka*. Вып. XXXIII (2018): s. 37–42]
- БОЛДЫРЕВ, Н. Н. „Грамматические схемы вторичной интерпретации мира“. *Вопросы когнитивной лингвистики* № 4 (2021): с. 22–34. [BOLDYREV, N. N. „Grammatičeskie shemy vtoričnoj interpretacii mira“. *Voprosy kognitivnoj lingvistiki* № 4 (2021): s. 22–34]
- БОНДАРКО, А. В. *Теория морфологических категорий*. Москва: Наука, 1976. [BONDARKO, A. V. *Teoriâ morfologičeskich kategorij*. Moskva: Nauka, 1976]

- ВИНОГРАДОВ, В. В. *Русский язык (Грамматическое учение о слове)*. Москва: Русский язык, 1972.
- [VINOGRADOV, V. V. *Russkij ázyk (Grammatičeskoe učenie o slове)*. Moskva: Russkij ázyk, 1972]
- ГЛОВИНСКАЯ, М. Я. *Многозначность и синонимия в видо-временной системе русского глагола*. Москва: Азбуковник, 2001.
- [GLOVINSKAĀ, M. Ā. *Mnogoznačnosť i sinonimiā v vido-vremennoj sisteme russkogo glagola*. Moskva: Azbukovnik, 2001]
- ГОРБОВА, Е. В. „Словоизменение или словообразование, или является ли русский вид ‘видом славянского типа’?“. В: М. Китадзэ (сост.). *Аспектуальная семантическая зона: типология систем и сценарии диахронического развития. Сборник статей V-ой Международной конференции Комиссии по аспектологии Международного комитета славистов*. Киото, 13-15 ноября 2015 г. Киото: Tanaka Print, 2015: с. 62–72]
- [GORBOVA, E. V. „Slovoizmenenie ili slovoobrazovanie, ili ávlâetsâ li russkij vid ‘vidom slavânskogo tipa’?“. V: M. Kitadzě (sost.). *Aspektual'naâ semantičeskaâ zona: tipologijâ sistem i scenarii diahroničeskogo razvitiâ. Sbornik statej V-oj Meždunarodnoj konferencii Komissii po aspektologii Meždunarodnogo komiteta slavistov*. Kioto, 13-15 noâbrâ 2015 g. Kioto: Tanaka Print, 2015: s. 62–72]
- ГОРБОВА, Е. В. „Имперфективиримость русских приставочных перфективов (на примере *про-* и *у-* глаголов)“. *Вопросы языкознания* № 1 (2019): с. 58–74.
- [GORBOVA, E. V. „Imperfektiviruemost' russkih pristavočnyh perfektivov (na primere *pro-* i *u-*glagolov)“. *Voprosy ázykoznanijâ* № 1 (2019): s. 58–74]
- ГОРБОВА, Е. В., О. Ю. Чуйкова, С. С. Шарыгина. „Имперфективиримость русских приставочных перфективов: регулярность и специфика“. *Вопросы языкознания* № 4 (2021): с. 91–130.
- [GORBOVA E. V., O. Ū. Čujkova, S. S. Šarygina. „Imperfektiviruemost' russkih pristavočnyh perfektivov: regulárnost' i specifika“. *Voprosy ázykoznanijâ* № 4 (2021): s. 91–130]
- ИСАЧЕНКО, А. В. *Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким. Морфология*. II. Братислава, 1960.
- [ISAČENKO, A. V. *Grammatičeskij stroj russkogo ázyka v sopostavlennii so slovackim. Morfoloģijâ*. II. Bratislava, 1960]
- ЗАЛИЗНЯК, Анна А., И. Л. Микаэлян. „О некоторых дискуссионных моментах аспектологической концепции Лоры Янды“. *Вопросы языкознания* № 6 (2012): с. 48–66.
- [ZALIZNĀK, Anna A., I. L. Mikaëlân. „O nekotoryh diskussionnyh momentah aspektologičeskoj koncepcii Lory Āndy“. *Voprosy ázykoznanijâ* № 6 (2012): s. 48–66]
- ЗАЛИЗНЯК, Анна А., И. Л. Микаэлян, А. Д. Шмелев. *Русская аспектология: В защиту видовой пары*. Москва: Языки славянской культуры, 2015.
- [ZALIZNĀK, Anna A., I. L. Mikaëlân, A. D. Šmelev. *Russkaâ aspektologiâ: V zašitu vidovoj pary*. Moskva: Āzyki slavânskoj kul'tury, 2015]
- КАРЦЕВСКИЙ, С. И. *Из лингвистического наследия*. Москва: Языки славянской культуры, 2004.
- [KARCEVSKIJ, S. I. *Iz lingvističeskogo nasledijâ*. Moskva: Āzyki slavânskoj kul'tury, 2004]
- КАРЦЕВСКИЙ, С. И. „Из книги ‘Система русского глагола’. IV. Вид“. В: Ю. С. Маслов (ред.). *Вопросы глагольного вида*. Москва: Издательство иностранной литературы, 1962: с. 218–231.

- [KARCEVSKIJ, S. I. „Iz knigi ‘Sistema russkogo glagola’. IV. Vid“. V: Ū. S. Maslov (red.). *Voprosy glagol'nogo vida*. Moskva: Izdatel'stvo inostrannoj literatury, 1962: s. 218–231]
- КУБРЯКОВА, Е. С. „Деривация, транспозиция, конверсия“. *Вопросы языкознания* № 5 (1974): с. 64–77.
- [KUBRÁKOVA, E. S. „Derivaciá, transpoziciá, konverziá“. *Voprosy ázykoznaníá* № 5 (1974): s. 64–77]
- КУБРЯКОВА, Е. С. „Семантика производного слова“. В: А. А. Уфимцева, Е. С. Кубрякова, Н. Д. Арутюнова. *Аспекты семантических исследований*. Москва: Наука, 1980: с. 81–155.
- [KUBRÁKOVA, E. S. „Semantika proizvodnogo slova“. V: A. A. Ufimceva, E. S. Kubrákova, N. D. Arutúnova. *Aspekty semantičeskich issledovanij*. Moskva: Nauka, 1980: s. 81–155]
- КУЗНЕЦОВА, Ю. Л., Л. А. Янда. „Приставки в свете когнитивной лингвистики и типологии (отклик на статью А. А. Зализняк и И. Л. Микаэлян)“. *Вопросы языкознания* № 4 (2013): с. 86–97.
- [KUZNECOVA, Ū. L., L. A. Ānda. „Pristavki v svete kognitivnoj lingvistiki i tipologii (otklik na stat'ú A. A. Zaliznák i I. L. Mikaèlân)“. *Voprosy ázykoznaníá* № 4 (2013): s. 86–97]
- ЛЕМАН, Ф. „Грамматическая деривация у вида и типы глагольных лексем“. *Труды аспектологического семинара филологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова*. Т. 2. М., 1997: с. 54–68.
- [LEMAN, F. „Grammatičeskaâ derivaciá u vida i tipy glagol'nyh leksem“. *Trudy aspektologičeskogo seminará filologičeskogo fakul'teta MGU im. M. V. Lomonosova*. T. 2. M., 1997: s. 54–68]
- МАСЛОВ, Ю. С. *Избранные труды. Аспектология. Общее языкознание*. Москва: Языки славянской культуры, 2004.
- [MASLOV, Ū. S. *Izbrannye trudy. Aspektologíá. Obšee ázykoznanie*. Moskva: Āzyki slavânskoj kul'tury, 2004]
- МАСЛОВ, Ю. С. *Грамматика болгарского языка*. Москва: Высшая школа, 1981.
- [MASLOV, Ū. S. *Grammatika bolgarskogo ázyka*. Moskva: Vysšâá škola, 1981]
- МАСЛОВ, Ю. С. „Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление)“. В: С. Б. Бернштейн (ред.). *Вопросы грамматики болгарского литературного языка*. Москва: Изд-во АН СССР, 1959: с. 157–312.
- [MASLOV, Ū. S. „Glagol'nyj vid v sovremennom bolgarskom literaturnom ázyke (značenie i upotreblenie)“. V: S. B. Bernštejn (red.). *Voprosy grammatiki bolgarskogo literaturnogo ázyka*. Moskva: Izd-vo AN SSSR, 1959: s. 157–312]
- МАСЛОВ, Ю. С. „Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке“. *Изв. АН СССР. Отд. лит. и яз.* Т. 7. Вып. 4 (1948): с. 303–316.
- [MASLOV, Ū. S. „Vid i leksičeskoe značenie glagola v sovremennom russkom literaturnom ázyke“. *Izv. AN SSSR. Otd. lit. i áz.* Т. 7. Вып. 4 (1948): s. 303–316]
- МЕЛЬЧУК, И. А. *Курс общей морфологии*. Т. 1. Москва – Вена: „Языки русской культуры“, Венский славистический альманах, Издательская группа „Прогресс“, 1997.
- [MEL'ČUK, I. A. *Kurs obšej morfologii*. Т. 1. Moskva – Vena: „Āzyki russkoj kul'tury“, Venskij slavističeskij al'manah, Izdatel'skaâ gruppa „Progress“, 1997]
- ПАДУЧЕВА, Е. В. *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1996.

- [PADUČEVA, E. V. *Semantičeskie issledovaniâ. Semantika vremeni i vida v russkom âzyke. Semantika narrativa*. Moskva: Škola „Âzyki ruskoj kul'tury“, 1996]
- ПАНОВ, М. В. *Труды по общему языкознанию и русскому языку*. Т 2. М.: Языки славянской культуры, 2007: с. 17–23.
- [PANOV, M. V. *Trudy po obšemu âzykoznaniiû i russkomu âzyku*. Т 2. М.: Âzyki slavânskoj kul'tury, 2007: s. 17–23]
- ПАНОВ, М. В. *Позиционная морфология русского языка*. Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1999.
- [PANOV, M. V. *Pozicionnââ morfologiâ russkogo âzyka*. Moskva: Škola „Âzyki ruskoj kul'tury“, 1999]
- ПЕТРУХИНА, Е. В. *Русский глагол: категории вида и времени (в контексте современных лингвистических исследований)*. Москва: Флинта, 2023.
- [PETRUHINA, E. V. *Russkij glagol: kategorii vida i vremeni (v kontekste sovremennyh lingvističeskikh issledovanij)*. Moskva: Flinta, 2023]
- ПЕТРУХИНА, Е. В. „Когнитивные аспекты деривации в русском языке“. *Когнитивные исследования языка*, том 2, № 3. Тамбов, 2023: с. 164–170.
- [PETRUHINA, E. V. „Kognitivnye aspekty derivacii v russkom âzyke“. *Kognitivnye issledovaniâ âzyka*, том 2, № 3. Tambov, 2023: s. 164–170]
- ПЕТРУХИНА, Е. В. „О дискуссионных вопросах славянской аспектологии с типологической точки зрения“. *Cuadernos de rusística Española*. Т. 17 (2021): с. 12–26.
- [PETRUHINA, E. V. „O diskussionnyh voprosah slavânskoj aspektologii s tipologičeskoj točki zreniâ“. *Cuadernos de rusística Española*. Т. 17 (2021): s. 12–26]
- ПЕТРУХИНА, Е. В. „Интерпретация видовых различий между русским, чешским и словенским языками“. *Slavistična revija*. Т. 67. № 1 (2019): с. 31–49.
- [PETRUHINA, E. V. „Interpretaciâ vidovyh različij meždû russkim, češskim i slovenskim âzykami“. *Slavistična revija*. Т. 67. № 1 (2019): s. 31–49]
- ПЕТРУХИНА, Е. В. „Аспектуальные антиномии в русском языке (на славянском фоне)“. В: Rosanna Benacchio, Alessio Muro, Svetlana Slavkova (red.). *The role of prefixes in the formation of aspectuality. Issues of grammaticalization*. Firenze, 2018: p. 153–167.
- [PETRUHINA, E. V. „Aspektual'nye antinomii v russkom âzyke (na slavânskom fone)“. V: Rosanna Benacchio, Alessio Muro, Svetlana Slavkova (red.). *The role of prefixes in the formation of aspectuality. Issues of grammaticalization*. Firenze, 2018: p. 153–167]
- ПЕТРУХИНА, Е. В. „Русский вид как морфологическая деривационная категория в контексте современных исследований видовой коррелятивности“. *Scando-Slavica* Nr. 2 (2014): с. 253–274.
- [PETRUHINA, E. V. „Russkij vid kak morfologičeskaâ derivacionnââ kategoriâ v kontekste sovremennyh issledovanij vidovoj korrelâtivnosti“. *Scando-Slavica* Nr. 2 (2014): s. 253–274]
- ПЕТРУХИНА, Е. В. „Объяснительная теория славянского глагольного вида“. *Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология* № 5 (2009): с. 111–127.
- [PETRUHINA, E. V. „Ob"âsnitel'naâ teoriâ slavânskogo glagol'nogo vida“. *Vestnik Moskovskogo un-ta. Ser. 9. Filologîâ* № 5 (2009): s. 111–127]
- ПЛУНГЯН, В. А. „Типологические аспекты славянской аспектологии (некоторые дополнения к теме)“. *Scando-Slavica* 57/2 (2011): с. 290–310.
- [PLUNGÂN, V. A. „Tipologičeskie aspekty slavânskoj aspektologii (nekotorye dopolneniâ k teme)“. *Scando-Slavica* 57/2 (2011): s. 290–310]

- РГ – 1980: *Русская грамматика* Т. 1. Москва: Наука, 1980.
- [RG – 1980: *Russkaâ grammatika* Т. 1. Moskva: Nauka, 1980]
- Филин, Ф. П. (гл. ред.). *Русский язык. Энциклопедия*. Москва: Советская энциклопедия, 1979.
- [FILIN, F. P. (gl. red.). *Russkij âzyk. Ènciklopediâ*. Moskva: Sovetskaâ enciklopediâ, 1979]
- ШЕЛЯКИН, М. А. *Категория вида и способы действия русского глагола (теоретические основы)*. Таллин, 1983.
- [ŠELĀKIN, M. A. *Kategoriâ vida i sposoby dejstviâ russkogo glagola (teoretičeskie osnovy)*. Tallin, 1983.
- ЯНДА, Л. А. „Русские приставки как система глагольных классификаторов“. *Вопросы языкознания* № 6 (2012): с. 3–48.
- [ĀNDA, L. A. „Russkie pristavki kak sistema glagol'nyh klassifikatorov“. *Voprosy âzykoznaniiâ* № 6 (2012): s. 3–48]
- ЯРЦЕВА, В. Н. (гл. ред.). *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1990.
- [ĀRCEVA, V. N. (gl. red.). *Lingvističeskij ènciklopedičeskij slovar'*. Moskva: Sovetskaâ enciklopediâ, 1990]

*

- BAČVAROV, J. „Rozsah sekundrnĕj imperfektivace v bulhar tine, ce tine a ru tine“. V: Jaroslav Tax (red.). *Materijly z II. sympôzia o bohemistice v zahraničĕ*. Praha, 1980.
- БЫБЕЕ, J. *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam, 1985.
- DOKULIL, M. “The Prague School’s theoretical and methodological contribution to ‘Word Formation’ (Derivology)”. P. A. Luelsdorff (red.). *The Prague School of structural and functional linguistics. Linguistic and literary studies in Eastern Europe 41*. Amsterdam; Philadelphia, 1994.
- DOKULIL, M. „Dva příspěvky k odvozování sloves“. *Naše řeč* 65/1 (1982): str. 1–11.
- DOKULIL, M. *Tvoření slov v češtině. I. Teorie odvozování slov*. Praha: ČAV, 1962.
- DOROSZEWSKI, W. *Podstawy gramatyki polskiej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1952.
- JANDA, L. A. “Aspectual clusters of Russian verbs”. *Studies in Language* 31/3 (2007): p. 607–648.
- LEHMANN, V. „Grammatische Derivation (Aspekt, Genus verbi, Komparation, Partizip und andere Phänomene zwischen Flexion und Wortbildung)“. In: T. Berger, K. Gutschmidt (Hgg.). *Funktionale Beschreibung slavischer Sprachen. Beiträge zum XIII. Internationalen Slavistenkongress in Ljubljana*. München, 2003.
- PETRUCHINA, J. „Modifikace vs. mutace ve vnitroslovesné derivaci“. *Чешская концепция словообразования в контексте изучения славянских языков*. Praha, 2023 (в печати).
- PETRUKHINA, E., Ie. Karpilovska. “Derivation”. In: Marc L. Greenberg (Editor-in-Chief). *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*, 2021 <http://dx.doi.org/10.1163/2589-6229_ESLO_COM_033679>

- PLANK, Fr. *Morphologische (Ir-)Regularitäten. Aspekte der Wortstrukturtheorie*. Tübingen, 1981.
- ВУБЕЕ, J. *Morphology: A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam, 1985.

Јелена В. Петрухина
Московски државни универзитет „М. В. Ломоносов“
Филолошки факултет
Катедра за руски језик

КАРАКТЕРИСТИКЕ АСПЕКАТСКЕ ДЕРИВАЦИЈЕ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ (НА СЛОВЕНСКОМ ФОНУ)

Резиме

У чланку се разматра један од фундаменталних типова системских и функционалних језичких односа – деривација, и то у најсложенијој области њене реализације – у сфери глаголског аспекта, где у словенским језицима постоји тесно узајамно деловање лексике, творбе речи и морфологије. Такође се анализирају појмови модификације и мутације у унутарглаголској творби речи. Највише пажње посвећује се аспекатској деривацији. Та проблематика не обухвата само проблематику глаголског вида већ и граничне творбене категорије као што су фазично-временски начини глаголске радње. У раду се словенски глаголски вид посматра као морфолошка деривациона категорија. Показује се улога видских парњака у аспекатској деривацији уопште и одређују њихови параметри. Важност функционалног критеријума при одређивању видских парњака и чињеница да се у руском језику видске корелације шире, објашњавају се на основу теорије видских антиномија М. В. Панова. У раду се уопштавају и развијају истраживања категорије вида и аспекатске деривације, која је аутор спроводио на материјалу руског и других словенских језика у току протекле деценије и означавају се перспективе развоја датог правца.

Кључне речи: аспекатска деривација, словенски вид, морфолошка деривациона категорија, језичке антиномије, руски језик.

Elena V. Petrukhina
Lomonosov Moscow State University
Faculty of Philology
Department of the Russian Language
Moscow, Russia

Summary

FEATURES OF ASPECTUAL DERIVATION IN RUSSIAN (ON THE SLAVIC BACKGROUND)

The article considers one of the fundamental types of system-forming and functional language relations – derivation, in the most complex area of its realization, namely, in the verbal aspectual sphere, where in the Slavic languages there is a close interaction of lexicon, word formation and morphology. The notions of modification and mutation in intraglossal word formation are analyzed in this paper. The greatest attention is paid to aspectual derivation. This issue covers not only the grammatical category of species, but also related word-formation categories, namely phasic-temporal modes of verbal action. Slavic verbal type is considered in the article as a derivational morphological category. The role of species pairing for aspectual derivation in general is shown, and the parameters of species pairs are determined. The importance of the functional criterion in determining the species pairs and the fact of the expansion of species correlations in Russian is explained on the basis of M. V. Panov's theory of species antinomies. The article summarizes and develops the research into the category of aspect and aspectual derivation, conducted by the author of the article on the material of the Russian and other Slavic languages during the last decade, and outlines the prospects for the development of this line of research.

Keywords: aspectual derivation, Slavic aspect, morphological derivational category, linguistic antinomies, Russian.

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 29–62

UDK: 811.161.1'361"17"

811.161.1'276.6:2"17"

COBISS.SR-ID: 131888905

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302029M>

Примљено: 13. маја 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Swetlana Mengel*
Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg
Seminar für Slavistik
Deutschland

Maria Cristina Bragone*
Università degli studi di Pavia
Dipartimento di Studi Umanistici
Italia

«... *IMPRIMI SICUT NATIONI RUSSICAE DECORI & UTILITATI FORET ...*»: РОЛЬ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕМЕЦКИХ ПИЕТИСТОВ В РОССИИ НАЧАЛА XVIII ВЕКА И ИХ ВКЛАД В ФОРМИРОВАНИЕ РУССКОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Движение пиетизма, возникшее в Германии в прогрессивной протестантской среде в конце XVII века, призывало к реформе Реформации. С целью сделать идею «истинного христианства» и «истинного благочестия» доступной и понятной каждому простому верующему оно ставило своей первостепенной задачей всеобщее просвещение народов, необходимое для чтения и понимания полного текста Священного Писания каждым христианином. Осуществление поставленной цели включало перевод полного текста Библии на национальные языки и его распространение в форме печатных изданий. Вынесенная в заглавие статьи цитата из предисловия к самой первой грамматике русского языка (LUDOLF 1696, см. [3 (A)]), показывает, что «печатание» «хороших книг» и на русском языке не только предполагалось пиетистами, но должно было, по их мнению, послужить «для красоты и пользы русской нации». Кроме создания первых грамматик русского языка, до тех пор отсутствовавших, просветительская деятельность пиетистов в России охватывала изготовление переводов западноевропейской литературы на русский язык из различных областей знания – педагогики, истории, богословия и др., что вело к созданию в русском языке новой лексики, в том

---

* swetlana.mengel@slavistik.uni-halle.de; mariacristina.bragone@unipv.it

числе в области наименования профессий и специальной терминологии. В предлагаемой статье эти процессы показаны *per exemplum*, с одной стороны, на примере краткого анализа первых грамматик русского языка, созданных немецкими пиетистами; с другой стороны, на примере перевода устава лютеранских церквей и школ в России рассматривается формирование особой русской церковной терминологии в области религиозной жизни лютеран.

Ключевые слова: немецкий пиетизм, XVIII век, первые русские грамматики, первые переводы на русский язык, формирование русской лютеранской церковной терминологии.

1. Немецкий пиетизм – прогрессивное религиозно-просветительское движение. Глобальные цели «всемирной миссии» пиетистов из Галле. Роль «русской миссии»¹

1.1. Под пиетизмом (нем. *Pietismus*) понимается движение религиозного обновления внутри Лютеранской церкви. Возникшее в конце XVII века, активно действующее до середины XVIII-го и сохранившее свои отголоски в различных религиозно-мистических течениях XIX века оно было направлено на отказ от закостенелой «ортодоксальной» догмы, в которую, по мнению пиетистов, превратилось учение Мартина Лютера (*Martin Luther*, 1483–1546), узурпированное церковью и священнослужителями и утратившее в результате этого связь с насущными практическими потребностями вероисповедания простых верующих – с «истинным» служением Богу (WALLMANN 2003: 1342; MENGEL, Schulze-Gerlach 2016: 15–17; МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 274; BREUL 2021). Центральным требованием обновления, за которое выступали пиетисты, было внимание к каждому отдельному верующему, стремление к усвоению и пониманию им сущности веры и «истинного благочестия».

Начинателем этого движения за (вос)становление «истинного благочестия» (нем. *Frömmigkeitsbewegung*), названного позднее пиетизмом, считается Филипп Яков Шпенер (*Philipp Jakob Spener*, 1635–1705), председатель Духовного министерства Евангелическо-лютеранской церкви (нем. *Senior des Predigerministeriums*) и первый лютеранский пастор² во Франкфурте на Майне (нем. *Frankfurt am Main*). С 1670 года он начал устраивать в своем приходе по окончании богослужения назидательные душевспасительные собрания (нем. *Erbauungsversammlungen*) – *collegia*

¹ Автор раздела – S. Mengel.

² После заключения Аугсбургского религиозного мира (нем. *Augsburger Reichs- und Religionsfrieden*) 25 сентября 1555 года движение Реформации приобрело правовой статус, и местные правители, следуя учрежденному положению *cuius regio, eius religio*, получили возможность свободного выбора конфессии: католической или протестантской.

pietatis, в которых могли принимать участие все верующие независимо от их социального статуса и сословной принадлежности. Как результат этого начинания пятью годами позже Шпенер опубликовал свой программный труд «*Pia desideria*» (SPENER 1675/1964), адресованный всем «*willigen und frommen im Land*», т.е. всем, кто стремится к благочестивой жизни (см. WALLMANN 2003: 1345), с предложением обширной церковной реформы, центральным требованием которой было обращение к Библии, доступность чтения Священного Писания в целом каждому простому верующему и необходимость такого чтения для постижения «истинного благочестия» с целью осуществления его на практике, в повседневной жизни (*praxis pietatis*). Именно в этом центральном тезисе заключалась суть требуемого обновления существующей протестантской традиции: «ортодоксальное» лютеранство, как и учение самого Лютера, не предусматривало обязательного знакомства простых верующих с полным текстом Библии и тем более его интенсивного ими изучения, ограничиваясь в этом плане текстом катехизиса, специально предназначенного для широкого круга прихожан, и разъясняющими проповедями священнослужителей. Знание и понимание текста Священного Писания как первостепенный и непреложный долг каждого христианина определяло основную максиму пиетистского движения и являлось его отличительным признаком (MENGEL, Schulze-Gerlach 2016).

В пиетистском движении XVII–XVIII веков можно выделить три периода: (1) ранняя фаза – с 1670 по 1690 год, связанная с деятельностью Шпенера во Франкфурте на Майне и появлением его программного труда «*Pia desideria*»; (2) центральная, основная или высшая фаза – с 1690 по 1740 год, берущая свое начало в Лейпциге (нем. *Leipzig*) и достигшая апогея в Галле (нем. *Halle [an der Saale]*) с большим количеством приверженцев не только в Германии, но по всему миру, неразрывно сопряженная с харизматичной личностью ее вдохновителя и руководителя Августа Германа Франке (*August Hermann Francke*, 1663–1727) (см. 1.2); (3) поздняя фаза – после 1740 года, ведущая к затуханию религиозно-просветительского пиетистского движения, на смену которому приходит эпоха Просвещения. Предвосхитив ее, движение пиетизма выходило далеко за рамки церковной реформы и постулатов богословия. Своей направленностью на внимание к индивидууму и формирование его просвещенной личности – «внутреннего человека», стремящегося к «истинному благочестию» – оно оказало значительное влияние на социальное и культурное развитие общества в целом.

1.2. Высшая фаза развития пиетистского движения неразрывно связана с городом Галле³, находившемся в сфере влияния курфюрста Бранденбургского, по инициативе которого в 1694 году в Галле был открыт прогрессивнейший в Германии университет⁴: преподавание основных предметов велось на немецком языке, что было революционным шагом, когда в мире науки господствовала латынь. Одним из первых профессоров-основателей университета стал убежденный пиетист пастор А.Г. Франке, благодаря энергичной деятельности которого, его лидерским качествам и силе личного примера, университет в Галле за короткое время приобрел статус одного из самых значительных и престижных европейских центров просвещения и самого влиятельного центра пиетизма в Европе (KLEUTING 2004).

А.Г. Франке был сторонником идей Шпенера и полностью разделял его теоретические положения относительно сути «истинного благочестия» и путей его достижения. Возможность реализовать теоретические идеи Шпенера на практике предоставилась Франке начиная с 1692 года после его назначения в канун Рождества 1691 года пастором в церковь Св. Георга (нем. *St. Georgen-Kirche*) в социально неблагополучном предместье Галле Глауха (нем. *Glauchau*) и одновременного предложения занять должность профессора теологии и восточных языков в находившемся в процессе формирования университете. В доверенном ему приходе А.Г. Франке обнаружил «*krasse Unwissenheit in Glaubensfragen und weitgehende sittliche Verwahrlosung*» (см. OBST/RAABE 2000: 22), т.е. грубейшее невежество в вопросах веры и полное пренебрежение нравственностью и моралью, что с особой силой проявлялось в безнадзорности детей и запущенности или полном отсутствии их воспитания. Для просвещения и воспитания доверенной ему паствы А.Г. Франке, в полном соответствии с пиетистской практикой Шпенера, начал с занятий катехизисом для взрослых и детей в часы, следующие за ежедневным богослужением. Постепенно он обосновывает т. наз. Сиротский Дом (нем. *Waisenhaus*), куда собирает сначала детей из бедных и социально неблагополучных семей и открывает для них в приходском доме весной 1695 года Школу для бедных (нем. *Armenschule*) с бесплатным обучением, где безвозмездно преподают студенты теологического факультета. Просветительская деятельность А.Г. Франке быстро нашла поддержку среди состоятельных и знатных граждан Галле: уже летом 1695 года следует открытие учебного заведения Педагогийум (нем. *Pädagogium*) для

³ Основные положения разделов 1.2. и 1.3. подробно изложены в МЕНГЕЛЬ и др. 2021, особенно стр. 274–287; см. также WINTER 1953; ср. СОМТЕТ 1999.

⁴ Университет получил название *Friedrichs-Universität* по имени его основателя и спонсора Фридриха III, курфюрста Бранденбургского, ставшего в 1703 первым прусским королем Фридрихом I (*Friedrich I*, 1657–1713)

детей из знатных и состоятельных семей с соответствующей платой за обучение; два года спустя, в 1697 году, открывается т. наз. Латинская школа (нем. *Latina*), предназначенная для подготовки юношей из состоятельных семей среднего класса к обучению в университете. С самого начала учебные заведения А.Г. Франке открыты и для девочек, для которых в 1709 году создается еще специальная школа (нем. *Mädchenschule*). Таким образом, путем распространения грамотности и просвещения во всех социальных слоях общества А.Г. Франке реализует первостепенное и основное условие, необходимое для самостоятельного чтения и изучения текста Священного Писания, что должно привести к осознанию «истинного благочестия» и его воплощению на практике. В типографии университета в большом количестве экземпляров печатается Библия на немецком языке, версию которого, по мнению Франке, следовало обновлять каждые 20 лет, чтобы сохранять понятность библейского текста простым верующим.

Этим деятельность А.Г. Франке на благо распространения идей пиетизма, однако, не ограничилась. Глобальной просветительской целью пиетистского движения он считал всемирное распространение «истинного» христианства. Для осуществления «всемирной миссии» было необходимо изготовление переводов Библии на доступный каждому верующему «простой» язык для всех народов, т.е. перевод Священного Писания и пиетистской душеспасительной литературы на различные национальные языки и широкое распространение этих переводов в форме печатных изданий.

Со свойственной ему энергией и практической хваткой А.Г. Франке принимает необходимые меры для воплощения своих глобальных миссионерских идей в жизнь. Чтобы «милостью Божией дать доступ к религиозным печатным изданиям не только жителям Германии, но прежде всего христианам других стран», как пишет Франке (цит. по Менгель 2010: 44), он приобретает для Сиротского Дома в 1701 году так называемую Восточную типографию (лат./нем. *Typographia orientalia et exotica*), содержащую кроме греческого, арабского и еврейского также кириллический шрифт (см. WINTER 1953: 396; Быкова 1958: 332–333); параллельно в 1702 году в университете открывается Восточная богословская коллегия (лат./нем. *Collegium orientale theologicum*) с преподаванием восточных языков – среди них «*Polnisch, Sclauonisch, Russisch*», т.е. польский, церковно-славянский и русский –, целью которой является подготовка квалифицированных переводчиков-миссионеров.

«Всемирная миссия» А.Г. Франке была устремлена на Восток: от богемских протестантов к польским католикам и далее к русским православным с конечной целью достичь «неверующих в Арабии». Насколько продвижение на Восток удалось, можно судить по тому факту, что в 1706

году пиетисты из Галле успешно организовали и много лет поддерживали датско-галльскую миссию в Транквебаре (фр. *Tranquebar*)⁵, которая просуществовала до 1845 года и известна сегодня как «экуменический треугольник Копенгаген – Галле – Лондон» (SAMES 2006).

Итак, за короткое время Сиротский Дом А.Г. Франке превратился в мощный очаг просвещения, образования и культуры – комплекс просветительских и педагогических учреждений с собственными книгоиздательством, типографией, библиотекой и книготорговлей, выходящей три раза в неделю газетой, центром библейских штудий, залом для теологических и научных диспутов на 2000 персон, больницей, аптекой и др. Так называемые *Franckesche Anstalten* или *Franckesche Stiftungen* (на базе которых сегодня создан Фонд А.Г. Франке в Галле – нем. *Franckesche Stiftungen zu Halle*) приобретают известность не только в Германии, но становятся центром притяжения прогрессивной мысли во всей Западной Европе и в мире (МЕНСК 2001; ZAUNSTÖCK и др. 2017; NEUSCHÄFER и др. 2014; см. МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 276).

Не представляла в этом плане исключения и Россия. Известно, что по приказу Петра I на учебу в Галле направляются отпрыски знатных российских дворянских семей. С большим интересом за деятельностью А.Г. Франке и его окружения следит также Феофан Прокопович (1681–1736). В своем письме из Санкт-Петербурга от 29 января 1720 года Петер Мюллер передает А.Г. Франке просьбу Прокоповича, прислать ему все правила, законы и уставы, касающиеся организации теологического факультета в Галле, а также книги и трактаты о воспитании детей, устройстве школ и тому подобные материалы (WOTSCHKE 1930: 86–87, см. МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 276).

1.3. В рамках «всемирной миссии» распространения «истинного христианства» особую роль А.Г. Франке отводил «русской миссии»: во-первых, в русском православии он видел форму вероисповедания, более близкую пиетизму и «истинному» христианству, чем католичество (считая, однако, текст Библии на церковнославянском языке непонятным простым верующим), и, во-вторых, в соответствии с представлениями своего времени, он мыслил Россию началом пути на Восток.

В толерантной религиозной политике Петра I пиетисты из Галле усматривали реальный шанс для успешного осуществления своей «русской миссии». Одним из свидетельств тому является письмо Г.В. Лудольфа (*Heinrich Wilhelm Ludolf*, 1655–1712) к А.Г. Франке от 14 октября 1695 года из его «восточного путешествия» (нем. *Orientreise*), началом которого стала именно Россия (см. МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 31 и след.), где автор, подчеркивая и приветствуя веротерпимость царя, выражает недо-

⁵ Транквебар – бывшая датская колония на территории современной Индии.

вольство протестантскими проповедниками, служащими в России, но не владеющими русским языком и поэтому неспособными вести соответствующие разговоры о вере с царем и его подданными:

- [1] «Quam quidem rem summa Tzari Petri erga exteros comitas facilitatura videtur, com non tantum jam Russi sine vitae periculo, ut olim, cum exteris de rebus religionis sermones instituant, verbum ipsum Tzar quoque, quando solennibus peregrinorum convivii interest, libenter loquatur de rebus fidei, quas mercatores et milites, quales sunt peregrini ibi degentes, parum solliciti indagant, nostri pastores vero ignari vernaculae Russicae Suae Majestati explicare nequeunt. <...> Longe majori cum fructu vero functionem hanc obiret, si vernaculam istuis regionis calleret, quoniam inter ipsos Lutheranos ibi natos nonnulli germanokam linguam sufficienter non noverunt» (цит. по TETZNER 1955: 98–99).

(В этом плане милостивое отношение царя Петра к иностранцам облегчает дело, так как не только [обычные] русские люди могут [теперь] вступать с иностранцами в разговоры о религии, не опасаясь при этом за свою жизнь, как это было прежде, но и сам царь, когда присутствует на праздничных собраниях приезжих, охотно говорит с ними о делах веры, чему купцы и солдаты, находящиеся проездом [в России], не уделяют должного внимания. Наши же пасторы, которые не знают [игнорируют изучение] простого русского языка, не могут Его Величеству разъяснить этих вопросов. <...> Было бы намного больше пользы, если бы они владели разговорным языком этой страны, потому что даже среди родившихся здесь лютеран многие недостаточно знают немецкий). (Перевод – S.M.).

В разговорнике, который Лудольф прилагает к своей «Русской грамматике», посвященной дядьке Петра I, князю Борису Алексеевичу Голицыну (*domino Borisio Alexeidi Gallitzen*, LUDOLF 1696: а 2), и преподнесенной после ее издания в Оксфорде в 1696 году царю лично, имеются образцы, какими могли бы быть подобного рода разговоры в полном соответствии с пиетистскими представлениями об «истинном» надконфессиональном христианстве:

- [2] «Скажутъ что ты водишь са съ людьми всакои вѣры. // Когда а найду доброго челоуѣка, ево люблю и почестю хотя онъ инной вѣры, и когда а вижу бездѣльника, ево не во что ставлю, хотя он мой сродна. // Разумно то, злобу и грѣхъ ненавидить а не челоуѣка. // Безумно сердить са на челоуѣка, что онъ не самымъ обычѣемъ воспитанъ былъ какъ мы. Прогнѣвать са на челоуѣка, что мысли ево не сходять са с моими мыслями, ровно какъ бы а хотѣлъ сердить са, что лице ево различное ѿ моево. // Однакожде ты видишь что одна церква осуждаетъ другую. // Вижу, а негде читаю что Богъ намъ власть подаль другъ друга осудить

и къ дѣволу предавать. // Спаситель скажетъ, не судите да не судими будите. <...>»⁶ (LUDOLF 1696: 69–71).

В соответствии с пиетистской идеей первостепенной задачей «русской миссии» также ставилось сделать текст Священного Писания доступным каждому простому верующему для самостоятельного чтения и понимания, что предусматривало перевод Библии (и душеспасительной пиетистской литературы) на русский язык и широкое распространение этих текстов в печатных изданиях⁷ (ср. раздел 1.1).

Проблема, с которой столкнулись в России пиетисты, заключалась, однако, не только в том, что языком православной церкви был (и остается) церковнославянский, но и в отсутствии грамматик русского языка, как для его изучения иностранцами (например, лютеранскими пасторами в России, см. [1], потенциальными переводчиками и др.), так и самими «простыми» русскими христианами, в меньшинстве своем обучавшимися читать и писать по церковнославянской Псалтыри и бывшими в подавляющем своем большинстве просто неграмотными.

Таким образом, прежде чем начать работу над переводом Библии на русский язык, требовалось создать грамматику русского языка, необходимую для обучения этому языку. Именно этот шаг и следует считать началом просветительской деятельности пиетистов в России.

2. Первые грамматики русского языка, их цели и представления авторов о подлежащем кодификации узусе. Просветительская роль первых русских грамматик и радиус их действия⁸

2.1. Интенсивная просветительская деятельность пиетистского движения, заложенное в его основе стремление к внутренней чистоте, а также харизма личности А.Г. Франке и его высокая оценка нравственной компоненты православия в миссии «истинного» христианства привлекают прогрессивно настроенных, мыслящих людей, ученых-гуманистов, усиливают их интерес к России и русскому языку, их желание сделать этот язык доступным как западноевропейцам, так и самим россиянам для написания на нем «хороших книг» (LUDOLF 1696, см. [9]). Именно к

⁶ Орфография и пунктуация оригинала сохранена за исключением написания с прописной буквы после точки.

⁷ В 1727 году, незадолго до своей смерти, А.Г. Франке получил от прусского короля привилегию на печатание русской Библии (Чижевский 1941: 51). И хотя этому проекту не суждено было осуществиться, еще в 1735 году Франке-сын, Г.А. Франке (*Gotthilf August Francke*, 1696–1769), новый директор Сиротского Дома, вел по этому поводу переписку с Феофаном Прокоповичем (ср. WINTER 1953: 405–407).

⁸ Автор раздела – S. Mengel.

этому кругу людей и относятся пиетистски настроенные авторы первых грамматик русского языка.

Искренне проникшись идей «истинного» христианства (см. раздел 1.3), Г.В. Лудольф становится одним из ближайших сподвижников А.Г. Франке в деле «русской миссии»: в зимнем семестре 1697/98 годов он, используя свою «Русскую грамматику» (LUDOLF 1696, см. [3 (A)]), впервые в Европе читает курс русского языка в университете Галле, положивший основу для организации Восточной богословской коллегии, предназначенной для подготовки переводчиков (см. раздел 1.2); именно по ходатайству Лудольфа становится возможным приобретение кириллического шрифта у И.Ф. Копиевича (Копиевский, *Ilija Kopiewitz*, 1651–1714) для Восточной типографии Сиротского Дома (см. 1.2, ср. WINTER 1953; МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 278 и др.).

Влиятельный просветитель в Лифляндии и Ингерманландии, переведший полный текст Библии на латышский язык (см. GRÏNBERGS 2010; VANAGS 2010), пробст Кокенгузской епархии И.Э. Глюк (*Johann Ernst Glück*, 1654–1705) был знаком с А.Г. Франке со студенческой скамьи и полностью разделял взгляды пиетистов из Галле по поводу непонятности текста церковнославянской Библии простым русским верующим (см. SONNTAG 1818: 697; МЕНГЕЛЬ 2010: 54). С целью изменить это положение он сам с опорой на «первоисточники» якобы перевел полный текст Священного Писания «*ins Moskovitische*» (см. КЕРПЕРТ и др. 1994: 17), который до нас, к сожалению, не дошел. В своем письме к А.Г. Франке в Галле от 8 марта 1704 года Глюк не только сообщает о своей работе над русской грамматикой, определяя ее цель (см. [4]), но и предупреждает о посылке им в Галле необходимых простым верующим для вероисповедания основных текстов, переведенных на русский язык, которые должны быть напечатаны в типографии Сиротского Дома. Только неожиданная ранняя смерть Глюка оборвала плодотворную совместную работу обоих просветителей.

И.В. Паус (*Johann Werner Paus*, 1670–1735) был учеником А.Г. Франке. По окончании теологического факультета университета в Галле с научной степенью магистра, он был направлен в 1701 году в Россию, где благодаря рекомендательному письму своего влиятельного учителя получил сначала престижное место в Московской академической гимназии Глюка (см. ПЕРЕТЕЦ 1902; WINTER 1953) и позднее должность переводчика в Академии наук в Санкт-Петербурге. В течение 30 лет своей жизни в России он неустанно способствует распространению пиетистских идей не только среди немецких лютеран-протестантов, но и среди русских православных в полном соответствии с задачами «русской миссии», о чем свидетельствуют особенности его переводов на русский язык основных произведений протестантской литературы (БРАГОНЕ 2021, см. раздел

3). С Галле Паус сохраняет постоянную связь (ср. WINTER 1953) и якобы передает туда в 1720/21 году для печати в типографии Сиротского Дома один из чистовиков своего «Руководства по изучению Славено-Русского языка» (Paus 1705–1729, ср. [3 (B)], см. FUNDAMINSKI 2001: 370), другой чистовик этой версии грамматики был представлен, по его собственному свидетельству, Петру I в 1720 году и отдан для печати в Академию наук в Санкт-Петербурге в 1729 году (см. WINTER 1958).

Прекрасно академически образованный талантливый полиглот и «любитель языков» (см. [3 (D)]) И.К. Шталь (*Joachim Christopher Stahl*, 1697–1774), воспитанный с раннего детства в духе пиетизма при дворах своих высоких покровительниц в Мекленбурге и Передней Померании, обращается в Галле в 1738 году в надежде быть востребованным для исполнения «всемирной миссии» пиетистов, поскольку его лингвистические таланты могли бы пригодиться как для «русской миссии», так и для миссионерской деятельности в Транквебаре (см. раздел 1.2, подробнее в MENGEL 2013; МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 89–125 и др.). Хотя желанию Штала не суждено было осуществиться, именно библиотеку Сиротского Дома в Галле, широко известную своим научным собранием, он посчитал достойной принять 1 января 1745 года в подарок рукопись его написанной в 1722–1725 годах грамматики «Начальные основы русского языка» (Stahl 1722–1725, см. [3 (D)]) вместе с рядом рукописей своих других лингвистических сочинений.

2.2. Речь идет о следующих грамматических произведениях, созданных пиетистски настроенными авторами:

- [3] (A) **H.W. Ludolf: *Grammatica Russica quæ continet non tantum præcipua fundamenta russicæ linguæ, Verum etiam manuductionem quandam ad grammaticam slavonicam. Additi sunt in forma dialogorum modi loquendi communiore, Germanice æque ac latine explicati, in gratiam eorum qui linguam Latinam ignorant. Una cum brevi vocabulario rerum naturalium. Oxonii 1696***

(Генрих Вильгельм Лудольф. *Русская грамматика*. Оксфорд 1696. Переиздание Б.А. Ларина. Ленинград 1937/2002. Heinrich Wilhelm Ludolf: *Grammatica Russica*. Ed. by B.O. Unbe-gaun. Oxford 1959)

- (Б) **J.E. Glück: *Grammatik der russischen Sprache (1704)***

(H. Keipert, B.A. Uspenskij, V.M. Živov. *Johann Ernst Glück. Grammatik der russischen Sprache (1704)*. Köln-Weimar-Wien 1994)

(В) J.W. Paus: *Anweisung zur Erlernung der Slavonisch-Rußischen Sprache. Zum Nutzen sonderl<ich> der Teutschen Nation aufgesetzt (1705–1729)*

(Д.Е. Михальчи. *Славяно-русская грамматика Иоанна Вернера Паузе*. АДД. Ленинград 1969а. Он же. *Славяно-русская грамматика Иоанна Вернера Паузе*. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук, ч. I-II, Ленинград 1969б, на правах рукописи. А. Huterer. *Die Wortbildungslehre in der Anweisung zur Erlernung der Slavonisch-Rußischen Sprache (1705–1729) von Johann Werner Paus*. München 2001. *Johann Werner Paus. Anweisung zur Erlernung der Slavonisch-Rußischen Sprache. Transkript des Autographs der Akademiebibliothek St. Petersburg, Handschriftenabteilung, Signatur Q 192/I*. Bearbeitet von Andrea Huterer, Schlußredaktion von Helmut Keipert mit computertechnischer Unterstützung durch Daniel Bunčić. Als Manuskript ausgedruckt für Deutsche Forschungsgemeinschaft (Bonn), Biblioteka Akademii nauk, Otdel rukopisej (S.-Peterburg) und Archiv der Franckeschen Stiftungen (Halle/S.). Bonn 2016).

(Г) [J. Chr. Stahl]: *Краткое руководство по русской грамматике в таблицах (1720/1722)* – печатный листок из собрания «Extranea» Стокгольмского государственного архива под шифром: Ext. 157: 6, 38

(L. Đurovič, A. Sjöberg. Древнейший источник парадигматики современного русского языка // *Russian Linguistics* 11/2–3, 1987, 261–264)

(Д) J. Chr. Stahl: *Rudimenta Linguae Russicae bibliothecae orphano tropei Halensis dicata ab auctore Joach: Christoph: Stahl Diac & Cant. Lag. Φιλολογωττος. Anno 1745 (1722–1725)*
(Рукописная грамматика хранится в архиве Фонда А.Г. Франке в Галле под шифром: AFrSt HJ 23)

2.2.1. Глюк и Паус видят, как представляется, первостепенную цель своих русских грамматик в обучении русскому языку иностранцев, что было необходимо, прежде всего, для подготовки квалифицированных переводчиков на русский язык. Паус определяет цель и реципиентов своей грамматики уже в ее названии: «*Zum Nutzen sonderl<ich> der Teutschen Nation aufgesetzt*» (см. [3 (В)]), т.е. «написана особенно для ее использования немцами [для пользы немецкой нации]». Глюк сообщает о цели своей оставшейся неоконченной русской грамматики (см. [3 (Б)]) в упоминавшемся выше письме к А.Г. Франке от 8 марта 1704 года:

- [4] «Eine recht umständliche Rußische Grammatica habe ich <...> unter Händen und bis über die Hälfte fertig, damit soll durch

Gottes Gnade denen Ausländern zu Erlernung dieser Sprache wol gedienet sein».

(Я работаю сейчас над довольно подробной русской грамматикой <...>, которая уже более чем наполовину готова. Милостью Божией она послужит иностранцам для обучения этому языку). (Перевод – С.М.).

Очевидно, и Шталь считал свои «Начальные основы русского языка» (см. [3 (Д)]) полезными прежде всего для подготовки перевода Библии на русский язык, о планировании которого он упоминает в послесловии к грамматике (см. [5]) и дает там образцы такого возможного перевода (см. [6]) в соответствии с зафиксированными в «Начальных основах» и «Кратком руководстве по русской грамматике в таблицах» (см. [3 (Г)]) грамматическими нормами:

[5] «Literati & docti Russi intelligunt et loquuntur linguam literatam suam Slavonicam in eamq̄ sacra biblia translata habent, legunt & sacra administrant Slavonice, sed plurima pars vulgi multa non intelligit, multa difficulter percibit. Hinc consilium fuit biblia ut vulgentur lingua Russica populari, dialecto quidem civili» (Сталл 1722–1725: без пагинации, подчеркнуто – С.М.).

(Образованные и ученые русские понимают свой славенский [церковнославянский] литературный язык и говорят на нем, и перевели на него Священное Писание; они читают и справляют сакральные дела на славенском [церковнославянском] языке, но большая часть простого народа многого [на этом языке] не понимает, испытывает большие трудности. Поэтому планировался [перевод] Библии на простой русский язык, на гражданское наречие). (Перевод и подчеркнуто – С.М.).

[6] «*Geneseor cap. I, 4.1.2* / Въ началѣ сотворишь богъ/ небеса и землю. И земля/ была пуста и порожна, и/ темнота была на про=/пасти и ду^х божіи носилъ на вода^х. /V. 26. 27/ И Богъ говорилъ: мы бу=/демъ сотвори^т чловѣка,/ на^{ко} образу нашему по/ подоіе наше, и буду^т/ господствовати на ры=/бахъ въ морѣ и на/ птица^х подѣ небомъ/ и на свѣрахъ [sic] и на/ чер=/вя^х ползущи^х на кру=/гомъ [sic] Семномъ [sic], и богъ/ сотворишь чловѣка ко обра=/зу своему, по подоіе/ свое сотворишь ево,/ сотворишь муж и же=/ну» (Stahl, л. 16-16 об.).

Наиболее развернуто и подробно представляет нам цели своей «Русской грамматики» и называет ее предполагаемых и желаемых реци-

пиетов Лудольф (Ludolf 1696, см. [3 (A)]). В предисловии к грамматике (*Praefatio*) он пишет:

[7] «Caeterum sicuti non tantum propter commercia & negotia aulica, sed etiam propter curam exterarum Ecclesiarum, tam in emporio Archangeli & Wologodae, quam in ipsa metropoli Moscua clementia Tzarea concessarum, multi exteri Russiam intrare coguntur, ita forsitan unus vel alter aliquam utilitatem ex opera mea haurire poterit» (LUDOLF 1696: без пагинации).

(Итак, вероятно моя работа принесет некоторую пользу тому или другому из тех многочисленных иностранцев, которые имеют нужду приезжать в Россию не только по торговым и политическим делам, но и по делам иностранных церквей, существующих по милостивому царскому разрешению и в порте Архангела, и в Вологде, и в самой Москве) (Ларин 1937: 114).

Как видим, среди иностранцев, имеющих «нужду приезжать в Россию», т.е. тех, кому, по мнению автора, его грамматика может «принести пользу», эксплицитно называются представители иностранных церквей, при этом подчеркивается благосклонное к ним отношение царя (ср. [1]). Не вызывает сомнения, что здесь подразумевается «русская миссия» пиетистов: предлагаемая «Русская грамматика» должна прежде всего способствовать успешному воплощению этой миссии.

Глобальную и истинно миссионерско-просветительскую цель своей грамматики в духе пиетизма Лудольф осторожно формулирует несколькими строками выше:

[8] «Neque vanus vel patri luminum ingratus futurus esset labor, si quidam, non sibi solis sed & sociis creaturis se natos reputantes, in id incumbere vellent, ut utiles libros verterent in linguas illarum gentium, quibus durior vivendi necessitas haec subsidia ad culturam ingeniorum negavit. In hunc finem editionem praesentis opusculi libenter suscepi, & ut ad promovendam gloriam auctoris omnium bonorum donorum conducatur, enixe opto» (LUDOLF 1696: без пагинации).

(Этот труд не будет ни напрасным, ни неудобным Отцу света, если кто-нибудь, считая, что он не для себя только, но и для ближних своих родился, предпримет перевод полезных книг на языки тех народов, которые вследствие тяжелых условий жизни лишены этих средств духовной культуры. С этой целью я охотно предпринял издание настоящего, небольшого труда и всеми силами стремлюсь послужить славе творца

всех благих дарований). (Ларин 1937: 110, подчеркнуто – S.M.).

О том, что Лудольф задумал свою грамматику не только для обучения русскому языку иностранцев, но и для «просвещения» самих русских свидетельствуют последние строки предисловия, в которых автор выражает надежду, что

[9] «Forsan hic specimen Russos persiadebit, posse & in vulgari dialecto aliquid imprimi sicuti Nationi Russicae decori & utilitati foret, si more aliarum gentium propriam linguam excolere atque bonos libros in ea edere conaretur» (LUDOLF 1696: без пагинации).

(<...> может быть, этот пример [т.е. предлагаемая грамматика – S.M.] убедит Русских, что можно печатать некоторые вещи и на народном наречии. Ведь только к пользе и славе Русской Науки может послужить это, если они, по примеру других народов, начнут культивировать собственный язык и издавать на нем хорошие книги) (Ларин 1937: 115).

Именно в этом ключе самая первая грамматика русского языка, созданная выдающимся ученым-лингвистом и убежденным пиетистом, воспринималась его современниками, что эксплицитно отражено в некрологе на смерть Г.В. Лудольфа (Военм 1712/1726):

[10] «<...> он составил ‘Русскую грамматику’, назначенную не только для купцов, и путешественников, но и для самих уроженцев, так как она представила правила их языка в более стройном виде, чем они были установлены прежде. Это сочинение было напечатано в Оксфордской университетской типографии, и издано в 1696 году» (цитируется в русском переводе Шифнера [1864] по Ларин 1937: 16, подчеркнуто – S.M.).

2.2.2. Языковую ситуацию в России, с которой Лудольф познакомился по время своего здесь пребывания в 1693–1694 годах (TETZNER 1955: 27), в начале своего путешествия на Восток (см. раздел 1.3), он определяет как «*loquendum est Russce & scribendum est Slavonice*» (LUDOLF 1696: A2), т.е. «говорят по-русски, а пишут по-церковнославянски [на русском надо говорить, а на славенском писать]». В своей грамматике он подробно характеризует различия между русским и церковнославянским, как в генетическом плане, так и относительно коммуникативных сфер употребления обоих языков, и впервые дает перечисление их дифференциальных признаков на всех языковых уровнях – фонетическом, морфологическом,

синтаксическом и лексическом (LUDOLF 1696: 4–5, см. подробнее МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 129 и далее).

Российскую культурно-языковую ситуацию ученый-лингвист представляет себе адекватной языковой ситуации в Западной Европе до начала движения Реформации, т.е. отношения между русским и церковнославянским воспринимаются им как адекватные отношениям между европейскими национальными языками и латынью – напомним в этой связи, что пиетисты считали церковнославянский текст Библии непонятным простым православным верующим (см. раздел 1.3, ср. [5]). В соответствии с этим представлением предлагается и разрешение сложившейся в России языковой ситуации с помощью хорошо известной Лудольфу модели протестантских просветителей (которой следовали и пиетисты), применяемой в языковой ситуации средневековой Западной Европы начиная с XVI века и заложенной переводом текста Библии Лютером на средне-верхне-немецкий диалект⁹: в основу своей грамматики Лудольф намеревается положить именно русский, «разговорный», язык, в незнании которого он упрекает лютеранских священников, живущих в России (см. [1]), и который он отождествляет с «народным наречием» россиян, призывая их «по примеру других народов» «культивировать собственный язык и издавать на нем хорошие книги» (см. [9]). Той же модели кодификации следуют в своих грамматиках Глюк (GLÜCK 1704, см. [3 (Б)]) и Шталь (STANL 1720/1722; STANL 1722–1723, см. [3 (Г), (Д)]).

Проблематичным представляется тот факт, что три выше названных автора первых русских грамматик кодифицируют различные узусы русского «разговорного» языка: Лудольф кладет в основу своей грамматики русский разговорный язык образованных людей Москвы, которым он овладел во время своего там пребывания; Глюк опирается, как нам удалось доказать (см. МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 154–159), на севернорусское наречие – разговорный язык его русских прихожан в Лифляндии; и, наконец, Шталь кодифицирует в своих «Начальных основах русского языка» и «Кратком руководстве по русской грамматике в таблицах» так называемое «гражданское наречие» (см. [5]) – разговорный язык, которому он обучился у русских дипломатов при дворах своих высоких покровительниц в Мекленбурге и Передней Померании, т.е. тот единственный вариант русского языка, который ему, никогда не бывавшему в России, был известен (см. MENGEL 2013; МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 159–161). «Пробы» русского «разговорного» языка Лудольфа и Шталя представлены выше в примерах [2] и [6].

И.В. Паус, постоянно живший в России, знал ее культурно-языковую ситуацию изнутри и, в отличие от своих пиетистски настроенных

⁹ Первое издание Нового Завета в переводе М. Лютера появилось в сентябре 1523 года (т. наз. нем. *Septembertestament*), в 1523 году был издан частичный перевод Ветхого Завета, а в 1525 году – полный текст Священного Писания на немецком языке.

единомышленников-грамматистов, не отождествлял ее с языковой ситуацией средневековой Западной Европы. Принципиальное различие этих двух языковых ситуаций, т.е. «русский язык *versus* церковнославянский» и «национальные языки *versus* латынь», заключалось в несхожем отношении между собственными и заимствованными («своими» и «чужими») языковыми средствами и состояло в принципиально различных способах усвоения заимствованного. Если в средневековой Европе обучение латинскому языку осуществлялось с помощью грамматики и словаря как языку иностранному, то церковнославянский язык в России усваивался с помощью ресурсов родного (русского) языка путем чтения (прежде всего Псалтыри, см. раздел 1.3) по слогам и заучивания текстов наизусть. Характер овладения книжным языком – латинским *versus* церковнославянским – определял и то, какое место элементы выученного книжного языка занимали в языковом опыте носителя (см. Живов 1996: 20; Менгель и др. 2021: 129; ср. Кеирерт 1987). Особенностью российской культурно-языковой ситуации Паус считал неразрывное единство церковнославянского и русского языков.

Прекрасно знакомый с кодификаторской моделью протестантов-просветителей, направленной на «разговорный» язык, которую применяли Лудольф, Глюк и Шталь (см. выше), Паус выдвигает свое индивидуальное решение для разрешения российской культурно-языковой ситуации, предлагая представить русский и церковнославянский как единое целое. В предисловии (нем. *Vorrede*) к своей грамматике, которую он именует «Руководство по изучению Славено-Русского языка» (см. [3 (B)]), Паус в восьми пунктах обосновывает, почему разделение обоих языков невозможно:

- [11] «*Rationes, warum in der an die Academie übergebenen Ruß(isch) Slavonischen Grammatic das Slavonische nicht kan wegbleiben*
1. Weil nach dem heütigen *statu* und *stylu* beyde *Dialecti* Ruß(isch) und *Slavonisch* so wohl *ordine naturæ* als *doctrinæ* zu sammen gehören und nach dem heütigen *statu* und *stylu* nicht können getrennet werden <...>.
  3. Durch Beybehaltung beyder *dialectorum* wird beyde Sprach einerley und geht keiner etwas ab, sondern beyde werden *combinirt*, aus ieder etwas genommen, daß eine verbeßerte *Grammatic* herauskomme.
  6. Die Nothwendigk(eit) des *Slavonischen* ist auch daraus zu sehen, daß wenn in gemeinen Reden nur etwas von höhern und geistl(ichen) Sachen geredet wird, so wird gleich *Slavonisch* gebraucht.
  7. In gleichen in *scientiis* und *historischen* Schrifften kan man das *Slavonische* nicht entbehren.

8. Das *pure Rußische* reicht nicht zu, alle Worte und RedensArt [sic] zu *expr(imiren)*(,) es ist unzulängl(ich), wie in der *Uloschenie* zu sehen. <...>»

(Paus 1705-1729, 3r-v, ср. 4r-v; цитируется в упрощенном виде по КЕИРЕТ/НУТЕРЕР 2016: 3-4, ср. 1-2).

(Причины, почему Славенский [церковнославянский] язык нельзя исключать из Русско-Славенской грамматики, переданной <мною> в Академию наук<:>

1. Потому что в сегодняшнем их состоянии и написании оба диалекта – Русский и Славенский – составляют единое целое как естественное, так и в плане обучения; в сегодняшнем состоянии и написании их нельзя отделить друг от друга <...>.
3. За счет сохранения <в Грамматике> обоих диалектов оба языка станут единым целым, и ни один из них ничего не потеряет, напротив, оба будут скомбинированы, из каждого что-то взято, так что получится более хорошая [улучшенная] Грамматика <...>.
6. Необходимость Славенского очевидна уже из того, что как только в обычном разговоре речь заходит о возвышенных или духовных вещах, тут же употребляется Славенский.
7. Также в научных и исторических писаниях [для написания и понимания научных и исторических произведений] нельзя обойтись без Славенского.
8. Одного только Русского не хватит для того, чтобы выразить все слова и фразы [поговорки, фразеологизмы], одного Русского недостаточно <...>. (Перевод – S.M.).

Отраженная в грамматике Пауса модель кодификации (см. подробнее Менгель и др. 2021: 138 и далее; КЕИРЕТ 2016) по своей идее близка модели, предложенной четвертью века спустя М.В. Ломоносовым (*Михайло Васильевич Ломоносов, 1711–1765*) в его «Российской грамматике» (Ломоносов 1755/1757). Созданная «уроженцем» (см. [10]) для соотечественников и изданная на русском языке в Академии наук в Санкт-Петербурге эта «российская» (не «русская»!) грамматика определенным образом объединяет русские и церковнославянские языковые элементы; в филологической науке она, как известно, традиционно считается первой кодификацией норм современного русского литературного языка.

2.3. «Руководство по изучению Славено-Русского языка» Пауса не было напечатано, хотя дважды представлялось им для издания в Академию

наук (см. раздел 2.1), также, как осталась незаконченной и неизданной «Грамматика русского языка» Глюка (см. [3 (Б)]), известная Паусу и унаследованная им от своего предшественника в Московской академической гимназии (см. раздел 2.1). Тем не менее следы грамматики Пауса и предложенной им оригинальной модели кодификации мы находим в различных российских грамматических трудах как его, так и более позднего времени (см. выше). По собственному свидетельству Пауса, отрывки из его неизданной грамматики ходили по рукам и появлялись «то тут, то там» (см. WINTER 1958).

Грамматические произведения Лудольфа и Шталя (см. [3 (Г)]) вышли в печати и имели несравнимо более широкий радиус действия. Особенно «Русская грамматика» Лудольфа (см. [3 (А)]), не сыскавшая, к сожалению, должного внимания в России вопреки просветительским стремлениям ее автора (см. раздел 2.2.1), послужила многим поколениям иностранцев не только для изучения русского языка, но и для создания новых русских грамматик, например, написанной на французском «Грамматики и методики русского и французского языков» Жана Соие (*Jean Sohier*; см. SONIER 1724; УСПЕНСКИЙ 1987: V–XVII; АРШЕМБО 2016; ср. VEYRENC 1985); грамматику Лудольфа использовал при составлении своих «Начальных основ русского языка» (см. [3 (Д)]) и Шталь (см. МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 110). Система кодификации, зафиксированная в «Кратком руководстве по русской грамматике в таблицах» Шталя (см. [3 (Г)]), нашла отражение в изданной в 1750 году на шведском языке в Королевской типографии в Стокгольме «Российской грамматике» М. Грёнинга (*Michael Groening*, 1714–1778; см. GROENING 1750), переводчика шведской королевской канцелярии, где «Краткое руководство» Шталя, по всей вероятности, весьма активно использовалось для изготовления переводов на русский язык (см. МЕНГЕЛЬ и др. 2021: 93 и след.): именно в делах переводчиков шведской королевской канцелярии был обнаружен единственный сохранившийся до наших дней экземпляр «Краткого руководства по русской грамматике в таблицах» (см. ĐUROVIĆ, Sjöberg 1987).

3. Создание русской специальной профессиональной терминологии в процессе переводов западноевропейской церковной литературы¹⁰

3.1. Среди пиетистов, живших и работавших в России в первой половине XVIII века, И.В. Паус занимает весьма видное место также благодаря своей усердной и плодотворной переводческой деятельности¹¹, кото-

¹⁰ Автор раздела – М.С. Bragone.

¹¹ Список трудов и переводов Пауса помещен в сочинении Перетца (1902: 85–103, прил. II).

рой мы обязаны переводом значительного количества сочинений разного характера. В этом богатом наследии, содержащем, в том числе, переводы педагогических сочинений Эразма Роттердамского («De civilitate morum puerilium») и Франсуа Фенелона («De l'éducation des filles»), сборников пословиц, пособий по географии, физике и т. д., выделяются переводы ряда текстов, относящихся к лютеранству. Они предназначались, как полагает Перетц, для миссионерской деятельности и, возможно, для укрепления родного вероисповедания у немцев, которые жили в России (ПЕРЕТЦ 1902: 224); кроме того, появление этих переводов могло быть связано с интересом царя к другим религиям (см. ниже, ср. раздел 1.3)¹². Речь идет об «Аугсбургском исповедании», Малом катехизисе Лютера, уставе лютеранских церквей и школ в России и др., которые представляют собой ценный материал для изучения как положения лютеранства в России и религиозной политики Петра I, так и переводческих стратегий Пауса, его лингвистических воззрений, а также формирования русской религиозной и церковной лексики¹³.

3.2. В рамках настоящей статьи мы обратимся к переводу устава лютеранских церквей и школ в России, который был издан в 1717 году в Ревеле (см. ниже), и ограничимся вопросом формирования специальной лексики на конкретном примере передачи немецких терминов *Predigt* и *Parentation*, отражающих важные моменты религиозной жизни лютеранских общин. Как будет показано, Паус сосредоточивался на различных значениях немецкого термина, зависящих от контекста, предлагая для каждого из них подходящий термин на русском языке, что привело к созданию заимствований *предикация* и *парентация*, которые, насколько нам удалось установить, остались, скорее всего, ограниченными лишь переводом Пауса.

Такой результат исследования поднимает вопрос о распространении специальной лексики, предложенной Паусом в переводе устава, и более общий вопрос о распространении и применении самого устава и адресатов его русского перевода, учитывая тот факт, что следующий выпуск устава, упорядочивший жизнь лютеранских общин, был издан царем Николаем I в 1832 г.

Р. Ступперих (STUPPERICH 1959: 13–14), которому мы обязаны изданием текстов различных уставов, уточняет, что указания, включенные в *Instrumentum Pacis*, т.е. устав, являющийся предметом наших наблюдений

¹² Стоит упомянуть, что в 1704 г. Федор Поликарпов перевел «Изъяснение Армянской литургии». В 1716 г. в Санкт-Петербурге, по распоряжению царя, был издан русский перевод Корана.

¹³ А. Иванов подчеркивает влияние, которое протестантские *Kirchenordnungen* оказали на составление «Духовного регламента» Феофана Прокоповича (IVANOV 2020: 71–72). Перевод устава, сделанный Паусом, как нам кажется, может быть рассмотрен и в этом контексте.

(см. ниже), скоро были забыты и что лютеранские общины до XIX века существовали и действовали независимо друг от друга. Наблюдения Ступпериха позволяют допустить, что устав не пользовался большим распространением, или, если даже распространялся, не нашел особого применения (STUPPERICH 1959: 11–12; BRAGONE 2017: 236–237). Подобная судьба постигла, скорее всего, и перевод Пауса, который, по всей вероятности, предназначался для ограниченного круга читателей, в первую очередь, для царя и его окружения (см. ниже): члены лютеранских общин могли использовать немецкий оригинал устава и не нуждались в его переводе.

Данные наблюдения составляют в общих чертах картину, на фоне которой должны развиваться дальнейшие исследования. Предлагаемый анализ *modi operandi* Пауса и его стараний по созданию русской религиозной лексики представляет собой небольшой вклад в этом направлении.

3.2.1. В истории протестантских общин в России в XVIII веке появление устава «*Revidirtes Instrumentum Pacis Ecclesiasticum*»¹⁴, предоставляющего правила и указания для организации деятельности евангелическо-лютеранских церквей и школ страны, имеет особое значение. Устав, напечатанный в Ревеле в 1717 г. печатником Иоганном Колером (*Johann Köhler*, 1662–1736) из Риги, был составлен пастором Бартольдом Фагедиусом (*Barthold Vaget*, 1656–1724), который в 1711 г. был назначен Петром I суперинтендентом всех евангелическо-лютеранских церквей России. Что касается печатника Колера, важно подчеркнуть, что он работал в типографиях в Нарве и в Ревеле, которые в конце XVII – первой половине XVIII века играли значительную роль в распространении сочинений на латинском, немецком и шведском языках, связанных с протестантством, на территориях Прибалтики и России¹⁵.

¹⁴ Полное заглавие устава - «*Revidirtes Instrumentum Pacis Ecclesiasticum, Oder Evangelisch-Lutherisches Geistliches Krieges-Recht und Friedens-Articul / Oder Kirchen- und Schulen-Reglement und Ordnung / Wie es darinnen Auff Ihro Gross-Tzarischen Majest: Allergnädigster Commission und Vollmacht in allen reguliret und gehalten werden soll*» (БАН, 34.8.10, л. 2; см. с. 3). О предыдущем церковном уставе, составленном Лаврентием Блюментростом-Старшим (*Laurentius Blumentrost*, 1619–1705) в 1678 г., см. STUPPERICH 1959: 8–9, 19–24.

¹⁵ В 1695–1703 годы Иоганн Колер работал в типографии Нарвы, где издал около 40 публикаций на латинском, немецком и шведском языках для удовлетворения религиозных потребностей жителей Ингерманландии. С 1705 года, после взятия Нарвы русскими войсками, его типография перестала существовать. Из Нарвы Колер был перевезен в Москву, где он старался завести типографию после получения разрешения от царя. Его проект всё-таки не осуществился. В Москве, возможно, Колер познакомился с Паусом, который в 1705 г. работал в гимназии пастора Глюка. Из Москвы Колер переехал в Ревель, принадлежавший с 1710 года России, где продолжал свою типографскую деятельность. С 1716 до 1726 года ревельская типография Колера издавала сочинения на немецком языке и шведские переводы сочинений, связанных с пиеизмом, которые, по мнению исследователей, печатались в Ревеле для того, чтобы избежать шведской цензуры, препятствовавшей изданию пиеистских текстов в Швеции. Эти переводы, по

Устав «Revidiertes Instrumentum Pacis Ecclesiasticum» уже привлекал внимание учёных, в том числе историка Д. Цветаева, который подчеркнул скудость данных о его распространении, замечая при этом, что текст устава не находился ни в «Полном Собрании Законов», ни в Императорской Публичной Библиотеке и не сохранился в кирках (ЦВЕТАЕВ 1883: XV); возможность просмотреть издание устава и опубликовать извлечения из него имел А.Ф. Бюшинг (BÜSCHING 1766: 12–15). Среди рукописей Императорской Библиотеки Академии Наук Цветаеву всё-таки удалось обнаружить устав, который он кратко представил, подчёркивая особое значение части, предоставляющей исторические известия о лютеранских церквях в России (ЦВЕТАЕВ 1883: XIV–XVI; 1890: 36–37, N. 2). Рукописный текст «Revidiertes Instrumentum Pacis Ecclesiasticum» на немецком языке, хранившийся в Москве, был издан теологом А.В. Фехнером, который, подобно Цветаеву, подчеркнул недоступность издания Колера (FECHNER 1876: 448–457)¹⁶. Текст устава был издан в XX веке теологом Ступперихом в книге, собравшей все церковные уставы евангелическо-лютеранских церквей в России (STUPPERICH 1959: 25–32).

Устав Фагециуса содержит указания, предназначенные для упорядочивания основных моментов религиозной жизни верующих: *Fruh-Predigt, Haupt-Predigt, Communion, Vesper-Predigt, Wochen-Predigt, Bethstunden, Missbrauche abgeschafft, Kind-Tauffe und Proclamation, Leichen, Examina, Disciplina Ecclesiastica, Schul-Reglement*. Например, в описании служб даются указания времени для их проведения зимой, осенью, весной или летом, порядок исполнения песен, произношения молитв и чтения священных текстов и т.д.

3.2.2. Русский перевод Пауса устава Фагециуса сохранился в четырех рукописях, хранящихся в Рукописном отделе БАН в Санкт-Петербурге, из которых одна является беловым вариантом, а остальные – черновиками (ПЕРЕТЦ 1902: 92–93, прил. III)¹⁷.

Беловой экземпляр перевода устава (БАН, 34.8.10, л. 2-31) помещен в рукописи в кожаном переплете с золотым тиснением, написанной не рукой Пауса, содержащей также переводы Малого катехизиса Лютера и «Сокращения христианской вѣры» теолога Саломо Глассиуса (*Salomon Glass, 1593–1656*, см. JAUERNIG 1964). Особенность этой рукописи, принад-

---

всей вероятности, предназначались также для шведских военнопленных, находившихся в Ревеле после поражения Швеции в Северной войне. О Колере см. KÜNG 2005; KORZUN 2013: 140–142.

¹⁶ Рукопись, содержащая текст устава на латинском и немецком языках, хранится в РГАДА (Ковригина 1998: 74 прим. 145).

¹⁷ В данной статье наблюдения над переводом Пауса будут проведены только на основе белового экземпляра.

лежавшей библиотеке Петра Великого (Мурзанова и др. 1956: 418, N. 132; Боброва 1978: 43, N. 208), состоит в том, что в соответствии с каждым листом перевода, в неё включена страница из издания Колера, содержащая соответствующий оригинальный текст на немецком языке. В рукопись включены страницы из ревельского издания 1717 года устава Фагециуса и страницы из ревельского издания Колера 1718 года Малого катехизиса Лютера и «Сокращения христианския вѣры» Глассиуса. Черновые экземпляры содержат полный перевод или часть перевода устава Фагециуса¹⁸.

Переводу устава, озаглавленному «Справной Уставъ церковной или Евангелическо лутерския вѣры и дѣовно воискаго права и мирние Артїкулы сиречь Регламентъ и порядокъ Цѣрквамъ и школамъ», предшествует патент от 7 октября 1715 года на немецком и русском языках, подписанный графом Гавриилом Головкиным, в котором Фагециус утверждается царём в должности суперинтендента всех евангелическо-лютеранских церквей и школ (л. 4 – 9). В конце перевода Устава приложен лист на латинском языке, содержащий программу занятий (J.N.J. Ordo Lectionum, repetitionum, exercitationum & recreationum in Ludis literariis, Directione Superintendentis bonô cum Deô à Ludimagistris observandus. Introduct: d. 15. Martii, Anno Salut: MDCCXIII, л. 32)¹⁹.

Что касается датировки переводов Пауса, то их *terminus post quem* можно определить как 1717 год – для перевода Устава и 1718 год – для перевода Малого катехизиса и «Сокращения христианския вѣры», т.е. после появления изданий Колера, на основе которых они были изготовлены. *Terminus ante quem* это может быть 1725 г., т.е. дата смерти Петра, который проявил интерес к переводу катехизисов²⁰.

3.3. Перейдем теперь к рассмотрению перевода терминов *Predigt* и *Parentation*.

3.3.1. Приведем сначала два отрывка из немецкого оригинала устава, в сравнении с русским переводом Пауса, в которых присутствует термин *Predigt*²¹:

¹⁸ Список БАН, 26.3.12 содержит перевод устава Фагециуса. Список БАН, 26.3.13 включает перевод «Сокращения христианския вѣры», одной молитвы и начала устава. Список БАН, 26.3.14 включает перевод Малого катехизиса, сочинения Глассиуса и предисловия к уставу. Перевод конечной части предисловия отсутствует.

¹⁹ В конце рукописи помещена запись библиотекаря, уточняющая, что рукопись содержит 110 листов по общей нумерации, которая включает рукописные листы и печатные страницы. В указании страниц и листов мы пользуемся общей нумерацией.

²⁰ По этому поводу см., например: «Генваря 16 ... Государь Императоръ указалъ собрать Римской, Лутерской и Кальвинской Катехизмы и прочія церковныхъ дѣйствъ книги, и переведши на Славянской діалектъ, для знанія и вѣденія, напечатать» (Полное собрание законов: 9, N° 4143).

²¹ Цитаты даются в упрощенном виде без сохранения надстрочных знаков за исключением знака титла и выносных букв. Издательские комментарии заключаются в

[12] «Revidirtes Instrumentum Pacis Ecclesiasticum» – «Справной устав церковной» (БАН, 34.8.10)

I.

<p>Fru^h - Predigt.</p> <p>Die Fru^h - Predigt wird im Winter und Herbst von 6. bis 7. im Fru^hling und Sommer aber von 7. bis 8. Uhr gehalten / da der Anfang gemacht wird erstlich mit einem Morgen-Gesang; an hohen Fest-Tagen aber mit einem Fest-Gesang. Ferner wird gesungen ein Gesang aufs Evangelium / sodann der Glaube / damit tritt der Prediger auff die Cantzel / vor dem Vater unser wird gesungen: Nun bitten wir den Heiligen Geist / oder: Liebster JESU / wir sind hier / oder: HErr JESU CHrist / dich zu uns wend / oder ein ander Zeit-Gesang. Das Evangelium ist der TEXT, so auch abgelesen wird / doch von Ostern bis MICHAËLIS wird noch vorher der CATECHISMUS mit den Frage-stu^ccken abgelesen. Nach dem Gebet und dem TEXT und Vater unser / spricht der Prediger den Seegen von der Cantzel / und wird darauf ein Gesang gesungen / so sich auf die Predigt schicket (20-20об.)</p>	<p>☩ утренной предікаціи</p> <p>Утренняя предікація зимою ивсенью съ 7. до 8. часу Авесною илѣтомъ съ 6 до 7 бываетъ, иначинается утренною пѣснью, Аввеликихъ праздника^x спра^дничною пѣснью, потомъ поють пѣснь Ев^тлію приличную, ипосемъ Вѣрую. Вкончаніи сего проповѣдни^k ступаетъ накаедрь. прежде бче нѣш поють с^тому дху молимся, или Иисусе! мы <?>здѣсь или Иисусе кна^m ся приврати, Или другую пѣснь повремяни. Нато проповѣдникъ читаетъ Ев^тлію^m иизлагаетъ. однако^ж съ пасхи допраздника Архангела катехісмъ свопрсами читають. После мѣтвы онъ дастъ сонму блгословеніе съ катедра. вконцѣ еще пѣснь поють проповѣди приличную (19об., 21).</p>
--	---

угловые скобки; не поддающиеся прочтению слова или части слов заключаются также в угловые скобки и сопровождаются вопросительным знаком. Многоточие в квадратных скобках указывает на пропуск отдельных фраз в цитате.

II.

Vesper-Predigt.	ГО вечерной предікаціи
In der Vesper-Predigt praeludiret die Orgel einen Tisch-Gesang / zur Fru ^h hlings und Sommer-Zeit um 2 Uhren; Im Herbst-und Winter aber um halb 3 Uhr; Es sey dann zur Oster-Zeit bis Himmelfahrt [...] Nach der Predigt folget das verordnete Kirchen-und ein ander Zeit-Gebet [...] (24 об.)	Ввечерной предікаціи предгласить органъ столовую пѣснь, весною иль то́мъ вполутрето́й часъ, авсенью изимою въ 2. часъ. съ хрѣсто́ва дня довознесения пою́тъ [...] послѣ проповѣданія слѣдуетъ уставная или другая молитва времени приличная [...] (25)

Термин *Predigt*, обозначающий «проповедь, наставление, нравоучение», широко используется в уставе²². Для передачи *Predigt* в переводе Пауса встречаем три термина: *predikacija*, *propovedь* и *propovedanie*. Выбор этих терминов отражает размышление Пауса, уже опытного переводчика (ко времени перевода устава он уже долго жил в России), над значениями, которые *Predigt* приобретает в уставе в разных контекстах.

Первый термин, *predikacija*, встречается в переводе следующих выражений (см. цитаты I и II):

<i>Fru^h-Predigt</i> ²³	<i>Утренняя предикация</i>
<i>Haupt-Predigt</i>	<i>Главная предикация</i>
<i>Vesper-Predigt</i> ²⁴	<i>Вечерная предикация</i>
<i>Wochen-Predigt</i> ²⁵	<i>Недельная предикация</i>

²² См. словарь Аделунга: «der Vortrag der Religions-Wahrheiten in Gestalt einer Rede, eine geistliche Rede über einen gewissen Text; die Kanzelrede, so fern sie gemeinlich von der Kanzel gehalten wird» (AD 1793–1801) и словарь братьев Гримм: «was gepredigt wird oder gepredigt werden soll, ein (mündlicher oder schriftlicher) vortrag über die göttliche, christliche lehre, kanzelvortrag, auch allgemeiner die lehre, unterweisung» (DWB 1854–1961).

²³ См. словарь Аделунга: «eine Predigt, welche des Morgens in der Frühe gehalten wird, und in der evangelischen Kirche anstatt der Frühmessen und Frühmetten in der Römischen Kirche angeordnet ist» (AD 1793–1801) и словарь братьев Гримм: «die predigt im frühgottesdienste, überhaupt, wo kein besonderer gottesdienst in der frühe des morgens gehalten wird, die predigt im vormittagsgottesdienste» (DWB 1854–1961).

²⁴ См. словарь Аделунга: «Vesper: 2. Der nachmittägige Gottesdienst. In die Vesper gehen. In die Vesper läuten. Daher die Vesper-Predigt, die Nachmittagspredigt» (AD 1793–1801) и словарь братьев Гримм: «vesper-predig, *concio vespertina*» (DWB 1854–1961).

²⁵ См. словарь Аделунга: «eine Predigt, welche an einem bestimmten Tage in der Woche gehalten wird; zum Unterschiede von der Sonntags- und Festpredigt» (AD 1793–1801). Словарь братьев Гримм приводит определение Аделунга (DWB 1854–1961).

Пре́дикация – адаптированное заимствование из латинского *praedicatio*²⁶. Термин формируется суффиксом *-ция*, характерным для заимствований из латинского или из латинского через польский (HÜTTL-WORTH 1963: 39; KIPARSKY 1975: 267). Что касается распространения, *пре́дикация* не упоминается ни в «Номенклатуре» Копиевского (1700), ни в словарях Вейсмана (1731) и Целлариуса (1746), ни в «Словаре Академии Российской» (1789–1794), ни в «Словаре церковнославянского и русского языков» (1847). *Пре́дикация* не присутствует также в исследованиях Ф. Оттена и Г. Хютль-Ворт (HÜTTL-WORTH 1963; ОТТЕН 1985). В «Словаре русского языка XI–XVII веков» дается лемма *пре́дика* – «речь, проповедь», которая встречается также в этимологическом словаре Фасмера со значением «протестантская проповедь при Петре I» (СРЯ 1992: 190; ФАСМЕР 1987: 357; см. также Смирнов 1910: 236). «Словарь церковнославянского языка» Дьяченко приводит глагол *пре́диковать* (лат.) – «проповедывать» (Дьяченко 1993: 480).

Кроме *пре́дикация* для передачи термина *Predigt* в переводе устава Паусом мы встречаем также *проповедь* и *проповедание* (см. выше).

Для *проповедь* «Словарь русского языка XI–XVII вв.» приводит среди прочих следующие значения: «действие по глаг. проповедовати; проповедь, поучение», а для *проповедание*: «действие по глаг. проповедовати; проповедь; церковное наставление, поучение» (СРЯ 1995: 194–195, 197–198). Для *Predigt* словарь Вейсмана даёт «проповедь», наряду со значениями «concio, sermo sacer, homilia, проповѣдь, слово, рѣчь, поученіе, казаніе» (ВЛ 1731: 477).

Вернемся теперь к выражениям *Fru^eh-Predigt* / *G* утренней *пре́дикаціи* и *Vesper-Predigt* / *G* вечерной *пре́дикаціи*.

В цитатах I и II даются описание и расписание службы, порядок исполнения песен и чтений, в том числе в зависимости от праздников, которые чередуются в течение года. В данном контексте, скорее всего, термин *Predigt* обозначает «служба» (утренняя служба, вечерняя служба и т. д.); учитывая это значение, Паус использует термин *пре́дикация* именно для того, чтобы отличить *Predigt* со значением «служба» в выражениях *Fru^eh-Predigt*, *Vesper-Predigt* и т. д. от *Predigt*, который указывает на объект проповедования (проповедь, церковное наставление) или на само действие проповедования.

Создание термина *пре́дикация* представляет попытку Пауса разрешить многозначность термина *Predigt*, присутствующего в уставе.

²⁶ См. *praedicatio* в словаре Форчеллини: «*publicazione, κήρυξις, actus praedicandi, & palam faciendi, celebratio, commemoratio*» (FORCELLINI 1805: 496) и в словаре Дюканжа: «*concio ad populum*» (DU CANGE 1883–1887).

Другой интересный пример, связанный с рассмотренным выше, находит в рекомендациях к обряду погребения:

[13] «**Revidirtes Instrumentum Pacis Ecclesiasticum**» – «**Справной устав церковной**» (БАН, 34.8.10)

III.

Leichen. [...] Die Leichen-Sermones aber werden nunmehr vorm Altar / die Leichen-Predigten aber ohne Parentation umb 10. Uhr gehalten [...] (л. 28об.)	ЃД погребеніи. [...] погребителное слово <?> держится пред олтарем ^м . апогребителная предукація <sic!> безъ паренътаціи въ 10 часъ. [...] (л. 29)
---	--

Как видим, в данном случае термин *Predigt*, присутствующий в выражении *Leichen-Predigt*, указывает на службу погребения; для его перевода Паус предлагает *погребителная предикация*, используя опять термин *предикация*. Здесь же мы встречаем еще два термина: *Parentation* и *Leichen-Sermones*.

3.3.2. Для перевода *Parentation* Паус предлагает адаптированное заимствование *паренътация*²⁷.

Паренътация не упоминается ни в «Номенклаторе» Копиевского, ни в словарях церковнославянского и русского языков – «Словарь Академии Российской», «Словарь церковнославянского и русского языков» (1847), «Словарь русского языка XI–XVII веков» и «Словарь русского языка XVIII века». В словаре Вейсмана дается глагол *parentiren*, т.е. «habere concionem funebrem, погребателную, надгробную рѣчь, слово говорить, сказывать» (ВЛ 1731: 462). *Паренътация* не появляется и в исследованиях Оттена и Хютль-Ворт, но упоминается в словаре Чудинова со значением «похороны умершего» (Чудинов 1894: 633).

Интересную информацию даёт словарь Аделунга, где подчёркивается разница между *Parentation*, которая является траурной речью в хвалу умершего для облегчения и утешения скорбящих, и прочими речами, которые произносятся во время похорон (*Trauerrede*, *Leichenrede* или *Standrede*):

[14] « aus dem Latein. *Parentatio*, diejenige Rede, welche bey einem Leichenbegängnisse zum Lobe des Verstorbenen und zur Aufrichtung der Leidtragenden gehalten wird; die Trauerrede, Leichenrede oder Standrede,

²⁷ См. *parentatio* в словаре Форчеллини: «actus parentandi» и *parento*: «*far l'esequie, o il funerale, ἐναγιζω, κτερεῖζω*, justa parentibus, cognatisque, & affinibus vita functis ad eorum sepulcra persolvo, ut in *Parentalia* dictum est» (FORCELLINI 1803: 323).

weil sie frey stehend gehalten wird; zum Unterschiede so wohl von der Leichenpredigt, als auch von der bey ansehnlichen Leichenbegängnissen üblichen Abdankungsrede. Daher parentiren, diese Rede halten» (AD 1793–1801).

В своем переводе Паус старается сохранить эту разницу, предлагая *паренътаѿца* для *Parentation* и *погребителное слово* для *Leichen-Sermones*, имеющего более общее значение речи, которая произносится во время похорон.

3.4. В заключение сделаем некоторые выводы.

1) Мы рассмотрели русский перевод Пауса устава лютеранских церквей и школ в России, который он выполнил наряду с переводом других текстов лютеранства. После представления культурно-исторического контекста, в рамках которого был изготовлен перевод, мы сосредоточили наше внимание на передаче Паусом немецких терминов *Predigt* и *Parentation*, и на его вкладе в формирование русской лексики, касающейся вероисповедания, отличного от православного.

2) Анализ перевода в сравнении с оригиналом позволил выявить стремление Пауса как можно более точно передать различные значения немецких терминов в зависимости от контекста (ср. *Рольской* 2020: 250–251). На основе материала словарей, привлеченных к исследованию, было установлено, что неологизмы *предикаѿца* и *паренътаѿца*, предложенные Паусом, не пользовались успехом²⁸.

3) Результат нашего анализа, вовсе не уменьшающий значение перевода Пауса, должен быть обогащен новыми исследованиями, посвященными как дальнейшему изучению распространения терминов *предикаѿца* и *паренътаѿца*, так и изучению перевода других немецких религиозных терминов, присутствующих в уставе, и их распространённости с целью составления более полного обзора вклада Пауса в формирование русской религиозной лексики в Петровское время.

Цитированная литература

АРШЕМБО, С. „Русская грамматика и методика Жана Соје (Париж, 1724) как интеллектуальный памятник Петру I“. В: А. Кобак, О. Кувальдина (сост.). *Петровские памятники России и Европы. Изучение, сохранение, культурный туризм*. Санкт Петербург, 2016: с. 67–69.

²⁸ К сожалению, мы не имели возможности просмотреть рукописный немецко-русский словарь Пауса, который, несомненно, может предоставить необходимые сведения для более обстоятельного изучения перевода терминов.

- [ARŠEMBO, S. „Russkaâ grammatika i metodika Žana Soje (Pariž, 1724) kak intelektual'nyj pamâtnik Petru I“. V: A. Kobak, O. Kuval'dina (sost.). *Petrovskie pamâtniki Rossii i Evropy. Izučenie, sohranenie, kul'turnyj turizm*. Sankt Peterburg, 2016: s. 67–69]
- БОБРОВА, Е. И. *Библиотека Петра I. Указатель-справочник*. Л.: БАН, 1978.
- [BOBROVA, E. I. *Biblioteka Petra I. Ukazatel'-spravočnik*. L.: BAN, 1978]
- БРАГОНЕ, М. К. „Размышления Иогана Вернера Пауса как переводчика о церковно-славянском и русском языках“. В: С. Менгель, С. Аршембо, М. К. Брагоне, С. В. Власов, Д. Грбић, Л. В. Московкин, Т. Челбаева. *Альтернативные пути формирования русского литературного языка в конце XVII – первой трети XVIII веков. Вклад иностранных ученых и переводчиков*. Москва: «Издательский дом ЯСК», 2021: с. 200–253.
- [BRAGONE, M. K. „Razmyšleniâ Iogana Vernera Pausa kak perevodčika o cerkovnoslavânskom i russkom âzykah“. V: S. Mengel', S. Aršembo, M. K. Bragone, S. V. Vlasov, D. Grbić, L. V. Moskovkin, T. Čelbaeva. *Al'ternativnye puti formirovaniâ russkogo literaturnogo âzyka v konce XVII – pervoj treti XVIII vekov. Vklad inostrannyh učenyh i perevodčikov*. Moskva: «Izdatel'skij dom ÂSK», 2021: s. 200–253.]
- БЫКОВА, Т. А. „Книгоиздательская деятельность Ильи Копиевского и Яна Тесинга“. В: Т. А. Быкова, М. М. Гуревич (сост.). *Описание изданий, напечатанных кириллицей: 1689 – январь 1725*. Москва, Ленинград, 1958: с. 318–341.
- [BYKOVA, T. A. „Knigoizdatel'skaâ deâtel'nost' Il'i Kopievskogo i Âna Tesinga“. V: T. A. Bykova, M. M. Gurevič (sost.). *Opisanie izdaniy, napečatannyh kirillicej: 1689 – ânvar' 1725*. Moskva, Leningrad, 1958: s. 318–341]
- ВЛ. *Deutsch-Lateinisch-und Russisches Lexicon / Нѣмецко-латинскии и рускии леџиконъ*. St. Petersburg: Gedruckt in der Kaysrl. Academie der Wissenschaftten Buchdruckerey, 1731.
- [VL. *Deutsch-Lateinisch-und Russisches Lexicon / Nĕmecko-latinskii i russkii ležikon*". St. Petersburg: Gedruckt in der Kaysrl. Academie der Wissenschaftten Buchdruckerey, 1731]
- ДЬЯЧЕНКО, Г. *Полный церковно-славянский словарь*. М.: Издательский отдел Московского патриархата (репринтное воспроизведение издания 1900 г.), 1993.
- [D"JAČENKO, G. *Polnyj cerkovno-slavânskij slovar'*. M.: Izdatel'skij otdel Moskovskogo patriarhata (reprintnoe vosproizvedenie izdaniâ 1900 g.), 1993]
- ЖИВОВ, В. М. *Язык и культура в России XVIII века*. Москва: ЯСК, 1996.
- [ŽIVOV, V. M. *Âzyk i kul'tura v Rossii XVIII veka*. Moskva: ÂSK, 1996]
- КОВРИГИНА, В. А. *Немецкая слобода Москвы и её жители в конце XVII – первой четверти XVIII века*. М.: Археографический центр, 1998.
- [KOVRIGINA, V. A. *Nemeckaâ sloboda Moskvu i eĕ žiteli v konce XVII – pervoj četverti XVIII veka*. M.: Arheografičeskij centr, 1998]
- ЛАРИН, Б. А. Генрих Вильгельм Лудольф. *Русская грамматика*. Оксфорд 1696. Переиздание Б. А. Ларина. Ленинград 1937/2002
- [LARIN, B. A. Genrih Vil'gel'm Ludol'f. *Russkaâ grammatika*. Oksford 1696. Pereizdanie B. A. Larina. Leningrad 1937/2002]
- МЕНГЕЛЬ, С. „Неизвестный вариант русского литературного языка доломоносовского периода“. В: S. Bertolissi, R. Salvatore (Hrsg.). *Forma formans. Studi in onore di Boris Uspenskij*, Bd. II. Napoli, 2010: с. 43–68.
- [MENDEL', S. „Neizvestnyj variant russkogo literaturnogo âzyka dolomonosovskogo perioda“. V: S. Bertolissi, R. Salvatore (Hrsg.). *Forma formans. Studi in onore di Boris Uspenskij*, Bd. II. Napoli, 2010: s. 43–68]
- МЕНГЕЛЬ, С., С. Аршембо, М. К. Брагоне, С. В. Власов, Д. Грбић, Л. В. Московкин, Т. Челбаева. *Альтернативные пути формирования русского литера-*

- турного языка в конце XVII – первой трети XVIII веков. Вклад иностранных ученых и переводчиков. Москва: „Издательский дом ЯСК“, 2021.
- [MENGEL, S., S. Aršembo, M. K. Bragone, S. V. Vlasov, D. Grbić, L. V. Moskovkin, T. Čelbaeva. *Al'ternativnye puti formirovaniâ russkogo literaturnogo âzyka v konce XVII – pervoj treti XVIII vekov. Vklad inostrannyh učenyh i perevodčikov*. Moskva: „Izdatel'skij dom ÂSK“, 2021]
- МУРЗАНОВА, М. Н., Е. И. Боброва, В. А. Петров. *Исторический очерк и обзор фондов Рукописного Отдела Библиотеки Академии Наук*. Т. I. XVIII век. М.-Л.: Издательство Академии наук СССР, 1956.
- [MURZANOVA, M. N., E. I. Bobrova, V. A. Petrov. *Istoričeskij očerk i obzor fondov Rukopisnogo Otdela Biblioteki Akademii Nauk*. T. I. XVIII vek. M.-L.: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, 1956]
- ПЕРЕЦ, В. Н. *Историко-литературныя изслѣдованія и матеріалы*. Т. III. *Изъ исторіи развитія русской поэзіи XVIII в.* СПб.: Типографія Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1902.
- [PERETS, V. N. *Istoriko-literaturnyâ izslėdovaniâ i materialy*. T. III. *Iz" istorii razvitiâ russkoj poėzii XVIII v.* SPb.: Tipografiâ F. Vajsberga i P. Geršunina, 1902]
- Полное собрание законов: Полное собрание законовъ Россійской Имперіи съ 1649 года. Т. VII 1723–1727 гг. СПб.: въ Типографіи II Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830.
- [Polnoe sobranie zakonov: Polnoe sobranie zakonov" Rossijskoj Imperii s" 1649 goda. T. VII 1723–1727 gg. SPb.: v" Tipografii II Otdėleniâ Sobstvennoj Ego Imperatorskago Veličestva Kancelârii, 1830]
- СМИРНОВ, Н. А. *Западное влияние на русский язык в Петровскую эпоху*. СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1910 (Сборник Отделения русского языка и словесности императорской Академии наук, т. 88, № 2, 1910).
- [SMIRNOV, N. A. *Zapadnoe vliânie na russkij âzyk v Petrovskij èpohu*. SPb.: Tipografiâ Imperatorskoj Akademii nauk, 1910 (Sbornik Otdeleniâ russkogo âzyka i slovesnosti imperatorskoj Akademii nauk, t. 88, № 2, 1910)]
- СРЯ. *Словарь русского языка XI–XVII вв. Выпуск 18 (Потка – Преначальный)*. М.: Наука, 1992.
- [SRÂ. *Slovar' russkogo âzyka XI–XVII vv. Vypusk 18 (Potka – Prenačal'nyj)*. M.: Nauka, 1992]
- СРЯ. *Словарь русского языка XI–XVII вв. Выпуск 20 (Присвоение – Прочнутися)*. М.: Наука, 1995.
- [SRÂ. *Slovar' russkogo âzyka XI–XVII vv. Vypusk 20 (Prisvoenie – Pročnutisâ)*. M.: Nauka, 1995]
- УСПЕНСКИЙ, Б. А. *Jean Sohier, Grammaire et Methode Russes et Francoises, Paris 1724. Факсимильное издание под редакцией и с предисловием Б. А. Успенского*. München, тт. I-II. (Specimina philologiae slavica, Bd. 69–70), 1987.
- [USPENSKIJ, B. A. *Jean Sohier, Grammaire et Methode Russes et Francoises, Paris 1724. Faksimil'noe izdanie pod redakciej i s predislovieim B. A. Uspenskogo*. München, tt. I-II. (Specimina philologiae slavica, Bd. 69–70), 1987]
- ФАСМЕР, М. *Этимологический словарь русского языка в четырех томах*. Том III (Муза-Сят). М.: Прогресс (издание второе, стереотипное), 1987.
- [FASMER, M. *Ètimologičeskij slovar' russkogo âzyka v četyreh tomah*. Tom III (Muza-Sât). M.: Progress (izdanie vtoroje, stereotipnoe), 1987]
- ЦВЕТАЕВ, Д. В. *Памятники къ исторіи протестантства въ Россіи. Часть первая. В: Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ*. Кн. III. М.: въ Университетской типографіи (М. Катковъ), 1883: с. I–XXI, 1–150.

- [CVETAJEV, D. V. *Pamâtniki k" istorii protestantstva v" Rossii. Čast' pervaa*. V: *Čtenia v" Imperatorskom" Obšestvĕ Istorii i Drevnostej Rossijskih" pri Moskovskom" Universitetĕ*. Kn. III. M.: v" Universitetskoj tipografii (M. Katkov"), 1883: s. I–XXI, 1–150]
- ЦВЕТАЕВ, Д. В. *Протестантство и протестанты въ Россіи до эпохи преобразованій*. М.: Университетская типографія, 1890.
- [CVETAJEV, D. V. *Protestantstvo i protestanty v" Rossii do ĕpohi preobrazovanij*. M.: Universitetskaâ tipografiâ, 1890]
- ЦЛ. *Христофора Целларія Краткой Латинской Лексиконъ съ Россійскимъ и Нѣмецкимъ переводомъ*. Въ Санктпетербургѣ: при Императорской Академіи наукъ, 1746.
- [CL. *Hristofora Cellariâ Kratkoi Latinskoj Leksikon" s" Rossijskim" i Nĕmeckim" perevodom"*. V" Sanktpeterburgĕ: pri Imperatorskoj Akademii nauk", 1746]
- ЧИЖЕВСКИЙ, Д. И. „Невідомий український поет 18-го віку“. В: Д. И. Чижевский. *Українский літературний барок*. Прага, 1941: с. 51–72.
- [ČIŽEVSKI, D. I. „Nevidomij ukrain'skij poet 18-go viku“. V: D. I. Čiževskij. *Ukrainskij literaturnij barok*. Praha, 1941: s. 51–72]
- ЧУДИНОВ, А. Н. (под. ред.). *Словарь иностранныхъ словъ, вошедшихъ въ составъ русскаго языка*. СПб.: Издание книгопродавца В.И. Губинскаго, 1894.
- [ČUDINOV, A. N. (pod. red.). *Slovar' inostrannyh" slov", vošedših" v" sostav" russkago âzyka*. SPb.: Izdanie knigoprodavca V.I. Gubinskago, 1894]

*

- AD. ADELUNG, J. Ch. *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart, digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities, Version 01/21*. 1793–1801 <<https://www.woerterbuchnetz.de/Adelung>> 13. 3. 2023.
- БОЕИМ, А. W. *Pious remains of H. W. Ludolf, With his funeral*. London, 1712/1726.
- BRAGONE, M. C. „Fortuna e diffusione del Piccolo Catechismo di Lutero nella Russia di Pietro il Grande“. *Rivista storica italiana*. Vol. CXXIX. Fasc. I, 2017: p. 227–238.
- BREUL, W. (Hg.). *Pietismus Handbuch*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2021.
- BÜSCHING, A. F. *Geschichte der evangelisch-lutherischen Gemeinen im Russischen Reich. Erster Theil*. Altona: verlegt von David Iversen, 1766.
- COMTET, R. „La Grammatica Russica de Heinrich Wilhelm Ludolf (1696) comme grammaire piétiste“. *Slavica Occitania* 9 (1999): p. 75–98.
- DU CANGE, et al. *Glossarium mediae et infimae latinitatis, 1883–1887*. <<http://ducange.enc.sorbonne.fr/>> 13. 3. 2023.
- ЂУРОВИЋ, L., A. Sjöberg. „Древнейший источник парадигматики современного русского литературного языка“. *Russian Linguistics* 11 (1987): p. 255–278.
- DWB. *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities, Version 01/21*. 1854–1961. <<https://www.woerterbuchnetz.de/DWB>> 13. 3. 2023.
- FECHNER, A. W. *Chronik der Evangelischen Gemeinden in Moskau: Zum dreihundertjährigen Jubiläum der Evangelisch-Lutherischen St. Michaelis-Gemeinde*. Band 1. Moskau: Deubner, 1876.
- FORCELLINI, E. *Totius Latinitatis Lexicon. Editio altera locupletior*. Tomus Tertius. Patavii: Typis Seminarii, Apud Thomam Bettinelli, 1805. <<https://archiviodistatorino.beniculturali.it/strumenti/lexicon-totius-latinitatis/>> 13. 3. 2023.

- FUNDAMINSKI, M. „Caspar Mattias Rodde als Übersetzer und Verbindungsmann zwischen Halle und Russland“. In: *Das Echo Halles. Kulturelle Wirkungen des Pietismus*. Tübingen, 2001: s. 359–374.
- GRÜNBERGS, A. „Die Rolle von Glücks lettischer Bibelübersetzung in der Lettischen Evangelisch-Lutheranischen Kirche“. In: Chr. Schiller und M. Grudule (Hrsg.). *„Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs“*. Zu Leben und Werk Ernst Glücks (1654–1705). Akten der Tagung anlässlich seines 300. Todestages vom 10. Bis 13. Mai 2005 in Halle (Saale). Wiesbaden, 2010: s. 153–157.
- GROENING, M. „Российская грамматика / Thet är Grammatica Russica, eller Grunding Handledning til Ryska Språket. Stockholm“. In: B. O. Unbegan (Hrsg.). *Drei russische Grammatiken des 18. Jahrhunderts*. München, 1750.
- HÜTTL WORTH, G. *Foreign Words in Russian. A Historical Sketch, 1550–1800*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1963.
- IVANOV, A. V. *A Spiritual Revolution. The Impact of Reformation and Enlightenment in Orthodox Russia*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2020.
- JAUERNIG, R. „Glassius (Glaß), Salomo“. *Neue Deutsche Biographie* 6, 1964: s. 434–435. <<https://www.deutsche-biographie.de/pnd116654406.html#ndbcontent>> 13. 3. 2023.
- KEIPERT, H. „Kirchenslavisch und Latein. Über die Vergleichbarkeit zweier mittelalterlicher Kultursprachen“. In: G. Birkfellner (Hrsg.). *Sprache und Literatur Altrusslands*. Münster, 1987: s. 81–109.
- KEIPERT, H. „V. M. Živov und die ‘Anweisung zur Erlernung der Slavonisch-Russischen Sprache’ von Johann Werner Paus“. In: A. M. Молдован (гл. ред.). *История русского языка и культуры. Памяти Виктора Марковича Живова*. (Труды Института русского языка им. В.В. Виноградова, IX). Москва, 2016: s. 275–289.
- KEIPERT, H., B. A. Uspenskij, V. M. Živov (Hrsg.). *J. E. Glück. Grammatik der russischen Sprache (1704)*. Köln-Weimar-Wien, 1994.
- KEIPERT, H., A. Huterer. *Johann Werner Paus. Anweisung zur Erlernung der Slavonisch-Rußischen Sprache. Transkript des Autographs der Akademiebibliothek St. Petersburg, Handschriftenabteilung, Signatur Q 192/I*. Bearbeitet von Andrea Huterer, Schlußredaktion von Helmut Keipert mit computertechnischer Unterstützung durch Daniel Bunčić. Als Manuskript ausgedruckt für Deutsche Forschungsgemeinschaft (Bonn), Biblioteka Akademii nauk, Otdel rukopisej (S.-Peterburg) und Archiv der Franckeschen Stiftungen (Halle/S.). Bonn 2016
- KIPARSKY, V. *Russische Historische Grammatik. Band III. Entwicklung des Wortschatzes*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1975.
- KLEUTING, H. „Der Beitrag Dmitrij Tschizhevskijs zur Pietismusforschung“. *Dmytro Čizevskij, osobnost a dílo. Sborník příspěvků z mezdunárodní konference*. Praha, 2004: s. 82–95.
- KORZUN, S. *Heinrich von Huyssen (1666–1739). Prinzenenerzieher, Diplomat und Publizist in den Diensten Zar Peters I., des Grossen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2013.
- KÜNG, E. „Johann Köhler und die Druckerei in Narva 1695–1705“. In: H. Bosse, O.-H. Elias, R. Schweitzer (Hg.). *Buch und Bildung im Baltikum. Festschrift für Paul Kaegbein zum 80. Geburtstag*. Münster: LIT Verlag, 2005.
- LUDOLF, H. W. *Henrici Wilhelmi Ludolphi Grammatica Russica quae continet non tantum praecipua fundamenta Russicae linguae, verum etiam manudictionem quandam ad grammaticam slavonicam. Additi sunt in forma dialogorum modi*

- locuendi communiore, Germanice aequae ac Latine explicatae, in gratiam eorum qui linguam Latinam ignorant. Una cum brevi vocabulario rerum naturalium.* Охоніі, E Theatro Sheldoniano, A.D. MDCXCVI. / Б. А. Ларин (изд.), Генрих Вильгельм Лудольф. *Русская грамматика.* Оксфорд 1696. Ленинград; переиздание 2002. Санкт Петербург / В. О. Unbegaun (Hrsg.), Heinriche Wilhelmi Ludolfi. *Grammatica Russica.* Oxford, 1696.
- MENCK, P. *Die Erziehung der Jugend zur Ehre Gottes und zum Nutzen des Nächsten. Die Pädagogik August Hermann Franckes.* Tübingen, 2001.
- MENGEL, S. „Die Rudimenta Linguae Russicae von J.C. Stahl im Streitdiskurs um die Stockholmer Paradigmatik: Neue Erkenntnisse“. In: S. Kempgen, M. Wingender, N. Franz, M. Jakiša (Hrsg.). *Deutsche Beiträge zum 15. Internationalen Slavistenkongress Minsk 2013.* München, 2013: s. 209–220.
- MENGEL, S., Chr. Schulze-Gerlach. „Pietismus als Erbauungsbewegung: die besondere Rolle der Vier Bücher vom wahren Christentum von Johann Arndt“. *Letonica* 32 (2016): s. 15–30.
- NEUSCHÄFER, R. A. *August Hermann Francke. Einer, der Menschen prägte.* Berlin, 2014.
- OBST, H., P. Raabe. *Die Franckeschen Stiftungen zu Halle (Saale). Geschichte und Gegenwart.* Halle, 2000.
- OTTEN, F. *Untersuchungen zu den Fremd- und Lehnwörtern bei Peter dem Grossen.* Köln Wien: Böhlau Verlag, 1985.
- POLSKOY, S. „Translation of Political Concepts in 18th-Century Russia“. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History.* Vol. 21. N. 2 (2020): p. 235–265.
- SAMES, A. „Beziehungen zwischen Halle, Kopenhagen und London“. In: H. Liebau (Hrsg.). *Geliebtes Europa – Ostindische Welt. 300 Jahre interkultureller Dialog im Spiegel der Dänisch-Halleschen Mission.* Halle, 2006: s. 29–34.
- SONNTAG, G. S. „Probsts Glück eigenhändige Nachrichten über seine Bemühungen für lettische und russische Literatur“. In: G. Ewers, M. von Engelhardt (Hrsg.). *Beiträge zur Kenntniß Rußlands und seiner Geschichte.* Dorpat, 1818.
- SPENER, Ph. Ja. „Pia desideria“. *Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen.* Berlin: de Gruyter, 1675/1964.
- STUPPERICH, R. (Eingel. und hrsg.). *Kirchenordnungen der evangelisch-lutherischen Kirche in Russland.* Ulm/Donau: „Unser Weg“, 1959.
- TETZNER, J. H. *W. Ludolf und Russland.* Berlin, 1955.
- VANAGS, P. „Der Einfluss der Glückschens Bibelübersetzung auf die Entwicklung der lettischen Schriftsprache“. In: Chr. Schiller und M. Grudule (Hrsg.). *Mach dich auf und werde licht – Celies nu, topi gaišs. Zu Leben und Werk Ernst Glücks (1654–1705). Akten der Tagung anlässlich seines 300. Todestages vom 10. Bis 13. Mai 2005 in Halle (Saale).* Wiesbaden, 2010: s. 159–178.
- VEYRENC, J. „Histoire de la slavistique française“. In: J. Hamm, G. Wytresens (Hrsg.). *Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern.* Wien, 1985: s. 245–303.
- WALLMANN, J. „Pietismus“. In: H. D. Betz (Hg.). *Religion in Geschichte und Gegenwart.* Band 6. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003.
- WINTER, E. *Halle als Ausgangspunkt der deutschen Russlandkunde im 18. Jahrhundert.* Berlin (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik, 2), 1953.
- WINTER, E. „Ein Bericht von Johann Werner Paus aus dem Jahre 1732“. *Zeitschrift für Slawistik*, 3 (1958): s. 744–770.

WOTSCHKE, T. „Der Pietismus in Moskau“. *Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift für Polen*, 18 (1930): s. 53–95.

ZAUNSTÖCK, H., T. Müller-Bahlke, C. Veltmann (Hrsg.). *Die Welt verändern. August Hermann Francke. Ein Lebenswerk um 1700*. Halle, 2017.

Светлана Менгел
Универзитет „Мартин Лутер“ у Хале-Витенбергу
Семинар за славистику

Марија Кристина Брагоне
Универзитет у Павији
Одсек за стране језике и књижевности

УЛОГА ПРОСВЕТНЕ ДЕЛАТНОСТИ НЕМАЧКИХ ПИЈЕТИСТА У РУСИЈИ ПОЧЕТКОМ XVIII ВЕКА И ЊИХОВ ДОПРИНОС ФОРМИРАЊУ РУСКЕ ПРОФЕСИОНАЛНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ

Резиме

Покрет пијетизма, који је настао у Немачкој у прогресивној протестантској средини крајем XVII века, позивао је на реформу реформације. С циљем да идеју „истинског хришћанства“ и „истинског благочешћа“ учини доступном и јасном сваком обичном вернику, покрет је као свој првостепени задатак истицао свеопште просвећивање народâ, које је потребно како би сваки хришћанин читао и разумео целокупан текст Светог писма. Остваривање постављеног циља подразумевало је превођење потпуног текста Библије на националне језике и његово ширење у форми штампаних издања. Цитат из прве граматике руског језика (LUDOLF 1696, вид. [3 (A)]), који се наводи уз наслов чланка, показује да пијетисти нису само планирали „штампање“ „добрих књига“ на руском језику већ је по њиховом мишљењу то требало да послужи „за лепоту и корист руске нације“. Поред састављања првих граматика руског језика, којих до тада није било, просветна делатност пијетиста у Русији обухватала је и израду превода западноевропске литературе на руски језик из различитих области знања – педагогије, историје, богословља и др., што је у руском језику водило ка стварању нове лексике, укључујући област именовања професија и посебне терминологије. У овом раду се ти процеси показују *per exemplum*, с једне стране на основу кратке анализе првих граматика руског језика које су написали немачки пијетисти, а с друге, на примеру превода статута лутеранских цркава и школа у Русији разматра се формирање посебне руске црквене терминологије у области верског живота Лутерана.

Кључне речи: немачки пијетизам, XVIII век, прве руске граматике, први преводи на руски језик, формирање руске лутеранске црквене терминологије.

Swetlana Mengel
Martin Luther University, Halle-Wittenberg
Department of Slavic Studies
Germany

Maria Cristina Bragone
University of Pavia
Department of Foreign Languages and Literature
Italy

“... *IMPRIMI SICUT NATIONI RUSSICAE DECORI & UTILITATI FORET*
...”: THE ROLE OF GERMAN PIETISTS’ EDUCATIONAL ACTIVITIES
IN THE EARLY EIGHTEENTH-CENTURY RUSSIA AND THEIR
CONTRIBUTION TO THE FORMATION OF RUSSIAN PROFESSIONAL
TERMINOLOGY

S u m m a r y

The movement of Pietism, which emerged in Germany in the progressive Protestant milieu in the late 17th century, called for a reform of the Reformation. In order to make the idea of “true Christianity” and “true piety” accessible and understandable to every ordinary believer, it set as its primary goal the universal enlightenment of the nations necessary for every Christian to read and understand the full text of the Holy Scriptures. The realization of this goal included the translation of the full text of the Bible into the national languages and its distribution in the form of printed editions. The quote in the title of this article is from the preface to the very first grammar of the Russian language (LUDOLF 1696, see [3 (A)]), showing that the “printing” of “good books” in Russian was not only envisioned by the Pietists, but should, in their opinion, serve “for the beauty and benefit of the Russian nation”. In addition to the creation of the first grammars of the Russian language, which had not existed until then, the enlightenment activities of the Pietists in Russia encompassed the production of translations of Western European literature into Russian from various fields of knowledge – pedagogy, history, theology, etc., which led to the creation of a new vocabulary in Russian, including the field of naming professions and specialized terminology. In the proposed article these processes are shown, on the one hand, on the example of a brief analysis of the first grammars of the Russian language, created by German Pietists; on the other hand, on the example of translation of the statutes of Lutheran churches and schools in Russia, the formation of a special Russian ecclesiastical terminology in the field of religious life of Lutherans is considered.

Keywords: German Pietism, 18th century, first Russian grammars, first translations into Russian, formation of Russian Lutheran ecclesiastical terminology.

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 63–90

UDK: 811.163.41'373.45"11/14"

COBISS.SR-ID: 131894793

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302063D>

Примљено: 20. априла 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Наташа Ж. Драгин*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

ОД БАНА ДО ХЕРЦЕГА: СТРАНИ ЛЕКСИЧКИ СЛОЈЕВИ У ЋИРИЛСКИМ ПОСЛОВНОПРАВНИМ АКТИМА СРЕДЊОВЕКОВНЕ БОСНЕ И ХУМА

Са циљем да осветли њихово порекло, домен употребе и степен адаптације унутар старог српског језика, рад се бави страним лексемама посведоченим у пословноправним актима насталим на простору Босне и Хума од краја XII до краја XV века. Поред старих позајмљеница из прасловенског периода, у фокусу пажње нашле су се и оне новијег датума из грчког, латинског, италијанског, немачког, мађарског и турског језика. Домену њихове употребе били су разноврсни, а недовршена адаптација која је уочена унутар више тематских група сведочи о живим и још увек актуелним процесима успостављања различитих термилолошких подсистема.

Кључне речи: Босна, повеље и писма, позајмљенице, старосрпски језик, Хум.

1. Као западни огранак писане традиције унутар штокавског језичког корпуса, средњовековни пословноправни акти с простора Босне и Хума драгоцени су извори не само за проучавање различитих фаза у развоју српског народног језика већ и за осветљавање друштвеног, културног и духовног амбијента у којем се та писменост неговала и развијала. У свом вишевековном трајању она је највећи процват доживљавала у оквиру владарских и властеоских канцеларија најпре из доба бановине, а потом и краљевине, дакле, у широком распону од краја XII до последњих деценија XV века.

---

* draginnatasa@ff.uns.ac.rs

Као седамдесетогодишње раздобље културне депресије у том погледу издваја се једино период од средине XIII века до 1322. године, из којег до нас нису допрли не само писани документи на народном језику него ни други облици материјалне културе (АНЂЕЛИЋ 1984: 446). Највеће домете, на другој страни, та писменост достиже током осам и по деценија краљевске власти, која се успоставља проглашавањем Твртка за краља 1377. године (Ћирковић 1964: 137) и траје све до пада под турску власт 1463, када се у траговима још неко време може пратити кроз делатност канцеларија Херцеговића и Влатковића.

Обим, интензитет, а свакако и квалитет ове писмености били су, дакле, директно условљени како политичким приликама на тлу историјске Босне и Херцеговине (Никитовић 2021: 17–26), тако и унутрашњом динамиком развоја феудалног друштва, у чему су пресудну улогу одиграли процеси урбанизације и социјалног раслојавања (в. Ковачевић-Колић 1978: 336–339). Није стога случајно да највећи број сачуваних пословноправних аката с овог простора потиче из XV века, што се доводи у везу не само „са ширењем граница и јачањем политичких веза, већ и са појавом обласних господара који повећавају производњу документарних извора“ (Исаиловић 2014: 54). На посебан начин овај простор био је обележен сталним преплитањем и сучељавањем источних и западних политичких, привредних, културних и духовних утицаја. И док се утицај православног истока своди само на Србију, која постаје посредник у преношењу византијског наслеђа, утицаји католичког запада, с обзиром на дужину границе, били су и снажнији и разноврснији (Буџало 2009: 98–99). Главни носиоци писмености били су по правилу професионални дијаци, који се у изворима идентификују углавном по народним именима. Календарска и друга страна имена су ретка, те се с разлогом може претпоставити да се највећим делом радило о световним лицима из домаће средине (Исаиловић 2014: 89), чему у прилог сведоче и дијалекатске црте у самим документима (в. Грковић-Мелџор 2012: 28–31; Никитовић 2021: 38–41). Понекад као писари иступају и сами обласни господари (Владислав Херцеговић, Жарко Влатковић), а ретко то за њих чине православни духовници, попут старца Никандра и митрополита Давида. Дијапазон аката која су израђивали ови делатници, свакако различитог степена књижевне

културе и писарске вештине, прилично је широк, а по садржају и намени могу се издвојити четири групе: повеље, писма, белешке и тестаменти (Исаиловић 2014: 65).

И поред тога што језички израз ових текстова испољава „својеврсну уједначеност, нормираност, посебно када је реч о официјелним документима“ (Грковић-Мелџор 2007а: 251), тематска разноврсност чини их прворазредним изворима за осветљавање различитих лексичких слојева српског језика у прошлости. Узимајући у обзир начин обликовања пословноправних аката у условима хомогене диглосије (в. Грковић-Мелџор 2021), на једној страни, као и културни амбијент у којем се та писменост неговала на простору средњовековне Босне и Хума, на другој, овај прилог у фокус пажње поставља лексеме несловенског порекла, као једну специфичну и семантички разуђену лексичку групу.¹ Поред позајмљеница из прасловенског периода, анализом су обухваћене и оне новијег датума са циљем да се одреде њихово порекло, домен употребе и степен адаптираности унутар лексикона српског народног језика.

2. Без обзира на то да ли су преузете из страних писаних извора или у непосредном контакту с носиоцима другог језика, ове лексеме значајан су индикатор раслојености тамошњег средњовековног друштва, односно постојања различитих социјалних група. Утицајна или ауторитативна у одређеној сфери деловања, свака од тих група послужиће у неком смислу као еталон за остале говорнике у окружењу, али и као својеврстан канал, односно проводник којим ће одређена врста лексике улазити у општу употребу (Крысин 1993: 141–142). Из тог разлога прикупљени материјал овом приликом представљамо по тематским групама, како би за различите домене средњовековног живота биле јасно видљиве све врсте страног утицаја.²

¹ Списак извора обухваћених овим испитивањем налази се на крају рада. Снимци докумената из Архиве пројекта *Историја српског језика* у власништву Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду јављају се под скраћеницом *фототешка ОСЛЛ*. Цитирање примера у раду укључује увек ред оригиналног споменика, тј. његовог преписа, осим у ретким случајевима када се ради о јако оштећеним или изгубљеним документима, те смо принуђени да се позивамо на неко од постојећих издања.

² Из прегледа су изостављена лична имена и географски називи, као и различити деривати од тих страних основа.

2.1. На пољу црквене терминологије највећи број страних речи бележи се тако у категорији лица као носилаца различитих чинова, звања, дужности и својстава: архидијаконъ 26а/8 ‘архиђакон’ (грч. ἀρχιδιάκονος) (СС: 73), апостољ 15/II-1 / апвстољ 61/17 ‘апостол’ (грч. ἀπόστολος) (СС: 72), вѣшкѣпъ 103/30 ‘бискуп’ (лат. episcopus < грч. ἐπίσκοπος)³ (ЅЕТКА 1940: 55–60), еванђелистъ 44/13 / евангелистъ 75/18, евангеланъ 45/26 / евангеланъ 15/II-1 / евангелианъ 58/53, евангеланъ 35/43, евангелистъ 61/17 ‘јеванђелист’ (грч. εὐαγγελιστής) (СС: 206), викарь 85/25 ‘викарь’ (заменик, намесник) (лат. vicarius) (ЅЕТКА 1964: 196–197), двѣмъ 28/3 ‘дон’ (капелана двѣмъ марка) (поред форме домъ, скраћено од лат. dominus – уп. RЈAZU II: 615, 884), лнгатъ 103/30 ‘легат’ (посланик, изасланик) (лат. legatus) (ЅЕТКА 1964: 105), калѣдѣрница 73/29 ‘калуђерица’ (грч. καλογραία) (VASMER 1944: 72), капеланъ 28/3 ‘капелан’ (срлат. capellanus, итал. cappellano) (ЅЕТКА 1964: 75), кѣштѣдъ 103/31 ‘кустод/куштод’ (итал. custode) (ЅЕТКА 1964: 101), митрополанъ 123/9 ‘митрополит’ (грч. μητροπολίτης) (СС: 239), попъ 23/3 ‘поп’ (грч. πάππας) (СС: 480), псалмистъ 69/12 ‘псалмист’ (грч. ψαλμίστης) (VASMER 1944: 127), фратаръ 85/25 ‘фратар’ (лат. frater) (ЅЕТКА 1964: 56). Преплитање источне, православне и западне, римокатоличке традиције и праксе на простору историјске Босне и Хума (Богитјевић 1975: 66–85), као што се може видети, у овој лексичкој групи дошло је до пуног изражаја. Назнаке културног дуализма у успостављању словенске хришћанске терминологије срећу се већ у старословенским текстовима (Ђорђевић 1958), где се међутим јавља свега пет речи из нашег корпуса. У питању је иначе област у којој је био сужен простор за уплив словенске лексике и он је углавном ограничен на именовања општег карактера (уп. ЕФИМОВА 2011: 138–153).

Забележени већ у списима канона (СС 1994: 70, 73, 188), називи за различита духовна бића овде су доследно страног порекла: анѣлъ 86/48 / ангель 93/32 и ѣнѣлъ 82/61 ‘анђео’ (грч. ἄγγελος), арханѣлъ 35/43–44 / арханѣлъ 35/38 и архангелъ 46/26 / архангелъ 36/1 ‘арханђел’ (грч. ἀρχάγγελος), дѣвѣлъ 35/45 ‘ђаво’ > дѣволъ 46/28 ‘ђавољи’ (грч. διάβολος) (уп. врагъ, лжкѣвѣн – СС: 122, 319).

Остали термини везани су махом за богослужбене књиге, учење и карактер Цркве и начин функционисања и организацију

³ Због преласка $\bar{u} > \bar{b}$ и појаве сугласника $ш$, у посведоченој форми могло би се радити о романском па и старовисоконемачком посредовању (Скок I: 157).

црквеног живота: а) еванђељне 16/19, 1в/16 / еванђељне 74/23 / еванђеље 78/60, евангелне 1а/15 / евангелие 15/II-1 / евангелје 72/42 / евангелне 59/18 / евагелне 12/12, ева/н/дље 60/40, евангелне 61/15 ‘јеванђеље’ (грч. εὐαγγέλιον); б) христосъ 76/1 ‘Христос’ (грч. χριστός) > христовъ 37/35 / хрьстовъ 79/17, христеъ 59/19 ‘Христов’, католичаскъ 85/25 ‘католички’ (лат. catholicus < грч. καθολικός); в) анатема 35/42 ‘анатема’ (грч. ἀνάθεμα), манастирь 73/29 ‘манастир’ (грч. μοναστήριον). Као саставни део молитвених формула присутних у великом броју повеља среће се узвик библијског порекла ‘амин’ (грч. ἀμήν < јевр. āmen – СКОК I: 34), који се углавном јавља у лику амннь 9а/1, а знатно ређе амень 85/1 (уп. ШЕТКА 1940: 37–38).

2.2. Титуларно ословљавање у световној сфери осликава распон цивилизацијских контаката, како са западном, млетачком, тако и с источном, оријенталном културом и традицијом: а) дѡжъ 78/5 ‘дужд’ (венетски) и једном дѡкъ 59/2 (уз име Хрвоја Вукчића Хрватинића) (лат. dux); б) амнрь 104/1 ‘амир’ (заповедник) (арап. āmir – ŠKALIC 1966: 94), увек уз лично име бегъ 73/14, 82/39, 104/1, 106/46 ‘бег’ (господин) (тур. bey – ŠKALIC 1966: 129), везиръ 82/39 ‘везир’ (тур. vezir < арап. wāzīr – ŠKALIC 1966: 641), свтанъ 104/1, свтанъ 73/15 ‘султан’ (тур. sultan < арап. sultān – ŠKALIC 1966: 574). У ословљавању домаћих владара и великаша превагу односе старе позајмљенице из прасловенског периода (СКОК I: 105, 259; II: 109; RJAZU V: 450): банъ 1а/1, 1б/1, 1в/1 ‘бан’, баница 62/3 ‘баница’, кнезъ 77/2 ‘кнез’, кнегинна 17/1–2 ‘кнегиња’, краљъ 61/1 ‘краљ’, краљница 72/41 ‘краљица’, царъ 86/4 ‘цар’. И док се остали називи везују искључиво за световни домен, именица *цар* посведочена је и у свом секундарном значењу ‘цар небесни’ 57/14, те се тако јавља као једина спона са сакралном сфером (уп. RJAZU I: 756–757). Ословљавање владарских лица реализовало се и непроменљивим формама *кир* (грч. κύριος) и *кира* (грч. κυρά) у општем значењу ‘кир’ (господин, господар), односно ‘кира’ (госпођа). И поред очигледне разлике у роду, облик *кир* одликује се везивањем како за мушка, тако и за женска лична имена, што је, по свему судећи, било узроковано његовом функцијом хонорифика: херь (< кирь) само 61/3 уз кѡѡва, кирь стипанъ остоа 53/5, кѡѡва 55/23, курь елѡна 38/23, стефанъ остоа 53/27 / кур елѡна 44/5, кира дородѡта 24/27, дородѡта 24/38, елена 24/27, еллена 46/17 (уп. ВЛАДИЋ-ПОПОВИЋ 2009: 392; ПОЛОМАЦ 2016: 305).

Једна од најстаријих средњовековних титула, жупань 9а/2 ‘жупан’, којом се означава управник основне територијалне јединице, жупе, до данас је остала с недовољно поузданом етимологијом (Лома 1999/2000: 90–91), док с друге стране, знатно млађа титула херцегъ 103/6 ‘херцег’ / херцѣжнѣца 121/1 ‘херцежица’ (нем. Herzog), присутна тек од XV века, једна је од ретких ‘новијих’ позајмљеница германског порекла (CDRB: 761). Замагљена историја настанка одликује и назив за зависно лице потчињено господару – кѣметъ 5/14 ‘кмет’ и кѣметнѣъ 105/15 ‘кметић’ (Даничић 1975, I: 450; Скок II: 106–107).

Протобугаризам болгаринъ/болгаръ (Цейтлин 1986: 51), забележен већ у списима канона, јавља се само у повељама бана Нинослава из 1240. и 1249. године (5/4, 7/3), које је исписао нотар Паскал. Означавајући властелина у средњовековном друштву, ова реч с протоком времена, по свему судећи, остаје без трајнијег упоришта у српској језичкој баштини (Лексикон 1999: 56).

2.3. Када је реч о занимањима, звањима, службама и функцијама из државне, политичке и правно-административне сфере, посведочени су следећи називи: диѣкъ 1а/16 ‘дијак’ (грч. διάκονος), граматикъ 14/III-16, граматикъ 2/6 ‘граматик’ (грч. γραμματικός), логофетъ 57/26 / логофетъ 44/14 / лѣтѣ/петъ 72/46 ‘логотет’ (грч. λογοθέτης), коморъникъ 95/6–7 ‘коморник’ < комора 42/5 ‘комора’ (благајна) (грч. кама̀ра, лат. camera/camera), протовнстѣаръ 30/2 / протовнстѣаръ 46/3, протовнстаръ 47/4, 56/4 / протовнстаръ 96/30 ‘протовестијар’ (грч. πρωτοβεστιάριος), поклицаръ 78/5 ‘поклисар’ (изасланик, дипломатски посредник) (грч. ἀποκριστήριος), прокураторъ 95/10 ‘прокуратор’ (заступник, намесник) (лат. procurator).⁴ У скраћеном лику у односу на изворну реч јавља се још и именица пнтропъ 125/9 ‘јепитроп’ (извршилац тестаментa) (грч. ἐπίτροπος) (RJAZU IV: 590; sv. 42: 904), док порекло и значење лексеме днкарн(н)? (сењњьскн) 98/4 у датом контексту нису сасвим јасни.⁵

Као усамљене у корпусу бележе се још лексеме мѣщръ 54/3 ‘мештар’ (итал. maestro < лат. magister) у функцији хонорифика

⁴ В. Лексикон, где се у виду засебних одредница детаљно тумаче сви наведени појмови.

⁵ Реч је посведочена само у овом документу те је могуће да је посреди грешка и да се заправо ради о именици викаръ (уп. пример из тачке 2.1), употребљеној у световном значењу заменика, тј. заступника сењских кнезова (в. Исаиловић, Фостиков 2015: 85).

(уп. Исаиловић 2014: 100–101) и *хусарь* 14/II-12 ‘разбојник’ (мађ. *huszár*) (уп. RJAZU III: 505 и 736).

2.4. Порекло и припадност лица одређеном културном кругу изражава се именицом латининь 82/21 ‘Латин’ (лат. *latinus*), а управо код ове стране основе у корпусу налазимо и најразвијеније творбено-семантичко поље унутар словенског система, где се јављају и придев латиньскын 1. ‘који је на латинском језику’ 15/II-13, 2. ‘који је пореклом Латин’ 93/5 и прилог латиньски 131/8 ‘латински, тј. на латинском језику’.

2.5. У корпусу је посведочено свих дванаест назива за месеце у години. Ови интернационализми латинског порекла испољили су, међутим, висок степен варијантности на графичко-фонолошком плану, што показује да путеви њиховог усвајања нису били једносмерни:

1. ‘јануар’: *генаварь* 59/30, *геньварь* 53/26, 54/10, *генварь* 123/16, *енварь* 76/12 (грч. *γενουάριος*); *генарь* 90/12, *ченарь* 118/7 (итал. *gennaro* – СКОК I: 754),

2. ‘февруар’: *феврарь* 91/31–32 (итал. *febraro*), *феврарь* 91/29 (грч. *φεβρουάριος*) > *ферьварь* 21/8, *ферварь* 55/29, 114/17, 119/17, али и: *фреварь* 52/11, *фрьварь* 88/19, па потом и: *перварь* 22/7, *преварь* 52/18, *прьварь* 89/16, 90/10,⁶

3. ‘март’: *марть* 7/2, *марьтъ* 5/1 (лат. *martius*), *марьтъ* 37/35, 49/5 (в. RJAZU VI: 467),

4. ‘април’: *апрнль* 35/1 (-ла), 44/14 (-ла), *апрѣль* 38/17 (-ла), 75/23 (-ла) (лат. *aprilis*),

5. ‘мај’: *ман* 36/13 (лат. *maius*); *мажь* 47/14 (итал. *maggio* – СКОК II: 349),

6. ‘јун’: *июнь* 20/2 (-на), 24/41 (-на), *юнь* 71/56 (-на), *юнин* 122/1⁷ (лат. *junius*),

⁶ Замену *ф* са *й* региструју већ споменици старословенског канона (в. СС: 758 *финикъ* > *пиникъ* Син (1)). Шире о појави интерференције ових гласова, посведоченој иначе већ у нашим најстаријим сачуваним рукописима, попут Мирослављевог и Вукановог јевађеља, в. у: Родић 1973.

⁷ Код ове форме и других њој сродних облика за различите називе месеци номинатив се не може поуздано реконструисати, будући да се у испитиваним изворима јавља само генитив на *-ија*. У овом раду основни облик ће се доследно наводити у мушком роду (-ни), с изузетком потврде *октврни* 126/9, која је једина тако и посведочена. Постојећи речници иначе не доприносе решавању овог проблема будући да критеријум успостављања одредничке речи у њима није сасвим уједначен, а и примери којима се

7. ‘јул’: нјани 99/18, 100/20, јуни 39/6, јуљ 38/30 (-ла) (лат. *iulius*); лваљ (-ла) 69/30 (итал. *luglio* – Скок II: 330),

8. ‘август’: лвгвгъсть 1а/18, 1б/23, 1в/20, лвгвгъсть 74/25, 117/19, лвгвгъц/ 57/26, лгвгвгъсть! 99/10, логвгъсть 97/31 (лат. *augustus*); агостъ 131/4 (итал. *agosto* – ЕРСЈ 1: 48),

9. ‘септембар’: сѣкѣтѣбрь 96/33, сѣктѣб(рь) 23/7 (лат. *september*);⁸ сѣктѣмврни 93/36, 115/16 (грч. *σεπτέμβριος*),

10. ‘октобар’: окѣтѣбрь 42/13, октѣбрь 131/7, октѣбрь 66/9 и октѣмѣбрь 84/3, октѣбрьне 126/9, окѣтѣврни 42/3 (споља) и октѣмврни 82/63 (лат. *october*);⁹ отѣбрь 88/10–11 (итал. *ottobre* – Скок II: 552); октоврни 108/16, октѣврни 116/17 (грч. *ὀκτώβριος*),

11. ‘новембар’: новѣмѣбрь 48/9, новѣмѣбрь 109/37 > новѣбрь 52/16, 112/11, новѣврни 89/12 (лат. *november*); ноѣѣ/мѣ/брь! 64/10 (грч. *νοέμβριος*),

12. ‘децембар’: дѣкѣмѣбрь 26а/20, 117/23 > дѣкѣбрь 72/46, дѣкѣмѣбрь 61/23, дѣкѣмврни 80/31;¹⁰ дѣкѣмврни 80/9 (грч. *δεκέμβριος*); дѣтѣмѣбрь 103/35 (итал. *decembre*).

Слично приликама у старим ћирилским натписима са простора Босне и Хума (в. Драгин 2018: 70), и у повељама обухваћеним овим истраживањем у потпуности изостаје конкуренција у виду словенских назива (уп. *ВIRNBAUM, Schaeken 1997: 119*). У сфери јавне комуникације, дакле, страни термини за месеце, по свему судећи, веома рано однели су превагу у односу на словенске, а њихово усвајање једним делом одвијало се преко грчког језика (уп. *Чернышева 2018: 16* (в. напомену 4)). На другој страни, међутим, посведочено шаренило у њиховој реализацији, као и различити утицаји који су је пратили, показују да се стране лексеме нису сасвим одомаћиле, односно да процес њихове адаптације и усвајања није приведен крају. С обзиром на описано стање у изворима, може се закључити да се овде ради о широј, односно општој тенденцији усвајања интернационализама, која се не може

илуструје одређени назив обично стоје у генитиву (в. одговарајуће речи у: *Даничић 1975; RJAZU*).

⁸ Замена *īīī* > *кiī* и испуштање *м* настају аналогичном према *october* (Скок III: 222).

⁹ В. *RJAZU VIII: 877*, где се облици са *м* тумаче угледањем на *september, november* и *december*. Уп. *VASMER 1944: 104*. Реч октѣврни 82/63 могла би представљати и далматоромански лексички слој „zboг *o* > *u* према latinizmu *oktōmbar*“ (Скок II: 552).

¹⁰ Наведене форме одражавају процес посредног усвајања од грч. *δεκέμβριος*, *δεκέμβρις* до лат. *december* (*VASMER 1944: 51*).

подвести под појединачно опредељење одређене канцеларије или писара да користи страни назив (уп. KUNA 2008: 331).

Поред старе позајмљенице јеврејског порекла свџота 93/36 (старојевр. *šabbāt* – RJAZU XVI: 868), која у словенске језике улази преко грчког (*τὰ σάββατα) и латинског (*sambata) облика множине (VASMER 1944: 138), од календарске лексике среће се још ‘индикт’ (лат. *indictio*): ннџнкџџ 5/1–2, 7/2, нндцна 15/I-3 (итал. *indizione*), поред нндкџнџнџ 14/I-3, нн[дн]кџнџнџ 14/III-18. И овде се у последња два примера може препознати посредан грчки утицај, према форми *ἰνδικτιών*, -ῶνος, ἡ.

2.6. Невелики број потврда налазимо у категорији монета и мера: а) аспра 79/5 ‘аспра’ (грч. ἄσπρον) (RJAZU I: 116), цета 15/I-38 ‘цета’ (лат. *quintus*) (RJAZU I: 775), днарџ 109/20 ‘динар’ (грч. δηνάριον, лат. *denarius*) (RJAZU II: 402), дукатџ 94/10 ‘дукат’ (лат. *ducatus*) (RJAZU II: 881), перџперџ 40/5 / перџперџ 66/4, пнрџперџ 64/5 ‘перџпер’ (грч. ὑτέρπυρον) (RJAZU sv. 42: 795); б) кентарџ 100/10, кентенарџ 114/11, 119/11, кантенарџ 80/15, кантиннарџ 91/28, кентиннарџ 89/6 ‘сто, стотина’ (грч. κεντηνάριον) (в. ВЛАЛИНАЦ 1968: 400–401), антра 121/15 ‘литра’ (за мерење тежине) (грч. λίτρα) (в. ВЛАЛИНАЦ 1968: 536–543), џнџџа 111/5, 112/5, 121/15 ‘унџа’ (део литре) (лат. *uncia*) (в. ВЛАЛИНАЦ 1974: 937–941). У обе групе, као што се може видети, ради се о називима класичног, тј. грчког или латинског порекла, чији су усвајање, ширење и конкретна вредносна реализација били подстакнути и касније условљени како византијским, тако и млетачким утицајима (в. ВЛАЛИНАЦ 1961: 5–8).¹¹ У области трговине јављају се још и изрази: габџла 85/14, 102/29, 120/14 ‘царина, порџз’ (итал. *gabella*), карџванџ 106/35, 108/7, карџванџ 78/38 ‘караван’ (тур. *kervan* < перс. *kārwān* – ŠKALIĆ 1966: 397), тџрма 78/12 ‘поворџка, караван’ (лат. *turma*) и проџвџџнџџ 127/3, проџвџџнџнџ 130/1, проџвџџнџнџнџ 126/5, 131/3 ‘провизија’ (лат. *provisio*).

2.7. Из правно-административне и политичке терминологије посведочени су следећи називи:

¹¹ Занимљиво је да су именице *динар* (уп. ВЛАЛИНАЦ 1964: 264) и *дукаџи* (уп. ВЛАЛИНАЦ 1964: 280–282) с првенствено монетарним значењем нашле своју примену и у систему мера (прва као мера за ширину водоводних цеви, а друга као мера за количину и нарочито тежину). Такве потврде, међутим, јављају се у изворима од XVI века и нису присутне у испитиваном корпусу.

а) за различите типове докумената: статѹт 42/10 ‘статут’ (лат. *statutum*), тестаментъ 122/4–5 ‘тестament’ (лат. *testamentum*), еспедиторнѣ 64/7, 121/23–24, 123/14, 130/3, еспедиторнѣ 54/9, естѣспедиторнѣ 99/13–14, 100/14, испедиторнѣ 121/18, н/с/пидиторнѣ 124/22, спедиторнѣ 66/6–7, 68/6, 89/25, 114/14–15, 115/14, 117/19, 119/14–15, нпрѣдорнѣ 131/6 ‘отпремница’ (заправо признаница) (лат. *expeditoria*),¹² хрѣсовон 14/III-4 / хрѣсовон 14/III-10 ‘хрисувуља’ (грч. *χρυσόβουλλον*), капиталъ 58/16 ‘капитул’ (део књиге) (срлат. *capitulum*) (RJAZU IV: 845), ленштроумъ 58/16 ‘регистар’ (попис, списак) (срлат. *registrum*) (RJAZU V: 959).

б) нотарнѣ 122/5, 124/8 ‘нотаријат’ (канцеларија нотара) (лат. *notaria*),

в) харачъ 120/17 ‘данак, порез’ (тур. *haraç* < арап. *ḥarāğ* – ŠKALJIĆ 1966: 312), вешкетъ 120/17 ‘дар’ (старешини) (тур. *peşkeş* < перс. *pīškeš* – ŠKALJIĆ 1966: 517),

г) скнпетро 60/3, сквпетръ 109/5, скоуфетръ/-ро? 266/5, сквфетро 70/2–3, квуфетръ/-ро? 26а/5, квуфътъ 25/4, квпатръ 55/4 ‘жезло’ (грч. *σκήπτρον*).

Овој тематској групи условно, више као лексеме општег фонда, могу се прикључити и глагол педѣпсати 105/32 (< педѣпсати) ‘казнити’ (грч. аор. (ἐ)παίδεψα < ἐπαίδευσα – VASMER 1944: 113), као и придеви контентъ 120/8, квнтѣнѣтъ 78/55 ‘задовољан, сагласан’ (итал. *contento*), харьнѣ 57/4 ‘захвалан’ (од грч. *χάρις*) и нехарьнѣ 57/16 ‘незахвалан’.

Ту су и називи за различите политичко-административне јединице, земљишне поседе, утврђења и здања: а) рѣсагъ 86/29 ‘држава, покрајина, подручје, земља’ (од мађ. *ország*) (RJAZU XIV: 330) > рѣсажъкын 75/12, жѣпа 97/21 ‘жупа’ (в. тачку 2.2), варошъ само у 97/15, 20 ‘варош’ (мађ. *város*),¹³ можда котаръ 109/15 ‘крај, област’ (уп. RJAZU V: 395 и *hätar* RJAZU III: 582), коумьнѣ 89/6, 90/9, 101/8, 114/10, 115/9 ‘трезор’ (лат. *commune*), метѣхъ 109/15 ‘метех’ (RJAZU

¹² Шире о овом појму в. Исаиловѣ 2014: 289–290.

¹³ Означавајући насеље испод града (подграђе), а потом и насеље у којем станују занатлије, трговци и различити привредници (RJAZU dio XX: 588), овај израз неспорно одражава све чвршће привредне везе са Мађарима у XV веку, а у склопу све живљег процеса урбанизације и друштвеног развоја (в. Ковачевић-Колић 1978: 346–350). У његовом ширењу, међутим, не може се искључити ни улога дубровачких трговаца, који су га могли разнети „на широком подручју Балкана, свуда гдје су имали своје насеобине“ (Ковачевић-Колић 1978: 136).

VI: 626);¹⁴ б) кашѣль/кащѣо 103/26 (посведочен само А мн. па се номинатив не може поуздано одредити), кащѣо 120/23 (према А јд.) ‘каштел’ (лат. castellum); в) полача 87/5 ‘палата’ (лат. palatium), поред порта 82/39, 40 и порѣта тврска 103/25 (лат. porta), где значење здања (‘двор турског султана’) није увек лако одвојити од значења политичког и административног седишта (‘Порта’).

2.8. Представу о материјалној култури тога времена употпуњују и предмети везани за свакодневни живот (уп. ANĐELIĆ 1984: 515–524). С обзиром на тематику жанра такве потврде су ретке и своде се на називе различитих посуда, који су преузети под утицајем немачког, односно латинског језика (RJAZU V: 663, 790): крѣгла 121/14 ‘врста посуде’ (бокал?) (ствнем. Krugela), кѣпа 121/14 ‘врста чаше’ (срлат. сира).

3. Као што преглед показује, референцијални капацитет штокавске основице прошириван је пре свега именицама, док се, са друге стране, среће свега седам придева (дѣявольь, католнѣаскъ, контенать, латиньскъ, рѣсажѣкын, харьнь/нехарьнь, христовъ), по један прилог (латиньски), глагол (пѣдепати) и узвик (аминь/амень). Словенски суфикси код већине придева сведоче о њиховој доброј уклопљености у систем, чему је свакако допринело и њихово специфично термилошко значење. У том погледу одступа једино лексема контенать, која се одликује општим значењем, те и поред релативно развијеног творбено-семантичког поља (уп. RJAZU V: 277–278) остаје без шире примене у писаном наслеђу.

Ван категорије старих позајмљеница из прасловенског периода, утицај грчког био је најизразитији, а потом следе латински и италијански, док се на појединачне случајеве своде примери из немачког, мађарског и турског, који се јавља и као посредник у преузимању појединих речи из арапског и персијског језика. Осим на пољу црквене терминологије, где је то очекивано, грчки језик оставио је трага и у именовању занимања, новца и мера, а у мањој мери у правној сфери и код световних титула (уп. Ивић 1977: 255–262). Послужио је и као посредник у преузимању јеврејског узвика ‘амин’ и назива појединих месеци. На другој страни, ако оставимо

¹⁴ У питању је именица која нема непосредан грчки предложак. Настала је као поствербал од глагола ѡετѣхати < грч. ѡετѣχεив ‘имати (у)део, (са)учествовати’ (VASMER 1944: 98), те сходно томе развија значење припадајућег земљишта, атара (ЛОМА 2013: 144).

по страни усвајање интернационалних назива за месеце, латински и италијански покрили су поље трговине, права, државних служби и јавног уређења градова и фортификације. У одређеној мери извори су пружили увид и у црквене термине латинског порекла, као и оријенталне титуле преузете из турског. У мањим траговима турски се среће и у домену трговине и политике.

Када се осмотри графичко-фонолошка адаптација страних речи у испитиваним документима у поређењу с текстовима чисто религијске тематике (уп. Грицкат 1961–1962: 262, 266; Јерковић 1975: 62–66, 87–88, 116, 124–136), предочени материјал испољио је донекле повишен степен неуједначености и одступања у односу на изворне форме речи. То је у начелу очекивано, будући да свако позајмљивање изван књижевног језика, тј. у оквиру неког некодификованог језичког система повлачи са собом и већи број измена (уп. Крысин 1993: 147). Описане прилике у корпусу, међутим, само делимично се могу објаснити великим бројем извора из различитих писарских центара или пак садржајем и карактером самих текстова. Са друге стране, овакво стање изазвано упрошћавањем сугласничких група, затим читавим низом консонантских алтернација и вокалских асимилација и дисимилација, као и прилагођавањем изговора стране речи приликама у дијалекатској бази ($-л(-) > -о(-)$, $ф > \bar{u}$, $ћ > j$), одражава заправо и различите степене интеграције посведочених речи унутар лексикона народног језика (уп. Јерковић 1975: 127). У прилог томе говори и морфолошка адаптација, која углавном није наилазила на веће тешкоће али је, уз очекивану замену рода код појединих категорија, ипак понегде резултирала и колебањима у основном облику речи.

У наведену слику у потпуности се уклапа и лексика из религијске сфере, која овом приликом на посебан начин осликава прожимања која су се одвијала између књижевног идиома и штокавских говора у условима хомогене диглосије. Ови процеси су, између осталог, у великој мери били поспешени и чињеницом да су на простору средњовековне босанске државе преписивачи сакралних текстова били професионални дијаци (в. Драголовић 1997: 99–102), који су за потребе својих господара и наручилаца састављали како пословноправна документа, тако и текстуално разрађеније натписе (уп. Драгин 2018: 73). Сама чињеница да су деловали у једном дифузној социолингвистичком амбијенту показује, дакле,

да граница између употребе стране лексике унутар књижевног и народног идиома, који се у средњем веку доживљавају као *виши* и *нижи сѣил* (Грковић-Мелџор 2007б: 444), није била тако оштра у њиховој језичкој свести како би наше данашње класификације и поделе лексике на књишку и народну то могле сугерисати.

До продора стране лексике долазило је у великој мери из потребе увођења нових појмова, а мање из стилских разлога, што је у складу с практичним карактером и широм друштвеном наменом испитиваних докумената. Недовршена адаптација унутар више тематских група спорадично се манифестује и кроз појављивање различитих варијанти једне речи унутар истог документа, што све скупа сведочи о живим и још увек актуелним процесима успостављања различитих термилошких подсистема. Описано стање у изворима мора се зато сагледавати не само у светлу прилика у дијалекатској бази већ и у садејству различитих социолингвистичких чинилаца, од којих у првом плану свакако треба истаћи потенцијални билингвизам носилаца пословноправне кореспонденције, посредан или непосредан утицај формулара, као и потребу прилагођавања и приближавања језичког израза дестинатару. Као одраз ширих друштвених процеса, корпус у целини репрезентује различите хронолошке слојеве у структури лексикона српског народног језика и омогућује да се на потпунији и свестранији начин сагледају прилике дате епохе, а делимично и размере страних политичких, економских и културних утицаја који су обликовали историју ових области у средњем веку.

Цићирана лићераћура

БОГИЋЕВИЋ, Војислав. *Писменосћ у Босни и Херцећовини: од појаве словенске ћисменосћи у IX в. до краја аустроугарске владавине у Босни и Херцећовини 1918. године*. Сарајево: „Веселин Маслеша“, 1975.

[BOGIĆEVIĆ, Vojislav. *Pismenost u Bosni i Hercegovini: od pojave slovenske pismenosti u IX v. do kraja austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini 1918. godine*. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1975]

БУБАЛО, Ђорђе. *Писана реч у српском средњем веку. Значај и употреба писаних докумената у средњовековном српском друштву*. Београд: Стубови културе, 2009.

[BUBALO, Đorđe. *Pisana reč u srpskom srednjem veku. Značaj i upotreba pisanih dokumenata u srednjovekovnom srpskom društvu*. Beograd: Stubovi kulture, 2009]

ВЛАЈИНАЦ, Милан. *Речник наших старих мера у току векова*. I свеска. Београд: САНУ, 1961.

[VLAJINAC, Milan. *Rečnik naših starih mera u toku vekova*. I sveska. Beograd: SANU, 1961]

- ВЛАЈИНАЦ, Милан. *Речник наших старих мера у току векова*. II свеска. Београд: САНУ, 1964.
- [VLAJINAC, Milan. *Rečnik naših starih mera u toku vekova*. II sveska. Beograd: SANU, 1964]
- ВЛАЈИНАЦ, Милан. *Речник наших старих мера у току векова*. III свеска. Београд: САНУ, 1968.
- [VLAJINAC, Milan. *Rečnik naših starih mera u toku vekova*. III sveska. Beograd: SANU, 1968]
- ВЛАЈИНАЦ, Милан. *Речник наших старих мера у току векова*. IV свеска. Београд: САНУ, 1974.
- [VLAJINAC, Milan. *Rečnik naših starih mera u toku vekova*. IV sveska. Beograd: SANU, 1974]
- ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ, Јасна. „Гречизми у српском језику“. *Јужнословенски филолоџ* LXV (2009): стр. 375–403.
- [VLAJIĆ-POPOVIĆ, Jasna. „Grecizmi u srpskom jeziku“. *Južnoslovenski filolog* LXV (2009): str. 375–403]
- ГРИЦКАТ, Ирена. „Дивошево јеванђеље. Филолошка анализа“. *Јужнословенски филолоџ* XXV (1961–1962): стр. 227–293.
- [GRICKAT, Irena. „Divoševo jevanđelje. Filološka analiza“. *Južnoslovenski filolog* XXV (1961–1962): str. 227–293]
- ГРКОВИЋ-МЕЈДЏОР, Јасмина. „Језик српске средњовековне писмености: достигнућа и задаци“. У: Срето Танасић (ур.). *Шездесет година Института за српски језик САНУ. Зборник радова I*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007а: стр. 249–266.
- [GRKOVIĆ-MEJDŽOR, Jasmina. „Jezik srpske srednjovekovne pismenosti: dostignuća i zadaci“. U: Sreto Tanasić (ur.). *Šezdeset godina Instituta za srpski jezik SANU. Zbornik radova I*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2007a: str. 249–266]
- ГРКОВИЋ-МЕЈДЏОР, Јасмина. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007б.
- [GRKOVIĆ-MEJDŽOR, Jasmina. *Spisi iz istorijske lingvistike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2007b]
- ГРКОВИЋ-МЕЈДЏОР, Јасмина. „Средњовековно језичко наслеђе Босне и Херцеговине“. У: Слободан Реметић (ур.). *Језик и писмо у Рејублицу Српској*. Бања Лука: АНУРС, 2012: стр. 17–35.
- [GRKOVIĆ-MEJDŽOR, Jasmina. „Srednjovekovno jezičko nasleđe Bosne i Hercegovine“. U: Slobodan Remetić (ur.). *Jezik i pismo u Republici Srpskoj*. Banja Luka: ANURS, 2012: str. 17–35]
- ДАНИЧИЋ, Ђ. *Рјечник из књижевних старина српских*, 1–3. Београд: „Вук Караџић“, 1975 (репринт).
- [DANIČIĆ, Đ. *Rječnik iz književnih starina srpskih*, 1–3. Beograd: „Vuk Karadžić“, 1975 (reprint)]
- ДРАГИН, Наташа. „Узуси српске средњовековне писмености у ћирилским натписима Босне и Хума“. У: Зорица Никитовић (ур.). *Српско писано наслеђе и историја средњовековне Босне и Хума*. Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет; Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет – Источно Сарајево: Филозофски факултет, 2018: стр. 61–82.
- [DRAGIN, Nataša. „Uzusi srpske srednjovekovne pismenosti u ćirilskim natpisima Bosne i Huma“. U: Zorica Nikitović (ur.). *Srpsko pisano nasljeđe i istorija srednjovekovne Bosne i Huma*. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Filološki fakultet; Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet – Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet, 2018: str. 61–82]

- ДРАГИЧЕВИЋ, Павле. „Седми, осми и девети лист депозита војводе Сандаља са припадајућим потврдама“. *Грађа о прошлости Босне* 7 (2014): стр. 35–50.
[DRAGIČEVIĆ, Pavle. „Sedmi, osmi i deveti list depozita vojvode Sandalja sa pripadajućim potvrdama“. *Građa o prošlosti Bosne* 7 (2014): str. 35–50]
- ДРАГОЈЛОВИЋ, Драгољуб. *Историја српске књижевности у средњовековној босанској држави*. Нови Сад: Светови, 1997.
[DRAGOJLOVIĆ, Dragoljub. *Istorija srpske književnosti u srednjovekovnoj bosanskoj državi*. Novi Sad: Svetovi, 1997]
- ЂОРЂИЋ, Петар. „Културни дуализам и старословенска лексика“. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* III (1958): стр. 117–125.
[ĐORĐIĆ, Petar. „Kulturni dualizam i staroslovenska leksika“. *Godišnjak Filozofskog fakuleta u Novom Sadu* III (1958): str. 117–125]
- ЂОРЂИЋ, ПЕТАР. *Историја српске ћирилице: палеографско-филолошки прилози*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1987.
[ĐORĐIĆ, Petar. *Istorija srpske ćirilice: paleografsko-filološki prilozi*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1987]
- ЕРСЈ = *Етимолошки речник српског језика*. Свеска 1: А. Израдили Марта Бјелетић и др.; уредио Александар Лома. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 2003.
[ERSJ = *Etimološki rečnik srpskog jezika*. Sveska 1: A. Izradili Marta Bjeletić i dr.; uredio Aleksandar Loma. Beograd: SANU – Institut za srpski jezik SANU, 2003]
- ЕФИМОВА, В. С. *Наименования лиц в старославянском языке: способы номинации и приоритеты выбора*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2011.
[EFIMOVA, V. S. *Naimenovaniâ lic v staroslavjânskom âzyke: sposoby nominacii i prioritety vubora*. Moskva: Institut slavjânovedeniâ RAN, 2011]
- ЗБОРНИК = *Зборник средњовековних ћириличких њовеља и њисама Србије, Босне и Дубровника, књига I, 1186–1321*. Приредили: Владимир Мошин, Сима Ћирковић, Душан Синдик. Редиговао Душан Синдик. Београд: Историјски институт, 2011.
[ZBORNIK = *Zbornik srednjovekovnih ćirilčkih povelja i pisama Srbije, Bosne i Dubrovnika, knjiga I, 1186–1321*. Priredili: Vladimir Mošin, Sima Ćirković, Dušan Sindik. Redigovao Dušan Sindik. Beograd: Istorijski institut, 2011]
- ИВИЋ, Павле. „Домаћи и страни елементи у терминологији друштвеног, економског и правног живота у средњовековној Србији“. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 6/1 (1977): стр. 253–264.
[IVIĆ, Pavle. „Domaći i strani elementi u terminologiji društvenog, ekonomskog i pravnog života u srednjovekovnoj Srbiji“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 6/1 (1977): str. 253–264]
- ИСАИЛОВИЋ, Невен. *Владарске канцеларије у средњовековној Босни*. Докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет, 2014.
[ISAILOVIĆ, Neven. *Vladarske kancelarije u srednjovekovnoj Bosni*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet, 2014]
- ИСАИЛОВИЋ, Невен, Александра Фостиков. „Уговор краља Стефана Томаша и кнеза Николе Трогиранина о заједничкој трговини“. *Грађа о прошлости Босне* 8 (2015): стр. 73–93.
[ISAILOVIĆ, Neven, Aleksandra Fostikov. „Ugovor kralja Stefana Tomaša i kneza Nikole Trogiranina o zajedničkoj trgovini“. *Građa o prošlosti Bosne* 8 (2015): str. 73–93]

- ЈЕРКОВИЋ, Вера. *Палеоџрафска и језичка испитивања о Чајничком јеванђељу*. Нови Сад: Матица српска, 1975.
- [ЈЕРКОВИЋ, Vera. *Paleografska i jezička ispitivanja o Čajničkom jevanđelju*. Novi Sad: Matica srpska, 1975]
- ЈЕЧМЕНИЦА, Дејан. „Два писма бана и краља Твртка I Дубровчанима о стонском дохотку“. *Грађа о прошлости Босне 1* (2008a): стр. 37–52.
- [ЈЕЧМЕНИЦА, Dejan. „Dva pisma bana i kralja Tvrtka I Dubrovčanima o stonskom dohotku“. *Građa o prošlosti Bosne 1* (2008a): str. 37–52]
- ЈЕЧМЕНИЦА, Дејан. „Пет писама краља Твртка I Дубровчанима о светодмитарском дохотку и могоришу“. *Грађа о прошлости Босне 1* (2008b): стр. 53–74.
- [ЈЕЧМЕНИЦА, Dejan. „Pet pisama kralja Tvrtka I Dubrovčanima o svetodmitarskom dohotku i mogorišu“. *Građa o prošlosti Bosne 1* (2008b): str. 53–74]
- КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ, Десанка. *Градска насеља средњовјековне босанске државе*. Сарајево: „Веселин Маслеша“, 1978.
- [КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ, Desanka. *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1978]
- КРЫСИН, Л. П. „Языковое заимствование как проблема диахронической социолингвистики“. В: В. К. Журавлев (ред.). *Диахроническая социолингвистика*. Москва: Наука, 1993: стр. 131–151.
- [КРЫСИН, L. P. „Āzykovoje zaimstvovanie kak problema diahroničeskoj sociolingvistiki“. V: V. K. Žuravlev (red.). *Diahroničeskaâ sociolingvistika*. Moskva: Nauka, 1993: str. 131–151]
- ЛЕКСИКОН = *Лексикон српској средњеј века*. Приредили Сима Ћирковић и Раде Михаљчић. Београд: Knowledge, 1999.
- [ЛЕКСИКОН = *Leksikon srpskog srednjeg veka*. Priredili Sima Ćirković i Rade Mihaljčić. Beograd: Knowledge, 1999]
- ЛОМА, Александар. *Топонимија Бањске хрисовуље: ка осмишљењу старосрпској топонимасличкој речника и болем познавању ошћесловенских именовних образаца*. Београд: САНУ, 2013.
- [ЛОМА, Aleksandar. *Toponimija Banjske hrisovulje: ka osmišljenju starosrpskog toponomastičkog rečnika i boljem poznavanju opšteslovenskih imenoslovnih obrazaca*. Beograd: SANU, 2013]
- МРГИЋ, Јелена. „Повеља босанског бана Стјепана II Котроманића којом кнезу Вукославу Хрватинићу даје жупе Бањицу и Врбању са градовима“. *Грађа о прошлости Босне 1* (2008): стр. 11–22.
- [МРГИЋ, Jelena. „Povelja bosanskog bana Stjepana II Kotromanića kojom knezu Vukoslavu Hrvatiniću daje župe Banjicu i Vrbanju sa gradovima“. *Građa o prošlosti Bosne 1* (2008): str. 11–22]
- НИКИТОВИЋ, Зорица. *Српски језик на тлу историјске Херцеговине и Босне. Преглед споменика*. Бања Лука: Филолошки факултет, 2021.
- [НИКИТОВИЋ, Zorica. *Srpski jezik na tlu istorijske Hercegovine i Bosne. Pregled spomenika*. Banja Luka: Filološki fakultet, 2021]
- ПОЛОМАЦ, Владимир. *Језик повеља и писама Српске деспотовине*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2016.
- [ПОЛОМАЦ, Vladimir. *Jezik povelja i pisama Srpske despotovine*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 2016]
- ПОРЧИЋ, Небојша. „Два пуномоћја војводе Сандаља Хранића за Прибисава Похвалића“. *Грађа о прошлости Босне 8* (2015): стр. 21–30.

- [PORČIĆ, Nebojša. „Dva punomoćja vojvode Sandalja Hranića za Pribisava Pohvalića“. *Građa o prošlosti Bosne* 8 (2015): str. 21–30]
- ПОРЧИЋ, Небојша. *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама: доба Немањића*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2017.
- [PORČIĆ, Nebojša. *Dokumenti srpskih srednjovekovnih vladara u dubrovačkim zbirkaма: doba Nemanjića*. Београд: Balkanološki institut SANU, 2017]
- ПОРЧИЋ, Небојша, Невен Исаиловић. *Документи владара средњовековне Србије и Босне у венецијанским збиркама*. Београд: Архив Србије, 2019.
- [PORČIĆ, Nebojša, Neven Isailović. *Dokumenti vladara srednjovekovne Srbije i Bosne u venecijanskim zbirkaма*. Београд: Arhiv Srbije, 2019]
- РОДИЋ, Никола. „Интерференција ф:п и п:ф“. *Јужнословенски филолоџ XXX/1–2 (1973)*: стр. 559–563.
- [RODIĆ, Nikola. „Interferencija f:p i p:f“. *Južnoslovenski filolog XXX/1–2 (1973)*: str. 559–563]
- СС = *Старославјански словарь (по рукописям X–XI веков)*. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой. Москва: Русский язык, 1994.
- [SS = *Staroslavjanskij slovar' (po rukopisâм X–XI vekov)*. Pod redakcijej R. M. Cejtlin, R. Večerki, E. Blagovoj. Moskva: Russkij âzyk, 1994]
- СТОЈАНОВИЋ, Љуб. *Старе српске ѿвеле и ѿисма. Књиџа I. Дубровник и суседи његови. Први гео*. Београд – Сремски Карловци: СКА, 1929.
- [STOJANOVIĆ, Ljub. *Stare srpske povelje i pisma. Knjiga I. Dubrovnik i susedi njegovi. Prvi geo*. Београд – Sremski Karlovci: SKA, 1929]
- СТОЈАНОВИЋ, Љуб. *Старе српске ѿвеле и ѿисма. Књиџа I. Дубровник и суседи његови. Други гео*. Београд – Сремски Карловци: СКА, 1934.
- [STOJANOVIĆ, Ljub. *Stare srpske povelje i pisma. Knjiga I. Dubrovnik i susedi njegovi. Drugi geo*. Београд – Sremski Karlovci: SKA, 1934]
- ЋИРКОВИЋ, Сима. *Историја средњовековне босанске државе*. Београд: Српска књижевна задруга, 1964.
- [ĆIRKOVIĆ, Sima. *Istorija srednjovekovne bosanske države*. Београд: Srpska književna zadruga, 1964]
- ФОСТИКОВ, Александра. „Повеља краљице Јелене Дубровчанима о укидању царина у Маслинама и Сланом“. *Стари српски архив* 5 (2006): стр. 173–186.
- [FOSTIKOV, Aleksandra. „Povelja kraljice Jelene Dubrovčanima o ukidanju carina u Maslinama i Slanom“. *Stari srpski arhiv* 5 (2006): str. 173–186]
- ЦЕЙТЛИН, Р. М. *Лексика древнеболгарских рукописей X–XI вв.* София: БАН, 1986.
- [CEJTLIN, R. M. *Leksika drevnebolgarskih rukopisej X–XI vv.* Sofiâ: BAN, 1986]
- ЧЕРНЫШЕВА, М. И. „Традиционные и новые аспекты изучения роли греческого языка на раннем этапе становления лексики письменного русского языка“. *Славянская историческая лексикология и лексикография* 1 (2018): стр. 13–33.
- [ČERNYŠEVA, M. I. „Tradicionnye i novye aspekty izučeniâ roli grečeskogo âzyka na rannem ètape stanovleniâ leksiki pis'mennogo russkogo âzyka“. *Slavjânskaâ istoričeskaâ leksikologijâ i leksikografijâ* 1 (2018): str. 13–33]
- ШАФАРИКЪ, Янко. „Писмо вѣродайно краля босанскога Томаша (?) кнезу дубровачкому (Одъ год. 1444. до 1460.)“. *Гласникъ Друштва србске словесности VI (1854)*: стр. 184–186.
- [ŠAFARIK, Ānko. „Pismo vĕrodajno kralâ bosanskoga Tomaša (?) knezu dubrovačkomu (Od'' god. 1444. do 1460.)“. *Glasnik'' Društva srbske slovesnosti VI (1854)*: str. 184–186]

- ANDELIĆ, Pavao. „Doba srednjovjekovne bosanske države“. U: Alojz Benac, Đuro Basler, Borivoj Čović, Esad Pašalić, Nada Miletić, Pavao Anđelić. *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do pada ovih zemalja pod osmansku vlast*. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1984: str. 435–587.
- BIRNBAUM, Henrik, Jos Schaeken. *Das altkirchenslavische Wort. Bildung – Bedeutung – Herleitung*. München: Verlag Otto Sagner, 1997.
- CDRB = Lejla Nakaš, Drago Župarić, Ana Lalić, Dženan Dautović, Esad Kurtović. *Codex diplomaticus Regni Bosnae: povelje i pisma stare bosanske države*. Sarajevo: Mladinska knjiga, 2018.
- GRKOVIĆ-MAJOR, Jasmina. „Serbian Church Slavonic influence on the Old Serbian language“. In: Irena Janyšková, Helena Karlíková & Vít Boček (eds.). *Old Church Slavonic Heritage in Slavonic and Other Languages*. Praha: NLN, 2021: pp. 271–279.
- KUNA, Herta. *Srednjovjekovna bosanska književnost*. Forum Bosnae 45. Sarajevo: Međunarodni forum Bosna, 2008.
- LOMA, Aleksandar. „Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogenetos“. *Зборник радова Византолошког института XXXVIII* (1999/2000): стр. 87–161.
- [LOMA, Aleksandar. „Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogenetos“. *Zbornik radova Vizantološkog instituta XXXVIII* (1999/2000): str. 87–161]
- MOŠIN, Vladimir. *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije, II. dio: reprodukcije*. Zagreb: JAZU, 1952.
- NAKAŠ, Lejla. *Konkordancijski rječnik ćirilskih povelja srednjovjekovne Bosne*. Sarajevo: Društvo za proučavanje srednjovjekovne bosanske historije, 2011.
- RJAZU = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–XXIII*. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I–IV*. Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- ŠETKA, Jeronim. *Hrvatska kršćanska terminologija. Prvi dio: Hrvatski kršćanski termini grčkoga porijekla*. Šibenik: Franjevačka visoka bogoslovija, 1940.
- ŠETKA, Jeronim. *Hrvatska kršćanska terminologija. Drugi dio: Hrvatski kršćanski termini latinskoga porijekla*. Makarska: Franjevačka visoka bogoslovija, 1964.
- ŠKALIĆ, Abdulah. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost, 1966.
- THALLÓCZY, Ljudevit. „Istraživanja o postanku bosanske banovine s naročitim obzirom na povelje körmendskog arkiva“. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XVIII/4* (1906): str. 401–444.
- VASMER, Max. *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*. Berlin: Akademie der Wissenschaften, 1944.

Извори

- 1a Бан Кулин Дубровнику, 29. август 1189, дијак Радоје ▪ CDRB: 33 → CDRB: 32
- 1б Бан Кулин Дубровнику, дубровачки препис 1189–1205 ▪ CDRB: 34 → CDRB: 34

- 1в Бан Кулин Дубровнику, дубровачки препис око 1205 ▪ CDRB: 35 → CDRB: 35
- 2 Бан Матеј Нинослав Дубровнику, 1232–1235, граматик Десоје ▪ Ђорђевић 1987: 276 → Зборник 2011: 140
- 3 Кнез Андреј Дубровнику, 1214 – пре априла 1235 (могуће после 1226/27) ▪ Порчић 2017: т. 7 (#5) → Порчић 2017: 138
- 4 Бан Матеј Нинослав Дубровнику, око 1235–1236 ▪ Ђорђевић 1987: 277 → Зборник 2011: 142
- 5 Бан Матеј Нинослав Дубровнику, 22. март 1240, нотар Паскал ▪ Ђорђевић 1987: 278 → Зборник 2011: 154–155
- 6 Кнез Андреј Дубровнику, 1247–1249 ▪ Порчић 2017: т. 17 (#11) → Порчић 2017: 153
- 7 Бан Матеј Нинослав Дубровнику, март 1249, нотар Паскал ▪ према: Зборник 2011: 182–183
- 8 Кнез Чрномир Дубровнику, 1252 – јула 1254 ▪ Ђорђевић 1987: 280 → Зборник 2011: 218
- 9а Жупан Радослав Дубровнику, 22. мај 1254, нотар Паскал ▪ Порчић 2017: т. 18 (#13.2) → Порчић 2017: 156–158
- 9б Жупан Радослав Дубровнику, 22. мај 1254, изгубљен примерак (после 1832) ▪ према: Зборник 2011: 208–209
- 10 Бан Стјепан II Котроманић Вукославу Хрватинићу (о поседима), око 1326, дијак Прибоје, на Милима ▪ CDRB: 71 → CDRB: 70; уп. Мргић 2008: 12–13
- 11 Бан Стјепан II Котроманић Вукославу Хрватинићу (о вери), око 1326 ▪ Ђорђевић 1987: 390 → THALLÓCZY 1906: 404–405
- 12 Баница Јелисавета и бан Стјепан II Котроманић Вукцу Хрватинићу, 25. новембар око 1326–1329, дијак Раден, у Рибичима ▪ THALLÓCZY 1906: slika 5 → THALLÓCZY 1906: 407
- 13 Бан Стјепан II Котроманић Гргуру Стјепанићу, око 1329–1330, дијак Прибисав ▪ THALLÓCZY 1906: slika 4 → THALLÓCZY 1906: 406–407
- 14 Бан Стјепан II Котроманић Дубровнику, 15. август 1332, оригинални примерак дијака Прибоја преписао граматик општине дубровачке 23. октобра 1332 ▪ CDRB: 76–78 → CDRB: 75, 79
- 15 Бан Стјепан II Котроманић Дубровнику, 15. фебруар 1333, Сребреник ▪ CDRB: 81–82 → CDRB: 80, 83
- 16 Бан Стјепан II Котроманић кнезовима Вуку и Павлу Вукославићу, 1351, дијак Купусац ▪ CDRB: 94–95 → CDRB: 92–93

- 17 Кнез Владислав, кнегиња Јелена, бан Твртко I Котроманић и брат му Вук Влатку Вукославићу, 1353, дијак Дражеслав ▪ ЂОРЂИЋ 1987: 392 → ТНАЛЛОЏУ 1906: 409–410
- 18 Бан Твртко I Котроманић Влатку Вукославићу, после 14. марта 1357, дијак Дражеслав ▪ CDRB: 106 → CDRB: 105
- 19 Бан Твртко I Котроманић Вукцу Хрватинићу, 11. август 1366, дијак Дражеслав, под Прозором у Рами ▪ CDRB: 108 → CDRB: 107
- 20 Бан Твртко I Котроманић Дубровнику, 1. јуни 1367, дијак Дражеслав Бојић ▪ ЂОРЂИЋ 1987: 393 → СТОЈАНОВИЋ 1929: 72–74 (бр. 80)
- 21 Бан Твртко I Котроманић Дубровнику, 7. фебруар око 1363–1374, у Бобовцу ▪ ЂОРЂИЋ 1987: 394 (слика 196) → ЈЕЧМЕНИЦА 2008а: 40
- 22 Бан Твртко I Котроманић Дубровнику, 9. фебруар 1375, дијак Брајан, под Бобовцем ▪ ЂОРЂИЋ 1987: 394 (слика 195) → СТОЈАНОВИЋ 1929: 74 (бр. 81)
- 23 Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику, 17. септембар око 1377–1385, под Спужем ▪ ШАФАРИКЪ 1854 (факсимил у прилогу) → СТОЈАНОВИЋ 1929: 83 (бр. 84); уп. ЈЕЧМЕНИЦА 2008б: 55–56 (са датирањем на 17. септембар 1380)
- 24 Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику, Жрновнице, 10. април – Трстивница, 17. јуни 1378, логотет Владе ▪ CDRB: 119 → CDRB: 115–118
- 25 Краљ Твртко I Котроманић Хрвоју Вукчићу, 12. март 1380, на Моштру ▪ CDRB: 125 → CDRB: 123–124
- 26а Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику, 2. децембар 1382, у Бишћу ▪ CDRB: 129 → CDRB: 128, 131
- 26б Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику, 2. децембар 1382 (концепт) ▪ CDRB: 130 → НАКАЅ 2011: 46–47
- 27 Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику, око 26. октобра 1386 – пре 4. марта 1387 ▪ фототека ОСЈЛ → ЈЕЧМЕНИЦА 2008б: 64
- 28 Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику, пре 18. септембра 1388 ▪ фототека ОСЈЛ → СТОЈАНОВИЋ 1929: 88–89 (бр. 88)
- 29 Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику, пре 15. новембра 1388 ▪ фототека ОСЈЛ → ЈЕЧМЕНИЦА 2008б: 69
- 30 Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику (о Драгоју Бенвенутићу), пре 19. маја 1389 ▪ фототека ОСЈЛ → СТОЈАНОВИЋ 1929: 89–90 (бр. 90)
- 31 Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику (о стонском дохотку), пре 19. маја 1389 ▪ фототека ОСЈЛ → ЈЕЧМЕНИЦА 2008а: 45
- 32 Краљ Твртко I Котроманић Дубровнику (о кући), пре 19. маја 1389 ▪ фототека ОСЈЛ → СТОЈАНОВИЋ 1929: 90–91 (бр. 92)

- 33 Жупан Милтен и Ружир Дубровнику, око 23. октобра 1336 ▪ Порчић 2017: т. 90 (#210) → Порчић 2017: 295
- 34 Жупан Санко Милтеновић Дубровнику, око 1359–1361 ▪ Ђорђевић 1987: 408 → Стојановић 1929: 103–104 (бр. 103)
- 35 Жупан Бељак и војвода Радич Санковић Дубровнику, 15. април 1391, дијак Грубанац Хлапчић ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 123–126 (бр. 129)
- 36 Војвода Радич Санковић Дубровнику, 15. мај 1391, дијак Рашко, у Заболама ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 126–127 (бр. 130)
- 37 Краљ Дабиша Драгоју Гучетићу, 6. март 1392, на Цецени ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 170–172 (бр. 177)
- 38 Краљ Дабиша Дубровнику (потврђује повеље ранијих владара), 17. јули 1392, логотет Томаш Лужац, у Лушцима ▪ CDRB: 173 → CDRB: 172, 174
- 39 Краљ Дабиша Дубровнику (о светодмитарском и стонском дохотку), 17. јули 1392, Томаш Лужац, на Чиховићима ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 175 (бр. 179)
- 40 Краљ Дабиша Дубровнику, пре 21. августа 1392 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 176 (бр. 180)
- 41 Краљ Дабиша Дубровнику, 18. фебруар 1393, Томаш Лужац, у Сутјесци ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 176 (бр. 181)
- 42 Краљ Дабиша Дубровнику, 15. октобар 1393 ▪ CDRB: 187 → CDRB: 186
- 43 Краљ Дабиша Дубровнику, пре 22. октобра 1393 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 177 (бр. 182)
- 44 Краљ Дабиша ћерки Стани, 26. април 1395, Томаш Лужац, у Сутјесци ▪ CDRB: 197 → CDRB: 196
- 45 Краљ Дабиша Семковићима, 17. мај 1395, логотет Томаш ▪ Ђорђевић 1987: 397 → CDRB: 199–200
- 46 Краљица Јелена Груба Дубровнику, 16. мај 1397, у Сутјесци ▪ фототека ОСЈЛ → Фостиков 2006: 174–175
- 47 Краљица Јелена Груба Дубровнику, 22. мај 1397 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 240–241 (бр. 252)
- 48 Краљица Јелена Груба Дубровнику, 15. новембар 1397, Томаш Лужац, на Моштру ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 241 (бр. 253)
- 49 Краљица Јелена Груба Дубровнику, 9. март 1398 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 242 (бр. 255)
- 50 Краљица Јелена Груба Дубровнику, после 3. априла 1398, а пре 25. маја 1398 ▪ CDRB: 227 → CDRB: 227

- 51 Кнез Павле Раденовић (Павао Радиновић) Дубровнику, 25. март 1397, дијак Радосав Милосалић, у Конавлима на Љутој ▪ CDRB: 205 → CDRB: 204
- 52 Краљ Остоја Дубровнику, 20. новембар 1398, дијак Стипан Добриновић, на Думну ▪ CDRB: 230 → CDRB: 228–229
- 53 Краљ Остоја Дубровнику (о Сланском приморју), 15. јануар 1399, дијак Стипан Добриновић, на Усори у Лишници ▪ CDRB: 233 → CDRB: 231–232
- 54 Краљ Остоја Дубровнику (о светодмитарском дохотку), 15. јануар 1399, дијак Хрватин, на Усори у Лишници ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 423–424 (бр. 430)
- 55 Краљ Остоја Дубровнику, 5. фебруар 1399, дијак Хрватин, у Сутјесци ▪ CDRB: 236 → CDRB: 234–235, 237
- 56 Краљица Јелена Груба Дубровнику, 5. март 1399 ▪ CDRB: 242–243 → CDRB: 243
- 57 Војвода Радич Санковић и жупан Бјелијак Дубровнику, 25. август 1399, логотет Милета Поповић ▪ CDRB: 245 → CDRB: 244, 247
- 58 Краљ Остоја Хрвоју Вукчићу, 8. децембар 1400, дијак Вукорија, у Сутјесци ▪ према: НАКАШ 2011: 67–68
- 59 Хрвоје Вукчић Хрватинић Дубровнику, 15. јануар 1404, дијак Миливој, у Звечају ▪ CDRB: 270 → CDRB: 271
- 60 Краљ Твртко Твртковић Дубровнику, 20. јуни 1405, Новак Гојчинић, на Белим Селиштима у Трстивници ▪ CDRB: 294 → CDRB: 293, 295–297
- 61 Краљ Остоја Дубровнику, 4. децембар 1409, логотет Томаш Бућанин, под Високим ▪ Ђорђевић 1987: 400 → CDRB: 311–312
- 62 Војвода Сандаљ Хранић баници Анки, 4. март 1410, у Драчевици у Новом ▪ CDRB: 315 → CDRB: 314–315
- 63 Војвода Сандаљ Хранић Дубровнику, 19. октобар 1413, на Љубомиру ▪ Порчић 2015 (прилог) → Порчић 2015: 25
- 64 Краљ Остоја Дубровнику, пре 20. новембра 1414 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 443–444 (бр. 451)
- 65 Краљ Остоја Дубровнику (о посланику Миливоју), пре 18. октобра 1416 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 444 (бр. 452)
- 66 Краљ Остоја Дубровнику (о светодмитарском дохотку), пре 18. октобра 1416 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 444 (бр. 453)
- 67 Краљ Остоја Дубровнику, око децембра 1416, а пре 14. јануара 1417 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 445 (бр. 454)
- 68 Краљ Остоја Дубровнику, пре 16. фебруара 1418 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 445–446 (бр. 456)

- 69 Кнез Гргур Вукосалић Дубровнику, 6. јули 1418, Добрило Рашковић, у Дубровнику ▪ Ђорђевић 1987: 412 → CDRB: 378
- 70 Краљ Стјепан Остојић Дубровнику, 5. март 1419, дијак Владић, у Звечају ▪ CDRB: 380 → CDRB: 379, 381
- 71 Војвода Сандаљ Хранић Дубровнику, 24. јуни 1419, Прибисав Похвалић, на Стипању пољу под Соколом ▪ CDRB: 383 → CDRB: 382, 384–385
- 72 Краљ Стјепан Остојић Дубровнику, 4. децембар 1419, логотет Новак Гојчинић, у Сутјесци ▪ CDRB: 404–405 → CDRB: 402–403, 406–407
- 73 Војвода Сандаљ Хранић Дубровнику, 30. мај 1420, дијак Грубач, у Соколу ▪ CDRB: 410 → CDRB: 408–409, 411–413
- 74 Краљ Твртко Твртковић Дубровнику, 16. август 1420, логотет Душан, у Подвисоком ▪ CDRB: 415 → CDRB: 414, 416
- 75 Војвода Радосав Павловић Дубровнику, 24. април 1421, писар Влатко Марош, у Борчу ▪ CDRB: 418 → CDRB: 417, 419
- 76 Краљ Твртко Твртковић Дубровнику, 18. август 1421, дијак Владић, у Милодражи ▪ CDRB: 422 → CDRB: 420, 423
- 77 Војвода Радосав Павловић Дубровнику, 7. април 1423, дијак Остоја, у Борчу ▪ CDRB: 447 → CDRB: 446, 448–449
- 78 Војвода Сандаљ Хранић Венецији, 1. новембар 1423, у Благају ▪ Порчић, Исаиловић 2019: XXXVIII (#27.1) → Порчић, Исаиловић 2019: 321–323
- 79 Војвода Сандаљ Хранић Дубровнику, 27. децембар 1423, Кукањ ▪ Драгичевић 2014 (прилог) → Драгичевић 2014: 48
- 80 Војвода Радосав Павловић Дубровнику, 31. децембар 1427, логотет Остоја ▪ CDRB: 502 → CDRB: 501, 503
- 81 Кнез Твртко Боровинић Дубровнику, пре 14. марта 1430 ▪ Ђорђевић 1987: 417 → Стојановић 1934: 9 (бр. 631)
- 82 Војвода Радосав Павловић Дубровнику, 25. октобар 1432, дијак Остоја, у Дубровнику ▪ фототека ОСЈЛ → CDRB: 563–564, 566–568
- 83 Краљ Твртко Твртковић Дубровнику, 2. март 1433, дијак Павле, у Сутјесци ▪ CDRB: 586 → CDRB: 587–588
- 84 Војвода Радосав Павловић Дубровнику, 25. март 1433, дијак Остоја, у Борчу ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1929: 631–632 (бр. 610)
- 85 Јурај Војсалић Јурјевићима, 12. август 1434, под Крешевом ▪ CDRB: 596 → CDRB: 595, 597
- 86 Војвода Стјепан Вукчић Косача Дубровнику, 10. октобар 1435, дијак Влатко, на Невесињу ▪ CDRB: 617 → CDRB: 614–616

- 87 Војвода Радосав Павловић Дубровнику, 31. јануар 1437, дијак Иван ▪ Ђорђевић 1987: 418 → Стојановић 1929: 634–635 (бр. 613)
- 88 Краљ Твртко Твртковић Дубровнику, 26. март 1438, Радивој Хрстић, у Дубровнику ▪ CDRB: 648 → CDRB: 648
- 89 Војвода Радосав Павловић Дубровнику, јануар 1439, дијак Иван ▪ CDRB: 655 → CDRB: 654, 656
- 90 Војвода Радосав Павловић, супруга Теодора и син Иваниш Дубровнику, 19. август 1439, дијак Иван, у Борчу ▪ CDRB: 661 → CDRB: 659–660, 662–663
- 91 Војвода Стјепан Вукчић Косача Дубровнику, 7. мај 1440, писар кнез Вукман Југовић, у Новом у Драчевици ▪ CDRB: 667 → CDRB: 666, 668
- 92 Војвода Радосав Павловић Дубровнику, 10. април 1441, дијак Иван, у Борчу ▪ CDRB: 673 → CDRB: 672–673
- 93 Војвода Иваниш Павловић Дубровнику, 29. септембар 1442, дијак Иван, на планини Бујак, према граду Бродару ▪ CDRB: 683 → CDRB: 682, 684–685
- 94 Војвода Стјепан Вукчић Косача Дубровнику, 1. април 1443, дијак Вукша, у Кључу ▪ CDRB: 692 → CDRB: 693
- 95 Краљ Твртко Твртковић Дубровнику, 22. јуни 1443, Радивој Хрстић, у Сутјесци ▪ Ђорђевић 1987: 404 → Стојановић 1929: 519 (бр. 536)
- 96 Краљ Томаш Остојић Дубровнику, 3. септембар 1444, протовестијар Рестоје, у Крешеву ▪ CDRB: 714 → CDRB: 713, 715
- 97 Краљ Томаш Остојић синовима Иваниша Драгишића, 22. август 1446, дијак Твртко Секуловић, у Врандуку ▪ CDRB: 724 → CDRB: 725–727
- 98 Краљ Томаш Остојић Николи Трогиранину, 3. фебруар 1449, у Врандуку ▪ Мошин 1952: 116 (бр. 133) → CDRB: 736–737
- 99 Херцег Стјепан Вукчић Косача Дубровнику (о конаваоском дохотку), 5. јули 1450, Радич Групковић, на Новом ▪ Ђорђевић 1987: 420 → НАКАЊ 2011: 113
- 100 Херцег Стјепан Вукчић Косача Дубровнику (о камати), 5. јули 1450, Радич Групковић, на Новом ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 64–65 (бр. 664)
- 101 Кнез Владисав Херцеговић Дубровнику, око 1450, власторучно ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 124 (бр. 701)
- 102 Кнез Владисав Херцеговић Дубровнику, 15. август 1451, власторучно, у Дринаљеву ▪ CDRB: 763 → CDRB: 762, 764–766
- 103 Краљ Томаш Остојић Дубровнику, 18. децембар 1451, протовестијар Рестоје, у Бобовцу ▪ CDRB: 768 → CDRB: 767, 769–770

- 104 Херцег Стјепан Вукчић Косача сину Владисаву, 19. јули 1453, дијак Божидар, у Пиви ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 69–72 (бр. 668)
- 105 Херцег Стјепан Вукчић Косача жени Јелени и сину Владисаву, 19. јули 1453, дијак Божидар, у Пиви ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 66–69 (бр. 667)
- 106 Херцег Стјепан Вукчић Косача Дубровнику, 10. април 1454, Радивој Добришевић, у Новом ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 72–75 (бр. 669)
- 107 Краљ Томаш Остојић синовима Иванца Јурчинића, 19. фебруар 1459, на Језеру ▪ CDRB: 822 → CDRB: 823
- 108 Херцег Стјепан Вукчић Косача Дубровнику, 13. октобар 1461, у Међуречју под Самобором ▪ CDRB: 833 → CDRB: 833
- 109 Краљ Стјепан Томашевић Дубровнику, 23. новембар 1461, дијак Бранош, у Јајцу ▪ CDRB: 835–836 → CDRB: 834, 837–838
- 110 Краљ Стјепан Томашевић Дубровнику (о трговцима), 25. новембар 1461, дијак Бранош, у Јајцу ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 166 (бр. 740)
- 111 Краљ Стјепан Томашевић Дубровнику (о дугу краља Твртка Твртковића), 25. новембар 1461, дијак Бранош, у Јајцу ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 165 (бр. 738)
- 112 Краљ Стјепан Томашевић Дубровнику (о дугу свога оца, краља Томаша), 25. новембар 1461, дијак Бранош, у Јајцу ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 165–166 (бр. 739)
- 113 Краљ Стјепан Томашевић Дубровнику (о новцу), 25. новембар 1461, дијак Бранош, у Јајцу ▪ CDRB: 840 → CDRB: 839
- 114 Херцег Стјепан Вукчић Косача Дубровнику, 3. фебруар 1464, дијак Санко ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 76–77 (бр. 671)
- 115 Херцег Стјепан Вукчић Косача Дубровнику, 17. септембар 1465, дијак Санко ▪ фототека ОСЈЛ → НАКАЏ 2011: 130
- 116 Војвода Владисав Херцеговић Дубровнику, 13. октобар 1465, дијак Владисав ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 128 (бр. 703)
- 117 Херцег Стјепан Вукчић Косача Дубровнику, 5. децембар 1465, дијак Радоје Добришевић ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 78 (бр. 673)
- 118 Кнез Влатко Поповић Дубровнику, после 1. јануара 1466, власторучно ▪ Ђорђевић 1987: 421 → Стојановић 1934: 169–170 (бр. 745)
- 119 Херцег Стјепан Вукчић Косача Дубровнику, после 3. фебруара 1466, дијак Санко ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 79 (бр. 674)

- 120 Херцег Влатко Херцеговић кнезу Жарку Влатковићу, после 1466 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 177–178 (бр. 755)
- 121 Херцеговица Цецилија Дубровнику, 28. мај 1467, дијак Ивко ▪ Ђорђевић 1987: 422 → Стојановић 1934: 195–196 (бр. 777)
- 122 Војвода Владисав Херцеговић Дубровнику, 17. јуни 1469, дијак Вукман ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 130–131 (бр. 709)
- 123 Херцег Влатко и кнез Стјепан Херцеговић Дубровнику, 26. јануар 1470, митрополит Давид, на Новом ▪ Ђорђевић 1987: 424 → Стојановић 1934: 188 (бр. 772)
- 124 Херцег Влатко и кнез Стјепан Херцеговић Дубровнику (о наследству очеве имовине), 26. јули 1470, дијак Ивко, у Дубровнику ▪ CDRB: 857 → CDRB: 856, 858–859
- 125 Херцег Влатко и кнез Стјепан Херцеговић Дубровнику (о наследству очеве имовине), 26. јули 1470, дијак Радоња ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 189–191 (бр. 773)
- 126 Херцег Владисав Херцеговић Дубровнику, 27. октобар 1487, Вукашин Гиздавић ▪ Ђорђевић 1987: 425 → Стојановић 1934: 132 (бр. 712)
- 127 Жарко, Тадија и Ђурађ хумски (браћа Влатковићи) Дубровнику (о провижиуну), пре 25. марта 1493 ▪ Ђорђевић 1987: 425 → Стојановић 1934: 143 (бр. 721)
- 128 Жарко, Тадија и Ђурађ хумски (браћа Влатковићи) Дубровнику (о посланику Ивану Петровићу), пре 25. марта 1493 ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 144 (бр. 722)
- 129 Иван Петровић и Тома Јелинић Дубровнику, 27. март 1493, Вукашин Гиздавић ▪ фототека ОСЈЛ → Стојановић 1934: 144 (бр. 723)
- 130 Кнез Жарко Влатковић Дубровнику, 26. мај 1496, власторучно, у Дубровнику ▪ према: НАКАЅ 2011: 133 (уп. Стојановић 1934: 145 (бр. 724))
- 131 Херцег Балша Косача Дубровнику, 10. октобар 1497 ▪ према: НАКАЅ 2011: 135 (уп. Стојановић 1934: 200 (бр. 784))

Наташа Ж. Драгин
Универзитет у Нови-Саде
Филозофски факултет
Одделение српског језика и лингвистике

ОТ БАНА ДО ГЕРЦЕГА: ИНОСТРАННЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ
ПЛАСТЫ В КИРИЛЛИЧЕСКИХ ДЕЛОВО-ЮРИДИЧЕСКИХ АКТАХ
СРЕДНЕВЕКОВОЙ БОСНИИ И ХУМА

Резюме

В целях освещения их происхождения, области использования и уровня адаптации внутри старосербского языка, в данной работе речь идёт об иностранных лексемах, находящихся в делово-юридических актах, возникших на пространстве Боснии и Хума в период с конца XII до конца XV веков. Наряду с младшим лексическим пластом, в центре внимания оказались и древние заимствования из праславянского периода. Выделенный корпус свидетельствует о большой степени влияния греческого языка, который кроме области церковной терминологии, оставил следы и в наименованиях профессий, денег и мер, в меньшей степени в юридической сфере и в номинации светских санов; в то же время он посредствовал в принятии некоторых наименований месяцев. Кроме календарной лексики, латынь с итальянским охватили область торговли, права, государственных служб и общественной организации городов и фортификаций. В определенной степени, источники раскрыли и церковные термины латинского происхождения, а так же ориентальные титулы, заимствованные из турецкого языка. Ориентальное влияние частично проявляется и в сфере политики и торговли, в то время как заимствованные слова из немецкого и венгерского языков представляются лишь отдельными примерами. Незаконченное приспособление, которое замечено в пределах нескольких тематических групп, свидетельствует о живых и все еще актуальных процессах восстановления разных терминологических подсистем. Представляя разные хронологические пласты в структурной системе старосербского языка, лексика иностранного происхождения в большой степени свидетельствует о специфических политических, экономических и культурных обстоятельствах и влияниях, сформировавших историю этих областей в средневековье.

Ключевые слова: Босния, грамоты и письма, заимствованные слова, старосербский язык, Хум.

Nataša Ž. Dragin
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of the Serbian Language and Linguistics

FROM BAN TO HERZEG: FOREIGN LEXICAL LAYERS IN CYRILLIC
BUSINESS AND LEGAL ACTS OF MEDIEVAL BOSNIA AND HUM

S u m m a r y

This paper deals with foreign lexemes attested in business and legal acts created in the area of Bosnia and Hum in the period ranging from the late 12th to the late 15th century, with the aim of shedding light on their origin, the domain of use and degree of adaptation within the Old Serbian language. In addition to the younger lexical layer, the focus was also on the old loanwords from the Proto-Slavic language. The excerpted corpus proves a strong influence of the Greek language, which, in addition to the field of ecclesiastical terminology, also left its mark in the naming of occupations, money and measures, and to a lesser extent in the legal sphere and secular titles, while it also mediated in the adoption of certain names of the months of the year. In addition to the calendrical lexicon, Latin and Italian covered the field of commerce, law, public services and organization of cities and fortifications. To a certain extent, the sources also provided insight into the ecclesiastical terms of Latin origin, as well as the Oriental titles adopted from Turkish. The Oriental influence appears sporadically even in the domain of politics and trade, whereas the words from the German and Hungarian languages are found only in individual examples. The incomplete adaptation observed within several thematic groups testifies to the ongoing and still current processes of establishing different terminological subsystems. Representing different chronological layers in the structure of the lexicon of the Old Serbian language, the lexicon of foreign origin thus largely reflected the specific political, economic and cultural context and influences that shaped the history of these areas in the Middle Ages.

Keywords: Bosnia, charters and letters, Hum, loanwords, Old Serbian language.

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 91–120

UDK: 811.163.41'373

811.163.41'371

COBISS.SR-ID: 131902473

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302091I>

Примљено: 15. маја 2022.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Ненад Б. Ивановић*

Институт за српски језик САНУ

Јована Б. Јовановић

Институт за српски језик САНУ

ЗБИРКА ПОГРДНИХ ИМЕНА ЂОРЂА НАТОШЕВИЋА
(1821–1887) КАО ИЗВОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЛЕКСИКЕ
ПОГРДНОГ ЗНАЧЕЊА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Рад представља опис и анализу збирке погрдних назива Ђорђа Натошевића (1821–1887). Збирка је настала половином XIX века, а почетком XX века придружена је грађи за *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, чији је и данас део. Ова збирка од 2584 лексичке јединице представља најобимнију и структурно најразноврснију збирку погрдних назива за особе у српском језику XIX и XX века. У првом делу рада издвајају се четири главне категорије погрдних назива у збирци: 1) заједничке именице, 2) описни придеви, 3) вишечлани лексички спојеви и 4) семасиолошки мотивисани антропоними. Наведене категорије се даље описују и групишу према структурним типовима, семантичким доменима и начину на који реализују погрдно значење. На основу стечених увида, у другом делу рада спроводи се емпиријско истраживање односа творбених и семантичких елемената погрдних назива у збирци Ђ. Натошевића, њихове међусобне условљености, као и појава творбене синонимије и конкуренције суфикса у појединим категоријама погрдних назива. У закључку рада аргументује се теза да Натошевићева збирка представља не само значајан извор за проучавање српског (раз)говорног језика у XIX веку већ и сведочанство о континуитету развоја система пејоратива у савременом језику. На

---

* nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs; jovana.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао као резултат финансирања Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, према уговору број 451-03-47/2023-01. Лингвистичка истраживања теоријске базе савременог српског језика, спроведена у раду, изведена су као саставни део посла на изради *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.

основу поменути тезе образлажу се потребе и могућности претварања ове збирке у електронски речник и базу пејоративних назива у српском језику.

Кључне речи: пејоратив, Ђорђе Натошевић, погрдна номинација, творбено-семантичка анализа, српски језик.

Увод

1.1. Међу малобројне филологе који су се у XIX веку бавили феноменом погрдне лексике у српском језику убраја се Ђорђе Натошевић (1821–1887), један од најближих сарадника Вука Караџића и Ђуре Даничића у раду на питањима лексикографије и језичке културе.¹ Средином XIX века Ђ. Натошевић је прикупио и лингвистички обрадио збирку од 2584 погрдне речи у српском језику. Ова рукописна збирка, којој је Ђ. Натошевић дао општи назив „Грдна имена“, почетком XX века је придружена архиви лексичке грађе за *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, где се и данас налази.²

¹ Ђорђе Натошевић био је филолог, лекар и просветни радник. Половином XIX века, заједно са Ђ. Даничићем, Б. Радичевићем и Б. Атанацковићем, чинио је део круга омладинаца окупљених на пословима око другог издања Вуковог *Српског рјечника* (Тартаља 1988: 87). У писму од 25. 9. 1851. Ђ. Даничић му се поверава као себи равном по познавању и разумевању лексикографских питања (ДЗ 1925: 242). Ђ. Натошевић је неговао енциклопедијски приступ научном знању, што му је омогућило да постане полихистор (тим путем је након њега кренуо С. Новаковић). Поред филологије, бавио се и екологијом, урбанизмом, неговањем здравља и профилаксом, макробиотиком, индустријом, роботиком и енергетиком (!), сеоским задругама, вером, управљањем и управом. Нарочито се интересовао за просветна питања: учитељски рад, улогу жене у школи и школству, библиотеке (Тартаља 2017: 77–124). Ђ. Натошевић је био активан и у лексикографском раду: након што је рад на другом издању Вуковог *Рјечника* био завршен, овај научник је скупљао и издавао пословице, загонетке и питалице, за које се занимао и теоријски и практично (Тартаља 1988: 92–94). У контексту изреченог, прикупљање погрдних речи одговара неколиким интересовањима Ђ. Натошевића, на првом месту дидактичком прегалаштву чији су оквири културолошки и фолклорни. Методолошки карактер његове збирке упућује на закључак да је Ђ. Натошевић на погрдне називе гледао као на „једноставне облике“ народне књижевности, те да је у њима видео високе домете народног духа.

² О околностима настанка ове збирке и њеног приспећа у грађу за РСАНУ данас се може само нагађати. Идеја о збирци је, по свој прилици, формирана (не нужно и заокружена) средином XIX века, у време када је Ђ. Натошевић студирао у Бечу. Њен настанак могле су мотивисати расправе из Вуковог круга о опсеној лексици у првом издању *Рјечника* и њеном потоњем избацивању из другог издања. У богатој биографији Ђ. Натошевића, међутим, нема помена о томе да је прикупио пејоративну лексику. Тек 15. јуна 1908, доста времена након Натошевићеве смрти, збирка погрдних назива исписана његовим карактеристичним рукописом заведена је у Деловодном протоколу збирки речи за РСАНУ под ред. бр. 143, уз податак да се ради о речима из Срема, Баната и Србије. На предлисту збирке је запис који гласи: „Речник погрдних речи, скупио га д-р Ђорђе Натошевић“. Запис појашњава и прецизира наслов „Грдна имена“ који је наведен на почетку низа прикупљених речи. У првих 20 књига РСАНУ речи из збирке Ђ.

1.2. Збирка речи Ђ. Натошевића представља важан извор за изучавање погрдне лексике у савременом српском језику, како са становишта теорије, тако и практично. Теоријски, значајна је за потпуно разумевање и појмовно-терминолошко одређење „пејоратива“, који се у сербокроатистичким речницима лингвистичких термина све до краја XX века доследно третирао као суфиксална изведеница субјективне оцене, и то готово искључиво као аугментатив (нпр. *ручерда*, *женетина*).³ У овом смислу, збирка Ђ. Натошевића представља потврду ширег погледа, према којем пејоративност треба посматрати превасходно као семантичку појаву, а пејоративе третирати уопштеније – не искључиво као творбено-семантичку већ и као лексичко-семантичку категорију (исп. Јовановић 2021а: 132). Такво становиште подразумева да се под појам пејоратива подједнако убрајају и неизведене речи, чија је пејоративност резултат семантичке деривације, и оне изведене, код којих до пејорације долази садејством афиксације и семантичких трансформација, односно комбинацијом творбених средстава и когнитивно-семантичких процеса. У том контексту збирка Ђ. Натошевића показује да је овај филолог антиципирао савремене теоријске ставове о пејорацији када је посреди третирање појма „погрдно име“. Носилац енциклопедијских (феноменолошких и позитивистичких) погледа на језик и његов састав, Натошевић је проучавао феномен погрдне номинације без ограничавања лексичких јединица формалним класификацијама или генеричким категоријама⁴.

Натошевића појављују се око 230 пута (електронска претрага), делом и због тога што овај речник, сагласно својој полазној концепцији, углавном не бележи опцене речи које су код Натошевића веома бројне.

³ У *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива* Р. Симеона пејоратив је дефинисан као – „pejorativna riječ, izraz ili element; naziv za pogrdna imena koja se izvode od pridjevne osnove osobitim nastavcima; oblik riječi koji znači preziranje, koji ima pogrdno značenje, npr. da je nešto nezgrapno, ružno i sl.“, а аутор даје и прототипичне примере за овај тип лексема: „Takvi su mnogi augmentativi, npr. *glavurda* – ili deminutivi, npr. *čovečuljak*“ (SIMEON, 1969). И у лингвистичком појмовнику *Српскохрватски језик* пејоратив је описан као „ružna, pogrdna reč koja se izvodi dodavanjem posebnih nastavaka na opšti deo druge reči“ (MOZLIK, 1972). У оквиру ове одреднице наводе се затим примери пејоративних лексема (нпр. *главурда*, *волина*, *жентурина*), на основу којих аутори констатују да „sve reči ovoga tipa, isto kao i deminutivi, augmentativi i hipokoristici [...] pripadaju grupi izvedenih reči subjektivne ocene“. У другој половини XX века, најпре у руској лингвистици, јављају се и другачија мишљења, мотивисана превасходно семантичким критеријумом, по коме је пејоратив свака лексема, израз или елемент која има негативну експресивну, евалуативну или емотивну конотацију (АХМАНОВА 1966). У србистици, међутим, перцепција пејорације кроз призму аугментације и творбене модификације, у великој мери задржана је до данас, нарочито у лексикографији, где се приликом дефинисања аугментатива најчешће примењује формула која укључује и уобичајенију реализацију у сфери квалитета – 'У је аугм. и пеј. од X' (исп. Јовановић 2018: 586–588; 2021б: 1027–1028).

⁴ Примера ради, а у вези са савременим схватањем појма пејоратива, у збирци Ђ. Натошевића затекли смо свега 13 аугментативних изведеница на -ина, -штина (*кљусина*,

Из овог разлога његова збирка од 2584 лексичка уноса представља најобимнију и најпотпунију збирку погрдних назива који се користе у савременом српском језику. Она по обиму далеко превазилази постојеће збирке погрдних речи у XIX и XX веку, и остаје најцеловитији регистар овог типа лексике до данас.⁵ Стога су њено проучавање и даља лексикографска обрада од значаја за савремену науку о језику.

1.3. Предмет овог рада је анализа збирке „грдних имена“ Ђ. Натошевића са творбеног, семантичког и лингвокултуролошког аспекта.⁶ У складу са овим, рад смо поделили на три целине. Прва целина посвећена је опису Натошевићеве збирке као репрезентативног извора за изучавање погрдне лексике у српском говорном језику половине XIX века. Ова целина садржи преглед грађе у збирци према структурним типовима, као и њен семантички опис са лингвокултуролошким увидима. Служећи се описом из прве целине рада, у другој целини представљамо односе унутар лексичког материјала у збирци. Анализу изводимо комбинујући квантитативно-статистичке и дескриптивно-аналитичке методе. На основу овог прегледа доносимо закључке о систему погрдних назива који је представљен у збирци, често и у виду поређења са стањем у савременом језику. Трећа целина рада посвећена је методолошким аспектима израде речника пејоративних назива Ђ. Натошевића, у циљу њиховог очувања као сегмента нематеријалне језичке културе, као и у циљу даљег истраживања пејоративне номинације као творбено-семантичког процеса који поседује двовековни континуум. На основу свега изложеног, у виду закључних разматрања у овом завршном сегменту рада говоримо о потребама и могућностима дигитализације збирке погрдних

неопранитина и сл.). Реч је о јединицама које су се махом лексикализовале у савременом језику, те аугментација више код њих није активна као творбено-семантички процес.

⁵ Ако се изузму збирка од 205 погрдних експресива прикупљених од стране анонимног лексикографа и објављених 1844. године у часопису *Скоротеча* (Ристић 2004: 149–168), као и слој погрдне лексике у Вуковом *Рјечнику* из 1818. и 1852, у XIX веку не могу се наћи засебне збирке овог типа лексике у српском језику. У рукописном речнику под насловом *Збор и објасњење 80.000 личних имена у Срба*, за који историчар Милош Милојевић тврди да га је 1867. и 1868. године саставио за Руску академију наука (Милојевић 1887, у: Крестић и Станић (прир.) 2010: 250) – морали би се наћи такви називи, али његовом рукопису није се до данас ушло у траг. У XX веку погрдна имена у номинацији човека, засебно или у виду регистара, најчешће се срећу у саставу речника жаргона, сленга, опсцених и сл. речи (Д. Андрића, Б. Герзића, Д. Шипке, Н. Богдановића, Б. Хлебца, С. Ђирковића, П. Имамија и др. (Николић 2018)). У овим речницима њихов број не прелази неколико стотина.

⁶ У тако конципираном опису огледају се и методолошки аспекти Натошевићевог лексикографског рада, нпр. његов однос према префиксацији и суфиксацији, познавање механизма слагања и др. Методолошки приступ Ђ. Натошевића погрдним називима имплицитно је присутан у нашем раду, иако га не разматрамо засебно.

речи Ђ. Натошевића и њеног претварања у специјални речник погрдних, вулгарних и др. назива у савременом српском језику.

Опис збирке Ђорђа Натошевића

2.1. У Натошевићевој збирци пејоративи су бележени једностубачно, уз делимичну употребу старе графије. Називи су разврстани према азбучном реду, а не према категоријалној припадности, те је рашчитавање збирке захтевало њихову даљу класификацију према лингвистичким критеријумима. У оквиру једног лексичког уноса, уз пуну лексему (обично у мушком роду), Ђ. Натошевић је неретко бележио више суфикса продуктивних у деривацији лексема са истом творбеном основом (нпр. *доскакач*, *-уша*, *-ачица*). Оваква методологија бележења узроковала је грешке у првим пребројавањима лексичког материјала Натошевићеве збирке (сви записи из једног реда третирани су као једна лексема), те у Деловодном протоколу збирке речи у грађи за РСАНУ, као и у Извештају А. Белића о раду на РСАНУ из 1926. фигурира податак да збирка Ђ. Натошевића броји 1358 речи.

2.2. Наша обрада Натошевићеве збирке подразумевала је њено пуно рашчитавање, при чему је сваки моцион суфикс придружен одговарајућој творбеној основи (в. Прилог 1 овог рада). Током рашчитавања, речи смо разврстали према категоријалној припадности и додали им критички апарат који садржи податке о структурној и семантичкој вредности сваке од њих. Тај апарат садржи следеће параметре: морфолошку карактеристику речи (врсту и род), творбени састав речи (творбену основу и афиксе), одређење начина деривације (суфиксација, префиксација, слагање, комбинована творба), семантичку категоризацију (припадност речи лексичкосемантичкој групи, начин формирања њеног пејоративног значења). На тај начин формирана је грађа која је у следећој фази рада третирана као електронски корпус, што је омогућило различите типове претрага и долажење до релевантних налаза на основу укрштања података и њихове статистичке обраде.

2.3. У збирци се уочавају четири категорије погрдних назива, за које су карактеристични различити типови формирања пејоративног значења:

1. заједничке именице (творбено немотивисане и изведене),
2. описни придеви (творбено немотивисани, секундарни прости – морфолошки су у облику одређеног вида, као и изведени),
3. вишечлани лексички спојеви (синтагме општег значења, синтагме са антропонимом као управним чланом), и
4. семасиолошки мотивисани антропоними.

Набројане категорије у раду представљамо према структурном и семантичком аспекту.

Заједничке именице – њворбено-семантички аспекти

3. Највећи број погрдних имена које бележи Ђ. Натошевић настао је у процесу афиксације, творбеним средствима, како додавањем пејоративних суфикса на неутралну творбену основу (нпр. *главоња*), тако и захваљујући творбено-семантичком потенцијалу мотивне речи, која у себи садржи експресивне, евалутивне и емотивне семе (ЈОВАНОВИЋ 2021а: 137–138) и којом се изражава присуство неке непожељне особине или именује радња коју човек врши / понашање које репрезентује, а који се у колективном систему вредности оцењују као неприхватљиви (*њоганац*, *засњивалица* и сл.). С друге стране, значајан проценат грађе чине творбено немотивисане речи које погрдно значење остварују кроз процесе семантичке деривације (*бес*, *мозак* и др.). Представљамо ове две категорије у засебним тачкама.

Творбено мотивисане именице⁷

3.1. Творбено мотивисане именице су са категоријалног аспекта најзаступљенији тип јединица у Натошевићевој збирци. Забележено их је 2264, што значи да чине 88% укупне грађе. Међу њима најбројније су суфиксалне изведенице (нпр. *невољница*, *дура*, 1554 или 60%); затим следе творбено немотивисане речи (*шљука*, *мукела*, 669 или 26%); као и сложенице и сложено-суфиксални деривати (*назлобрзица*, *луцирда*, 335 или 13%). У грађи су најмање заступљене префиксалне и префиксално-суфиксалне творенице (*надрикњига*, *неојер*, 80 или 3%).

Преглед именичких њејоратива

3.1.1. *суфиксални деривати:*

-а: *дура*, *жесња*, -ак/-јак⁸: *измењак*, *анањемњак*, -ан: *ђалајан*, *лојран*, *јрцан*, -ар: *говедар*, *кујусар*, *сланинар*, -ара⁹: *ђомјара*, *мачкара*, *шљојара*,

⁷ Творбену анализу погрдних назива код Натошевића изводимо са становишта синхронијске творбе. Уз ово, у складу са методологијом савремене дериватологије (Ћорић 2008; Радовић-Тешић 2002), префиксацију посматрамо као засебан творбени начин, чији су резултат изведене а не сложене речи, па је тако и представљамо у раду.

⁸ И. Клајн износи запажање да је експанзија изведеница са суфиксом -ак/-јак, посебно оних од трпног глаголског придева (нпр. *покварењак*, *занесењак*) карактеристична „за новији, фамилијарни и медијски језик“, уз напомену да су ове изведенице „скоро увек негативног значења“ (Клајн 2003: 32). Грађа из Натошевићеве збирке показује продуктивност овог творбеног типа већ у XIX веку: *потурчењак*, *наклењак*, *запрдењак* и др.

⁹ За суфикс -ара И. Клајн констатује да није продуктиван у грађењу назива живих бића (Клајн 2003: 49). Анализа жаргонске лексике (Бутарски 2006: 96–97) као и

-арош: *йицкарош, нокїарош*, -ац: *бангавац, грабљивац, неоїранац*, -ач: *на-леїач, йсовач*, -ача: *коїлача, йандркача*, -аш/-ијаш: *чергаш, йогузијаш, комендијаш*, -ик/-ник: *смушеник, уїаљеник, злоїачник*, -ина: *одрїина, йодрейина*, -ић: *швабић, голић*, -ица/-лица: *йїйавица, йренемагалица*, -ка: *шмокљанка, куїлерка*, -киња: *свирейкиња, чивуїкиња*, -ло: *цоњало, мицало*, -ов: *брбљов, шїїрањгов*, -овић/-евић: *йркновић, сатїанашловић, гузичаревић*, -оња: *гегоња, кљакоња, дуїоња, кисоња, йїїоња*, -ош: *срдош, клоїош*, -уља: *зрикуља, грдуља*, -уша: *вамїируша, говнаруша*.

3.1.2. йрефиксални и йрефиксално-суфиксални дериваїи:

архи-¹⁰: *архиасїида, архихула*, надри¹¹: *надригузица, надрифилозоф*, обр- (од нем. обер-): *обрбиїанга, обрмуфлиз*, пара-: *йаралажљивица, йаралажов*, полу-: *йолуїизда*, без-¹²: *безбожница, бездушница*, не-¹³: *не-ойер, неродкиња*, од- (от-): *одрейина, оїїљувак*, пре-: *йремудрац*.

пејоратива у савременом језику (Јовановић 2018: 545) указује, ипак, на већу продуктивност овог суфикса у деривацији погрдних назива за човека. Уз ово, Натошевићева збирка сугерише то да је поменута продуктивност постојала у говорном српском језику још средином XIX века.

¹⁰ И. Клајн за префикс архи- констатује да се јавља у „хибридним твореницама фамилијарног призвука, типа *архилопов, архилажов* и сл.“ (Клајн 2003: 197); а да тек последњих година, заједно са елативним префиксима хипер-, ултра-, екстра- стиче екстензивну употребу (Клајн 2003: 203). Наша грађа помаже да се спецификује конотативна вредност овог префикса, као и време његове употребе. Творенице са овим префиксом нису фамилијарне колико су колоквијалне са пејоративним призвуком. Пејоративност почива на елативној компоненти која је, како показује грађа, активна у српском (раз)говорном језику и средином XIX века.

¹¹ Пејоративност деривата са префиксом *надри-* потврђена је и на корпусу лексике погрдног значења у сфери човек у савременом језику (Јовановић 2018: 572–574), посебно у лексичко-семантичкој групи погрдних назива за занимања, где префикс модификује значење именице у смеру „онај који некомпетентно, нестручно, лоше обавља неки посао“. С друге стране, у изведеницама типа *надрикњига* и *надрифилозоф*, које и Натошевић бележи, овај префикс има квалификативну функцију и пејоративну конотацију, која је производ чињенице да „именица у основи и творбена именица стоје у својеврсном антонимном односу“ (Радовић-Тешитић 2002: 121).

¹² Грађа из Натошевићеве збирке потврђује резултате анализе пејоратива са префиксом без- у савременом корпусу: њихово погрдно, презриво или подругљиво значење следи из формално-семантичког споја трију форманата: префикса, основе и наставка којим се дата особина приписује особи одређеног пола. Значење твореница са овим префиксом сугерише одсуство нечега што се колективно перципира као пожељно, добро, било да је у питању карактерно/интелектуално својство или неки конкретан предмет, материјална ствар (према: Јовановић 2018: 576–577).

¹³ Двојак тип погрдне номинације остварује се употребом твореница са префиксом не-, како у корпусу из савременог језика, тако и међу јединицама у Натошевићевјој збирци. Код лексема попут *неверник, нечовек* префикс долази на целу именицу и има функцију стварања антонима, при чему твореница развија изразито негативну конотацију као опозит примарно неутралној мотивној речи чија се позитивна афектив-

3.1.3. *сложенице*:

сраслице: *йрѣйарада*, *сѣовраг*; сложенице и сложено-суфиксални деривати: *злокурица*, *брадобрица*, *киѣшлажов*, *одеримагарац*; *свиленгаћа*, *говнојећа*, *криѣлонѣја* и др.

3.1.4. Широка заступљеност именичких пејоратива који значење остварују творбеним средствима сведочи о томе да је Натошевићева збирка репрезентативна за тај тип лексике у језичком систему. Увидом у структуру *суфиксалних деривата* у односу на њихово значење запажа се да је пејорација најчешће спецификована у самој мотивној речи, при чему се суфиксацијом непожељна особина приписује одређеној особи (исп. Јовановић 2018: 565). С овим у вези, вредно је пажње да Натошевић у највећем броју случајева доследно бележи све моционе суфиксе који су продуктивни у комбинацији са одређеном мотивном основом (нпр. *размеѣник*, *-киња*, *-ница*). То нас води у смеру закључка да тамо где изостаје један моциони суфикс, у ванјезичкој стварности не постоји ни особа на коју се односи погрдни назив (нпр. само *чкиљавица*, не и *чкиљавац*; или само *йарничар*, не и *йарничарка*).¹⁴ С друге стране, код *йрефиксалних* и *йрефиксално-суфиксалних деривата* запажамо да значење настаје у споју префикса и мотивне лексеме, у том смислу да се префикс као творбени елемент јавља као носилац пејорације, образујући са мотивном основом појмовно-семантичку везу која се семантички и културолошки оцењује као непожељна (нпр. *йремудрац*, *безочница*, *йаралажљивица* и др.). Коначно, *сложенице* најјасније потврђују тезу о формирању значења у садејству творбених и семантичких елемената: погрдно значење овог типа твореница обично је производ интеграције два семантичка концепта која за резултат има негативну оцену особе као вршиоца непожељне радње (*вѣйројѣб*, *самодошлица* и сл.). Имајући у виду такав начин формирања погрдног значења у сложеницама, не чуди што су ове речи код Натошевића најчешће по природи субординативне, што значи да први део објашњава и спецификује онај други: *злойамѣило*, *сврбигузи-чар* и др. Углавном су начињене од глагола и именице, при чему је прва компонента чешће глагол (*злоћикосѣа*, *газиблаѣо*), а ређе именица (*вра-носер*, *вашкочер*).

ност актуализује (Радовић-Гешић 2002: 40; Јовановић 2018: 575). Код префиксално-суфиксалних деривата пејорација почива на творбено-семантичкој вези префикса не- и пунозначне основе (нпр. *неочер*), тако да је значење негативне оцене усмерено на изостанак/одсуство неке особине или начина понашања који се колективно оцењују као пожељни.

¹⁴ За овај налаз налазимо потврду у тврдњи Р. Драгићевић да се мотивисани фемининуми женског рода изводе из мотивне речи творбене основе без обзира на постојање мушког корелатива (Драгићевић 2001: 29–30).

Творбено немотивисане именице

3.2.1. Корпус творбено немотивисаних именица у Натошевићевој збирци чини 427 лексема, односно 16,5% укупне грађе. Међу овим јединицама разликују се лексеме изворно немотивисане (*бес, смрад, шуга*) или немотивисане са синхроног аспекта (*скакавац, јунац, бедак*). У оба случаја, погрдно именоване најчешће почива на метафоричким трансформацијама у семантичкој структури примарно неутралних зоолексема (*буба, њијавица, крмак*), фитолексема (*коприва, коров, кукурек*) или реилексема (*бургија, олујина, мешина*); а у немалом броју случајева и на метонимији (*беда, самовоља, бес*). Наше тумачење семантике немотивисаних назива у збирци почива на приступу којим се у когнитивној лингвистици објашњавају пејоративност зоолексема, фигуративност фитолексема, као и експресивност реилексема када се њима реферише на човека.¹⁵

3.2.2. Творбено немотивисане јединице у Натошевићевој збирци сведоче о антропоцентрично усмереној семантичкој деривацији у лексикону српског језика (Вељковић Станковић 2018), што посебно долази до изражаја у систему пејоратива, како у збирци номинационих средстава овога типа којима се реферисало на човека пре два века, тако и у савременом језику (Јовановић 2018, 2021). Како запажа Д. Вељковић Станковић (2018: 159–168), начин на који је устројен Велики ланац постојања и ентитети који му припадају, а који представљају изворне и циљне домене, могу постати „генератор концептуализовања ентитета X преко ентитета Y“. У светлу лексике Натошевићеве збирке то значи да се погрдна номинација човека може објаснити са когнитивистичког аспекта, концептуалном анализом, тј. појмовним метафорама: ЧОВЕК ЈЕ ЖИВОТИЊА (*рага, биво, вашка*), ЧОВЕК ЈЕ БИЈКА (*њајрика, красџавац, шаргареја*) и ЧОВЕК ЈЕ ПРЕДМЕТ (*шерџа, будак, кубура*).

¹⁵ Разматрајући настанак фигуративних значења лексема које примарно денотирају животиње, превасходно притом имајући у виду пејоративне реализације у сфери капиталом, Д. Вељковић Станковић се ослања на когнитивну семантику и посматра такве реализације у лексичком систему као резултат интеграције двају поддомена обухваћених Великим ланцем постојања. Ауторка полази од когнитивнолингвистичког приступа и теорије појмовне интеграције (Лејкоф и Џонсон, Фоконије и Гарнер) и укршта аналошке и интеграцијске везе, креирајући метонимијска и метафоричка пресликавања која су у основи зоосемије и других процеса релевантних за тумачење начина на који се формира погрдно значење. Метафоричка пресликавања типа ЧОВЕК ЈЕ ЖИВОТИЊА, ЧОВЕК ЈЕ БИЈКА, ЧОВЕК ЈЕ ПРЕДМЕТ, која следе из метафоре Великог ланца постојања, условљена су појмовним метонимијама својство ЕНТИТЕТА X за својство ЕНТИТЕТА Y → ЕНТИТЕТ X за ЕНТИТЕТ Y, као и човековим ванлингвистичким знањем о свету који га окружује.

Класификација именица по значењу

3.3.1. Све јединице класификоване су у неколико тематских група, формираних на основу општег лексичког значења, тачније на основу најзначајнијих денотативних компонената у њиховој семантичкој структури, које уз архисему 'особа' чине семантичко језгро посматране лексеме. Будући да погрдни називи у Натошевићевој збирци нису дефинисани, при утврђивању значења ослањали смо се на семантичке парафразе у сфери ЧОВЕК које су код тих лексема забележене у РСАНУ и РМС, или је пак значење неких деривата успостављено на основу семантике творбених елемената у њиховој структури. Применом оваквог творбено-семантичког критеријума издвојиле су се следеће тематске скупине:

1. погрдни називи за човека као носиоца неке непожељне духовне особине: *безочник, оштровница, свирейкиња, ѿоганац, лисац, мућак*;

2. погрдни називи за човека као репрезентанта неког устаљеног начина понашања или навике која се колективно оцењује као непожељна: *лудогоња, кишшлажов, вадимозак, брбљов, навада, задиркивало*;

3. погрдни називи за човека као носиоца негативне физичке особине односно неког естетског обележја које излази из оквира пожељне мере; као и називи за носиоца телесног обележја које се оцењује као мана, недостатак: *шићрконоса, буљиока, масникоса, неоѿранац, главурдан, шојало, гегаваци*;

4. погрдни називи за човека као представника друштвеног слоја, материјалног статуса или вршиоца неког (обично непрестижног) занимања: *газиблашћо, смоквар, крејаница, црћало, кућусар, гецуља, голаћ, гуљуша*;

5. погрдни називи за човека на основу етничке припадности: *гурбеѿаш, ерчуга, ѿошурчењак, циганка, чивушћкиња, швабица*;

6. погрдни називи за човека на основу професионалне припадности или односа према вери и цркви: *анћшкрсћ, незнабожац, невера, неверница, муја, ѿојендра, шокачина*;

7. погрдни називи за човека према старосном добу: *бабац, балавац, оклејанац, дрћина*.

8. Код Натошевића затичемо и велики број вулгаризама, сачињених од опсцених лексема и глагола који су сами вулгарни или у комбинацији са опсценом речју резултују лексемом изразито високог степена негативне конотације – *чешћизда, ширигуза, глоћкуруица, јебигузица*. Будући да у збирци изостаје семантички опис забележених јединица, а имајући у виду спектар значења која покривају немотивисане речи и творенице овог типа у савременом жаргону, могуће их је класификовати како у сфери сексуалности, тако и у пољу духовних особина. Сва је прилика да у

првом случају осликавају културне стереотипе о непожељном, обично промискуитетном понашању у интимним односима, те да представљају језгровиту, лексикализовану негативну оцену колективног субјекта именована о теми која је табуизирана. Уколико овакве лексеме посматрамо као погрдне називе за људе као носиоце негативних духовних особина, могуће их је сагледати кроз призму опште карактеризације човека, јер се њима, као и данас изражава глобална негативна оцена, при чему се не конкретизује мотив такве карактеризације именоване особе (исп. *пизда*, *пичка* у РСАНУ).¹⁶

3.3.2. Семантичком анализом и класификацијом погрдних именица којима се реферише на човека у Натошевићевој збирци долазимо до неких релевантних података о систему вредности у српској култури, као и до неких елемената језичке слике света говорника српског језика средином XIX века. Уз ово, кроз компаративни осврт на резултате лингвокултуролошке анализе пејоративних именица у савременом језику (Јовановић 2021), могуће је пратити која лична/идентитетска обележја, особине, навике, начин понашања и сл. мотивишу погрдну номинацију човека у континуитету српске лингвокултуре. Овде полазимо од уверења да погрдно име које функционише као део стабилног лексикона најчешће није производ индивидуалне оцене субјекта номинације већ производ колективно формиране, лексикализоване негативне оцене, засноване на различитим асоцијацијама, стереотипима и еталонима који постоје у српској друштвено-језичкој заједници и представљају културалне слојеве значења јединица овог типа. Поређењем лексичко-семантичких група у које смо класификовали пејоративе у Натошевићевој збирци са савременим стањем долазимо до више увида који су показатељ како сталних, непроменљивих етнокултурних чинилаца тако и друштвено-историјских промена. Бројчана доминација погрдних назива за човека као носиоца духовне особине и у Натошевићевој збирци и у савременом лексикону сведочи да је у перцепцији колектива човек најпре подложен евалуацији као духовно биће,¹⁷ при чему су већ готово два века у фокусу нарочи-

¹⁶ О диференцијацији пејоратива на основу тога да ли изражавају делимичну негативну оцену именоване особе, нпр. према њеном физичком изгледу или пак представљају глобалне дисфемизме, при чему у семској структури изостаје компонента која носи информацију о конкретном својству због којег је особа предмет погрдне номинације писала је руска ауторка Куљешова, уводећи термине *частнооценочные* и *общеоценочные пейоративы* (Куљешова 2015: 28).

¹⁷ Овај налаз на корпусу придева потврђује истраживање Р. Драгићевић, која констатује да „придева који означавају физичке особине има мање у односу на придеве који означавају духовне особине“ (Драгићевић 2001: 170). Уз ово, регистар од преко 950

те пажње колективног субјекта оцене његова интелигенција и морал. То потврђује низ од преко 50 блискозначних јединица из Натошевићеве збирке којима се погрдно именује глуп, непромишљен човек или појединац мањкавог образовања (*абецедарац, архидедак, букван, буква-рац, шићоглавац, звекановић, зуквача, шићван, глућан, глућоња, шићак, коза, ћурка, ћускија* и др.), као и низ од 30-ак пејоратива којима се негативно оцењује злобан, охол, подмукао човек (*злюбивац, назлобрзица, злоудник, злојача, крволук, бездушница, архизликовац, гњида, нечовек, њокварењак, њодмуслица, говнар* и др.). Језичка слика света која се сгледава из Натошевићеве збирке и потврђена је лексичко-семантичком анализом пејоратива готово два века касније¹⁸ указује на постојаност у колективном вредновању интелигенције и поштења као најпожељнијих духовних собина. Даље, постојаност система огледа се и у називима за човека као носиоца негативне физичке особине, односно појединца као представника друштвеног слоја, материјалног статуса и сл.

3.3.3. Наше интересовање побуђују и разлике у сегментима слике света Натошевићевог времена у односу на данашњу. Те разлике се преваходно уочавају у подсистемима погрдних назива за припаднике етничких и верских скупина. Интересантно је да је код Натошевића регистровано свега 35 лексема којима се погрдно реферише на етнике од укупно 2584 погрдна имена у збирци (*жидов, циганин, ерчуга, потурица*), што чини 1,3%, док у савременом систему пејоратива ова скупина броји преко 150 јединица, што на анализираном корпусу од 2130 јединица чини 7% (исп. Јовановић 2018: 236–259). Погрдних назива за човека на основу конфесионалне припадности или односа према вери и цркви (нпр. *невера, нечастивњак, некршићеник*) у Натошевићевеј збирци има свега 20-ак (мање од 1%) и такође је вредан пажње компаративни осврт на савремено стање. Чини се на основу броја регистрованих пејоратива да је у колективном систему вредности српског народа средином XIX века као нарочито негативна карактеристика оцењивано непоштовање религије, и то хришћанства (*анићкрсић, незнабожац*), док је у збирци регистрована свега једна лексема којом се погрдно именује исламски верник (*муја*) односно исламски свештеник (*оца*). С друге стране, у савременом језику

јединица из класе *Nomina attributiva* који наводи Г. Штасни (2013: 178–186) сведочи о убедљивој доминацији погрдних назива за човека као носиоца духовних и интелектуалних особина у односу на сферу физичког изгледа.

¹⁸ О бројности и творбено-семантичким карактеристикама јединица којима се погрдно именује човек ниске интелигенције у савременом корпусу в. Штасни (2013: 94–104) и Јовановић (2018: 383–388); а о бројности пејоратива за именовање злогбног човека в. Јовановић 2018 (388–392).

тежиште пејорације углавном је на представницима других конфесија.¹⁹ Коначно, за поређење језичке слике света српских говорника средине XIX века са савременим стањем, али и за само Натошевићево поимање појма „грдно име“ значајни су и подаци о томе које групе пејоратива у његовој збирци нису заступљене и зашто. Тако је нпр. знаковита чињеница да у збирци налазимо само моциони пар *йолийичар–йолийичарка*, а да изостаје цела група погрдних назива за припаднике политичких покрета, партија и организација и поборнике какве идеологије, који се могу наћи у текстовима из XIX века.²⁰ Уз ово, у савременом језику налазимо више десетина пејоратива са тим значењем (нпр. *комуњара, йарийијаш, удбаиш* и др.).

Придеви – йворбено-семантички аспекти

4. У збирци Ћ. Натошевића регистровани смо 219 придевских лексема. Са изузетком придева *љуи*, све су творбено мотивисане. Најбројнији су суфиксални деривати (нпр. *богаљаси*, *ландрав*, 181 или 82,6%), за њима следе сложени придеви (24 или 11%) и префиксирани придеви (14 или 6,4%).

4.1. Преглед йридевских йејоратива

4.1.1. суфиксални деривати:

-ат: *гузай*, *мудай*, -ит/-овит: *вражий*, *биковий*, -аст: *богаљаси*, *ђаволаси*, -ан: *језичан, сулудан*, -ав: *кушљав, ландрав*, -ив/-љив: *шорив, йойрдљив*;

4.1.2. йрефиксални и йрефиксално-суфиксални деривати:

без-: *безбожан, бездушан*, не-: *неслан, немилоси*;

4.1.3. сложенице:

злудушан, буђоглав, назлобрз, йсоглав, злорек.

¹⁹ О колективној нетрпељивости српског друштва према исламској вероисповести сведочи преко 40 пејоратива којима се са различитим степеном негативне тоналности у савременом стандардном језику и жаргону именују муслимани (Јовановић 2018: 280–291).

²⁰ Тако нпр. поднаслов политичке полемике у стиховима *Стрмоглави преврат Србије* аутора И. Соколовића из 1842. године гласи: „Описаніе созаклетія Вучићеваца и Турака противъ княза Михаила и нѣговогъ правленія“. Ова полемика, коју је аутор водио са С. М. Сарајлијом, као и одговор самог Сарајлије под насловом *Одпеѣ на Превратный Стрмоглав* из 1843, садрже пејоративе из сфере политичких односа, како монолексемске тако и двочлане (нпр. *Обренбеговић, лажни уставбранитељ* и др.), што говори о томе да је употреба пејоратива у дискурсу политичке расправе активна и у време када је Ћ. Натошевић прикупљао грађу за своју збирку.

4.2. У целокупном корпусу придева у Натошевићевој збирци само је за придев *љуџи* несумњиво да се ради о творбено немотивисаној лексеми, односно о правом простом придеву (према: Драгићевић 2001: 18–23). Остали суфиксални придевски деривати могу се поделити на секундарне просте (*горак*, *џијан*) и изведене придеве (*богаљаси*, *богињав*) (Драгићевић 2001: 50–51 и 69). Секундарни прости придеви код Натошевића махом су регистровани у облику одређеног придевског вида (*медени*, *муцава*, *дивљи*), што упућује на закључак да су се ови придеви, у време када су забележени, осећали као делимично или потпуно лексикализовани и поименичени.

Мањи број забележених придевских лексема морфолошки су трпни, односно радни глаголски придеви (*џоџишан*, *зачаран*, *гњио*, *окорео*). Такво регистровање облика трпног и радног глаголског придева у попису „грдних имена“ имплицира закључак да су се и ови облици у систему лексема за означавање људских особина осећали као лексикализовани, прави придеви.

Придевске сложенице најчешће представљају композите придева и именице (*кривогуз*, *џврдоуси*), а у мањем броју придева и глагола (*злорек*, *брзојлеи*).

Класификација *џридева* *џрема* значењу

4.3. Семе на основу којих се придеви у Натошевићевој збирци могу класификовати јесу: опскрбљеност особином, карактеристична појединост, субјективан осећај/процена, сличност, радња према којој се одређује особина (према: Драгићевић 2001: 127–128). Важно је напоменути да су код свих придева, уз компоненте денотације, присутне и конотативне семе негативне оцене, одн. емосеме (Шаховский 1994: 21–23). Ове семе заслужне су за негативну оцену носиоца особине типа „то је лоше“ или „он се колективно оцењује као непожељан, неприхватљив“ (Ристић 2004: 246). Анализом грађе могу се издвојити следеће тематске групе:

1. придеви који имају именичку вредност, односно који су морфолошки у облику одређеног вида, те у већој мери функционишу као средства номинације него квалификације: *љуџи*, *надувени*, *шкиљави*;

2. придеви са значењем карактеристичне телесне појединости, болести и сл.: *главаи*, *џрбушаи*, *носаи*, *џичаи*, *кураи*, *грбав*, *јекџичав*, *гурав*;

3. придеви са значењем карактеристичне активности која постаје трајна особина: *џоџрдљив*, *сврабљив*, *скичљив*;

4. придеви са значењем сличности са именицом у основи: *будаласи*, *ђаволаси*, *вижљаси*;

5. придеви који означавају присуство одређене емоције, телесног или духовног стања и сл.: *ждерав, гневљив, маниїї*;

6. придеви са значењем делимичног присуства непожељне особине: *сулудасїї, луцкасїї*.

Семантичка анализа придева у збирци Ћ. Натошевића указује на то да у ретким случајевима постоји спектар придева за означавање присуства исте непожељне особине (нпр. *луд, луцкасїї, сулуд, сулудасїї*). С друге стране, регистровани придеви су најчешће семантички диференцирани на тај начин да готово свака јединица упућује на засебне особине. Стање затечено у збирци потврђује налазе Р. Драгићевић о придевима са значењем непожељних физичких особина: највише пажње оцењивача нечијег изгледа побуђују физички деформитети и прекорачење мере у присуству неке особине (*ушайї, кураїї, гузаїї, крмелїв, смрдљив*). Уз ово, придеви који се односе на изглед оцењују особину у односу на имплицитни прототип а не на апсолутну вредност (Драгићевић 2001: 171, 182).

Вишечлани лексички сїојеви – сїрукїурно-семанїички асїекїї

5. У збирци Ћ. Натошевића забележено је 96 вишечланих лексичких спојева. У највећој мери су то именичке синтагме са конгруентним атрибутом (*блудни син, дрвени їой*), ређе са атрибутивом или падежним атрибутом (*фијакер Неца, госїодин цейаница, Јова без душе, швалер на ноїїе*) и др. Према врсти управног члана могу се поделити на синтагме са апелативом и синтагме са антропонимом.

5.1. У зависности од позиције пејоративне речи у синтагмама са апелативом, тежиште погрдне номинације може бити у управном члану (*каїїїални во, регименїско коїиле*) или у атрибуту (*курвањска маїїи, балави биров*). Код првог типа синтагми атрибут спецификује или појачава значење пејоративног апелатива, док код другог тежиште погрдног именовања почива на самом пејоративном атрибуту.

5.2. Код синтагми са антропонимом тежиште пејорације увек лежи у атрибуту, како конгруентном (*избуљени Тоша, балави Ђура*) тако и у падежном (*Јова без уїробе, Јова без душе*). Функција антропонима, према нашем мишљењу, јесте именовање носиоца негативне особине, који идентификује конкретну ситуацију из ванлингвистичке стварности у којој је дошло до погрдног именовања. Поменута ситуација затим постаје денотативни оквир и еталон којим се реферише на негативну особину и сваког потенцијалног носиоца. У овом процесу ишчезавају елементи реалне ситуације и остаје њена прототипична слика конкретизована у антропониму. Пејоратив *їрцилојка*, који такође налазимо у

збирци, указује на даљи вид десемантизације синтагме и уопштавања њеног значења кроз деантропонимизацију.

Семасиолошки мотивисани антропономи

6. У збирци Ђ. Натошевића регистровани смо 12 антропонима чије погрдно значење почива на културним контекстима којима припадају именоване личности: *Соломун*, *Јуда*, *Даба*, *Донкишот* и др. Пејоративност ових антропонима почива на обрасцу по коме се нека особа, носилац негативне особине, идентификује кроз процес метафоризације, а неретко и иронизације полазног садржаја (*Јуда – издајник*, *Соломун – неодлучан човек* и сл.).

***

7. Имајући у виду све изложено, у делу који следи истражићемо одређене аспекте односа творбених елемената и семантичких карактеристика назива у Натошевићевој збирци, њихову међусобну условљеност, као и појаве творбене синонимије и конкуренције суфикса у појединим творбено-семантичким категоријама речи. Анализу изводимо служећи се квантитативним методама, уз чију помоћ износимо релевантне дериватолошке, лексичкосемантичке и лингвокултуролошке увиде.

О именицама ииџа Nomina agentis и Nomina attributiva са исиџм ѿјомвним референџом у Наџошевићевој збирци

8.1. Једна од појава која се уочава приликом рашчитавања грађе из Натошевићеве збирке јесте да се исти појмовни садржај пејоративне конотације у сфери човек може конкретизовати у домену носиоца особине (нпр. *балавац*, *гегавец*) или у домену вршиоца радње (нпр. *балило*, *гегало*). У овим случајевима иста појмовна референција се фокусира у два различита формална плана, као *Nomina attributiva* или као *Nomina agentis*.

С тим у вези истраживали смо семантичку специфичност појединачних деривата са заједничком мотивном базом, са циљем да утврдимо диференцијацију значења условљену когнитивним потенцијалом суфикса у сфери агентивности, односно атрибутивности. Анализу смо спровели на материјалу именица изведених суфиксима *-(л)ац*, *-(ј)ак*, *-ач*, *-аш*, *-(ар)ош*, *-ан*, *-(н)ик* и *-ло*.

8.2. У збирци смо пронашли 18 парова јединица које су у сфери пејорације мотивисане истим појмовно-семантичким садржајем. Представљамо их у следећој табели:

- (л)ац (111)	- (ј)ак (37)	- ач (9)	- аш (25)	- (ар)ош (22)	- ан (19)	- (н)ик (30)	- ло (266)
балавац							балило
гегавац							гегало
						горопадник	горопадало
			грубијаш		грубијан		
зајбалац							зајбало
					млатан		млатало
млитавац					млитан		
					муцан		муцало
пипалац							пипало
			пичкаш	пичкош			
			плеткаш	плеткарош			
			пљачкаш				пљачкало
поганац						поганик	
прдањац	прдањак						
прогањалац							прогањало
	пувањак						пувало
пузавац							пузало
		побадач					побадало

Представљено стање сугерише неколике закључке. Прво, чини се да готово да нема праве творбене синонимије у систему пејоративних назива у посматраним категоријама. На овај закључак наводи мали број парова који ту појаву репрезентују (конкурентни суфикс се везује за исту творбену основу, нпр. *ѿоганац* – *ѿоганик*, *ѿичкаш* – *ѿичкош*, *грубијаш* – *грубијан*, *ѿлейкаш* – *ѿлейкарош*). С друге стране, од реги-

строваних 18 парова, чак у њих 12 други члан представља реч изведена суфиксом -ло. При изражавању истог појмовног садржаја у сфери пејорације суфикс -ло улази у конкурентан однос са свим осталим испитиваним суфиксима, док је међу тим суфиксима појава конкуренције ограничена на по један пар.

8.3. Суфикс -ло се разликује од других агентивних суфикса по томе што додатно експресивизује семантички садржај мотивне речи у правцу означавања претераног интензитета или превелике учесталости радње (Клајн 2003: 150). То имплицира да постоји диференцијација у значењу изведеница у Натошевићевој збирци у правцу изражавања вишег степена пејорације изведеницама на -ло односу на друге изведенице типа *Nomina agentis* и *Nomina attributiva*. И друго, чињеница да изведенице са суфиксом -ло најчешће улазе у однос конкуренције са другим изведеницама сродних типова имплицира да речи које комбинују пејоративни садржај мотивне основе са експресивношћу суфикса теже доминацији у систему пејоратива. Овај налаз потврђују и подаци о броју изведеница типа *Nomina agentis* и *Nomina attributiva* са побројаним суфиксима код Ђ. Натошевића. Изведеница на -ло са значењем вршиоца непожељне радње има 266, што је више од укупног броја изведеница са конкурентним суфиксима (-л)ац: 111, -(j)ак: 37, -ач: 9, -аш: 25, -(ар)ош: 22, -ан: 19, -(н)ик: 30). Вредна је пажње и чињеница да у савременом српском језику немамо исту слику односа конкуренције суфикса типа *Nomina agentis* и *Nomina attributiva* у том смислу да је изведеница на -ло мање, а да у творби погрдних назива преовлађује суфикс -ац (Јовановић 2018: 566).

О сложеносићи основе њејоратива у односу на њихово значење

9.1. Приликом класификације грађе учили смо велики број пејоратива са изведеном и сложеном творбеном основом. С тим у вези, занимало нас је постоји ли статистички утврдива веза између сложености основе и њеног значења, односно припадности пејоратива одређеној тематској групи. У истраживању смо пошли од налаза да пејоративи са сложеном основом по значењу гравитирају ка пољу друштвених односа (Јовановић 2018: 352–355). Интересовало нас је да ли је тако и у збирци Ђ. Натошевића. С тим у вези, полазна хипотеза истраживања била је да постоји међузависност између деривационе и концептуалне сложености пејоратива са овим типовима основа.

9.2. Из збирке Ђ. Натошевића издвојили смо речи са изведеном или сложеном творбеном основом (*џојрдљивица*, *говногрзлица*, *џаралажов*, *зайуцанац*). Затим смо посматрали њихову припадност одређеном семантичком домену. Резултате представљамо у следећем дијаграму:

Од готово 700 речи изведене и сложене творбене основе, свега 115 њих (18%) припада домену физичке особине. С друге стране, 82% речи са изведеном и сложеном основом могу се поделити у три апстрактна појмовна домена: духовне особине (125 речи или 19%), друштвени статус (186 речи или 28%), и карактер/понашање (233 речи или 35%). Из изложеног стања можемо извести закључак да лексеме које означавају сложеније концепте у сфери друштвених односа, духовних особина, карактера и психомотивних стања заиста чине основе деривационо сложенијих назива, што потврђује нашу полазну хипотезу.

О моционим изведеницама у Натошевићевој збирци као одразу језичке слике светиа у XIX веку

10.1. Једна од главних методолошких одлика Натошевићевог приступа бележењу пејоративне лексике јесте регистровање моционих суфикса за особе женског пола (нпр. *ћодсмевач*, *-ица*, *размејник*, *-киња*, *-ница* и др.). Навођењем ових суфикса Ђ. Натошевић је сугерисао постојање полне диференцијације између носилаца негативних особина. Чињеница да то није чинио по аутоматизму (нпр. у збирци постоји реч *ћузавач* али не и *ћузавица* или *разбојник* али не и *разбојница*) сведочи о његовом поимању моционе творбе као појаве која има упориште у ванјезичкој стварности, у подацима из друштвено-културолошких оквира из којих је потекла његова грађа.

С ослоном на ово сазнање, претпоставили смо да ћемо у збирци наћи и називе којима се именују само особе женског пола. Анализом ових назива показује се које физичке и духовне особине, елементи ка-

рактера и начин понашања се у колективном систему вредности замерају само женама, односно за које је типове мана и недостатака колективни субјекат именовања формирао само женске називе. Увиди овог типа помажу у анализи стереотипа о жени у српској лингвокултури XIX века.

10.2. У збирци смо нашли 47 јединица – погрдних назива за особе женског пола. Према начину на који заснивају негативну номинацију називи се могу поделити у следеће групе:

1. критика женског промискуитета: *йодмицкуша*, *найркуша*, *йојебуша*, *йушиеница* и др.;

2. критика претеране женске говорљивости: *арлакача*, *језичница*, *лајалица*, *крешиалица*, *цикуша* и др.;

3. критика одступања жене од патријархалних норми: *мирисавка*, *санљивица*, *неумиваница*, *мешиљача*, *ујрљаница*, *йомодарка*, *нераденица* и др.;

4. критика карактерних особина: *йишируша*, *зайећкуша*, *гайалица*, *вребалица*, *уједалица* и др.;

5. критика физичких особина: *бушавица*, *узешиња*, *крејаница*, *црканица* и др.

10.3. Резултати истраживања пејоратива којима се именују искључиво жене у збирци Ђ. Натошевића потврђују налазе о негативном стереотипу о жени у XIX веку који су изложени код С. Ристић (2004: 155–156 и 164). О континуитету негативне оцене жене по истим параметрима (сексуалност, патријархални морал, говорљивост, физичке особине и др.) сведоче резултати комплементарних истраживања у савременом српском језику (Поповић 2006; Ристиволевић Рајковић 2014; Јовановић 2018). Поређење грађе из Натошевићеве збирке са савременим језичким стањем показује да се у колективном систему вредности већ два века негативно оцењују исте особине, на основу чега се могу изводити закључци о пожељним женским особинама у језичкој слици света српских говорника (вредноћа, смерност, чедност, патријархално васпитање, строг морал и др.).

*Уместо закључка – йошребе и могућности дигитализације збирке
Ђ. Натошевића као речника йејоратива*

11.1. Наше истраживање творбеног аспекта пејорације на корпусу Натошевићеве збирке показује да тенденције у деривацији пејоратива које се у литератури неретко третирају као резултат најновијег стања у лексикону²¹ заправо имају двовековни континуитет, у том смислу да је експресивизација појединим суфиксима била карактеристична и за

²¹ Исп. т. 3.1. и фусноте 9–13 овог рада.

колоквијални, разговорни језик средине XIX века. Отуда збирка речи Ђ. Натошевића представља лингвистички и културолошки вредан извор за проучавање пејорације као творбеног, семантичког и когнитивног феномена у двестагодишњем развоју говорне реализације српског језика.

11.2. Материјал из ове збирке такође сведочи и о континуитету стратегија пејоративне номинације, односно о томе шта се све у језику може поимати као „грдно име“. Из спроведене семантичке анализе проистиче да је пејорација когнитивносемантичко везиво које обједињује више структурних типова: неизведене речи (остварују пејорацију семантичком деривацијом), изведене речи (остварују погрдно значење двама типовима деривације: семантичком и афиксалном), затим вишечлане спојеве различите структуре: од колокација до фразеологизама (остварују погрдну номинацију у саодносу елемената, семантичком, културолошком и др.), као и антропониме (семасиолошки су активни и тиме остварују погрдно именовање).

11.3. Стога сматрамо да би претварање материјала Натошевићеве збирке у електронски речник и дигитални ресурс било од користи, како за проучавање погрдне номинације у XIX веку, тако и за креирање базе пејоратива која би помогла у планирању и изради речника пејоратива у савременом српском језику.

Овакав речник, према нашем мишљењу, требало би да садржи два типа информација о грађи.

1. Први тип информација тиче се структурног одређења пејоративних јединица у смислу њихове категоријалне припадности, морфолошких поткатегоризација и деривационих специфичности. Речник би садржао информације о типу уноса, тј. да ли се ради о именици, придеву, вишечланом споју или мотивисаном антропониму. Даље, указивао би на то да ли је реч неизведена или творбено мотивисана. Уколико је посредни мотивисана реч, речник би пружао информације о творбеном типу коме она припада и о творбеним елементима који индукују пејорацију. Вишечланим спојевима били би придружени подаци о структурно-синтаксичком типу, као и коментар о семантичком тежишту пејорације.

2. Други тип информација тичао би се семантичког, концептуалног, културолошког и етимолошког одређења лексичког уноса. Он би се давао у виду категоријалног одређења домена и поддомена коме пејоратив припада (нпр. ФИЗИЧКА ОСОБИНА → ^[1]естетика, ^[2]телесне мане; ДУХОВНА ОСОБИНА → ^[1]интелигенција, ^[2]морал и др.), као и у виду ширег метајезичког описа са подацима о пореклу речи, ограничењима њене лексичко-граматичке спојивости и др.

Корисник би могао да претражује оба типа информација према једном или другом критеријуму, при чему би њиховим укрштањем добијао релевантне податке о творбено-семантичким везама у систему пејоратива. Таква база погрдних назива, формирана на основу збирке Ђ. Натошевића, могла би послужити и као научна основа за праћење развојних тенденција у систему пејоратива у савременом језику током два века његовог развитка, а самим тим и као модел за израду електронског речника пејоратива у савременом српском језику.

Цитирана литература

- АХМАНОВА, О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Издательство „Советская энциклопедия“, 1966.
[AHMANOVA, O. S. *Slovar' lingvističeskikh terminov*. Moskva: Izdatel'stvo „Sovetskaâ enciklopediâ“, 1966]
- БЕЛИЋ, Александар. *Српски речник књижевног и народног језика. Извештај Српској краљевској академији* (1926). У: Стана Ристић и Ненад Ивановић (прир.). *О лексикографији Александра Белића (из необјављених рукописа), Александар Белић, српски лингвиста века*, књ. 2. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, Међународни славистички центар, 2017: стр. 200–243.
- [BELIĆ, Aleksandar. *Srpski rečnik književnog i narodnog jezika. Izveštaj Srpskoj kraljevskoj akademiji* (1926). U: Stana Ristić i Nenad Ivanović (prir.). *O leksikografiji Aleksandra Belića (iz neobjavljenih rukopisa), Aleksandar Belić, srpski lingvista veka*, knj. 2. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Međunarodni slavistički centar, 2017: str. 200–243]
- БУГАРСКИ, Ранко. *Жаргон*. Београд: Библиотека XX век, 2006.
[BUGARSKI, Ranko. *Žargon*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2006]
- Деловодни протокол збирки речи у грађи за РСАНУ* (s.a.). Београд: Архив Р. САНУ.
[*Delovodni protokol zbirki reči u građi za RSANU* (s.a.). Beograd: Arhiv R. SANU]
- ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана. *Како мислимо речи, прилози проучавању когнитивних аспеката српске лексике*. Београд: Јасен, 2018.
[VELJKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. *Kako mislimo reči, prilozi proučavanju kognitivnih aspekata srpske leksike*. Beograd: Jasen, 2018]
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику – творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за српски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, н. с., књ. 18, 2001.
[DRAGIĆEVIĆ, Rajna. *Pridevi sa značenjem ljudskih osobina u savremenom srpskom jeziku – tvorbena i semantička analiza*. Beograd: Institut za srpski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, n. s., knj. 18, 2001]
- ДЗ: *Даничићев зборник*, Филозофски и филолошки списи, књ. 15. Београд–Љубљана: Српска краљевска академија, 1925.
[DZ: *Daničićev zbornik*, Filozofski i filološki spisi, knj. 15. Beograd–Ljubljana: Srpska kraljevska akademija, 1925]

- ЈОВАНОВИЋ, Јована. *Лексика погрдног значења у именовану човека у српском језику*, необјављена докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2018.
- [JOVANOVIĆ, Jovana. *Leksika pogrdnog značenja u imenovanju čoveka u srpskom jeziku*, neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet, 2018]
- ЈОВАНОВИЋ, Јована. „Пејоративи у номинацији човека у српском језику“. *Јужнословенски филолог* бр. LXXVII/1 (2021а): стр. 127–162.
- [JOVANOVIĆ, Jovana. „Pejorativi u nominaciji čoveka u srpskom jeziku“. *Južnoslovenski filolog* br. LXXVII/1 (2021a): str. 127–162]
- ЈОВАНОВИЋ, Јована. „Ка речнику пејоратива у сфери човек у контексту обраде овог типа лексике у описним речницима српског језика“. У: С. Ристић, И. Лазић Коњик, Н. Ивановић. *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема*. Београд: Институт за српски језик САНУ, (2021б): стр. 1009–1032.
- [JOVANOVIĆ, Jovana. „Ka rečniku pejorativa u sferi čovek u kontekstu obrade ovog tipa leksike u opisnim rečnicima srpskog jezika“. U: S. Ristić, I. Lazić Konjik, N. Ivanović. *Leksikografija i leksikologija u svetlu aktuelnih problema*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, (2021b): str. 1009–1032]
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део, Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.
- [KLAJN, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Drugi deo, Sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Institut za srpski jezik SANU – Matica srpska, 2003]
- КРЕСТИЋ, Василије и Миле Станић (прир.). *Грађа о именовану првих чланова Српске краљевске академије*. Београд: САНУ, 2010.
- [KRESTIĆ, Vasilije i Mile Stanić (prir.). *Grada o imenovanju prvih članova Srpske kraljevske akademije*. Beograd: SANU, 2010]
- КУЛЕШОВА, Марија Львовна. *Пејоративне назвања лиц као компонент лексико-семантичке категорије личности у словенском и српском језицима*, дисертација на соискање ученој степени кандидата филолошких наука. Москва: МГУ, 2015.
- [KULEŠOVA, Marija L'vovna. *Pejorativne nazvaniâ lic kak komponent leksiko-semantičke kategorij personal'nosti v slovenskom i serbskom âzykah*, dissertaciâ na soiskanie učenog stepeni kandidata filologičkih nauk. Moskva: MGU, 2015]
- НИКОЛИЋ, Весна. „Речници жаргона и табуизирани лексике“. У: Милосав Тешић, Рајна Драгићевић и Ненад Ивановић (ур.). *Српска лексикографија од Вука до данас, каталог изложбе*. Београд: Српска академија наука – Савез славистичких друштва Србије, 2018: стр. 355–368.
- [NIKOLIĆ, Vesna. „Rečnici žargona i tabuizirane leksike“. U: Milosav Tešić, Rajna Dragičević i Nenad Ivanović (ur.). *Srpska leksikografija od Vuka do danas, katalog izložbe*. Beograd: Srpska akademija nauka – Savez slavističkih društava Srbije, 2018: str. 355–368]
- ПОПОВИЋ, Људмила. „Гендерни аспект језичке слике стварности Украјинаца и Срба“. *Славистика*, X (2006): стр. 68–85.
- [POPOVIĆ, Ljudmila. „Genderni aspekt jezičke slike stvarnosti Ukrajinaca i Srba“. *Slavistika*, X (2006): str. 68–85]
- РАДОВИЋ-ТЕШИЋ, Милица. *Именице с префиксима у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, 2002.

- [RADOVIĆ-TEŠIĆ, Milica. *Imenice s prefiksima u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, 2002]
- РИСТИВОЛЕВИЋ РАЈКОВИЋ, Наташа. „Погрдни називи за мушкарце и жене – прилог проучавању концептуализације рода“. У: Весна Лопичић, Биљана Мишић Илић (ур.). *Зборник са научне конференције Језик, књижевност, маргинализација*. Ниш: Филозофски факултет, 2014: стр. 133–142.
- [RISTIVOJEVIĆ RAJKOVIĆ, Nataša. „Pogrdni nazivi za muškarce i žene – prilog proučavanju konceptualizacije roda“. У: Vesna Lopičić, Biljana Mišić Ilić (ur.). *Zbornik sa naučne konferencije Jezik, književnost, marginalizacija*. Niš: Filozofski fakultet, 2014: str. 133–142]
- РИСТИЋ, Стана. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2004.
- [RISTIĆ, Stana. *Ekspresivna leksika u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2004]
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1976.
- [RMS: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, I–VI. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1967–1976]
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX. Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–2017.
- [RSANU: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I–XX. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1959–2017.]
- ТАРТАЉА, Иво. „Ђорђе Натошевић на Вуковим пословима“. *Зборник Научног саставка слависта у Вукове дане 17/2*. Београд: Међународни славистички центар, 1988: стр. 87–97.
- [TARTALJA, Ivo. „Đorđe Natošević na Vukovim poslovima“. *Zbornik Naučnog sastanka slavista u Vukove dane 17/2*. Beograd: Međunarodni slavistički centar, 1988: str. 87–97]
- ТАРТАЉА, Иво. *Београд XXI века из старих ујџица и антиујџица*. Београд: ЈРЈ, 2017.
- [TARTALJA, Ivo. *Beograd XXI veka iz starih utopija i antiutopija*. Beograd: JRJ, 2017]
- ЂОРИЋ, Божо. *Творба именица у српском језику (одабране теме)*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2008.
- [ĐORIĆ, Božo. *Tvorba imenica u srpskom jeziku (odabrane teme)*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost, 2008]
- ШАХОВСКИЙ, В. И. „Типы значений эмотивной лексики“. *Вопросы языкознания*, 1994/1: с. 20–25.
- [ŠANOVSKI, V. I. „Tipy značenij èmotivnoj leksiki“. *Voprosy àzykoznaníà*, 1994/1: s. 20–25]
- ШТАСНИ, Гордана. *Речи о човеку (номинација човека у српском језику)*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2013.
- [ŠTASNI, Gordana. *Reči o čoveku (nominacija čoveka u srpskom jeziku)*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013]

*

- РЕСО, А., Џ. Станојчић (ур.). *Мозаик знања – енциклопедијски лексикон, Српскохрватски језик*. Београд: Interpres, 1972.
- СИМЕОН, Рикард. *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива*. Загреб: Матица хрватска, 1969.

Извор

НАТОШЕВИЋ, Ђорђе. *Грдна имена или Речник њогрдних речи*, збирка речи (око 1850). Београд: Архив РСАНУ.
[NATOŠEVIĆ, Đorđe. *Grdna imena ili Rečnik pogrdnih reči*, zbirka reči (oko 1850). Beograd: Arhiv RSANU]

Ненад Б. Ивановић

Институт сербског језика Сербској академији наука и искуства

Јована Б. Јовановић

Институт сербског језика Сербској академији наука и искуства

**СБОРНИК УНИЧИЖИТЕЛНИХ ИМЋЕН ДЖОРДЖА НАТОШЕВИЧА
(1821–1887) КАК ИСТОЧНИК ДЛЈА ИЗУЧЕНИЈА ЛЕКСИКИ
ПЕЈОРАТИВНОГ ЗНАЧЕНИЈА В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЈАЗЫКЕ**

Резюме

В данној статься мы представляем как описание, так и анализ рукописной коллекции уничижительных имён Джорджа Натосевича (1821–1887). Натосевич собрал свою коллекцию пейоративов из разных источников середины XIX века. В начале XX века рукопись была включена в архив лексических материалов *Словаря сербского литературного и народного языка СА*, частью которого она является и по сей день. Этот сборник из 2584 лексических единиц представляет собой наиболее обширный и структурно разнообразный сборник уничижительных имён лиц на сербском языке как XIX, так и XX веков. С этой целью в первой части статьи мы выделяем четыре основные категории уничижительных имён в сборнике Натосевича: 1) нарицательные существительные, 2) описательные прилагательные, 3) многословные выражения и 4) семасиологически мотивированные антропимы. Затем мы приступаем к описанию этих категорий в соответствии с их структурным типом, семантической сферой и способом реализации уничижительного значения. На основе этих представлений во второй части статьи мы проводим эмпирически обоснованное исследование взаимоотношений словообразовательных и семантических элементов пейоративов в сборнике Натосевича, а также исследование суффиксальной синонимии и суффиксальной конкуренции в некоторых категориях уничижительных названий лиц. В заключении констатируем, что сборник слов Дж. Натосевича представляет собой важный источник для изучения сербского (разговорного) языка XIX века и является свидетельством непрерывности развития системы уничижительных слов в современном сербском языке. Основываясь на этих выводах, мы затем представляем потребности и возможности превращения рукописной коллекции уничижительных имён Джорджа Натосевича в словарь и электронную базу данных уничижительных слов на сербском языке.

Ключевые слова: пейоратив, уничижительное имя/название, Джордже Натошевич, уничижительная номинация, словообразовательный и семантический анализ, сербский язык.

Nenad B. Ivanović
Institute for the Serbian Language of the SASA

Jovana B. Jovanović
Institute for the Serbian Language of the SASA

*A COLLECTION OF COARSE WORDS IN MANUSCRIPT FORM BY ĐORĐE
NATOŠEVIĆ (1821–1887) AS A SOURCE FOR THE SCIENTIFIC STUDY
OF DEROGATORY TERMS IN THE SERBIAN LANGUAGE*

S u m m a r y

In this paper we present a description and analysis of the collection of derogatory terms in manuscript form by Đorđe Natošević (1821–1887). Đ. Natošević amassed his collection of names from various sources in the mid-19th century. In the early 20th century, the manuscript was joined with the archive of the lexical materials for the *Dictionary of the Serbo-Croat Literary and Vernacular Language of the Serbian Academy of Sciences and Arts*, which remained so to this day. This collection of 2,584 lexical items represents the most extensive and structurally diverse collection of derogatory terms for people in the Serbian language of the 19th and 20th centuries alike. With this in view, in the first part of the paper we define four main categories of derogatory terms in the Natošević's collection: 1) common nouns, 2) descriptive adjectives, 3) multiword expressions and 4) semasiologically motivated anthroponyms. We then proceed to describe these categories according to their structural type, semantic domain and the way in which they realize a derogatory meaning. Based on these insights, in the second part of the paper we conduct an empirically-based research into the relationship between word-formation and semantic elements of 'coarse words' in Natošević's collection, as well as that which concerns suffixal synonymy and suffixal competition in certain categories of derogatory terms. In conclusion, we state that Natošević's collection represents a significant source for the study of the Serbian (colloquial) language in the 19th century, and stands as a testimony to the continuity of the development of the system of pejoratives in the contemporary Serbian language. Based on this conclusion, we then present the needs and possibilities of turning *A Collection of Coarse Words* by Đorđe Natošević into a dictionary and electronic database of pejoratives in the Serbian language.

Keywords: pejorative, Đorđe Natošević, derogatory nomination, word-formation and semantic analysis, Serbian language.

ПРИЛОГ 1: ПЕЈОРАТИВИ НА СЛОВО П
У ЗБИРЦИ Ђ. НАТОШЕВИЋА

павијан	пиљар -ица	плићак
пайко	[пиљарица]	плундраш
паклењак, -ица	пинза	пљачкаш, -ало
[пакленица]	пињугало	[пљачкало]
паклењача	пипав	пљуванак
пакост	пипавац, -ица	пљуца, -цкало
пакостан	[пипавица]	[пљуцкало]
палигорка	пипало	побадало, -адач, -алица
паликућа	пипоња	[побадач]
палилула	пицан, -ицало	[побадалица]
памтивек	[пицало]	поболевалица, -ало
пангалоз	пицкарош	[поболевало]
пандур, -урача	пицелиз	поводљив
[пандурача]	пицоман	поган, -ац, -ица, -ик,
пањ	пичата	-нија, -чура
паор, -енда, -оркуша	пичата Тонка	[поганац]
[паоренда]	пичкара, -ош, -каш,	[поганица]
[паоркуша]	-ичковац	[поганик]
папагај	[пичкош]	[погания]
папрењача	[пичкаш]	[поганчура]
паприка	[пичковац]	погузијаш, -ица
парада	пичковић	[погузијашица]
паралажа, -ов, -љивац,	пичкодер	подбадало, -ица
-ица	пичколиз	[подбадалица]
[паралажов]	пишмокер	подводница
[паралажљивац]	пियाвица	подгривалица, -ало
[паралажљивица]	пиањац, -ица, -анчура	[подгривало]
параст	[пиањац]	подгуљивало, -ица,
пардосија	[пианчура]	-уљуша
парничар	пиањи	[подгуљивалица]
пас	плачко, -чкиница	[подгуљуша]
пасјаш	[плачкиница]	подмикалац, -ица
патак	плачљив	[подмикалица]
патигуз	плашљив	подмицаљка, -ицкуша
пацигуз	плашљивац, -ица	[подмицкуша]
паяц	[плашљивица]	подмукао
пецало	плеснив	подмуклијаш
пизмен	плеснивица	подпишавало
пијавица	плетикоса	подпрдуша, -ало, -ица,
пијанчура	плеткаш, -арош	-ивало, -ица
	[плеткарош]	[потпрдало]
		[подпрдалица]

[подпрдивало]	[попишуша]	премизгивало
[потпрдивалица]	попишко, -овић	премудрац
подпрдица	[попишковић]	премудри
подрепак, -ина	попрдљив	пренамагало, -ица
[подрепина]	попрдљивац, -ица	[пренамагалица]
подсмевач, -ица	[попрдљивица]	препреден
[подсмевачица]	порепица	претварало, -ица
поѐбуша	посерко, -овић, -серу-	[претваралица]
поздер, -уша	ша	претворница
[поздериуша]	[посерковић]	прженица
поклепало	[посериуша]	пржибаба
поклепач, фратар из	посластичар, -ка	прзница
Илока који пице	[посластичарка]	приклапало, -ица
поклепава	посра, -нац, -ница	[приклапалица]
покорда	[посранац]	прикуцало
покуцкавало, -ица	[посраница]	примизгивало, -ица
[покуцкавалица]	потурица, -урченик,	[примизгивалица]
полагивало, -ица	-ица, -њак	прислушкивало, -ица
[полагивалица]	[потурченик]	[прислушкивалица]
полдруги	[потурченица]	притворница
полегуша	[потурчењак]	пркнасти Јова
полетарац	потуцало, -ица	пркно
политичар, -ка	[потуцалица]	пркно, -овић
[политичарка]	поћушкивало	[пркновић]
полтрон	поцикуша	пркнуша
полупизда	прапорац	прља, -уша
помаман	прасац, -асе	[прљуша]
помамљеник, -ица	[прасе]	прљав
[помамљеница]	прда, -авац, -ица	прогањало, -ац, -ица
пометиља, -етница	[прдавац]	[прогањалац]
[пометница]	[прдавица]	[прогањалица]
помодарка	прдањак	прогонилац, -ица
помударка	прдањац	[прогонилица]
поп Ђилкош	прдеж	прогризљивица, -ац
поп Колера	прдекало	[прогризљивац]
поп Олуя	прдозвек	прођгора
попањан	прдосия	прождераница
попара	прдуља	проклет
попац	прблагги Јеврем	проклетник, -ица
попендра	превиялица, -ало	[проклетница]
попишани, -ица,	[превияло]	прометало, -ица
-ишко, -ишуша	презјавало	[прометалица]
[попишаница]	преклапало, -ица	пропалица, -ац
[попишко]	[преклапалица]	[пропалац]
	прекуцало	

просияк, -иња, -уша [просиякиња] [просиякуша]	псето псовач псоглав	пулгер пуле пуља
протак протеранац, -ица [протераница]	псоглавац, -ица [псоглавица]	пунгузија пундрав
протуа процеција	пув, -ало, -ица, -ањак, -увара	пулав пулавац, -ица
прћа	[пувало] [пувалица]	[пулавица]
прћиуста прћиуостав	[пувањак] [пувара]	пурак пурца
прца, -ан, -куша [прцац] [прцкуша]	пуварак пуволеж пудар, -уша	пуштаински пуштаија пуштињик
прцгуза	[пударуша]	пустош
прцин	пуждра	пустошан
прцкало	пуждрин	путунција
прцмилойка	пузавац	пушибрк
прцпарада	пузало	пушкало
прштокер	пукац	пуштеница

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 121–149

UDK: 811.163.41'282.2

811.163.41'367

COBISS.SR-ID: 131908617

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302121V>

Примљено: 12. марта 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Бојана М. Вељовић Поповић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

ГЛАГОЛСКИ СИСТЕМ ГОВОРА ПРИЛУЖЈА КОД ВУЧИТРНА**

У раду се анализира употреба глаголских облика у говору Прилужја код Вучитрна. Утврђују се инвентар синтаксема и синтаксичко-семантички услови њихове употребе, као и стилски ефекти које поједине јединице остварују на употребном плану.

Показало се да презент и футур први имају стабилно место у систему овога говора, док је футур други ишчезао из употребе. Осим у примарној, презент се употребљава и у секундарној служби при обележавању прошлих и будућих радњи. Футур први функционише искључиво у примарној сфери употребе. Систем претерита чине перфекат, аорист и плусквамперфекат. У забележеној грађи нема потврда употребе имперфекта, што имплицира да је овај глаголски облик елиминисан на овом делу српске етнојезичке територије. Модални глаголски облици – императив и потенцијал – фреквентни су у овом идиому и употребљавају се, осим у основној служби, и као временски транспоноване јединице, када се њима обележавају прошле понављане радње (синонимни су са наративним презентом), или прошле појединачне радње, што је служба доступна само наративном императиву а не и потенцијалу.

Кључне речи: Прилужје, дијалектологија, дијалекатска синтакса, глаголски облици.

---

* bojana.veljovic@filum.kg.ac.rs

** Овај рад је урађен у оквиру Стратешког пројекта САНУ „Историја и културно наслеђе српског народа на Косову и Метохији“ (ИНСКИМ), евиденциони број 02-2021.

0. Увод

У раду се анализира употреба глаголских облика у говору села Прилужја код Вучитрна. Настоје се идентификовати категорије и домен служби у које глаголске синтаксеме ступају у везаном говору. Свака јединица посматра се у својим примарним и секундарним функцијама, у самосталној употреби и онда када функционише здружено, у садејству са осталим синтаксемама. Циљ рада јесте да се утврди инвентар глаголских форми и дефинишу синтаксичко-семантички услови у оквири-ма којих се реализују, њихов значењски и стилистички потенцијал, као и језички услови који омогућавају њихову комбинацију, те околности њихове међусобне заменљивости у ширим наративним контекстима.

За потребе анализе у овом раду коришћена је дијалекатска грађа снимљена на терену села Прилужја током спонтаних разговора са изворним дијалекатским говорницима, коју је забележила Биљана Сикимић.¹

Говор Вучитрна припада јужном поддијалекту косовско-ресавског дијалекта, који на терену Косова и Метохије обухвата пределе од тромеђе Србије, Црне Горе и Албаније на Проклетијама и допире на северозападној страни, преко масива Жлеба и Мокре Горе, до Ибра код Косовске Митровице, а чија се гранична линија креће даље Ибром ка Краљеви. На југоистоку граница полази од Дечана и Ђаковице, пресеца Метохију, прелази преко планине Чичавице и избија на ушће Лаба у Ситницу, идући даље на североисток ка Прокупљу, Сталаћу, Зајечару до бугарске границе (Ивић 1985: 101). Вучитрнском округу, областима око река Ситнице и Лаба, смештено на источним падинама планине Чичавице, припада и село Прилужје, чији говор се „у литератури сврстава у тзв. прелазни (оквирно око линије Гојбуља – Прилужје, на правцу Косовска Митровица – Вучитрн – Бабин Мост код Приштине)“ (Милорадовић 2021: 112).

¹ Биљани Сикимић се најискреније захваљујемо на дозволи да користимо вредан и обиман дијалекатски материјал. Звучни записи који су нам уступљени на коришћење снимљени су у различитим пунктовима на територији града Вучитрна, а ауторка овог прилога ексцерпирала је за потребе овде изложеног истраживања грађу забележену у селу Прилужју, чије трајање износи 18 сати. Звучна грађа снимљена је током 2003. године у оквиру пројекта „Истраживање словенских говора на Косову и Метохији“, који је финансирао УНЕСКО, при Институту за српски језик САНУ.

Информатори са којима су вођени разговори у Прилужју су: Стајка Митровић (1926), Ђурђа Поповић (1912), Јоргованка Јовановић (1939), Момчило Поповић (1918), Борка Терентић (1914), Радмила Терентић (1929), Стојан Мишић (1914), Зорка Мишић (1915), Видосава Ракић (1923), Радмила Миленковић (1936), Трифун Аритонович (1928), Даринка Мишић (1937).

Литература о косовско-ресавским говорима на Косову и Метохији није обимна,² а говор Вучитрна није монографски описан. Поједине особине познате су из неколиких прилога и монографија, те располажемо подацима који начелно описују његове дијалекатске карактеристике, без пружања детаљног увида у језички систем.³

Посао прикупљања дијалекатске грађе и описивања овог појаса косовско-ресавског дијалекта данас пред истраживаче поставља бројне изазове, а међу најнеповољнијим ометајућим факторима јесте то што је након деведесетих година прошлог века значајан део овог етнојезичког простора збрисан егзодусом и масовним присилним иселљавањем српског живља. После 1999. године „остале су тек неколике његове оазе у Метохији, у околини Обилића, Вучитрна и Косовске Митровице, у северним прилазним хатарима Приштине, као и у насељима лепосавићке и лештанске поткопаоничке регије“ (Станковић 2002: 252).

Глиша Елезовић у *Извештају са дијалектолошког истраживања од Вучитрна до Пећи* међу првим научницима даје значајније податке о дијалекатским карактеристикама овог ареала, и то са посебним освртом на акценатске прилике. За вучитрнски говор утврђено је чување дугосилазног акцента на крајњим затвореним слоговима, опстајање кратког силазног акцента у истој позицији у неким категоријама, присуство двоакценатског система са силазним прозодемама, преобликовање унутар сугласничких група *-мн-*, *-вљ-*, *-сџв-*, губљење појединих гласова, упрошћавање у систему деклинације и др. (Елезовић 1911: 464–473). Постојање двоакценатског система у вучитрнском говору педесетак година касније потврђује и Д. Барјактаревић, тумачећи га турским и арбанашким утицајем (Барјактаревић 1977а: 160). На истраживање Г. Елезовића надовезује се у раду *О акценцији у вучитрнском говору данас* М. Вукићевић, који је, девет деценија касније, прикупивши грађу у Вучитрну и околним селима (Гојбуљи, Слатини и Бањској), уочио постојање и треће прозодеме, тј. дугоузлазног акцента, који је, истиче аутор, „данас обична појава у вучитрнском говору, јер се у двосложним речима у говору информатора, које смо имали као саговорнике, редовно чује само та акценатска вредност. Те речи су имале претоничку дужину и акценат на другом слогу који је померањем на претходни слог дао нови акценат узлазне интонације“ (Вукићевић 1993: 71). Исти акценат бележен је и у неким вишесложним речима (Вукићевић 1993: 71). Измене на прозодијском нивоу, посматрано са еволутивног становишта, на-

² Детаљан увид у библиографију радова о косовско-ресавском дијалекту на тлу Косова и Метохије дат је у Милорадовић 2021: 107–126.

³ Детаљну библиографију свих радова о говорима на Косову и Метохији в. у: Младеновић, Марковић 2021: 327–387.

ступиле су за релативно кратко време (свега девет деценија), а томе су, сматра М. Вукићевић, допринели у првом реду фактори попут школе, администрације, средстава јавног информисања, па и контакт Вучитрнаца са досељеницима из прогресивних говорних зона (Лика, Далмација и др.) путем честих сусрета и бројних орођивања (Вукићевић 1993: 73).

П. Ивић вучитрнски говор сврстава у идиоме са двоакценатским системом (Ивић 1985: 102; 2009: 75), потврђујући закључке Г. Елезовића, а одбацивши тврдње М. Вукићевића о каснијој појави дугоузлазног акцента, на основу личних контаката са Г. Елезовићем, који је чак и у ситуацијама када говори књижевним идиомом, истиче П. Ивић, у говорном осећању имао само силазне акценте (а вучитрнски говор му је матерњи), потом преслушавајући и звучне записе дијалекатских говорника са тога простора. Павле Ивић је уважио и проверу А. Белића,⁴ којој је подвргнута грађа коришћена при изради *Речника косовско-меџохиског дијалекта* (ЕЛЕЗОВИЋ 1932), те закључује да вредност коју је М. Вукићевић означио као дугоузлазни акценат јесте искључиво само једна од варијанти из широког дијапазона фонолошких варирања дугосилазног акцента (Ивић 2009: 75–76).

П. Ивић говор Вучитрна сврстава у јужни поддијалекат косовско-ресавског дијалекта, истичући још и то да су посредни говори под утицајем албанског језика, који се најјаче осећа у консонантизму (реализовање гласа *л* као *л'*, *њ* као *н'*, неразликовање у паровима африката и појава вокала *й* и *э* у позајмљеницама из турског и албанског) (Ивић 2009: 74).

Косовски говорни тип Д. Барјактаревевић дели у три зоне – јужну, централну и северну. За потребе истраживања, у северној зони, која захвата простор од Косовске Митровице до јужних огранака Чичавице, који се спајају са јужним огранцима Пруговца, грађу је прикупљао у Гојбуљи, Слатини, Прилужју и Бабином Мосту и новијим насељима Недаковцу и Милошеву (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1977: 37). Северни део био је, како закључује аутор, најизложенији утицајима са севера и запада, одакле се досељавало становништво из правца централне Србије преко Копаоника, из Санцака преко Рогозне и из Црне Горе преко Пештера (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1977: 41). За овај дијалекатски ареал, Д. Барјактаревевић утврђује следеће особине: а) чување полугласничке вредности код стариначког становништва; б) потпуна замена вокалног *л* са *у*, сем у појединим примерима из Прилужја и Бабиног Моста у којима је забележен рефлекс *лу*, као стариначка црта; в) замена *л* на крају слога са *о* у облицима мушког рода радног глаголског придева и одсуство других рефлекса као последица контакта са про-

⁴ У Предговору *Речника косовско-меџохиског дијалекта* А. Белић истиче да је лично проверавао исправност акцентуације коју је у свом речнику спровео Г. Елезовић (Белић 1932: VI).

гресивним штокавским говорима; г) обично али недоследно умекшавање сонаната *л* и *н* пред вокалима предњег реда; д) присуство краткосилазног акцента на ултими, посебно у речима турског и албанског порекла; њ) трансформисање дугоузлазног у дугосилазни акценат, такође под страним утицајем; е) добро чување неупрошћене деклинације, такође као утицај са севера; ж) деклинација личних и придевских заменица је као у прогресивним штокавским говорима с тим што су у употреби облици *мене*, *ѿебе* уместо *мени*, *ѿеби*; з) грађење компаратива наставцима *ји*, *ији*, као у прогресивним говорима, уз присуство аналитичких форми *ѿожилав*, *ѿозелен* и сл, као у јужнијим крајевима; и) грађење имперфекта као у прогресивним екавским говорима и присуство наставка *-мо* у облицима аориста, као диференцијална особина; ј) футур је исти као у прогресивнијим штокавским говорима (у централној и јужној зони је у форми *хѿеѿѿи* + *да* + презент) (БАРЈАКТАРЕВИЋ 1977: 37–127).

Глаголски систем говора Вучитрна до сада није детаљније истражен, а посебно је неиспитан синтаксички аспект употребе. У неким од поменутих радова спорадично се наилази на напомене о грађењу и присутности појединих глаголских облика. У овој раду покушаћемо да, што детаљније, на примеру говора Прилужја, оцртамо путеве даљег истраживања глаголског система вучитрнског говора, уз напомену да и друге синтаксичке појаве уочене при ексцерпцији грађе указују на могућност детаљне анализе, те, даље, занимљивих закључака од значаја за расветљавање језичких прилика у српским говорима.

На крају, напомињемо да смо и током наших истраживања уочили присуство двоакценатског система, а напред поменуте језичке особине уочене од стране ранијих истраживача махом су потврђене. Но, имајући у виду да нисмо узели у обзир цео простор вучитрнског говора, у овом тренутку се од дефинитивних (пр)оцена датих резултата ограђујемо и остављамо детаљну анализу и проверу за будуће наше радове.

1. АНАЛИЗА ГРАЂЕ

1.1. *Презенѿи* је у говору Прилужја основни глаголски облик којим се исказују радње којима се обележава садашњост посматрана у најширем смислу – како најужа, недељива садашњост, која се временски поклапа са моментом говора тако и шире схваћена, свевремена садашњост.⁵ У индикативној служби⁶ доступно му је исказивање појединачних радњи

⁵ Термини а) најужа, недељива садашњост; б) шира, дељива садашњост временског периода, садашње доба и в) најшира, недељива и неподложна дељивости у смислу разлика: прошлост, садашњост и будућност преузети су из: Вуковић 1967: 366.

⁶ Термине индикатив, релатив, референцијалност и неререференцијалност глаголске радње које у даљем тексту употребљавамо преузимамо са значењем које је дефинисано у: Танасић и др. 2005.

службе и употреби као временски транспонован, изван своје примарне функције.⁷

Временски транспонованим презентом у говору Прилужја обележавају се појединачне (3) или прошле виšekратне, понављане радње хабитуалног типа (4).⁸ При обележавању појединачних прошлих радњи нужна пратећа семантичка компонента презента јесте доживљеност. Говорни субјект био је актер или очевидац датог догађаја, а избором презента као комуникативно погодног синтаксичког облика та чињеница додатно се наглашава – презентом се уноси експресивност и сугестивност у приповедање, те је он по овим својим особинама еквива-

⁷ Истичемо да је дијалекатски текст, односно казивање дијалекатских говорника није лишено интенције ка стилском уобличењу исказа, те отуда и говоримо о стилогениности и стилском потенцијалу јединица које говорник у датом тренутку одабира из целокупног језичког инвентара како би уобличио своје казивање. У случају презента, стилски потенцијал ослобађа се услед чињенице да „своје основно значење – обележавање радњи чије се вршење догађа у садашњем времену – презент (на специфичан начин) задржава и при употреби у наративном режиму казивања, као временски транспонован. Транспозиција овог глаголског облика подразумева његово премештање у сферу која је изван садашњости, а која у овом случају значи улазак у временску димензију означену као прошлост. У таквој језичкој ситуацији презент врши своју секундарну службу, што нужно казује да је посреди функција која је маркирана у односу на основну, немаркирану. Под маркираношћу овде превасходно подразумевамо да задржавање основних синтаксичко-семантичких својстава (обележававање актуелне радње) у релативној служби по правилу значи да се облик употребљава са циљем повећања степена експресивности. Тачније, употреба релативног презента уместо индикативног перфекта, на пример, мотивисана је разлозима који су у првом реду стилистичке природе“ (Вељовић 2018: 116). Према Ј. Вуковићу, „релативна садашњост, као плод имагинације, дата ради уживљавања у ситуацију о којој се говори, даје презенту, поред темпоралног, и стилистичко обележје маркирације“ (Вуковић 1967: 398). С. Танасић такође истиче да „при употреби презента имперфективних глагола у приповиједању читалац/слушалац се одваја од момента говора и уводи као посматрач у саму ситуацију о којој се саопштава“ (Танасић 1996: 149), те стога „овако исказане ситуације пред читаоцем/ слушаоцем сугеришу му да се он обрео у својеврсној садашњости. Из те 'садашњости' могући су осврти напријед – на оно што се потом збило и назад – на оно што је претходило“ (Танасић 1996: 150). Сходно томе, „оваква употреба презента налази своју сврху посебно у стилистичкој сфери: глаголски облици, па и презент, транспонују се ради постизања одређених стилских ефеката“ (Танасић 1996: 147).

⁸ Говор Прилужја спада у ред идиома у којима је појава временске транспозиције презента знатније присутности. У литератури се потврђује заступљеност презента у секундарној служби и у другим говорима косовско-ресавског дијалекта – трстеничким и средњеибарским (Јовић 1968: 177; Божовић 2008: 338), потом и у суседној новопазарско-сјеничкој зони (Барлактаревић 1966: 124; Вељовић 2018: 97) и говору Бјелопавлића (Ћупић 1977: 161), док је у староцрногорским говорима и у Мрковићима готово истиснут из употребе (Пешикан 1965: 198; Вуловић 1969: 321). У говорима призренско-тимочке зоне, са којима говор вучитрнске околине показује заједничке развојне тенденције, такође је потврђено његово присуство (Ћирић 1983: 105; Богдановић 1987: 248; Вукадиновић 1996: 259–260; Младеновић 2001: 492–493; Младеновић, Вељовић 2017: 155–179).

лент аористу, који је у овом говору ниже фреквенције, о чему ће касније бити речи. Када се наративним презентом означавају хабитуалне прошле радње које се карактеришу виšekратношћу,⁹ увиђа се сличност са истом службом презента при исказивању садашњих нереференцијалних радњи (при описивању обичаја углавном везаних за празнике у примерима у т. 2), с тим да се овде да је реч о прошлости разазнаје или на основу прилошких одредби (*некад, раније* и сл.) или на основу контекста и шире информација о томе да је посреду обичајна пракса или навика која у садашњости више није на снази и не практикује се. У ближејем синтаксичком окружењу у овом типу контекста уз презент су бележене и синонимне синтаксеме (наративни потенцијал и императив, као и перфекат) (5):

(4) Та црква у Пл'ѐметину није имало црквиште, то је правио један човек и село *се наљути*, и није хтѐло цркву да прави.; На једно брдо *идем* а Шиптари *тү пуно*, ал'и ме *кажу*: „Тү да прођете, тү да прођете“, тад је било тако, и ми *продјемо да идемо* на прѐко, на кратки пут. И ја *л'егнем* и *кажем* ћерки: „Иди до онд брдо, ако видиш цркву, идемо, ако не, враћамо се, ја не мдгу“. Тако сам се била, па кйша паде а ја од реуме увек сам боловала, и мдја ћерка на онд брдо се пдпе: „Мама, крс се види“. Сад ћемо, па *идјемо*, па заграђено, па ја доко, двор црквени, доко, па на капију; Служио сам у Сенту, дни су тражил'и да се јаву најбољи војници. Био сам нишанција. Мој заменик је био неки из Обил'ића. Ја као митраљезац *добјем* наређење да се постави митраљез.

(3) Као пл'етѐнице вѐл'ике, само што се дне дотѐрају – *исил'ѐиеш*, *исил'ѐиеш*, *исил'ѐиеш*, па онда *се доиѐрају* у везање и отуда и отуда.; У воду *сиѐавиш*, *йокисил'иш* то, па онда има ова спрема, *набодало*, па *набодеш* опанке, *набодеш* опанке, па опута, па која је маракл'ија, *неће да сиѐави* сиђинке, него *сиѐави* мало пл'етиво, па *исилѐиѐе*. Па *исилѐиѐе*, па *наирѐви* као опанчѐе.; Нѐ, судове друге *узимаш*, сутрадан рано *усиѐјемо*, сламу *йочисѐимо*, *оидјемо* судове, жѐне то свѐ *среду*. Нѐма, ништа *се не йознаје*. *Ндси се* у њиву помало, и онда по башту *расѐиуру*, и тако. А сад нѐ, сад у кѐсу сламу помало.; На Бадњо вѐче, бадњак, *изндсу се* јабука, колач'е, колач' и он *сиушии* бадњак, пдсл'е тог он *иде* да исѐче бадњак са свдју породицу, фамил'ију, *иде* за сламу, са рукавице спреме, капе, *иду* сламу *донѐсу*, *ддђу* у кућу ко-домѐнице, домѐница, снајка, сито, у сито жито, мало пшеница, и *баца* на њи, ддшл'и дни са сламу и тако.

⁹ Радње су се у прошлости понављале по утврђеном редоследу, при чему се стекла навика њиховог практиковања. Углавном су посреду дејства која су обичајно, културолошки детерминисана у оквирима шире социјалне заједнице, што је уједно подразумевало нужности и обавезност њиховог вршења. Ову службу у српском језику и у појединим дијалектима обично врши наративни потенцијал, чија је, у ситуацијама када је временски транспонован, то примарна служба.

Онда, ђни са свѡју пѡродицу, ђн као квѡћка домѡћин а ови пѡл'ићи квѡ, квѡ, квѡ, пѡ пѡл'ићи пѡју, пѡју, пѡју, *зѡћу* три пѡта, и дѡца *се смѡју*, мѡл'и, вѡл'ики, *смѡју се, рѡдујемо се, ѡол'убимо се* свѡ, са дѡцама, са свѡма; Брѡшњо у нѡћва, ѡма нѡћва што се зѡве нѡћва, гомѡла брѡшња, у средѡну квѡсац, дрвѡну кашѡку, л'ѡпо *измѡћкаш, измѡћкаш, измѡћкаш*, мѡло брѡшњом *ѡокрѡјеш*, кад *ѡокрѡјеш* брѡшњом, мешѡјица *мѡра да усѡѡне* рѡно мешѡља, ђн тамѡн надѡго се, настѡсѡ, и трѡбаш да, да стѡше и *замѡсиш*, мѡло *ѡорѡдиш* дрѡго, ил' и тепсију *наѡрѡвиш* пѡте, двѡ, ил' и тѡсто. И тѡсто гѡтово, нѡје се премешувѡло. Сѡмо јѡдном гѡтово и *мѡсиш*.

- (4) Ѐсто, ѡсто кѡ овѡ л'ѡпћиће овѡко мѡл'и, сѡмо *ѡѡримо* овѡко тѡсто, *ѡрекѡсиш*мо и *тѡри* на онѡ колѡч, ѡсто кѡ л'ѡба онѡко; Пѡ столѡве овѡко *ѡосѡѡвѡмо* у сѡбе и онда *ѡѡримо* мѡзе, *ѡѡримо* јѡло, *ѡѡримо* чѡршафе на онѡ астѡл'е л'ѡпо, срѡђено, и онѡ гѡсти *ѡосѡдају*, свѡ такѡ *су рѡдил'и* ѡсто.; Дѡца *ѡѡвају*, дѡца *ѡду*, мѡ стѡри свѡ тѡ, ѡјутро кад *се дѡгне* на Бѡжић, прѡво да *се окѡдимо*, свѡ *се дѡгнемо, окѡдимо* се, прѡво свѡћа и тѡмјан, *окѡдимо* сѡвру. Вѡно. На Бѡжић вѡно прѡво *се окѡша, окѡдимо* се и по мѡло вѡно *окѡсимо* свѡ, јѡдна чѡша, сѡмо јѡдна и свѡ *окѡсимо* вѡно. А и тѡ ѡвек, ѡвек врѡпци мѡра да *се уфѡше* и на Бѡжић да се, ѡбовезно *ѡѡримо* и *ѡсиѡчемо, окѡсимо* по мѡло, *вѡћали смо* и тѡ мнѡго врѡпчићѡ *ѡи вѡћал'и* дѡца. И нека жѡнска *мѡра* ѡјутро *да ѡде* крѡве де дрѡжимо и *да ѡзне* пѡрче сѡрење и *да окѡси* онѡј сѡр због благѡте да имѡдне. Већѡном жѡнске *ѡду* код крѡве, и *ѡзне* онѡј сѡр, *ѡјѡде* дѡте. *ѡзне* сѡр, *донѡсе* ти домаћѡца, кѡј бѡло, *ѡзmesh* пѡрче сѡр, тѡ *ѡмаш* на остѡл, и прѡво *ѡма да се ѡде* код стѡке, код овцѡ и крѡве у штѡлу, тѡ *ѡи ѡшл'и*. Већѡном јѡ *ѡи ѡшла*, ѡвек мѡне *тѡрала* ме мѡјка, дѡце ми мѡје.; Јѡс, јѡс, и врѡпчићѡ. Прѡ Бѡжића, *ѡсушимо, ѡѡѡremo, ѡѡримо* јѡдно дрѡво, *ѡсуши се*, и пѡсл'е сѡмо *довѡѡшимо, ѡсиѡчемо* га. рни у стрѡју лежѡју, и ђни *ѡѡзу, ѡзму* свѡтло нѡко и *гл'ѡдају* дѡ је и *ѡзме* га, *донѡсе* га овѡмо, *ѡѡсѡш* га, *скѡне* му главу. Кѡко нѡ, и врѡпчићѡ, тѡ *ѡи турѡл'и*.

Временско транспоновање презента у будућност није широко заступљено у говору Прилужја, те смо забележили свега неколико примера:

- (5) Ја сам двѡешѡсте рѡђена, јѡ седамдѡсет и сѡдам гѡдине сад *ѡѡним* у ѡвгус.; Фѡла бѡгу, ђни нек бѡду живѡи а јѡ *ѡдем*; Кад *дѡћеш* овѡмо, кад *се ѡдаш*.; Ако имѡдете вѡл'у, мѡжете.

1.2. У говору Прилужја *ѡерфекаш* се употребљавѡ у пуној и у форми без помоћног глагола. Као јѡдиница кѡјој је обележавање прошлости

примарна служба, немаркираност пуног перфекта у односу на временски транспоноване форме очекивана је – користи се за стилски необележено и експресивно неутрално обележавање прошлих радњи референцијаног (7) и неререференцијалног типа (8) у синтаксичком индикативу:

(6) *Ожѐнила сам унџка једнога, пā дрџога, унџке сам дāла; Свѐ сам јој јā набāвила, имāла сам мōје и јел'ѐче.; Јā сам имао свѐга три мѐсеца кад је ђн оишиџ у вōјску. И мōја мāјка осџāла је сāма сā мном и тā четвџро девѐрска дѐца и ђна се нџје џреудāвала ради мѐне. Свџма трџма је женџла и џрāвила свāдбу, нџсу тџ бџл'е нѐке вѐл'ике свāдбе, ал'и кол'џко је мџгла, кол'џко је бџло стāње, и мѐне је џрāвила свāдбу, весѐље, ђнда сам оишишо трџдесет сѐдме јā у вōјску, слџужио сам у Бџку Кџторску осамнāес месѐци; Добџио сāм сџна, родџила је сџна. И пџсл'е такџ живѐл'и смо, џодел'џл'и смо се са брāћу, ђни су џрѐшл'и у дрџугу парцѐлу, тџ џџву, бџла је џџва, обрадџџва зѐмља, јā сам осџџо у стāру āвл'џју, ђни су џрѐшл'и тāмо и такџ дāо ми Бџг шѐсторо дѐце. Сџн нāјстарији ђн је џогџнуо осамдѐсет дрџуге, сāобраћāјна нѐсрећā код Бāчке Палāнке, ишиџ је у Сџботицу склāпање џговора нѐког за Трѐпчу и тџ је у сред бѐлога дāна нāјрāвил'и судар;*

(7) И ђнда сам долāзио на ђсуство; Кāко да нѐ, излāзило се на гџвно, ђвце, јāгаци, тџ, мџсл'им, вѐл'ико на Бџжић; На дāн Ёскрса се џшло; Да се мѐсило у црепџл'е, јā сам мѐсила. Тџ се куџовāло.; Ёвек џвек, зџми вџше се сџрѐмало, вџше смо кџћи, џвече нāјглāвна вечѐра.; Нѐсмо жџ-ми тџ, нџје се оџкувāвало док нџје дџшо прāшак, тџ се нџје оџкувāвало, само у врџћу вџду.; Ранџје тџ нџје ни имāло, тџ сāмо пџсно, салāте, кромпџр, пасџљ, кџпус, папрџка, парадāс, а кад је мџсно, свѐ се сџрѐмало, и пил'ѐће мѐсо и свџњско мѐсо, рѐтко тāд је бџло, рѐтко свџњско, пил'ѐће, дрџимо пџл'иће, и прасџће, да џма мал'џћи.; Причало се, тџ овāј учџнио, овā је такāв, овā је такāв, јā тџ нџсам рāдила, а џма жѐне што су рāдил'е.

Употребљен у неререференцијалној служби при обележавању прошлих радњи хабитуалног типа, перфекат се најчешће налази у контекстима у којима се комбинује са наративним презентом, потенцијалом и императивом:

(8) *Прѐ је бџла јѐдна чāша а сāд свāко свџју чāшу. Прѐ је бџла сāмо јѐдна чāша би џшла, и здрāвиш тџ; Пџстимо прѐво, шѐс недѐље прѐ се џосџџло, пџстимо и спрѐмамо се за Бџжић; Рукāвице, имāл'и смо онѐ плѐтене, плѐтене рукāвице, донѐсемо, и у сџто, нѐки у сџто пā бāцамо, и онāј бāњак извāдим пā ујџтру ицѐпају пā нџсу на вџће,*

тўри се на вòће, тò ўвек, ицѣпа га овàко и исѣци и òнда слàму тў тўри овàко. Пà нѣсмо мї òде, йма нѣгде йл'ѣл'и, мї нѣсмо тѣ вѣнце йл'ѣл'и да турàмо на вòће, сàмо слàму тўриш и изјўтра отїдни нѣки, кујї бїло. И прѣ кад *сам бїла* невѣста ўзми секїру и отїди у шљїве, ймамо шљївњак вѣл'ики имàл'и мї, и ўзму секїре и прѣту кобајãги да рòди шљїва; Прѣ *је бїло* чѣрга, прòстремо слàму и мї свї на сòвру сѣднемо, *нїје бїло* кãј сãд, дѣца кад дòђу, обўју чарãпе свѣ нòве, кўј ће прѣ, такò *је бїло* прѣ. Бãци се у òшше, йсто кудѣљу, вòће, ел домãһин, ел дрўг, бãце у òшшак.; Бївољнице тò стàро тò су *држãл'и* дòста, бòљи кãјмак су *имàл'е* òне, кãки кãјмак би сãбрал'и од тѣ бївол'ице. А тѣ бївољнице *имàл'и* дòбро мл'ѣко, тò *смо* мї ўвек *држãл'и*, мòј òтац то *држãо*.

Дијапазон значења која се исказују перфектом без помоћног глагола, који у односу на пуну форму показује виши степен експресивности и стилогености, уносећи у исказ упечатљивији и сугестивнији тон,¹⁰ широк је. У нашој грађи бележили смо га у ситуацијама:¹¹ а) када информатори приповедају о прошлим дејствима која су се десила непосредно пред моментом говора, а која говорник саопштава као новост, која најчешће има вредност изненађења (10); б) обележавања радњи из даље прошлости за које је говорно лице или тек сазнало или које нису очекиване, те као такве представљају изненађење, или су посреди дешавања за која је говорник сазнао или их је доживео у било ком прошлом тренутку, али их као новост предочава слушаоцу (11); в) када у наративном режиму казивања крњи перфекат заузима иницијалну, стилски маркирану позицију, када приповедање тече налик ономе које налазимо у народним приповеткама (12); г) када се крњим перфектом прелама приповедна линија, тј. долази до преласка у описивању са радњи на стања те се крњим перфектом мање исказује радња као акција а више констатује стање, тј. резултативност (13); д) када се набраја више прошлих радњи, између којих је најчешће успостављен однос сукцесивности, или у комбинацији са другим облицима, када, смењујући их, приповедни ток помера унапред, при чему се приповедање убрзава (14):

(9) Зòран *йроговòрио*, кãжу да је бòл'е.; Евѣ *дòшла*;

¹⁰ Употреба крњег перфекта уместо пунога облика уноси одређене посебности у информацију која се реченицом са таквим обликом саопштава. Та новина може да буде веома различита и да се креће до изненађења, па и чуђења. Отуда овако употребљен облик перфекта има већу експресивност у односу на пуни облик (Танасић и др. 2005: 396). Овај облик посебну функцију налази у околностима „регистравања неког карактеристичног, изузетно импресивног податка о ситуацији“ (Радовановић 1990: 175).

¹¹ Категорије које у даљем тексту издвајамо преузете су из: Грицкац 1954: 36, 43, 45–49. У раду смо издвојили само оне за које у грађи располажемо потврдама.

- (10) Нисам добро. *Била* у болницу.; Четверо деце сам породила, пет. Ал'и то да не причам, једно прво *ошшло*, четверо живи ймам.; Све босо, све народ *койо* бос, а сад у ч'йзме у ципеле; Ймају и кафйћи, *ошворил'и* доста.; Другарйце немам све врсте *ошшло*, *ймрл'и* жене те.; Кажу тамо сад у Сoko бању *наиравил'и* неко брдо, овде равниња, животи на земљу.;
- (11) *Дошла је*, још ми је мжж био жив, дошл'е су две сестре крос село, вaлда негде *звал'и* да и прйму, нйсу, нйје и прймило две кyће, каже не мoжемо, они *йшл'и* у нашу авлију, Бог и *додео*, мжж ми *био* тy, свeкар, свекрва, ја, деца мoј.; *Ошшла* ја са овoга сына, са овy снају и са нйну децу, кол'има, кад смо већ мaло објачaли, кад смо кoла добил'и.; Мoја зaва *била* бoл'есна, сa-ћу о мoјој зaви, свyда *йшла* по л'екaрима, и нйгде нйје мoгла л'ек да нaђе.; *Јављал'и* тамо да они пошaљу прaтњу, и прaтња је дошла, Рyси су бил'и, Рyси су дошл'и чeтири кoнвоја, мй смо у кoнвоје бил'и, одвeл'и су нас, преспaвал'и смо, сyтра дaн *довeл'и*, тo је бйло на Вeл'ику Гoспођу.;
- (12) Јa га мaло попaшем йзyтра, кйчма све *оболeла*.; Мeшано брaшно, домaће. Кад је мeшано, тaд брзо *сйасало*.; *Зайeкла* дyша већ вйше овaко; У Сибoвац. Растeрано све тамо, *расйeрал'и* Шиптaри, *дйгл'и* кyће, све, *расйeрал'и*. Све нaрот *се расйeрао*, не знa дe ће.; *Расйe-рaли*, све ћeрке отйшл'е, *удaл'е се*. Ћeрке и oне *се расйeрал'е*. Нe знам кaко. Јeдна *йрoдала*, *узeл'и* гу кyћу, у Приштину жйвела.
- (13) Ко-те крyшке, пa мaло цвeће *брал'и*, мaло жйто *чyйали*, *йeвао* пoп ко-тe крyшке пa *дошо* пoп са нйма, и *дошо* с нйма кро-сeло, тo је за бeрићeт.; *Налoжили* вaтру, *ја л'eгла*, *йресйaвала* и здрaва *усйaла*. Пa oнда тy *йреконaчил'и* и *дaл'и* мoјој ћeрки кљyч да отвoри цркву, oнда сyтра дaн oни нас *исйрaйшл'и*, тo је бйло првй пyт.; *Дошо* Шиптaр, *ул'eго* у кyћу, *исйeрао* ги. Нeки Шиптaр *кyйшо* тy кyћу, тe *кyйшлa* у Бању тамо. *Расйeрало се* све.

Модални крњи перфекат забележили смо у служби исказивања благослова:

- (14) Срeтна слaва, за мнoго гoдина *слaвил'и не заборaвил'и*.

1.3. *Фyйур* се у говору Прилужја употребљава искључиво у својој основној служби, у синтаксичком индикативу за исказивање радњи које се у односу на моменат говора обележавају као будуће:

(15) *Jâ hu da bûdem dõbra svëkrva; Jâ hu da ùmrem; Jâ hu da se jâvim na tvõje mësto.; Dok ti Stâjke mõžesh i jâ hu da mõžem.; Sãd što ðesh da ga isüëçesh.; Kõ ðe te ïrîmi tëbe, kõ ðe s tëbe da sedü.; Cvetâ ðe me zðve za bачицу.; Што ðe da dãde õn mî ðe dãmo žîta tol'ÿko.; Ако мõре, ðемо ïrîчamo.; Свë ðемо заједно да се оқÿiamo.; Jâ се надам да ðesh тî да ïðñesh, àутобус ÿма, и да ÿде на́род, Вучитрнци ðe да ÿду.; Õни тõ знају, сла́вимо и ðe да dõñu.; Спрëмамо се за сла́ву, гðсте ðe ни dõñu.*

У нашој грађи наративни футур није забележен.

1.4. *Фуѿур други* није део глаголског система говора Прилуђја, и у нашој грађи нису забележене потврде овога облика. Службу футура другог у потпуности је у временским реченицама преузео презент.¹²

1.5. *Пусквамïерфекатï* у говору Прилуђја има сужену фреквенцију и бележен је само у форми са помоћним глаголом у перфекту, слично приликама у осталим говорима на терену штокавског наречја.¹³ Забележени су примери релативске употребе, у којима су плусквамперфектом обележене прошле радње које су претходиле некој другој прошлој

¹² Тенденција ка елиминацији плусквамперфекта присутна је на читавој штокавштини. Редак је у банатским говорима (Ивић и др. 1997: 185), централној Шумадији (РЕМЕТИЋ 1985: 324), трстеничком (Јовић 1968: 207), и у призренском говору (РЕМЕТИЋ 1996: 503), док у говору Горе (Младеновић 2001) и Гатња (Младеновић 2013) није присутан. Потпуно одсуство овога облика одлика је и говора Бјелопавлића (Ћупић 1977: 165), Зете (Ћупић 1977а: 280), Мрковића (Вуловић 1969: 343–344). Футур други обичан је у Ибарском Колашину (Божовић 2002: 115), у говору Васојевића (СТИЈОВИЋ 2007: 183), у Враки (ПЕТРОВИЋ 1973: 216) и тутинско-новопазарско-сјеничкој зони (ВЕЉОВИЋ 2018: 280–302).

¹³ У осталим говорима косовско-ресавског (ПЕЦО, МИЛАНОВИЋ 1968: 357; ЈОВИЋ 1968: 194–196; БУКУМИРИЋ 2003: 262–263), шумадијско-војвођанског (РЕМЕТИЋ 1985: 333–334; ИВИЋ и др. 1997: 386; РАДОВАНОВИЋ 2006: 305) и смедеревско-вршачког дијалекта (ПАВЛОВИЋ 1982: 54; БОШЊАКОВИЋ 2012: 207–208) плусквамперфекат такође нема широку примену. Облици са имперфекатском формом помоћног глагола потиснути су скоро у потпуности. Плусквамперфекат се добро очувао и у Лужници, Призрену, Понишављу и Запаљу (ЋИРИЋ 1983: 106; РЕМЕТИЋ 1996: 508; ЋИРИЋ 1999: 171; МАРКОВИЋ 2000: 179–180), и то у формама са имперфектом помоћног глагола. У јужнијим крајевима призренско-тимочког ареала процес елиминације плусквамперфекта у поодмаклој је фази. У Гори је у највећој мери потиснут перфектом (Младеновић 2001: 497), а тако је и у говору Гатња (Младеновић 2011: 362). На територији зетско-сјеничког дијалекта плусквамперфекат је жива категорија, и подједнако је фреквентан и са глаголом *биши* у перфекту и имперфекту (МИЛЕТИЋ 1940: 555–556; ПЕШИКАН 1965: 201–202; ЋУПИЋ 1977: 164; СТИЈОВИЋ 2007: 181). На делу територије (Мрковићи и Паштровићи), потискивана перфектом, ова синтаксема делимично се повлачи из употребе (Вуловић 1969: 340–342; Јовановић 2005: 394–395). У говору источне и централне Херцеговине и у Колашину плусквамперфекат је добро очуван (ПЕЦО 2007: 271–272; ПИЖУРИЦА 1981: 212), а тако је и у говору Пиве и Дробњака (Вуковић 1940: 96–97). У србијанском Полимљу и Драгачеву плусквамперфекат се често употребљава, но само са перфектом помоћног глагола (НИКОЛИЋ 1991: 490–492; ЋУКАНОВИЋ 1995: 155–156).

радњи (17).¹⁴ Но, потврђен је и у контекстима у којима се њиме исказује радња која се означава као прошла без нужне везаности за неку другу прошлу радњу – као прошла дефинисана је у односу на моменат говора, што упућује на то да су посредни примери индикативне употребе (18):¹⁵

(16) И ђнда, онѹ ма̀ло онѢ нововѣрал'и ма̀ло, а овѹ смо већ *бѣл'и наѣрѣвил'и*; Ја сам бѣо мибил'ѣсан у Приштину, *бѣл'и* су ме *одрѣдил'и* у Мѣлошево; Ђ, једѢнпут кад смо бѣл'и, разговѣрала је сѢд што је игумѢнија мѣда, НастѢсија, БрѢнка се *бѣла звѣла* а по зѢкону НастѢсија сѢд, промѣнила ѣме по зѢкл'етви.;

(17) Рѹпа што сам ја рѣкла, рѹпа бѣла јѣдна нѣки тѣњи тѹ, тѹ смо пѢл'ил'и свѣће, ко Ѣће да ѣде да помѢл'и БѢга ѣде и стол'ѣцу нѣки маѣстор *бѣо наѣрѣвио* стол'ѣцу овѢко ма̀лу, сѣдну жѣне, помѢл'е БѢга, поклѢњају ма̀ло БѢгу.; Рѣси су *бѣл'и одѢл'и* чѣтири кѢнвоја, мѣ смо у кѢнвоје *бѣл'и одѢл'и* су нас.; ПрѢво да ти кѢжем, тѹ су мѢжда *бѣл'и ѣогрѣшил'и*.

1.6. *Аористѣ* је у говору Прилужја очуван, и сразмерно често се употребљава у говору информатора. Користи се искључиво за обележавање доживљених прошлих радњи у синтаксичком индикативу.¹⁶ Будући да смо забележили само примере са глаголима свршене нога вида,¹⁷ потврђен је само у служби обележавања референцијалних дејстава. Комуникативни контекст био је такав да су овај облик говорници употребљавали приликом приповедања о доживљајима из даље и далеке прошлости (те су тог типа и примери које наводимо), што не искључује могућност да је аорист у говору Прилужја сасвим обичан и при исказивању радњи које су се десиле непосредно пред моментом говора, иако за такву употребу не располажемо бројним потврдама (20).

¹⁴ Ово је основна служба плусквамперфекта у српском језику као и најчешћи језички и семантички оквир у којем се остварује широм штокавског ареала (СТЕВАНОВИЋ 1986: 665; ТАНАСИЋ и др. 2005: 411; М. ИВИЋ 1980: 93–95).

¹⁵ Тек у новије време ревидирано је поимање плусквамперфекта као искључиво релативског облика, јер се показало да се може употребити и у оквиру прости реченице да означи радњу чије се време вршења одмерава директно према садашњости (в. ТАНАСИЋ и др. 2005: 413).

¹⁶ Аорист је „особен члан претериталног система српског језика. То је глаголски облик којим се обележавају прошле радње које се одликују присуством компоненте доживљености. Осим у темпоралној служби, дакле, аорист наступа и као маркирана јединица – самостални је носилац информације о томе да глаголом обележена радња спада у домен личне доживљености говорног лица (за разлику од перфекта као необележене форме, који такву семантику исказује нужно уз учешће додатних језичких средстава)“ (ВЕЉОВИЋ 2018: 189).

¹⁷ И у осталим говорима косовско-ресавског дијалекта у употреби доминира аорист свршених глагола (ЈОВИЋ 1968: 143; СИМИЋ 1972: 386; РАКИЋ МИЛОЛКОВИЋ 1990: 102; БУКУМИРИЋ 2003: 260).

(18) Тò такò нїсу слўшал'и, ал' пòсле *се* свї *їоврїаїише*.; Л'ел'е мєне, ел'и вїдиш што ме *одвòјише* од браћу мòју.; *Бїацїсмо* тє.; Браћа ми *умрєше*, сєстра ми додўше старїја ўмрела, првò јєдну сєстру имала, òна сирòта *òсїаде* удовїца, òна ўмре сирòта, а ја *òсїадо*. Кїша *їаде*.; Мòја ћєрка на онò брòдо *се їòйе*; *Дòђе* јєдан чòвек од гòре.; Једанпут *рєкоше* да їдемо; Кад је бїацїо књїгу на јєдну клўпу и нòјзи нєшто *рєче*.; И ўмре сирòма, òстави пўну кућу, и стòка и зємља и ја *òсїадо* и мўке и мўке.; Шиптаре *најўрише* свє жїво ги порўшил'и.; Пòсл'е òни *їрòђоше* тў у Пл'єметину.; Пã *дòђе* код куће, пã мўка, пã перїсање двã пўт, пã ўмре. Пòсл'е ја *дãде* ми Бòг дєцу, мўшки ўмре, жєнски жїве. Ўмре и òн, ја *òсїадо* сãма. *Подєл'и* нєшто ћєркама што ги пãда тã зємља мєне *òсїави* òвде у кућу. Јã *рєко*, ко ћеш, Пєро, долãзи, нєма нїко да те дїра. Фãла Бòгу, *дòђоше*, *дãде* ги Бòг дєцу.; *Ѓјде*, *ãјде*, *ãјде*, пòсл'е те стãрогу ўмре јєдан сїн, *òсїави* двã детєта и жєну, дрўги сїн гу ўмре и *òсїави* двã детєта.

(19) Штã му *бї?*

1.7. *Имїерфекаї* није потврђен, што упућује на закључак да овај облик више није члан глаголског система говора Прилужја,¹⁸ а на употребном плану у потпуности је потиснут перфектом.¹⁹

1.8. У примарној синтаксичкој служби *їоїенцијалом* се, као модалним обликом, у говору Прилужја исказује широк круг модалних значења – жеље, намере, допуштања, погодбе, уверености и сл.²⁰ (20), и као такав има широку употребу. Употребљен као временски транспонован потенцијал је специјализован за исказивање радњи хабитуал-

¹⁸ Г. Елезовић почетком, а Д. Барјактаревић половином прошлога века бележе постојање овог глаголског облика (Елезовић 1911: 473; Барјактаревић 1977: 121). Исто наводи и П. Ивић (Ивић 1985: 103).

¹⁹ У косовско-ресавском дијалекту имперфекат је углавном у процесу нестајања (Јовић 1968: 144–146; Пецо, Милановић 1968: 352–353; Симић 1972: 395–397), а исто важи и за смедеревско-вршачки (Реметић 1985: 315–316; Бошњакковић 2012: 199–200). У призренско-тимочкој зони имперфекат је фреквантан (Белић 1905: 546; Реметић 1996: 505–507). Говоре Косовске и Метохијске котлине карактерише већи обим продора перфекта несвршених глагола у сферу употребе имперфекта (Младеновић 2013: 340–341; Вељовић, Младеновић 2017: 35–60). Говори зетско-сјеничког дијалекта махом добро чувају овај облик (Стевановић 1933/34: 118; Милетић 1940: 550–553; Пешикан 1965: 176–178; Петровић 1967: 238; Вуловић 1969: 330–336; Ћупић 1977: 166–169; Стиловић 2007: 174–177). У шумадијско-војвођанском дијалекту имперфекат је сведен на остатке, и углавном су то окамењени облици глагола *бїши* и *звãши се* (Николић 1969: 52; Ивић и др. 1997: 378). Говори херцеговачко-крајишког дијалекта различито чувају имперфекат. У Црној Гори овај глаголски облик углавном је стабилан (Вуковић 1940: 87–89), док је у србијанском делу углавном у процесу нестајања (Николић 1972: 680; 1991: 477–478).

²⁰ Детаљније у: Стевановић 1986: 710; Станолчић, Поповић 2005: 396; Танасић и др. 2005: 457.

ног карактера – оних које су се у прошлости понављале по утврђеном обичају, навици и редоследу (нереференцијално мноштво радњи), те су као такве постале устаљене.²¹ У наративној функцији у говору Прилуђја потенцијал је фреквентан,²² и информатори га употребљавају чешће од осталих јединица којима је доступно исказивање хабитуалне семантике (перфекат, наративни презент, приповедачки императив) (21):

(20) *Па мџла би, мџла би.; Кад би ме слџшал'у мџја дџца; Појрџчо би; Да је тај слџчај бџо сџд, јџ би га исџрџишла на сербџез.; Баљџ ме нџга, па мџрам да нџ би нџшла л'џк за нџгу.; Имџла би џџф до бџње; Сџд и да ме зџву нџ би смџла да пџђем; Она кад нџ би бџла стрџга, џне би се удџл'е, џне би дџнел'у мушкарца.; Е тџ нџ би знџла да ти кџжем.; Јџ не дај Бџже, јџ би то сџжаљџвала нџки да учџни мџме детџту у вџзи дивџјке ил'и жџне, штџ џмаш кџга да мрџзиш.; не дај Бџже, нџкад нџ би тџ рџдила;*

(21) *Ўвек би се шџл'ил'у.; Свџкар џвек би имџо кравџту; Дџн, нџћ џни би седџл'у тџ, увџће сџмо џду да л'џгну и сџтра џпет би седџл'у гџсти.; Ўзне сџр, донџсе ти домаћџца, кџј бџло, џзмеш пџрче сџр, тџ џмаш на остџл, и прџво џма да се џде код стџке, код овџџ и крџве у штџлу, тџ би џшл'у. Већџном јџ би џшла.; Кџко нџ, и врапчџћџ, тџ би џурџл'у.; Сџдам нџдеље би џосџл'у, нџ би мрџил'у, да л' џма*

²¹ Поред семантике поновљивости потенцијал у хабитуалној служби карактерише присуство семантике дезактуализованости глаголске радње – обележено мноштво дејстава вршило се у прошлости, а са становишта садашњег времена те исте радње јесу неактуелне, односно више се не врше, што је најчешће експлицитно саопштено у ближем контекстуалном окружењу. Такође, семантичка компонента емотивне ангажованости (евокативности, носталгичности) јесте још једна од семантичких компоненти коју у себи садржи временски транспоновани потенцијал. Ову одлику прва помиње Милка Ивић, уводећи однос фактографско (својствено перфекту) : емотивно/евокативно казивање (потенцијал) (М. Ивић 1995: 44).

²² У осталим говорима косовско-ресавског дијалекта наративни потенцијал је редак, а слично је и у говорима смедеревско-вршачког (Бошњаковић 2012: 219–220), шумадијско-војвођанског (Николић 1964: 367; Николић 1969: 51; Реметић 1985: 327; Ивић и др. 1997: 388–390; Радовановић 2006: 302), те призренско-тимочког дијалекта (Богдановић 1979: 124; Ћирић 1983: 105; Ћирић 1999: 173; Марковић 2000: 178; Младеновић 2001: 501), са изузетком ђаковачке зоне, где је у временској служби фреквентан (Стевановић 1950: 148–149). У наведеним идиомима над наративним потенцијалом превласт има приповедачки императив, што је одлика и већине зетско-сјеничких говора (Милетић 1940: 561–562; Пешикан 1965: 203; Петровић 1974: 175; Ћупић 1977: 171–172), са изузетком говора Васојевића, Мрковића и тутинско-новопазарско-сјеничке зоне (Стиловић 2007: 183–184; Вуловић 1969: 346–347; Вељовић 2018: 324–346). На највећем делу херцеговачко-крајишког терена, сем у србијанском Полимљу, где га, како показује наведена грађа, има (Николић 1991: 492–493), временски транспоновани потенцијал није присутан, а његове службе преузима приповедачки императив (Вуковић 1940: 97; Пижурџа 1981: 214; Пецо 2007: 273–274; Вуладиновић 2007: 92).

зѣјтин ил' нѣ, свѣ на вѣду; Пā кад *би дѣшл'е* овāмо, йсто јāгње испѣчу, спрѣму рѣчак, тāмо дѣручак овāмо рѣчак, скйнемо се, āјде да дѣручкујемо јāгње, и мāсно мл'ѣко и сйрење, и мѣзе тѣримо, мѣсо. Овѣ мāl'е колāче *би сйрѣмиле*, а нѣма да се сѣче кā и на слāву и на Бѣжић,. Овāко мāле колāче кā и за дѣцу да умѣсе, ймају дѣца да јѣду. Домāћица остāдни и спрѣми тѣ, скѣро свй *би йостйл'у*, свй *би йшл'у* у цркву. Пā кѣј йма сйров грѣб, йду, и на Бѣжић и на, *йшл'у би*.; Е јѣс, тѣ као стрāшило, прѣ свѣ јāја онѣ йма да се офāрба и да се остāви, прѣ *би га чувāли*, нѣ *би* тѣ нйкад ни *йојѣл'у* ни *бāцил'у* тѣ *би* такѣ *седѣло*.; Јѣсу, тā јāја такѣ *би вѣзо* нѣки са кѣнац, а дѣца дѣл'е чѣкају.; Мй дѣца нѣсмо, а пѣсл'е кад мāјка нѣ *би мѣгла*, јā помѣгнем, помѣзем, помѣгнем ел'и ѣвце, ел'и крāву, понѣшто.

1.9. *Инфинитив* је у говору Прилужја забележен у неколико примера у саставу футура првог (20) и у окамењеној форми *морѣбий* са значењем 'можда' (21), при чему је реч о спорадичним потврдама будући да је у овој синтаксичкој позицији потиснут конструкцијом *да* + презент. У самосталној употреби овога облика нема,²³ па се намеће закључак да у испитиваном идиому егзистира само у траговима, тј. да је процес његове елиминације у завршној еволутивној фази.²⁴

²³ П. Ивић за вучитрнски говор истиче да је употреба инфинитива сужена, али он ипак постоји као категорија. Инфинитивни облици су без *-и* (Ивић 1985: 104).

²⁴ Под утицајем јужнијих српских говора призренско-тимочког типа, у којима је у процесу балканистичког преобликовања система у потпуности ишчезао (Белић 1905: 478; Богдановић 1979: 78; Ћирић 1983: 84; Богдановић 1987: 182; Реметић 1996: 499; Марковић 2000: 162–163; Младеновић 2001: 396), инфинитив се повлачи из употребе и у косовско-ресавском дијалекту. Ретке потврде бележене су у трстеничкој, ресавској и средњеибарској зони (Јовић 1968: 211–212; Пецо, Милановић 1968: 346–347; Божовић 2008: 327), док је у Доњој Мутници потпуно елиминисан, што је последица струјања са југоистока (Ракић Милоковић 1990: 100). Сличне су прилике и у сумедерско-вршачком дијалекту (Павловић 1982: 55; Бошњаковић 2012: 220–221). У тутинско-новопазарско-сјеничком говору наративни инфинитив добро се чува (Вељовић 2018: 72–96), а тако је и у Васојевићима, Паштровићима, Бјелопавлићима, Враки, затим у староцрногорском, поибарском, мрковићком, црмничком и подгоричком говору (СТИЛОВИЋ 2007б: 875–885; СТИЛОВИЋ 2007а: 199–206; Ћупић 1977: 162; Петровић 1973: 213; ПЕШИКАН 1965: 206–208; БОЖОВИЋ 2008: 80; ВУЛОВИЋ 1969: 348–352; МИЛЕТИЋ 1940: 558–561; ЧИРГИЋ 2007: 38). Знатнијом присутношћу инфинитива одликују се говори херцеговачко-крајишког дијалекта у источној Херцеговини, затим западнобосански ијекавски говори, те говор Барање, Колашина и Лике (ВУШОВИЋ 1927: 56–58; ДЕШИЋ 1976: 292–302; СЕКЕРЕШ 1980: 166; ПИЖУРИЦА 1981: 209–211; ДРАГИЧЕВИЋ 1986: 189–193). У шумадијско-војвођанском ареалу инфинитив је жива категорија са још увек релативно широким доменом употребе, али је у односу на херцеговачко-крајишке говоре процес замене *да*-конструкцијом овде знатније одмакао (НИКОЛИЋ 1964: 367–368; НИКОЛИЋ 1966: 281; НИКОЛИЋ 1969: 51; ИВИЋ и др. 1997: 390–393; РАДОВАНОВИЋ 2006: 294).

(22) *Hāhu* ћете; Ја сам ўзела, од краја ћу са̑д *й̑д̑че̑и̑и*; кажем нисам п̑не-
ла па̀ре па̀ ћу с̑тра *й̑ла̑и̑и̑и̑и*.; Йди ма̑ко т̑и, па̀ дру̑ги п̑т *й̑и̑и* ћемо
ми̑.; М̑ж жо̑ ўмро, са̀-ће му го̀дина *б̑и̑и̑*;

(23) Она је, *море̑б̑и̑и̑*, дошла; Ууу кол'й̑ко ста̀рија, она и више зна *мо-
ре̑б̑и̑и̑*, и бо̀ље зна̑.

1.10. *Им̑ера̑и̑и̑в* у говору Прилужја има стабилно место у глаголском систему. Употребљава се у основној, модалној служби при изрицању заповести, жеље, молбе или уопште подстицаја за вршење глаголом обележене радње (22).²⁵ Као јединицом која подлеже временском транспоновању, императивном се могу обележавати и радње које по времену вршења припадају прошлости. У овој служби императив није необичан у испитиваном говору,²⁶ иако га по фреквентности надилазе наративни презент и потенцијал. У модалној служби у говору Прилужја императив није забележан при исказивању прошлих појединачних радњи, иако је и то једна од његових функција, већ само при изрицању прошлих радњи које су се по навици или обичају понављале (23), и које се одликују виšekратношћу, што одговара истој служби коју примарно врши временски транспоновани потенцијал када обележава хабитуалност.

(24) *Д̑а̑*, ба̀ке, да ти оп̑ремо н̑ге.; *В̑ика̑* га, в̑ика̑ га. *В̑ика̑* га, м̑ре.;
В̑иди, *в̑иди*, да̀ла му це̑лу р̑ку.; *Ћ̑и̑и̑*, сна̑јка, он је жив̑.; Та̀ко *й̑и̑и̑*.;

²⁵ У основној служби императивном се „исказује подстицај неке на вршење какве радње. У нормалним условима комуникације императив у предикату захтева обавезно учешће два учесника који значе живо. Један је тај који износи подстицај, а други је тај коме се упућује подстицај“. Притом, „подстицај може бити упућен било на вршење радње било на њен прекид, односно забрану вршења“. Притом, „могуће је саставити нешто већи списак модалних значења која се исказују овим глаголским обликом. У конституисању тих значења поред самог глаголског облика значајну улогу имају и семантика глагола од кога се гради императив, као и контекст у којем се реализује реченица са тим обликом“ (Танасић и др. 2005: 453).

²⁶ Штокавски дијалекатски комплекс одликује се високом фреквентношћу приповедачког императива. У херцеговачко-крајишком дијалекту наративни императив спада у ред високофреквентних јединица (Вуковић 1940: 97; Петровић 1978: 138; Павлица 1984: 412; Драгичевић 1986: 196; Кашић 1995: 347; Вујадиновић 2007: 97; Пецо 2007: 273), а његов изостанак из система облика са претериталном службом карактерише једино говор Барање и околине (Секереш 1980: 167). Знатном присутношћу императива у наративној служби одликују се говори Срема и Баната (Николић 1964: 367; Ивић и др. 1997: 388), потом трстенички говор (Јовић 1968: 208). На читавој територији зетско-сјеничког дијалекта наративни императив је врло жива категорија (Милетић 1940: 561; Барјактаревић 1966: 137; Ћушић 1977: 171; Вељовић 2016: 21–37); нешто ређе је бележен у Мрковићима (Вуловић 1969: 345). У начелу исто важи и за призренско-тимочку зону – на једном делу територије врло је заступљен (Богдановић 1979: 124; Богдановић 1987: 252; Младеновић 2000: 500), док је у појединим говорима нешто мање фреквенције (Ћирић 1983: 105; Марковић 2000: 235).

Дајџи овăмо кăцу иза врăта, *немôјџи* сăмо да нôсите, него кăцу иза врăта *дăјџи*.; *Нăђи* Сôђино сѹкна и пôјас.; *Нôси*, *нôси*, *нôсиџи* свê црно, свѣ, мôдерно сăд.; *Чêкај*. *Чêкај*.; Двê тепсѣје, *дрôбиџи* зêља ако ôђете да јêте.

- (25) И вѹнене чăрапе, пă *ѣѹкни*.; Прл'ăве нôге, пă изѹјеш, кѹћи пă *ѣѹри* нôге.; Јă *кѹкај*, *вѣчи*, *кѹкај*, *вѣчи*.; Ўвек ѹвек, зѣми вѣше се спрêмало, вѣше смо кѹћи, ѹвече нăјглăвна вечêра, по двê трѣ тепсѣје, кѹпус кад се скѹва, прôју *умêси*.; Пă нêсмо мѣ оде, ѣма нêгде пл'êл'и, мѣ нêсмо тê вêнце пл'êл'и да турăмо на вôђе, сăмо слăму тѹриш и изѹтра *оѣѣдни* нêки, кујѣ бѣло. И прê кад сам бѣла невêста ѹзми секѣру и *оѣѣди* у шљѣве, ѣмамо шљѣвњак вêл'ики имăл'и мѣ, и ѹзму секѣре и прêту кобајăги да рôди шљѣва, по ôбичају и *оѣѣдни* двојѣца и као прêту тăмо.; И данăс ѣма и полăзник ѣма и да дôђу, Бôђић, срêћан Бôђић, домаћѣне, *ѣолъôби се*. Нê, код нăс нê жêне, тô сăмо дêца, младѣђи, којѣ нêма мăлу дêцу, *оѣѣди*.; Овăко мăле колăче кă и за дêцу да умêсе, ѣмају дêца да јêду. Домаћѣница *оѣѣдни* и спрêми тô.; Ума жêне које су, *ѣомѹзи* јêдна јêдну, јêдна дрѹгу, кад је калабалăк.; Мăло га овăко *изгъêѣѣи*, *изгъêѣѣи*. Овăј пасѹль вôл'и, *зайђѣи* га дôбро, мêсо тѹри.

1.11. *Радни глаголски ѣридев* у говору Прилужја бележен је у саставу сложених глаголских облика.

1.12. *Трѣѣни глаголски ѣридев* потврђен је у следећим примерима:

- (26) Овăј сѣн, ôн мôра, ôн је *ѣринѹђен* да мôрă, штă ћеш.; Осамнăесте сам *рôђен* тăчно. Јă сам бѣо *мибил'ѣсан* у Приштину, бѣл'и су ме одрêдил'и у Мѣлошево. Тѹ сам *одрêђен* бѣо.; *Пôзван* је бѣо мôј стрѣц, мôга ôца брăт, ôн је бѣо *ѣдзван* да ѣде у вôјску, а мôј ôтац се јăвио, брăте сăд је Мѣтровдан бл'ѣзу, што је бѣло септêмбра мêсеца ил'и октôмбра, *ѣдзвѣѣи* је мôј тăј стрѣц, брăт мôга ôца, да ѣде у вôјску.

1.13. *Глаголски ѣридев садашњѣ* потврђен је само једним примером:

- (27) Тô су га л'ѹди ôднел'и кѹћи, јă *кѹкајући* кро сêло.

1.14. *Глаголски ѣрилог ѣрошли* у грађѣ није забележен.

2. ЗАКЉУЧАК

Спроведена анализа показала је да у говору Прилужја функционише релативно добро очуван систем глаголских облика.

Презент има стабилно место у систему и високофреквентна је јединица и у примарној и у секундарној служби, када се, у околности-ма временске транспозиције, њиме обележавају прошле појединачне и понављане радње. У овој служби презенту су синонимни и конкурентни наративни императив и потенцијал. Показало се да наративни презент поседује стилски потенцијал у односу на перфекат, као експресивно неутралну синтаксему.

Од облика за исказивање будућих радњи у говору Прилуђја забележен је једино футур први, док је футур други у потпуности потиснут презентом. Футуру првом није доступно исказивање прошлих понављаних радњи при временској транспозицији.

У систему претерита најстабилније место има перфекат, који је, као неутрална и универзална синтаксема за обележавање прошлих радњи, најфреквентнији. Аорист није непознат, али је по фреквентности знатно иза перфекта. Притом, уочено је одсуство аориста несвршених глагола. Потенцијал је забележен у индикативној и релативној употреби. Имперфекат није више члан претериталног система овога говора.

Императив и потенцијал у примарној служби користе се за исказивање различитих модалних значења – заповести, молбе, жеље, намере и сл. У секундарној служби императив се употребљава за обележавање прошлих појединачних и понављаних радњи. Наративни потенцијал је специјализован за обележавање искључиво радњи хабитуалног карактера. Обе синтаксеме носиоци су високог стилског потенцијала.

Радни глаголски придев и трпни глаголски придев су очувани. Глаголски прилог садашњи потврђен је једним примером, док глаголског прилога прошлог нема.

Цитирана литература

- БАРЈАКТАРЕВИЋ, Данило. „Новопазарско-сјенички говори“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVI (1966): стр. 1–177.
- [BARJAKTAREVIĆ, Danilo. „Novopazarsko-sjенички говори“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XVI (1966): str. 1–177]
- БАРЈАКТАРЕВИЋ, Данило. „Косовски дијалекатски тип“. *Дијалектолошка истраживања*. Приштина: Јединство, 1977: стр. 10–135.
- [BARJAKTAREVIĆ, Danilo. „Kosovski dijalekatski tip“. *Dijalektološka istraživanja*. Priština: Jedinstvo, 1977: str. 10–135]
- БАРЈАКТАРЕВИЋ, Данило. „Прилог проучавању акценатске системе косовске говорне зоне“. *Дијалектолошка истраживања*. Приштина: Јединство, 1977: стр. 159–180.
- [BARJAKTAREVIĆ, Danilo. „Prilog proučavanju akcenatske sisteme kosovske govorne zone“. *Dijalektološka istraživanja*. Priština: Jedinstvo, 1977: str. 159–180]

- БЕЛИЋ, Александар. „Дијалекти источне и јужне Србије“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. I (1905): стр. I–CXII + 1–715 (са двама картама).
- [BELIĆ, Aleksandar. „Dijalekti istočne i južne Srbije“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. I (1905): str. I–CXII + 1–715 (sa dvema kartama)]
- БЕЛИЋ, Александар. „Предговор *Речнику косовско-метохијског дијалекта* Г. Елезовића“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. IV (1932): стр. V–VII.
- [BELIĆ, Aleksandar. „Predgovor Rečniku kosovsko-metohiskog dijalekta G. Elezovića“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. IV (1932): str. V–VII]
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Говори Бучума и Белог Потока“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXV (1979): стр. I–XIV + карта + 1–178.
- [BOGDANOVIĆ, Nedeljko. „Govori Bučuma i Belog Potoka“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXV (1979): str. I–XIV + karta + 1–178]
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Говор Алексиначког Поморавља“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXIII (1987): стр. 7–302.
- [BOGDANOVIĆ, Nedeljko. „Govor Aleksinačkog Pomoravlja“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXXIII (1987): str. 7–302]
- БОЖОВИЋ, Маринко. *Говор Ибарског Колашина*. Приштина: Институт за српску културу, Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2002.
- [BOŽOVIĆ, Marinko. *Govor Ibarskog Kolašina*. Priština: Institut za srpsku kulturu, Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, 2002]
- БОЖОВИЋ, Маринко. „Инфинитив, аорист и имперфекат у поибарским говорима“. *Зборник Института за српски језик САНУ (посвећено др Драгу Тушићу поводом 75-годишњице животова)*, књ. I (2008): стр. 79–87.
- [BOŽOVIĆ, Marinko. „Infinitiv, aorist i imperfekat u poibarskim govorima“. *Zbornik Instituta za srpski jezik SANU (posvećeno dr Dragu Ćurčiću povodom 75-godišnjice života)*, knj. I (2008): str. 79–87]
- БОШЊАКОВИЋ, Жарко. „Морфолошке особине говора источне Шумадије“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LIX (2012): стр. 1–381.
- [BOŠNJAKOVIĆ, Žarko. „Morfološke osobine govora istočne Šumadije“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. LIX (2012): str. 1–381]
- БУКУМИРИЋ, Милета. „Говори северне Метохије“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. L (2003): стр. 1–356.
- [BUKUMIRIĆ, Mileta. „Govori severne Metohije“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. L (2003): str. 1–356]
- ВЕЉОВИЋ, Бојана. „Употреба императива за означавање прошлих понављаних радњи у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице“. *Исходишта, бр. 2 (Зборник радова са II међународног научног скупа „Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким и/или периферним областима“, одржаног на Филозофском факултету Универзитета у Нишу (16–18. 10. 2015))*, 2016: стр. 21–37.
- [VELJOVIĆ, Bojana. „Upotreba imperativa za označavanje prošlih ponavljanih radnji u govoru Tutina, Novog Pazara i Sjenice“. *Ishodišta, br. 2 (Zbornik radova sa II međunarodnog naučnog skupa „Materijalna i duhovna kultura Srba u multietničkim i/ili perifernim oblastima“, održanog na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu (16–18. 10. 2015))*, 2016: str. 21–37]
- ВЕЉОВИЋ, Бојана. „Синтакса глаголских облика говора Тутина, Новог Пазара и Сјенице“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LXV/1 (2018): стр. 1–476.

- [VELJOVIĆ, Bojana. „Sintaksa glagolskih oblika govora Tutina, Novog Pazara i Sjenice“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. LXV/1 (2018): str. 1–476]
- ВЕЉОВИЋ, Бојана, Радивоје Младеновић. „Временска употреба претериталних облика у говору северношарпланинске жупе Сиринић“. *Јужнословенски филолог* LXXIII, св. 3–4 (2017): стр. 35–60.
- [VELJOVIĆ, Bojana, Radivoje Mladenović. „Vremenska upotreba preteritalnih oblika u govoru severnošarplaninske župe Sirinić“. *Južnoslovenski filolog* LXXIII, sv. 3–4 (2017): str. 35–60]
- ВУЈАДИНОВИЋ, Ненад. *Говор Каменара*. Београд: Научно друштво за неговане и проучавање српског језика, 2007.
- [VUJADINOVIĆ, Nenad. *Govor Kamenaara*. Beograd: Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika, 2007]
- ВУЈОВИЋ, Лука. „Мркковићки дијалекат (с кратким освртом на сусједне говоре)“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVIII (1969): стр. 73–398 (с картом).
- [VUJOVIĆ, Luka. „Mrkovički dijalekat (s kratkim osvrtom na susjedne govore)“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XVIII (1969): str. 73–398 (s kartom)]
- ВУКАДИНОВИЋ, Вилотије. „Говор Црне Траве и Власине“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLII (1996): стр. 1–317.
- [VUKADINOVIĆ, Vilotije. „Govor Crne Trave i Vlasine“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XLII (1996): str. 1–317]
- ВУКИЋЕВИЋ, Милосав. „О акценту у вучитрнском говору данас“. *Огледи из дијалектолошких истраживања*. Приштина: Филолошки факултет у Приштини, 1993: стр. 67–76.
- [VUKIČEVIĆ, Milosav. „O akcentu u vučitrnskom govoru danas“. *Ogledi iz dijalektoloških istraživanja*. Priština: Filološki fakultet u Prištini, 1993: str. 67–76]
- ВУКОВИЋ, Јован. „Говор Пиве и Дробњака“. *Јужнословенски филолог* XVII (1940): стр. 1–113.
- [VUKOVIĆ, Jovan. „Govor Pive i Drobnjaka“. *Južnoslovenski filolog* XVII (1940): str. 1–113]
- ВУКОВИЋ, Јован. *Синтакса глагола*. Сарајево: Завод за издавање уџбеника, 1967.
- [VUKOVIĆ, Jovan. *Sintaksa glagola*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1967]
- ВУШОВИЋ, Данило. „Диалект Источне Херцеговине“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. III (1927): стр. 1–70 (с картом).
- [VUŠOVIĆ, Danilo. „Dialekt Istočne Hercegovine“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. III (1927): str. 1–70 (s kartom)]
- ГРИЦКАТ, Ирена. *О њерфектју без њомоћног глагола у српскохрватском језику, и сродним синтаксичким њојавама*. Београд: Научна књига, 1954.
- [GRICKAT, Irena. *O perfektu bez pomoćnog glagola u srpskohrvatskom jeziku, i srodnim sintaksičkim pojavama*. Beograd: Naučna knjiga, 1954]
- ДЕШИЋ, Милорад. „Западнобосански ијекавски говори“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXI (1976): стр. 1–316 (са 1 + 4 карте).
- [DEŠIĆ, Milorad. „Zapadnobosanski ijekavski govori“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXI (1976): str. 1–316 (sa 1 + 4 karte)]
- ДРАГИЧЕВИЋ, Милан. „Говор личких јекаваца“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXII (1986): стр. 7–241.
- [DRAGIČEVIĆ, Milan. „Govor ličkih jekavaca“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXXII (1986): str. 7–241]
- ЂУКАНОВИЋ, Петар. „Говор Драгачева“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLI (1995): стр. 1–240.

- [ЂUKANOVIĆ, Petar. „Govor Dragačeva“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XLI (1995): str. 1–240]
- ЕЛЕЗОВИЋ, Глиша. „Извештај са дијалектолошког путовања од Вучитрна до Пећи“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. II (1911): стр. 464–473.
- [ELEZOVIĆ, Gliša. „Izveštaj sa dijalektološkog putovanja od Vučitrna do Peći“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. II (1911): str. 464–473]
- ЕЛЕЗОВИЋ, Глиша. „Речник косовско-метохиског дијалекта I“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. IV (1932): стр. 1–477.
- [ELEZOVIĆ, Gliša. „Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta I“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. IV (1932): str. 1–477]
- ИВИЋ, Милка. „О значењу српскохрватског плусквамперфекта“. *Зборник за филологију и лингвистику* XXIII/1 (1980): стр. 93–100.
- [IVIĆ, Milka. „O značenju srpskohrvatskog pluskvamperfekta“. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XXIII/1 (1980): str. 93–100]
- ИВИЋ, Милка. *Лингвистички огледи*. Београд: Библиотека XX век, 1995.
- [IVIĆ, Milka. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1995]
- ИВИЋ, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шипокавско наречје*. Нови Сад: Издавачка радна организација Матике српске, 1985.
- [IVIĆ, Pavle. *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje*. Novi Sad: Izdavačka radna organizacija Matice srpske, 1985]
- ИВИЋ, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевна Зорана Стојановића, 2009.
- [IVIĆ, Pavle. *Srpski dijalekti i njihova klasifikacija*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009]
- ИВИЋ, Павле, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин. „Банатски говори шумедијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLIII (1997): стр. 1–586.
- [IVIĆ, Pavle, Žarko Bošnjaković, Gordana Dragin. „Banatski govori šumadijsko-voždanskog dijalekta. Druga knjiga: morfologija, sintaksa, zaključci, tekstovi“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XLIII (1997): str. 1–586]
- ЈОВАНОВИЋ, Миодраг. *Говор Пашировића*. Подгорица: Универзитет Црне Горе, 2005.
- [JOVANOVIĆ, Miodrag. *Govor Paštrovića*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore, 2005]
- ЈОВИЋ, Душан. „Трстенички говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII (1968): стр. XVI + 1–238 + карта.
- [JOVIĆ, Dušan. „Trstenički govor“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XVII (1968): str. XVI + 1–238 + karta]
- КАШИЋ, Зорка. „Говор Конавала“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLI (1995): стр. 241–396.
- [KAŠIĆ, Zorka. „Govor Konavala“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XLI (1995): str. 241–396]
- МАРКОВИЋ, Јордана. „Говор Заплања“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLVII (2000): стр. 7–307.
- [MARKOVIĆ, Jordana. „Govor Zaplanja“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XLVII (2000): str. 7–307]
- МИЛЕТИЋ, Бранко. „Црмнички говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. IX (1940): стр. 209–663 (с картом).

- [MILETIĆ, Branko. „Српски говор“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. IX (1940): str. 209–663 (s kartom)]
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Косовско-ресавски говори Косова и Метохије унутар косовско-ресавске дијалекатске области“. *Резултати досадашњих и правци будућих истраживања народних говора Косова и Метохије*, 2021: стр. 107–125.
- [MILORADOVIĆ, Sofija. „Kosovsko-resavski govori Kosova i Metohije unutar kosovsko-resavske dijalekatske oblasti“. *Rezultati dosadašnjih i pravci budućih istraživanja narodnih govora Kosova i Metohije*, 2021: str. 107–125]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Футур, потенцијал и императив за прошлост на југозападу Косова и Метохије“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLIII (2000): стр. 363–371.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. „Futur, potencijal i imperativ za prošlost na jugozapadu Kosova i Metohije“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* XLIII (2000): str. 363–371]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Говор шарпланинске жупе Гора“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLVIII (2001): стр. 1–606.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. „Govor šarplaninske župe Gora“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XLVIII (2001): str. 1–606]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Говор јужнокосовског села Гајње*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. *Govor južnokosovskog sela Gatnje*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2013]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје, Бојана Вељовић. „Употреба презента у говору шарпланинске жупе Сиринић“. *Косовско-метохијски зборник* 8 (2017): стр. 155–179.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje, Bojana Veljović. „Upotreba prezenta u govoru šarplaninske župe Sirinić“. *Kosovsko-metohijski zbornik* 8 (2017): str. 155–179]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје, Бранкица Марковић. „Прилог библиографији о српским народним говорима Косова и Метохије“. *Резултати досадашњих и правци будућих истраживања народних говора Косова и Метохије*, 2021: стр. 327–387.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje, Brankica Marković. „Prilog bibliografiji o srpskim narodnim govorima Kosova i Metohije“. *Rezultati dosadašnjih i pravci budućih istraživanja narodnih govora Kosova i Metohije*, 2021: str. 327–387]
- НИКОЛИЋ, Берислав. „Сремски говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XIV (1964): стр. 201–412 + карта
- [NIKOLIĆ, Berislav. „Sremski govor“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XIV (1964): str. 201–412 + karta]
- НИКОЛИЋ, Берислав. „Мачвански говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVI (1966): стр. 179–313 + карта.
- [NIKOLIĆ, Berislav. „Mačvanski govor“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XVI (1966): str. 179–313 + karta]
- НИКОЛИЋ, Берислав. „Колубарски говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVIII (1969): стр. 1–71.
- [NIKOLIĆ, Berislav. „Kolubarski govor“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XVIII (1969): str. 1–71]
- НИКОЛИЋ, Мирослав. „Говор Горобила (код Ужичке Пожеге)“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XIX (1972): стр. 619–746.

- [NIKOLIĆ, Miroslav. „Govor Gorobilja (kod Užičke Požege)“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XIX (1972): str. 619–746]
- НИКОЛИЋ, Мирослав. „Говори србијанског Полимља“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXVII (1991): стр. 1–548.
- [NIKOLIĆ, Miroslav. „Govori srbijanskog Polimlja“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXXVII (1991): str. 1–548]
- ПАВЛИЦА, Драган. „О говору околине Удбине“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXX (1984): стр. 357–424.
- [PAVLICA, Dragan. „O govoru okoline Udbine“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXX (1984): str. 357–424]
- ПАВЛОВИЋ, Радослав. „Облици деклинације и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценте)“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXVIII (1982): стр. 7–61.
- [PAVLOVIĆ, Radoslav. „Oblici deklinacije i konjugacije u govoru područja Rače Kragujevačke (s posebnim osvrtom na akcente)“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXVIII (1982): str. 7–61]
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб. „О говору Броћанаца“. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. 10 (1967): стр. 231–239.
- [PETROVIĆ, Dragoljub. „O govoru Bročana“. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. 10 (1967): str. 231–239]
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб. „Морфолошке особине у говору Врачана“. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књ. XVI/1 (1973): стр. 201–235.
- [PETROVIĆ, Dragoljub. „Morfološke osobine u govoru Vračana“. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. XVI/1 (1973): str. 201–235]
- ПЕЦО, Асим. *Говори источне и централне Херцеговине*. Сарајево: Босанско филолошко друштво, 2007.
- [PECO, Asim. *Govori istočne i centralne Hercegovine*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 2007]
- ПЕЦО, Асим и Бранислав Милановић. „Ресавски говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII (1968): стр. 241–366 + карта.
- [PECO, Asim i Branislav Milanović. „Resavski govor“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XVII (1968): str. 241–366 + karta]
- ПЕШИКАН, Митар. „Староцрногорски средњокатунски и лешански говори“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XV (1965): стр. VIII + 1–294.
- [PEŠIKAN, Mitar. „Starocrnogorski srednjekatunski i lješanski govori“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XV (1965): str. VIII + 1–294]
- ПИЖУРИЦА, Мато. *Говор околине Колашина*. Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 1981.
- [PIŽURICA, Mato. *Govor okoline Kolašina*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 1981]
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. *Списи из синтаксе и семантике*. Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића; Нови Сад: Добра вест, 1990.
- [RADOVANOVIĆ, Milorad. *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Novi Sad: Dobra vest, 1990]
- РАДОВАНОВИЋ, Драгана. „Морфолошке особине говора средње Колубаре“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LIII (2006): стр. 189–374.
- [RADOVANOVIĆ, Dragana. „Morfološke osobine govora srednje Kolubare“. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. LIII (2006): str. 189–374]

- РАКИЋ МИЛОЈКОВИЋ, Софија. „Основе морфолошког система говора Доње Мутнице (код Параћина)“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVII (1990): стр. 75–118.
- [RAKIĆ MILOJKOVIĆ, Sofija. „Osnove morfološkog sistema govora Donje Mutnice (kod Paraćina)“. *Srpski dijalektološki zbornik*, књ. XVII (1990): str. 75–118]
- РЕМЕТИЋ, Слободан. „Говори централне Шумадије“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXXI (1985): стр. XIX + 1–555.
- [REMETIĆ, Slobodan. „Govori centralne Šumadije“. *Srpski dijalektološki zbornik*, књ. XXXI (1985): str. XIX + 1–555]
- РЕМЕТИЋ, Слободан. „Српски призренски говор I (гласови и облици)“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLII (1996): стр. 319–614.
- [REMETIĆ, Slobodan. „Srpski prizrenski govor I (glasovi i oblici)“. *Srpski dijalektološki zbornik*, књ. XLII (1996): str. 319–614]
- СЕКЕРЕШ, Стјепан. „Говор Срба у јужној Барањи“. *Зборник за филологију и лингвистику*, XXIII/2 (1980): стр. 127–188.
- [SEKEREŠ, Stjepan. „Govor Srba u južnoj Baranji“. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXIII/2 (1980): str. 127–188]
- СИМИЋ, Радоје. „Левачки говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XIX (1972): стр. 1–618 + карта.
- [SIMIĆ, Radoje. „Levački govor“. *Srpski dijalektološki zbornik*, књ. XIX (1972): str. 1–618 + karta]
- СТАНКОВИЋ, Станислав. „Дијалекти српског језика на тлу Косова и Метохије (Социolingвистичка скица, ареал и досадашња истраживања)“. *Зборник радова Филозофског факултета*, XXXII (12), свеска Б: Филолошки одсек (2002): стр. 251–259.
- [STANKOVIĆ, Stanislav. „Dijalekti srpskog jezika na tlu Kosova i Metohije (Sociolingvistička skica, areal i dosadašnja istraživanja)“. *Zbornik radova Filološkog fakulteta*, XXXII (12), sveska B: Filološki odsek (2002): str. 251–259]
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир Поповић. *Грамаџика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.
- [STANOJČIĆ, Živojin, Ljubomir Popović. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005]
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. „Источноцрногорски дијалекат“. *Јужнословенски филолог XIII (1933–1934)*: стр. 1–128 + карта.
- [STEVANOVIĆ, Mihailo. „Istočnocnogorski dijalekat“. *Južnoslovenski filolog XIII (1933–1934)*: str. 1–128 + karta]
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. „Ђаковачки говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XI (1950): стр. IV + 1–152.
- [STEVANOVIĆ, Mihailo. „Đakovački govor“. *Srpski dijalektološki zbornik*, књ. XI (1950): str. IV + 1–152]
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научна књига, 1986.
- [STEVANOVIĆ, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik II*. Beograd: Naučna knjiga, 1986]
- СТИЈОВИЋ, Рада. „Говор Горњих Васојевића“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LIV (2007): стр. 1–321.
- [STIJOVIĆ, Rada. „Govor Gornjih Vasojevića“. *Srpski dijalektološki zbornik*, књ. LIV (2007): str. 1–321]

- СТИЛОВИЋ, Рада. „О једном типу редукованог инфинитива у неким зетско-сјеничким говорима с освртом на стање у бугарском и македонском језику“. *Јужнословенски филолог* LXIII (2007): стр. 199–206.
- [STILOVIĆ, Rada. „O jednom tipu redukovanog infinitiva u nekim zetsko-sjениčkim govorima s osvrtom na stanje u bugarskom i makedonskom jeziku“. *Južnoslovenski filolog* LXIII (2007): str. 199–206]
- СТИЛОВИЋ, Рада. „Прилог познавању употребе инфинитива у данашњем говору Васојевића“. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* L (2007): стр. 875–885.
- [STILOVIĆ, Rada. „Prilog poznavanju upotrebe infinitiva u današnjem govoru Vasojevića“. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* L (2007): str. 875–885]
- ТАНАСИЋ, Срето. *Презент у савременом српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1996.
- [TANAŠIĆ, Sreto. *Prezent u savremenom srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 1996]
- ТАНАСИЋ, Срето, Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика: њерсића реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2005.
- [TANAŠIĆ, Sreto, Predrag Piper, Ivana Anтонић, Vladislava Ružić, Ljudmila Popović, Branko Tošović. *Sintaksa savremenog srpskog jezika: prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2005]
- ЋИРИЋ, Љубисав. „Говор Лужнице“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXIX (1983): стр. 7–190.
- [ĆIRIĆ, Ljubisav. „Govor Lužnice“. *Srpski dijalektološki zbornik*, књ. XXIX (1983): str. 7–190]
- ЋИРИЋ, Љубисав. „Говори Понишавља“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XLVI (1999): стр. 7–262.
- [ĆIRIĆ, Ljubisav. „Govori Ponišavlja“. *Srpski dijalektološki zbornik*, књ. XLVI (1999): str. 7–262]
- ЋУПИЋ, Драго. „Говор Бјелопавлића“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXIII (1977): стр. IX + 1–226 (са картом).
- [ĆUPIĆ, Drago. „Govor Bjelopavlića“. *Srpski dijalektološki zbornik*, књ. XXIII (1977): str. IX + 1–226 (sa kartom)]
- ЋУПИЋ, Драго. „Преглед главнијих особина говора Зете“. *Јужнословенски филолог* XXXIII (1977): стр. 265–284.
- [ĆUPIĆ, Drago. „Pregled glavnijih osobina govora Zete“. *Južnoslovenski filolog* XXXIII (1977): str. 265–284]
- ЧИРГИЋ, Аднан. *Говор њодгоричких муслимана (синхрона и дијакрона њерсићкива)*. Цетиње: Институт за црногорски језик и језикословље „Војислав П. Никчевић“, 2007.
- [ČIRGIĆ, Adnan. *Govor podgoričkih muslimana (sinhrona i dijahrona perspektiva)*. Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, 2007]

Бояна М. Вельович Попович
Крагуевацкиј универзитет
Факултет филологије и искуства
Кафедра србског језика

СИСТЕМА ГЛАГОЛОВ РЕЧИ ПРИЛУЖЬЯ БЛИЗ ВУЧИТРНА

Резюме

В работе проводится анализ форм глаголов в речи села Прилужье близ Вучитрна. Утверждается инвентарь синтаксем и синтаксическо-семантические условия их употребления, а также стилистические эффекты, осуществляющиеся некоторыми единицами в сфере употребления. Оказывается, что в речи Прилужья достаточно сохраненная и устойчивая система глагольных форм.

У настоящего и будущего независимого времен устойчивое место в системе этой речи, пока будущее зависимое время исчезло из употребления. Кроме основного употребления, когда им обозначается действие, совпадающее с моментом речи, настоящее время употребляется и для обозначения прошедших и будущих действий. Будущее независимое время употребляется только для обозначения будущих действий и подтверждение переставки времени у него не замечается.

Систему действительных причастий прошедшего времени составляют перфект, принадлежащий к высокоупотребляемым формам, а также аорист и плюсквамперфект, которые относительно реже употребляются. В исследуемом корпусе не подтверждается употребление имперфекта, поэтому подразумевается, что эта форма глагола исчезла в этой части сербской этнолингвистической территории.

Модальные формы глаголов – повелительное и сострадательное наклонения – очень частотные в этой речи и, кроме в основной функции наклонения, употребляются и как формы переставки действий. Повторяющиеся действия прошедшего времени могут обозначаться и повествовательными формами повелительного и сострадательного наклонений (и в этой форме они синонимичны с повествовательным настоящим временем), в то время как неповторяющиеся действия прошедшего времени выражаются исключительно формами повествовательного повелительного наклонения.

Деепричастие настоящего времени замечено в нескольких примерах, пока деепричастий прошедшего времени в этой речи нет. Действительные причастия употребляются в составе сложных форм глаголов и их место в системе устойчиво, в то время как сострадательные причастия менее частотны.

Ключевые слова: Прилужье, диалектология, диалектный синтаксис, формы глаголов.

Bojana M. Veljović Popović
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
Department of the Serbian Language

VERBAL SYSTEM OF THE PRILUŽJE DIALECT IN VUČITRN

S u m m a r y

The paper analyzes the use of verb forms in the speech of the village of Prilužje near Vučitrn. The inventory of syntactic units and their syntactico-semantic conditions of use is determined, as well as the stylistic effects that individual units achieve on the functional level. It has been shown that the Prilužje dialect has a relatively preserved and stable system of verb forms.

Present and future tense have a stable position in the system of this dialect, while the future II tense has become obsolete. In addition to its primary function of indicating actions that belong to the present, the present tense is also used in its secondary function to denote past and future actions. Future I is used exclusively to indicate future actions, and there are no confirmations of its temporal transposition.

The system of past tenses consists of the perfect tense, which belongs to a group of high-frequency units, and aorist and past perfect, which are comparatively more rarely used. There is no evidence of the use of imperfect in the recorded data, which implies that this verb form has been eliminated in this part of the Serbian ethnolinguistic territory.

Modal verb forms – imperative and potential – are frequent in this idiom and are used as temporally transposed units in addition to their primary modal function. Past repeated actions can also be marked with narrative potential and imperative (in this function, their synonym is narrative present), while past individual actions are expressed exclusively by narrative imperative.

The present participle is noted in some examples, while there is no past participle in this dialect. The active participle is used in the composition of complex verb forms, and its position in the system is stable, while the passive participle has a lower frequency.

Keywords: Prilužje, dialectology, dialectal syntax, verb forms.

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 151–170

UDK: 811.163.41'282.2

811.163.41'367.625.44

COBISS.SR-ID: 131922441

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302151T>

Примљено: 15. маја 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Татјана Г. Трајковић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

РАДНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ М. Р. ЈД. У ГОВОРИМА КОСОВСКОГ ПОМОРАВЉА**

У раду се даје преглед стања радног глаголског придева мушког рода једине у говорима на подручју Косовског Поморавља. Српски говори на југу Србије припадају призренско-јужноморавском дијалекту, али се у неким цртама међусобно разликују. Те разлике могу бити изражене као блаже или оштрије изнијансираности. Једно од таквих дијалекатских обележја јесте облик радног глаголског придева м. р. јд. Анализом су обухваћени говори Косовског Поморавља, али и говори из окружења како би се утврдили веза и континуитет развоја и територијалног пружања ове категорије. Будући да се форма радног глаголског придева м. р. јд. реализује у зависности од рефлекса финалног *л*, паралелно су праћене и друге врсте речи са *-л* или његовим другачијим рефлексима. Сумирани резултати истраживања представљени су у табели и на карти.

Кључне речи: српски језик, призренско-јужноморавски дијалекат, Косовско Поморавље, радни глаголски придев мушког рода једине.

1. УВОД

Говори Косовског Поморавља припадају североисточном појасу јужног дела призренско-јужноморавског дијалекта (Ивић 2009: 176–180), што подразумева низ типичних јужноморавских одлика, али и специфич-

---

* tatjana.trajkovic@filfak.ni.ac.rs

** Рад је настао у оквиру Стратешког пројекта САНУ „Историја и културно наслеђе српског народа на Косову и Метохији“ (ИНСКИМ), ЕБ 02-2021.

Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-47/2023-01/ 200165).

ности говора саме области, по којима се може повезати са географски блиским источнијим, јужнијим или западнијим говорима овог дијалекта.

Радни глаголски придев мушког рода једнине важна је дијалекатска црта призренско-јужноморавских говора, али по којој се и они сами међусобно разликују, нарочито они који се простиру јужније. Главна особеност јужноморавских говора јесте да у овој партиципској форми имају *-(j)a*.

За историју настанка облика радног глаголског придева мушког рода једнине са *-л > -а* од велике је важности новобрдски *Рударски законик*, на шта упућује М. Павловић (1970: 27). С тим у вези значајно је истраживање А. Ломе и Ж. Степановића (2021), који су анализом *Рударског законика десјоѿна Сѿефана Лазаревића* подробно испитали две језичке црте: развој екавског рефлекса јата и прелазак *-л* у *-а*. Бројни примери из *Рударског законика* потврђују да је *-л* давало *-а*, мада има неколико рударских термина позајмљених из немачког језика у којима је *-л > -о*. То указује на закључак да је битна одлика новобрдског говора на почетку 15. века управо *-а* настало од *-л*.

Прилично стабилно стање у вези са реализацијом финалног *л* код овог глаголског облика показује призренски говор (РЕМЕТИЋ 1996: 419–422), у којем је радни глаголски придев м. р. јд. на *-ја* код глагола са инфинитивном основом на вокал, а код осталих само *-а* (*забија, биднаја, живеја; завука, доша, река*). Рефлекс *-а* јавља се и код именица, придева, прилога (*деја, Ранѿеја, беа, дибјеја*), с тим да се код ових речи спорадично може чути и *-л* (*бел, дебел, жал*). Ова ситуација поклапа се са говором Ораховца (РЕМЕТИЋ 1996: 422). Овакав статус *-л* одваја призренски и ораховачки говор од јужнијих, сретчког и сиринићког говора. С друге стране, по заступљеним облицима радног гл. пр. м. р. јд., призренском говору блиски су говори Косовског Поморавља, као и говори централног Косова и дела јужног Косова (Младеновић 2021: 90). Разлика постоји у непотпуној доследности употребе *-а* код сугласничке основе, што ће се видети у тексту ниже. На основу досадашњих истраживања и запажања Р. Младеновић (2021: 90) закључује да се према радном глаголском придеву м. р. јд. уочавају две групе призренско-јужноморавских говора на Косову и Метохији: 1. говори Метохијске котлине и једног дела јужног Косова, где је наставак *-а* доследан код глагола прве Белићеве врсте, а *-ја* код осталих глагола и 2. говори једног дела јужног Косова, централног Косова и Косовског Поморавља, где се код глагола прве Белићеве врсте *-а* и *-ја* срећу факултативно. На основу новијих истраживања говора Косовског Поморавља рекло би се да је овде уједначенија употреба *-а* код глагола прве врсте, док је факултативност мање изражена.

У фокусу ове анализе налазе се говори Косовског Поморавља, те ће се најпре показати потврде облика *-(j)a* форми забележене на овом

подручју, а пратећи његове мање области: новобрдску, косовскокаменичку, гњиланску и витинску.

Обухватањем наведених категорија као и ширим сагледавањем стања на просторном плану, покушаћу да дам јаснију слику простирања свих заступљених облика радног гл. пр. м. р. јд., што ће бити представљено у табели и на карти.

2. АНАЛИЗА

2.1. Најпре ће бити наведени примери забележени у говору новобрдског краја, којим су обухваћена места: Ново Брдо (НБ), Јасеновик (Ј), Трнићевце (Тћ), Извор (И),¹ Сврачак (Св), Прековце (П), Зебинце (Зб).²

2.1.1. Радни глаголски придев м. р. јд. у новобрдском говору:

осми разред сам *бија* НБ, што сам ја *иолажја* НБ, ја сам се *умија* НБ, такој сам *чуја* НБ, ујко ми *даја* НБ, карабитну лампу сам *имаја* НБ, ја сам ги *коија* НБ, *долазија* народ туј НБ, више нисам ни *улазија* НБ; *умривеја* се од страј НБ, још један је *бија* Ј, пчеле *имаја* деда Раде Ј, куј *имаја*, *даваја*, куј *немаја*, не *даваја* Ј; *бија* сабор у Бостане Т, *убија* га Т; л^нѐб што *остаја* Т, че́зе што *возија* Ј; увек је *имаја* Т, што се *отселија* Т, подварак о тој се *правија* Т, што те *подлазија* Т, син ми *пуштија* пилића Т, *уплашија* се Т; кад^т сам *бија* ја И, од детета *узеја* И, *имаја* сам каплари И, кој *чуваја* И, он је *вришија* И, чим си се *насловија* И, војску *служија* И, доста *живеја* И; оцак *бија* Св, *јеа*, не *јеа* Св, Дејан што *иогинуја* Св, *стиануја* на столицу Св, *казаја* да идем Св, боље да *узеја* мене Св, *умреја* ми један зет Св, што *даја* бог Св, ја сам *имаја* Св, није се *носија* дар Св, кад сам се ја *женуја* Св, сина што ми *изгубија* Св, *качија* се Св; мој син нешто *донеа* П, е после кад *дођуваја* П, *набраја* седам кила П, *узеја* ми млинче П, све на снашку *даја* П, куј *коија* П, лепо сам ве *ишија* П, па *правија* неки И, *исилаиуја* на снашку П, ја сам *иалија* свећу П, кој *вришија* П, ја сам *завравија* П, не га је лако *зарадија* П, у инострансто *радија* П, туј сам се *родија* П; данас *бија* свети Зб, што гу бог *даја* Зб, куј *имаја* Зб, куј *немаја* Зб, сок *немаја* Зб, што га бок *иокрасија* Зб, он *иурија* воду Зб, *видеја* башча Зб, куј те *волеја* Зб;

нон-стоп сам *иша* НБ; *доша* Бадњи вечер Т он *изаша* Т, *побега* Т; *иша* четири године И, де си теа си *иша* И, *иша* сам ја И, *иша* теј народ И, *оишиша* мој отац тамо И, кад сам ја *оишиша* И; што *река* бог Св; са трактор сам *доша* П, па сам *доша* П, ако *наша* политанку негде П, *наша* гу П,

¹ Део грађе из Извора преузет је из радова Н. Богдановића и В. Вукадиновића *Једна језичка паралела (Грачаница – Извор)* (Богдановић, Вукадиновић 1991).

² Редослед наведених села дат је према географском распореду од севера према југу новобрдског краја, што ће бити примењено и код косовскокаменичке, гњиланске и витинске области.

данас *оџиша* овај П, не *мога* да донесе П, *река* си да китиш стојар П, овде сам *одраса* П, *оџиша* там по р^еку Зб; не *мога* да раб^оти Зб, *река* на д^евера_ми Зб.

2.1.2. У косовскокаменичком крају потврђени су облици радног глаголског придева на *-ја* осим код глагола прве Белићеве врсте где је углавном *-а*, сем ретких потврда са *-ја*. Косовскокаменичка места су следећа: Ораовица (О), Ваганеш (Вг), Ајновце (Ај), Царевце (Ц), Гризиме (Гз), Босце (Бц), Мочаре (М), Кололеч (К), Косовска Каменица (КК), Доња Шипашница (ДШ), Божевце (Бж), Доморовце (Д), Кормињане (Кр), Ранилуг (Р).³

умреја Ор, *узеја* гу Ор; кад је д^еда *бија* жив Вг, б^анице *јеа* Вг, н^есам *веруваја* Вг, клаш^нен кап^ут *имаја* Вг, он је *џричаја* Вг, т^и си *мислеја* Вг; *носија* сам оп^анци на н^оге Вг; он *видеја* Вг, *умреја* Ај, он *млеја* Ај, не *теја* Ај *бегја* Ај; мој с^ин *бија* ж^ут овако Ц, б^рат ми *џогинуја* Ц, о^тац ми *умреја* Ц, д^аја ни ма^с Ц, пасу^л што се *раћаја*, *изградја* се п^ут Ц; д^еда *донеја* ше^ћер М, *вараја* ме м^но^го М, у^век је *дођуваја* М, *немаја* у тој вр^еме овај М, тој с^ин *џраћаја* М, н^еје *газија* д^еда М, он је *долазија* М, д^еда се *оженја* М, т^атко *џогодија* гоч^еви М, овај по се *расџушија* М, не *џеја* да пр^има з^ета М; з^ор је *бија* К, *џогинуја* ми св^екар К, м^уж гу *умреја* К, к^уј те *гледаја* К, лека^р *немаја* К, *џадаја* град К, пре се *месја* јеч^мен л^еба К, одел^ењце *наџравија* К, ма^с се *џоџија* у кот^ел К, т^уј *седеја* К; Американац *узеја* а^џтомат КК; н^ики што *умреја* ДШ, п^омоћ што је *даваја* ДШ; т^и си *бија* ма^л Д, *довеја* ми га ов^еј Д, *сабраја* б^иволи Д, Лаза ми се *зваја* т^атко Д, *немаја* та^њир Д, *оџкараја* Д, он *зарадија* Д, он гу *џравија* раб^оту Д, *фалија* се је Д, н^еси *видеја* т^уј на^шу н^ош^њу Д; к^мет *бија* Кр, *јануја* ко^ња Кр, стар^еј се *џоџуваја* Кр, *узеја* си ми свој^ину Кр, од^ма ми *умреја* Кр, тај кра^љ што *бегја* Кр, н^и си *имаја* б^олес Кр, л^еб што си *немаја* Кр, *осџаљаја* ми д^евер св^е Кр, Б^ог си га *чуваја* Кр, не *даваја* да га га^зи св^ак Кр, н^е ни *бранија* Кр, он га *закачија* Кр, *осџавија* ме Кр, н^е ме *џушија* т^атко Кр; у Л^есковац је *бија* Р, он ти *џринеја* Р, *џрикануја* те

³ Део грађе из косовскокаменичког краја преузет је из рада Љ. Ћирића *Две фонетске џојаве у говору новобрдске Криве Реке на Косову* (Ћирић 2003). Места која су обрађена у поменутом раду, Ораовица, Ваганеш, Ајновце и Гризиме, према Закону Републике Србије административно припадају општини Косовска Каменица. Код Атанасија Урошевића налазимо термин *Новобрдска Крива Река*, јер је Ново Брдо некада представљало привредни и административни центар области чије је народно име Крива Река (Урошевић 1950). У оквиру ове области Урошевић је навео бројна села која данас административно припадају другим општинама, односно Косовској Каменици или Гњилану. Према С. Којићу (2022), савременом аутору бројних монографија о подручју Косовског Поморавља, новобрдској околини припадају места: Ново Брдо, Власе, Бостане, Зебинце, Извор, Јасеновик, Клобукар, Манишинце, Прековце, Трнићевце, што се поклапа са разврставањем грађе у овом раду.

Р, *зайочеја* си Р, такој се је *викаја* Р, поп неје *давја* Р, што си се *обањаја* Р, татко ми је *куија* ветрењачу Р, сир се *йравија* Р, од клајса *йрошија* Р, главѣчки *йрчаја* Р, *видеја* си можда Р, талике године *седеја* Р;

пребеза Ор, краљ *побеза* Вг, не *мога* Ај, н'еје *река* Гз; *иша* је Ц; ка је *доша* Ц; у војску тад *иша* К, оној што *исека* доле К, трактор не *мога* да повуче К; *доша* један трговац Кр, на мараму неси *доша* Кр, не ли те срам што си *доша* Кр, па *доша* Кр, и *река* Кр, шеста година не *доша* Кр, кад си *йораса* у Кормињане Кр, за Приштину *ојиша* докуменат Кр, ако си *наиша* Р, он се *иека* и у тепсију Р, мене ми *река* Тањин деда Р тој ми *река* поп Р, цер већином се *сека* Р.

Поред облика са сугласничком основом који имају наставак *-а* забележене су и потврде на *-ја*, али се оне ређе срећу:

кад ми син *ишија* у армију М, *дошија* на осуство, донеја не *могеја* да буде слатак М, кад *рекја* К.

2.1.3. У гњиланском крају је радни глаголски придев м. р. јд. такође на *-ја*, док су глаголи прве Белићеве врсте углавном на *-а*, мада се срећу и потврде на *-аја* или *-ја*. Места у гњиланском крају: Стража (С), Кусце (Кц), Гњилане (Гњ), Церница (Цр), Будрига (Б), Пасјане (Пс), Партеш (Пш), Жегра (Ж).

ја кат сам *бија* млад Гњ, кад сам *сиоменуја* црепуљу Гњ, *донесуваја* сас кола Гњ, ти си *узјеја* поголемо парче Гњ, *имаја* је један Гњ, *гледјаја* сам га Гњ, *коијаја* там Гњ, *йознаваја* сам га Гњ, *газија* га Гњ, татко ми *радија* Гњ, каначики *йравија* од њега Гњ; ал'и *бија* по поштѣн Пс, напред, сиромашан *бија* Пс, по *бија* у слогу Пс, сељак си *бија* Пс, он *бија* у ратови много Пс, *разговараја* Пс, он *бија* у ратови много Пс, лафија се с њи Пс; *бија* ћорав Ж, толике године свети Илија *бија* Ж, деда *умреја* Ж, *дођуваја* кад је овако слава Ж, робуваја там Ж, све сурутку *ијија* Ж, кум се узимаја Ж, кој е *узјеја* од мене Ж, у Печ *завршија* вишу Ж, кој се *надаја* за овој Ж, *осијаја* жив Ж, *йродаја* имање његово Ж, кад ми *казаја* син Ж, *йомагаја* талика капела да се направи Ж, он *чуја* има Ж, он *йражија* опет Ж, *фаијија* цвеће Ж; *бија* је добар Кц, и он си је *имаја* Кц, *йисаја* ни је Кц, *радија* с нас Кц;

отуда за Гилане *иша* Пс, он *йоша* за Гилане Пс, кад *йоша* за Гилане Пс, али ја сам *зайека* такој Пс, тој сам ја *зайека* тој Пс; деверичић што је *ојишиа* Ж, *иша* а терен Ж, он *доша* да купи Ж, крв доста *исиека* Ж, ја сам *навика* са сурутку Ж, кад *иша* у војску Гњ, док је *ојишиа* у ЈНА Гњ, сваки би *иша* Гњ, он је *иша* Кс, кад је *доша* Кс, *навика* сам се Кц, *река* му је Кс.

Иако ређе, чује се и: *ишија* сам Гњ, *ојишија* сам Гњ, *ојишија* код њи Гњ, кад сам *дошија* Гњ, *зација* кућу Б, *йошија* сам с њи Б, *дошија* с нас Пш, *рекја* Ж.

Као и: с прстен је *дошаја* Гњ; *шија* код побратима Пш, *дошаја* код мене Б, такој *шија* Б, *дошаја* тад Пс, сам *шија* Ж.

2.1.4. У витинском крају забележени су примери из следећих места: Клокот (Кл) Могила (Мг), Врбовац (Врб), Витина (Вт), Бинач (Бч).⁴

на́род *бија* тэд Кл; све́кар ме *йошигуваја* Кл; *йија* млого́ Кл; одéло *узéа* Кл; *имаа* своу ч'эту Кл; и се *муч'ија* Кл; *зайришија* ми Кл; што ме *жал'ија* Кл; судија *радија* Кл; *йиigl'ија* муку Кл; он гу *усироија* Кл; *бија* сам до́бар док сам пија Мг; не́је *умреја* у њега Мг, му́ж кад ми *умреја* Мг, не́је *имаја* Шо́п Мг, он *мењаа* Мг, он не *носија* Мг, *удавија* се Мг; *узéа* дру́гу Врб, и он *умреја* Врб, он ми *даја* Врб, *имаа* до шездес године Врб, пре се *даваја* да́р Врб, он се *оженија* Врб, *осиавија* гу му́ж Врб; војник кад *бија* Вт, Йвица ни *донéја* с ко́ла Вт, *изéја* те вра́г Вт, *чуја* гу Вт, такој *осија* обич'ај Вт, туј *сиаваја* и *йазија* Вт, *найунија* гу Вт, не́је *радија* Вт, тэд се *носија* ба́дњак Вт, што *радија* у Општину Вт, *видéја* гу Вт, он гу *фрија* Вт; а́ко сџм *бија* Бч, *довéја* га Бч, пу́шку *однеа* Бч; *клја* ги Бч, *осија* жив Бч, те́а сам да *бегам* Бч; *докараа* ги Бч, па сам гу *држаа* Бч, кју́ *имаа* зéмњу Бч, *йродаа* ли је Бч, *зваја* сам Бч, *изуч'ија* до́бро Бч; *зайослија* се Бч, сџм се *йреладија* Бч, *радија* сам Бч, *врашија* се Бч, *оженија* се Бч; си *йосиуија* лју́цки Бч; *йерја* ги Бч, ја́ сам *радија* Бч, *видéја* сџм Бч, *седéја* см Бч;

матич'ар *доша* Кл; теч'ај *изаша* Кл; он *наиша* Кл; му́ч'но *йораса* Кл; *иша* док је бија жив Вт; кад *ошиша* Вт; замáло си ми *йобéга* Вт; *река* му Вт; у кафáну *ул'éга* Бч, *река* са му Бч, кад сам *иша* Бч, кат сам *доша* Бч, ја́ сам *йоша* Бч, ја́ сам *изаша* Бч; у онуј цр'пу́љу се *йéка* л'эб Бч;

код њега сам *ошиша* Бч, *диза* руку Бч;

он гу *вукја* Кл; *избегја* у партизани Кл; *шија* Вт.

2.2. Судбина л на крају слога у осталим врстама речи може се размотрити заједно са судбином -л у радном глаголском придеву мушког рода једине. У косовскопоморавским говорима забележено је следеће стање.

2.2.1. У новобрдском крају:

имаја вéлики *коша* П, ста́виш *коша* П, кад до́ђе свети *Ранђа* ле́ћањ 3б;

мáло *йéиe* Ј; *йéиe* оцéјан П;

напράви се ц'éђ од *йéиo* П, она́ј *йéиo* до́ле П;

⁴ Део грађе из Бинача и Клокота преузет је из радова С. Станковића *Из говора села Клокот у Горњој Морави (Лингвогеографска скица и дијалекатска грађа)* (Станковић 2009), *Из говора села Бинач у Горњој Морави* (Станковић 2010а) и *О дијалектолошкој екскурзији у вишинском крају у Горњој Морави (Извештај, најомене о говору, дијалекатски шексџови)* (Станковић 2010б).

цел ноћ јуче НБ, *цел* ноћ останев Зб.

2.2.2. У косовскокаменичком крају:

ста̀ви *йе̑йел* КК; *ко̑йал* голѐм Кч, у *ко̑й̑л* Кч, Свети *Ра̑нђел* Д, Рл;
пѣпе Ор; узмеш *йе̑йе* Бж; просѣје се тој *йе̑йе* Бж;
цел јесен Кч, *цел* ноћ Кч, ти си бија *ма̑л* Д;
оздо̑л Д.

2.2.3. У гњиланском крају:

Свети *Ра̑нђел* Гњ, малѐцак је *йе̑й̑л* Гњ, *йе̑й̑л* малѐцак је Гњ, мој четвр̑ти *де̑л* Ж;
свети *Ра̑нђија* Ж, *йе̑йе̑ја* Гњ;
йе̑йе Пс, Гњ;
по *цел* ноћ Гњ, се̑димо *цел* ноћ Гњ, *цел* дѐн Гњ.

2.2.4. У витинском крају:

ова̀мо више Ви̑тину свети *Ра̑нђија* Ж, че̑кеј свети *Ра̑нђија* је цр̑ква Ж, отсе̑јемо *йе̑йе̑ја* Вт, сва̀ку пре̑ђу усол̑'имо у *йе̑йе̑ја* Вт,
напра̀имо *ко̑йа* кач'ама̑к Кл;
истре̑семо та̑ј *йе̑йе̑ј* Вт;
на она̑ј *ас̑й̑л* Бч; да ч'увам мо̑ј *де̑л* Бч;
ћ̑ и̑ш *го̑л* Вт;
ко̑јо̑ је *одоздо̑л* Вт.

2.3. Након прегледа присутних облика радног гл. придева м. р. јд. и статуса -л код именица, придева и прилога, стање у косовскопоморавским говорима би се могло сумирати.

2.3.1. Радни гл. пр. м. р. јд. готово је уједначен на целом простору Косовског Поморавља на тај начин што је заступљен наставак -ја (*имаја*), као и преовлађујуће -а код глагола прве Белићеве врсте: *иша*, уз ређе потврде са -ја и -аја за ову групу глагола (*дошаја*, *ишја*).

2.3.2. Реализација -л код других врста речи показује да оно и овде такође добија рефлекс -а као и код радног глаголског придева (*йе̑йе̑ја*, *ко̑йа*), али уз ређе случајеве чувања (*цел*).

2.4. У тексту који следи биће дат преглед облика радног гл. придева м. р. јд. у суседним говорима с циљем да се пропрати стање у читавом окружењу како би се можда могло доћи до комплетнијих закључака. Тако су обрађени подаци за следеће говоре: на истоку – прешевски (Трајковић 2016), бујановачки (на основу података из Трајковић 2020), врањски (на основу података из Белић 1905; Станковић 2018; Трајковић, Михајловић 2020); нешто даље источно – пчињски (Јуришић 2009); нешто даље југоисточно – кумановски (Видоески 1962); на југу – скоп-

скоцрногорски (на основу података из Бошњаковић, Станковић 2008; Станковић, Бошњаковић 2015); на југозападу – говори Летнице (Ђуровић 2000) и Гатња (Младеновић 2013) и нешто даље југозападно: сиринићки (Младеновић 2019), призренски (Реметић 1996), подримски (на основу података из Младеновић 2010) и горански (Младеновић 2001); на северо-западу – говори Јањева (Павловић 1970), Грачанице (на основу података из Богдановић, Вукадиновић 1991), Угљара (Јашовић 2010).

2.4.1. У прешевском говору финално *л* у радном глаголском придеву м. р. јд. има рефлекс *-ја*:

даја, седнаја, њојија, имаја, шејија, ударја;
зашијекја, ишија, нашија, њошија, рејкја, сијејкја, могја/могаја итд.

Код осталих врста речи *-л* се чува: *дол, жал, забел, њејел; врел, дебел, кисел; оздол, одоздол*.

2.4.2. У бујановачком говору стање у вези са финалним *л* исто је као и у прешевском, што се може потврдити примерима из објављених транскрипција датих уз опис вокалског система овог говора (Трајковић 2020: 711–713), као и на основу друге личне необјављене грађе:

њогледнаја, рекнаја, имаја, бегденисаја, бија, возија, кујија, шејија;
ишија, њошија, рејкја и сл.

Финално *л* се чува у осталим врстама речи: *њејел, њејел; бел, дебел, цел; одоздол*.

Треба напоменути да се у бујановачком и прешевском говору не јављају облици типа *ишија*, а ни форме на *-еја* (*њрошеја, дошеја*), какви се могу јавити у Горњој Пчињи и у кумановском говору (Трајковић 2016: 279; Јуришић 2009: 223; Видоески 1962: 212).

2.4.3. На основу истраживања која се тичу врањског говора (Белић 1905; Станковић 2018; Трајковић, Михајловић 2020) може се закључити да је и у том говору стање у вези са радним глаголским придевом м. р. јд. истоветно ономе у суседним, бујановачком и прешевском:

даја, ијија, чуја, имаја, немаја, огладнеја, видеја;
могаја, њобегја, обукја, дошија, зашија, њошија, њрошија.

Стање код именица и придева такође потврђује форме као у прешевском и бујановачком: *њејел, њејел; забел, бел, гол, дел*.

2.4.4. У горњопчињском говору *-л* у радном глаголском придеву доследно даје *-ја*, а изван тога остаје (Јуришић 2009: 97–98). М. Јуришић наводи да се у облицима од глагола прве Белићеве врсте запажају двојаке форме: тип *ишија* у западном делу горњопчињског говора и тип *ишија*, *ишија* у источном делу овог говора (Јуришић 2009: 223). Важно запажање односи се на најисточније пружање рефлекса *-ја* у радном глаголском придеву. М. Јуришић наводи пчињско село Црна Река, за које постоје тврдње

постојања наставка *-ал* у радном глаголском придеву м. р. (Јуришић 2009: 221, фуснота 126).

Потврде у горњопчињском говору:

даја, рекнаја, смејаја, сјаја, умреја, одија, видеја, седеја;

дошја, ушја, ошшја, ишја, могја; нашја, ишја, дошја, пошја;

М. Јуришић наводи да на основу два забележена примера: *ошшја, прошја*, не може доносити шире закључке о заступљености такве форме у горњопчињском говору (Јуришић 2009: 224).

Код осталих врста речи *-л* се чува: *дел, забел, кошл, ијел, сол, бел, гол, мил, цел, оздол* итд.

2.4.5. Радни гл. пр. м. р. јд. у кумановском говору има образовања на *-л* и на *-ја*. Форме на *-ја* срећу се на југу до линије: Студена Бара–Пчиња–Орашац–Коњу–Шопско Рударе–Талашманце, а према истоку и кратовском и кривоаланачком говору пружа се до линије: Талашманце–Опила–Одрено–Длбочица–Метежево, те је у северним паланачким говорима сасвим обично *-ја*. На западу према скопском говору овакви облици се протежу до Агиног Села и Студене Баре (Видоески 1962: 211).

Потврде у кумановском говору:

смеја, викаја, гледаја, даваја, врашја се, видеја;

исјекја, рјекја, сјекја, лјгја, дошја, нашја, пошја; као и: *дошја, прошја*. У источном козјачком делу бележи се и: *дошја, ишја, пошја, зашја*.

Финално *л* код именица, придева, прилога у кумановском говору реализује се без измене: *ијел, забел, бивол, бел, дебел, вјел, кјел, оздол*.

2.4.6. У скопскоцрногорском говору (в. Бошњаковић, Станковић 2008; Станковић, Бошњаковић 2015) забележени су облици радног глаголског придева м. р. јд. у којима се чува *-л*:

имал, ирјаил, ошш^ал, узел, вадил, дал, полазил, онодил, ирживел, ирживел, живњ^ал, бил.

Код именица и придева *-л* се чува: *дел, дол, цел.*

2.4.7. У говору Летнице Р. Ђуровић (2000) издваја варијанте реализације финалног *л*: *-ја, -а, -о, -л*, доводећи их у везу са различитим дијалектима и истичући тумачење А. Белића о фонетској условљености замене *-л* (Ђуровић 2000: 89).

Радни глаголски придев м. р. јд.:

бија, видеја, донџа, изнџа, седеја, ирчаја, ирсја, умрја;

доша, иша, рџа;

дошо, иршио и сл.

У осталим врстама речи потврђено је чување *-л, -а* на његовом месту или његово губљење: *ијел, дебел, кјел(л); у кошја, ијеа, ије*.

2.4.8. За говор Гатња Р. Младеновић наводи: „Замена -л на крају слога у јд. м. р. остварена је у призренско-јужноморавском духу. Глаголи прве Белићеве врсте, осим оних чија је основа измењена због испадања /т, д/ из група /тл, дл/, остали су изван преосмишљавања ширењем наставка -ја у јд. м. р., карактеристичног за остале глаголе, тако да нису потврђени облици типа /ишаја, рекаја/, иначе присутни у већем делу говора централног Косова, у делу говора јужног Косова, у горњоморавском говору, али и на ширем простору призренско-јужноморавских говора“ (Младеновић 2013: 355).

У радном глаголском придеву м. р. јд. забележени су облици:

науч'ија, муџија, муч'ија, волеја, казаја, меч'аја;

мога, исјека, река, исјреса ојиша, доша, уша њораса, њомога, сека, обука, река, њомуза, њораса итд.

Код именица, придева и прилога ситуација је различита. Јављају се облици и са чувањем -л, са -ја као и са -а (Младеновић 2013: 114–116):

јејел, забел, дџел, џел, одоздол,

џеја, дебџа, гоја,

јеџа, коџа, џра.

2.4.9. На нешто даљем југозападном подручју, што обухвата говоре Сиринића, Призрена и Горе ситуација са радним глаголским придевом је различита.

2.4.9.1. Говор Сиринића има радни гл. придев м. р. јд. код глагола прве Белићеве врсте који се гради наставком -џ: *дошоџ, улџоџ, испџоџ*, али има и секундарних облика типа *дошо*. За остале глаголе користи се -ја (Младеновић 2019: 679–682).

2.4.9.2. У говору Призрена (РЕМЕТИЋ 1996) -а ће се увек наћи на месту -л код м. р. јд. радног гл. пр., што се реализује као -а код глагола сугласничке основе, односно -ја код осталих глагола:

биднаја, узџеја, доодџеја; доша, иша, улџеја, осџеја.

Код именица и придева такође је забележено -ја:

деја, забџеја, јејеја; беја, гоја, дибџеја, џеја.

2.4.9.3. У Подрими (Младеновић 2010) забележено је:

даја, бија, немаја, турија, направџија, зваја, нуштија, имаја, презиваја, поткач'ија, купуваја, умреја, напаја;

река, река, доша, доша, иша, отиша;

џојеја.

2.4.9.4. У говору Сретечке жупе (Павловић 1939: 80–92) финално л готово увек даје в, што потврђују примери именица, придева и радног глаголског придева м. р. једине:

би̋в, ви̋дев, глѣдав, до̋шов, улѣков, извѣков;
до̋в, и̋е̋ев, за̋бев, со̋ков; бев, ма̋в, це̋в итд.

Поред ових забележени су и примери као што су: *а̋нђел, А̋нђел,*
Ра̋нђел.

2.4.9.5. У говору Горе (Младеновић 2001) радни глаголски придев м. р. јд. најчешће има наставак *-в/-ф*, ретко *-ѱ* (Младеновић 2001: 196–199):

и̋мав, би̋в, не̋мав, л'егнаф, бра̋ф; и̋и̋ѱ, о̋шоѱ, ре̋коѱ;
и̋е̋и̋ев, це̋в, де̋беф, ко̋шеф; и̋е̋и̋еѱ, ко̋шеѱ, со̋коѱ итд.

2.4.10. Северније одатле стање се може пратити у делу говора централног Косова: Грачаница (Богдановић, Вукадиновић 1991), Угљаре (Јашовић 2010) и Јањево (Павловић 1970).

2.4.10.1. „У говорима свих насеља у околини Приштине *-л* на крају слога и на крају речи прелази у *-ја*: *би̋ја, бе̋ја, виде̋ја, и̋е̋ја, нос̋ија, д'о̋шаја, Бејагра̋и̋, Пре̋јаце, ла̋и̋јасе̋јско / ла̋и̋јасев̋ско, и̋е̋ја̋ци.* У неким примерима остало је неизмењено: *и̋анга̋л, забел, А̋нђел, Си̋убал, Подси̋убал, Си̋уба^олка*“ (Јашовић 2010: 100).

Ово потврђују и бројни примери из приложених текстова (Јашовић 2010: 102–138):

би̋ја, да̋ја, зва̋ја, зна̋ја, има̋ја, умрѣја, ос̋и̋аја, узѣја, ћ̋ја, сад̋ија, и̋ури̋ја, ра̋дија, седѣја;

и̋и̋аја, до̋шаја, д'о̋шаја, о̋и̋и̋аја, мо̋гаја, ре̋каја, мѣгаја, нав̋икаја, и̋ораса̋ја, ис̋е̋екаја, ул'ег̋аја;

и̋и̋а, ре̋ка.

Код именица: *један де̋ја, други де̋ја, де̋ја* за камион, сас *и̋е̋и̋ије, и̋е̋и̋еја, узнемо и̋е̋и̋ије;* шта е *ко̋и̋а, ос̋и̋а̋л.*

Код придева: *бе̋ја* пл'ек; *це̋ја* сол'итер, *је̋ја* дан; *бо̋с, го̋ја.*

2.4.10.2. Богдановић и Вукадиновић (1991) у говору Грачанице налазе:

У р. гл. пр. м. р. јд.: *би̋ја, расна̋ја, уи̋и̋и̋и̋нӳја, грак̋и̋аја, узѣја, и̋ре̋баја, удари̋ја, кӳи̋ја, заборав̋ија, и̋оклон̋и̋а, и̋ра̋жија, виде̋ја;*

мо̋гаја, ре̋каја, до̋шаја, о̋и̋и̋и̋аја, и̋ош̋аја итд.

Код именица и придева: *и̋е̋и̋еа, со̋ко, к̋исаја.*

2.4.10.3. У говору Јањева М. Павловић (1970) забележио је облике:

Код р. гл. пр. м. р. јд.: *видѣја, вика̋ја, вискнӳја, води̋ја, глѣда̋ја, да̋ја, дава̋ја, ис̋и̋ера̋ја, је̋ја, ко̋и̋аја, мес̋ија;*

ре̋ка, исѣка, ди̋га, мо̋га, и̋и̋а, до̋ша, на̋ша, и̋рѣша, и̋ро̋ша;

о̋и̋и̋и̋аја, и̋рес̋аја.

Код именица: *и̋е̋и̋еја* (ретко: *и̋е̋и̋е*), *ко̋и̋а, и̋е̋и̋а, Све̋и̋и Ра̋нђе̋ја*, али: *во̋л, би̋вол, со̋кол.*

Код придева: *беја, цеја, вреја, гоја, деја*.

На основу изнетих потврда може се закључити да у говорима централног Косова радни глаголски придев м. р. јд. код глагола са сугласничком основом има доминантну *-ја* форму, док се тип *иша* може чешће чути у јањевском говору. Код именица и придева са некадашњим *-л* преовлађују примери са *-ја*.

2.5. Заступљеност форми у радном глаголском придеву мушког рода једнине и реализације *-л* код именица, придева и прилога, као категорије које су међусобно везане и у корелацији, представљена је у табели бр. 1. Овде је дато стање у говорима Косовског Поморавља и у говорима из најближег окружења.

Табела 1. Заступљени облици р. гл. пр. м. р. јд., презента 3. л. мн. и статуса *-л* у Косовском Поморављу и најближем окружењу

Област / Категорије	Косовско Поморавље	Централно Косово ⁵	Летница	Скопска Црна Гора	Прешево	Бујановац	Врање
Радни гл. пр. м. р. јд.	<i>бија</i> <i>доша</i> (ретко: <i>дошаја,</i> <i>дошја</i>)	<i>бија</i> <i>дошаја</i> (ретко: <i>доша</i>)	<i>бија</i> <i>иша</i>	<i>бил</i> <i>ојишиэл</i>	<i>бија</i> <i>ишја</i>	<i>бија</i> <i>ишја</i>	<i>бија</i> <i>ишја</i>
-л код именица придева	<i>йејеја/йеје</i> <i>коџа/коџэл</i> <i>йеџал</i> <i>цел</i>	<i>йејеја</i> <i>цеја</i> <i>коџа</i>	<i>йеје/</i> <i>йејеа/</i> <i>йејел</i> <i>дебел</i>	<i>дел</i> <i>цел</i> <i>оздол</i>	<i>йејел</i> <i>цел</i> <i>йејџэл</i>	<i>йејел</i> <i>цел</i> <i>йејџэл</i>	пепел цел петэл

2.6. Из прегледа грађе у широј области којом су обухваћени: Косовско Поморавље, Прешево, Бујановац, Врање, Пчиња, Куманово, Скопска Црна Гора, Летница, Гатње, Сиринић, Призрен, Подрима, Сретечка жупа и Гора, може се закључити да у погледу облика радног глаголског придева мушког рода једнине најстабилније стање показују говори прешевског, бујановачког, врањског, горњопчињског и кумановског краја, док је у скопскоцрногорском сачувано *-л* без измене. Слична стабилност, али са задржавањем *-а*, не и *-ја* у одговарајућим категоријама, показао је призренски и гатњански говор. Томе се надовезује чување *-л* у другим врстама речи: именицама, придевима и прилозима. То значи да ће у овим го-

⁵ Подаци за ово подручје дати су на основу познатог стања у Грачаници, Угљару и Јањеву.

ворима увек бити: *радија*, *ишја* – *йейел*, *цел*, *оздол*. На осталом подручју запажа се превирање, које се испољава у виду наизменичне употребе форми типа *иша* / *ишја* / *ишаја*, с тим да је најфреквентнији први облик. Поред неучвршћене форме р. гл. пр. м. р. јд. нестабилност се показује и у реализацији финалног *л* код других врста речи, јер се паралелно користе форме на *-л* и на *-а*: *йейел* – *йејеја*, па и *йеје*. Такво је стање у говорима Косовског Поморавља – недовољно преврело у погледу развоја форми са финалним *л*, што се односи на р. гл. пр. м. р. јд. и на друге врсте речи.

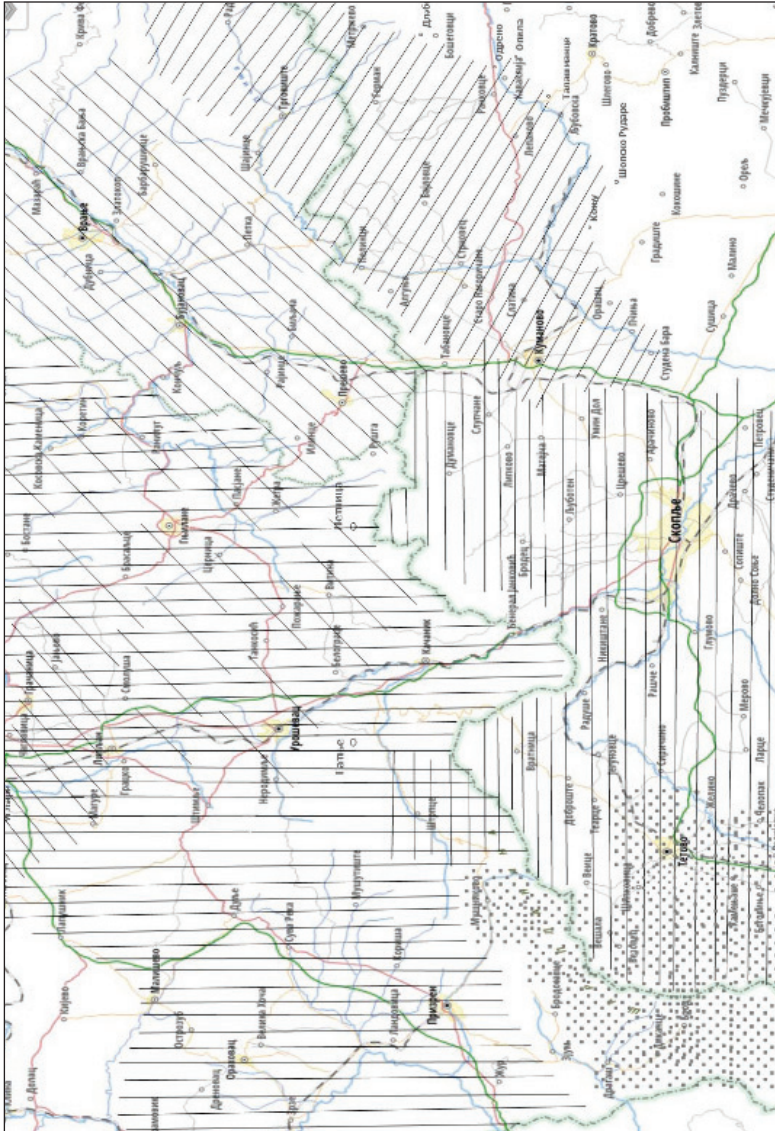
2.7. Простирање облика радног глаголског придева м. р. јд. на подручју Косовског Поморавља и околних говора представљено је на карти 1. Карта је урађена на основу података из одговарајућих монографија и радова о датим говорима који су већ поменути у раду.⁶

3. ЗАКЉУЧАК

Основни циљ овог истраживања био је да се утврди стање форми радног глаголског придева мушког рода једнине у говорима Косовског Поморавља. Говори ове области припадају призренско-јужноморавском дијалекту српског језика, а категорија радног придева је једна од њихових специфичности и подразумева извесне изнијансираности које треба подробније испитати. У раду је дат преглед заступљених облика у говорима новобрдског, косовскокаменичког, гњиланског и витинског краја. Утврђено је да су заступљени облици на *-ја* (*радија*) код глагола са вокалском основном, док се код глагола сугласничке основе користи наставак *-а* (*иша*), с тим што се код последњег случаја спорадично могу чути и облици на *-ја* или *-аја* (*ишја*, *ишаја*). Како би се утврдила целовита слика простирања ове форме, праћена су и стања у другим говорима из ближих и нешто даљих крајева, те су овим испитивањем обухваћени говори Косовског Поморавља, Прешева, Бујановца, Врања, Пчиње, Куманова, Скопске Црне Горе, Летнице, Гатња, Сиринића, Призрена, Подрима, Сретечке жупе и Горе. На овим подручјима су паралелно праћене две категорије: радни глаголски придев м. р. једнине и судбина *-л* код именица и придева. Дошло се до закључка да најстабилније стање показују прешевски, бујановачки, врањски, горњопчињски и кумановски говори, док је у скопскоцрногорском сачувано *-л* без измене. У призренском и гатњанском говору такође је уочена стабилност због употребе *-а*, не и *-ја* у одговарајућим облицима. Свему се може придодати да се код њих чува *-л* у другим врстама речи: именицама, придевима и прилозима. Стање би се могло представити моделом: *радија*, *ишја* – *йейел*, *цел*, *оздол*.

⁶ Приликом финализирања изгледа карте од значаја су била упутства проф. др Радивоја Младеновића.

Карта 1. Простирање облика р. г. пр. м. р. јд. у говорима Косовског Поморавља и у окружењу

Легенда:

▨ *бија, доша*; ретко: *дошаја, дошја*

▩ *даја, ошшоу*; ретко: *иша*

▧ *бија, доша*;

▨ *бил, ошшиал*

▧ *бија, даја*; *дошја, дошаја, дошја*

▩ *бив, ишов*

▨ *бија, ишја*

Превирања у осталим говорима, где спада и Косовско Поморавље, подразумева употребу форме *иша* уз спорадичне *ишја* или *ишаја*. Финално л код именица, придева, прилога реализује се такође нестабилно, те се могу чути облици са *-ја*, *-а* или *-л*: *йејеја/йеје/йејел*, *цеја/цел*.

Циширана лийераиура

- БЕЛИЋ, Александар. „Дијалекти источне и јужне Србије“. *Српски дијалектолошки зборник*, I. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1905.
[BELIĆ, Aleksandar. „Dijalekti istočne i južne Srbije“. *Srpski dijalektološki zbornik*, I. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije, 1905]
- БОГДАНОВИЋ, Недељко, Вилотије Вукадиновић. „Једна језичка паралела (Грачаница – Извор)“. *Гласник Башитина* (Приштина), бр. 1 (1991): стр. 102–111.
[BOGDANOVIĆ, Nedeljko, Vilotije Vukadinović. „Jedna jezička paralela (Gračanica – Izvor)“. *Glasnik Baština* (Priština), br. 1 (1991): str. 102–111]
- БОШЊАКОВИЋ, Жарко, Станислав Станковић. „Из говора Скопске Црне Горе“. *Прилози проучавању језика* бр. 39 (2008): стр. 327–340.
[BOŠNJAKOVIĆ, Žarko, Stanislav Stanković. „Iz govora Skopske Crne Gore“. *Prilozi proučavanju jezika* br. 39 (2008): str. 327–340]
- ВИДОЕСКИ, Божидар. *Кумановскиот говор*. Скопје: Институт за македонски јазик, 1962.
[VIDOESKI, Božidar. *Kumanovskiот говор*. Skopje: Institut za makedonski jazik, 1962]
- ЂУРОВИЋ, Радосав. *Лейнички говорни йиј*. Врање: Филолошки факултет Приштина, 2000.
[ĐUROVIĆ, Radosav. *Letnički govorni tip*. Vranje: Filološki fakultet Priština, 2000]
- ЖУГИЋ, Радмила. „Речник говора јабланичког краја“. *Српски дијалектолошки зборник* LI (2005). Београд: Институт за српски језик САНУ
[ŽUGIĆ, Radmila. „Rečnik govora jablaničkog kraja“. *Srpski dijalektološki zbornik* LI (2005). Beograd: Institut za srpski jezik SANU]
- ЈАШОВИЋ, Голуб. „Неке особине говора Угљара код Косова Поља“. *Истраживања српског језика на Косову и Метохији (Зборник радова, књига 1)*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2008: стр. 93–138.
[JAŠOVIĆ, Golub. „Neke osobine govora Ugljara kod Kosova Polja“. *Istraživanja srpskog jezika na Kosovu i Metohiji (Zbornik radova, knjiga 1)*. Kosovska Mitrovica: Univerzitet u Prištini, Filozofski fakultet, 2008: str. 93–138]
- ЈУРИШИЋ, Марина. *Говор горње Пчиње: гласови и облици*. Монографије, бр. 6. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009.
[JURIŠIĆ, Marina. *Govor gornje Pčinje: glasovi i oblici*. Monografije, br. 6. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2009]
- ЛОМА, Александар, Жељко Степановић. „Прилог историји српских говора на подручју Косова и Метохије“. У: Р. Младеновић, П. Пипер (ур.). *Резултати досадашњих и правци будућих истраживања српских народних говора Косова и Метохије*. Београд – Косовска Митровица: САНУ, Институт за српски језик САНУ, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2021: стр. 33–58.

- [LOMA, Aleksandar, Željko Stepanović. „Prilog istoriji srpskih govora na području Kosova i Metohije“. U: R. Mladenović, P. Piper (ur.). *Rezultati dosadašnjih i pravci budućih istraživanja srpskih narodnih govora Kosova i Metohije*. Beograd – Kosovska Mitrovica: SANU, Institut za srpski jezik SANU, Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, 2021: str. 33–58]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Говор шарпланинске жупе Гора. (Српски дијалектолошки зборник LXVIII)*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2001.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. *Govor šarplaninske župe Gora (Srpski dijalektološki zbornik LXVIII)*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2001]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Треће лице множине презента у српским говорима на југозападу Косова и Метохије“. *Јужнословенски филолог* бр. 58 (2002): стр. 41–63.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. „Treće lice množine prezenta u srpskim govorima na jugozapadu Kosova i Metohije“. *Južnoslovenski filolog* br. 58 (2002): str. 41–63]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Заменице у говорима југозападних дела Косова и Метохије*. Монографије, бр. 12. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. *Zamenice u govorima jugozapadnog dela Kosova i Metohije*. Monografije, br. 12. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2010]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Говор јужнокосовског села Гајње*. Монографије, бр. 18. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. *Govor južnokosovskog sela Gajnje*. Monografije, br. 18. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2013]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Говор северношарпланинске жупе Сиринић“. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1* (2019): стр. 1–1047.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. „Govor severnošarplaninske župe Sirinić“. *Srpski dijalektološki zbornik LXVI/1* (2019): str. 1–1047]
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Дијалекатски мозаик косовскометохијских призренско-јужноморавских говора“. У: Р. Младеновић, П. Пипер (ур.). *Резултати досадашњих и правци будућих истраживања српских народних говора Косова и Метохије*. Београд – Kosovska Mitrovica: САНУ, Институт за српски језик САНУ, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Kosovskoj Mitrovici, 2021: стр. 59–106.
- [MLADENOVIĆ, Radivoje. „Dijalekatski mozaik kosovskometohijskih prizrensko-južnomoravskih govora“. U: R. Mladenović, P. Piper (ur.). *Rezultati dosadašnjih i pravci budućih istraživanja srpskih narodnih govora Kosova i Metohije*. Beograd – Kosovska Mitrovica: SANU, Institut za srpski jezik SANU, Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, 2021: str. 59–106]
- ПАВЛОВИЋ, Миливој. „Говор Сретечке Жупе“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. VIII. Београд: Српска краљевска академија, 1939.
- [PAVLOVIĆ, Milivoj. „Govor Srećeke Župe“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. VIII. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1939]
- ПАВЛОВИЋ, Миливој. *Говор Јањева*. Нови Сад: Матица српска, 1970.
- [PAVLOVIĆ, Milivoj. *Govor Janjeva*. Novi Sad: Matica srpska, 1970]
- РЕМЕТИЋ, Слободан. „Српски призренски говор I“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. XLVII (1996): стр. 320–613.
- [REMETIĆ, Slobodan. „Srpski prizrenski govor I“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. XLVII (1996): str. 320–613]

- СТАНКОВИЋ, Станислав. „Из говора села Клокот у Горњој Морави (Лингвогеографска скица и дијалекатска грађа)“. У: Милета Букумирић (ур.). *Зборник радова са пројекта Истраживања српског језика на Косову и Метохији*. Књига 2 (2009). Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2010: стр. 161–170.
- [STANKOVIĆ, Stanislav. „Iz govora sela Klokot u Gornjoj Moravi (Lingvoгеографска скица и дијалекатска грађа)“. У: Милета Букумирић (ур.). *Zbornik radova sa projekta Istraživanja srpskog jezika na Kosovu i Metohiji*. Књига 2 (2009). Kosovska Mitrovica: Univerzitet u Prištini, Filozofski fakultet, 2010: str. 161–170]
- СТАНКОВИЋ, Станислав. „Из говора села Бинач у Горњој Морави“. *Зборник радова са пројекта Истраживања српског језика на Косову и Метохији*. Косовска Митровица (2010): стр. 139–156.
- [STANKOVIĆ, Stanislav. „Iz govora sela Binač u Gornjoj Moravi“. *Zbornik radova sa projekta Istraživanja srpskog jezika na Kosovu i Metohiji*. Kosovska Mitrovica (2010): str. 139–156]
- СТАНКОВИЋ, Станислав. „О дијалектолошкој екскурзији у витинском крају у Горњој Морави (Извештај, напомене о говору, дијалекатски текстови)“. У: Милета Букумирић (ур.). *Зборник радова Филозофског факултета. Посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета, посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2010: стр. 519–540.
- [STANKOVIĆ, Stanislav. „O dijalektološkoј ekskurziji u vitinskomе kraju u Gornjoj Moravi (Izveštaj, napomene o govoru, dijalekatski tekstovi)“. У: Милета Букумирић (ур.). *Zbornik radova Filozofskog fakulteta. Posebno izdanje povodom 50-godišnjice osnivanja Filozofskog fakulteta, posvećeno prof. dr Milosavu Vukičeviću*. Kosovska Mitrovica: Univerzitet u Prištini, Filozofski fakultet, 2010: str. 519–540]
- СТАНКОВИЋ, Станислав, Жарко Бошњаковић. „Анализа дијалекатског текста (на примеру говора Скопске Црне Горе)“. *Philologia Mediana*, бр. 7 (2015): 417–437.
- [STANKOVIĆ, Stanislav, Žarko Bošnjaković. „Analiza dijalekatskog teksta (na primeru govora Skopske Crne Gore)“. *Philologia Mediana*, br. 7 (2015): 417–437]
- СТАНКОВИЋ, Драгана. *Говор врањске деце предшколског и школског узраста – социолингвистички приписуи*. Докторска дисертација (рукопис). Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2018. <<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/10474/disertacija.pdf?sequence=6&isallowed=y>>
- [STANKOVIĆ, Dragana. *Govor vranjske dece predškolskog i školskog uzrasta – sociolingvistički pristup*. Doktorska disertacija (rukopis). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, 2018]
- ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Говор Прешева“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. LVIII (2016): стр. 279–578.
- [TRAJKOVIĆ, Tatjana. „Govor Preševa“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. LVIII (2016): str. 279–578]
- ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Вокали у говору Бујановца“. У: Т. Трајковић, Н. Јовић (ур.). *На темељима народних говора (зборник радова посвећен Јордани Марковић)*. Ниш: Филозофски факултет, 2020: стр. 699–714.
- [TRAJKOVIĆ, Tatjana. „Vokali u govoru Bujanovca“. У: Т. Trajković, N. Jović (ur.). *Na temeljima narodnih govora (zbornik radova posvećen Jordani Marković)*. Niš: Filozofski fakultet, 2020: str. 699–714]

- ТРАКОВИЋ, Татјана, Милица Михајловић. „Говор Врања кроз призму диглосивности“. *Јужнословенски филолог* бр. 76/1 (2020): стр. 77–105.
- [ТРАКОВИЋ, Tatjana, Milica Mihajlović. „Govor Vranja kroz prizmu diglosivnosti“. *Južnoslovenski filolog* br. 76/1 (2020): str. 77–105]
- УРОШЕВИЋ, Атанасије. *Новобрдска Крива Река. Српски етнографски зборник. Књига LX. Насеља и порекло становништва*. Књига 32. Београд, 1950.
- [UROŠEVIĆ, Atanasije. *Novobrdaska Kriva Reka. Srpski etnografski zbornik. Knjiga LX. Naselja i poreklo stanovništva*. Knjiga 32. Beograd, 1950]
- ЋИРИЋ, Љубисав. „Неке најмаркантније особине говора Изморника“. *Српски језик* бр. VIII/1–2 (2003): стр. 329–341.
- [ĆIRIĆ, Ljubisav. „Neke najmarkantnije osobine govora Izornika“. *Srpski jezik* br. VIII/1–2 (2003): str. 329–341]
- ЋИРИЋ, Љубисав. „Две фонетске појаве у говору Новобрдске Криве Реке на Косову“. *Зборник радова са Међународног научног скупа „Животи и дело академика Павла Ивића“*. Суботица: Градска библиотека, Београд: Српска академија наука и уметности, Нови Сад: Филозофски факултет, Београд: Народна библиотека Србије, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2004: стр. 199–207.
- [ĆIRIĆ, Ljubisav. „Dve fonetske pojave u govoru Novobrdске Krive Reke na Kosovu“. *Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa „Život i delo akademika Pavla Ivića“*. Subotica: Gradska biblioteka, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Novi Sad: Filozofski fakultet, Beograd: Narodna biblioteka Srbije, Novi Sad: Matica srpska, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2004: str. 199–207]

Татјана Г. Трајкович
 Универзитет в г. Ниш
 Филозофски факултет
 Одделение сербистике

ДЕЙСТВИТЕЛЬНОЕ ПРИЧАСТИЕ МУЖСКОГО РОДА ЕДИНСТВЕННОГО ЧИСЛА В ГОВОРАХ КОСОВСКОГО ПОМОРАВЬЯ

Резюме

В настоящей работе рассматривается состояние действительного причастия мужского рода единственного числа в говорах области Косовско Поморавье. Говоры этого края относятся к призренско-южноморавскому диалекту сербского языка, где категория действительного причастия считается одной из особенностей местной речи. Главная цель настоящего исследования – установить состояние форм действительного причастия мужского рода единственного числа в говорах косовского поморавья. В работе приводится перечень существующих форм в говорах новобрдского, косовско-каменичского, гниланского и витинского края. Установлено распространение форм, заканчивающихся на *-ja* (*радија*) у глаголов с основой на гласный, тогда как у глаголов с основой на согласный используется окончание *-а* (*иша*), при этом иногда можно услышать и формы

на *-ja* или *-aja* (*ишја, ишаја*). С учетом предположений о том, что эта форма может быть связана с настоящим временем третьего лица множественного числа, мы также обратили внимание и на эти формы в тех же самых говорах. Так как форма действительного причастия мужского рода единственного числа в фонетическом отношении связана с отражением окончательного *-л*, мы параллельно отслеживали и другие части речи с *-л* или другими их окончаниями. Наряду с неустановившейся формой действительного причастия мужского рода единственного числа, в этих говорах можно услышать форму настоящего времени *идев*, иногда *идеју* и т.п. Эта неопределенность подтверждается и в реализации окончательного *-л* в других частях речи, так как параллельно используются формы на *-л* и на *-а*: *йейел – йейеја*, даже *йейе*. Таким образом, можно прийти к выводу о том, что в говорах Косовского Поморавья не произошло до конца развитие форм с окончанием на *-л*, и это относится в том числе и к действительному причастию мужского рода единственного числа, а также и к другим частям речи, при этом все это сопровождалось и изменениями в форме настоящего времени третьего лица множественного числа. Такие выводы подтверждают предположения о том, что категории действительного причастия мужского рода единственного числа и настоящего времени глагола третьего лица могут быть связанными, и здесь следует добавить реализацию *-л* у существительных, прилагательных и наречий.

Для того чтобы получить полную картину распространения рассматриваемых форм, мы также проследили и за их состоянием в других, близких, а также не так близких говорах, и таким образом настоящее исследование также охватывает и говоры из областей Прешево, Буяновац, Вране, Пчине, Куманово, Скопской Черногории, Летницы, Гатни, Сиринича, Призрена, Подрима, Стеречской жупы и Горы. Мы пришли к выводу о том, что самое стабильное состояние с этими формами наблюдается в прешевских, буяновачских, вранских, верхнепчинских и кумановских говорах, тогда как в области Скопской Черногории сохраняется *-л* без изменений. В призренском и гатнянском говорах также наблюдается стабильность вследствие использования *-а*, но не *-ja* в соответствующих формах. Такое состояние сопровождается стабильным использованием множественного *-в* настоящего времени, это явление также проявляется больше всего во восточных говорах. К всему этому можно добавить и то, что у них сохраняется *-л* в других частях речи: существительных, прилагательных и наречиях.

Обобщенные результаты всего исследования представлены в таблице и на карте.

Ключевые слова: сербский язык, призренско-южноморавский диалект, Косовское Поморавье, действительное причастие мужского рода единственного числа.

Tatjana G. Trajković
University of Niš
Faculty of Philosophy
Department of the Serbian Language

PAST VERB FORM OF THIRD PERSON MASCULINE SINGULAR
IN THE VERNACULARS OF KOSOVSKO POMORAVLJE

S u m m a r y

The paper provides an overview of the state of the past verb form of the third person masculine singular in the vernaculars of the Kosovsko Pomoravlje region. The languages of this area belong to the Prizren-South-Moravian dialect of the Serbian language, and the category of past verb form is one of its specificities. The main goal of this research was to determine the state of the past verb form of the third person masculine singular in the vernaculars of Kosovsko Pomoravlje. This paper gives an overview of the forms represented in the vernaculars of Novo Brdo, Kosovska Kamenica, Gnjilane and Vitina regions. It was established that the forms that end with *-ja* (*radija*) are present in verbs with a vocal base, while in verbs with a consonant base the suffix *-a* (*iša*) is used, provided that *-ja* or *-aja* (*išja*, *išaja*) are occasionally also used. Given the indications that this form is correlated with the third person plural present, these forms were followed in the same vernaculars. Since the form of the past verb form of the third person masculine singular is phonetically linked to the reflex of the final *l*, other types of words with *-l* or its different reflexes followed simultaneously. In addition to the unfixed past verb form of the third person masculine singular in these vernaculars, the present form of *idev* can be heard sporadically with *ideju*. Inconstancy is also confirmed in the realization of the final *l* in other types of words, because forms with *-l* and *-a* are used simultaneously: *pepel* – *pepeja* and *pepe*. The conclusion is that in the vernaculars of Kosovsko Pomoravlje its state is insufficiently finalized in terms of the development of forms with final *l*, which refers to the past verb form of the third person masculine singular and to other word types, with the fact that they are accompanied by forms of the present tense third person plural. These conclusions confirm the assumption that the categories of the past verb form of the third person masculine singular and the present of the third person plural can correlate, to which one should certainly add the realization of *-l* with nouns, adjectives and adverbs.

In order to establish a complete picture of the spread of the abovementioned forms, the conditions in other nearby and slightly more distant dialects were analyzed, as well as the vernaculars of Preševo, Bujanovac, Vranje, Pčinja, Kumanovo, Skopska Crna Gora, Letnica, Gatnje, Sirinić, Prizren, Podrima, Sretečka župa and Gora. It was concluded that the most stable state is shown in the vernaculars of Preševo, Bujanovac, Vranje, Gornja Pčinja and Kumanovo. In those of Prizren and Gatnje, stability is also observed due to the use of *-a*, but not *-ja* in the corresponding forms. This state is accompanied by the stability of the plural *-v* present, and this is again best recognized in more Eastern spoken languages. Apart from that, it can be added that they keep *-l* in other word types: nouns, adjectives and adverbs.

The summarized results of the entire research are presented in a table and on a map.

Keywords: Serbian language, Prizren-South-Moravian dialect, Kosovsko Pomoravlje, past verb form of third person masculine singular.

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 171–189

UDK: 811.163.41'367.634

811.163.41'367.335

COBISS.SR-ID: 131926281

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302171K>

Примљено: 11. априла 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Милош М. Ковачевић*

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет

СТАТУС ВЕЗНИКА *ДОК* У КОНТРАСТНИМ РЕЧЕНИЦАМА

У раду се разматрају критеријуми на основу којих се везник *док* у контрастним реченицама сврстава или у независне или у зависне везнике. Будући да су у научној литератури понуђени егзактни синтаксички критеријуми који тај везник недвосмислено укључују у зависне везнике, а да су ти критеријуми у раду Д. Кликовац (2022) објављеном у *Јужнословенском филологу* (књ. LXXVIII, св. 1) доведени у питање применом привиднонаучних критеријума – овај рад има за циљ да покаже у чему се огледа научна неутемељеност тих критеријума. Детаљно проведена анализа сваког од аргумената које ауторка наводи у оспоравању субординацијског статуса контрастног везника *док* показала је да ниједан од тих критеријума нема статус довољног разлога за сврставање овога везника у независне.

Кључне речи: везник *док*, независни везници, зависни везници, инверзија, синтаксичка перспективизација, прилошка одредба контраста, семантички и синтаксички критеријуми, псеудокритеријуми, псеудозависне реченице.

1. Увод

1.1. Везник „*док*“ као и већина везника спада у полисемичне везнике: њим се изражава и временско значење (нпр. Мислим на тебе *док* пишеш поезију), и узрочно значење (нпр.: Он нешто крије од мене *док* тако говори), и условно (нпр.: Нема напретка *док* нема јединства), и контрастно значење (нпр.: Мој отац је инжењер, *док* је моја мајка учитељица). За реченице с везником *док* у временском, узрочном и условном значењу не поставља се питање ком типу сложених реченица припадају: оне се без

---

* mkovacevic@gmail.com

икаких дилема сматрају зависнословеним. За разлику од њих, мишљења су подељена у погледу одређења синтаксичког статуса сложених реченица с везником *док* у контрастном (супротном) значењу. Граматичка литература их готово униsono сврстава у супротне независнословене реченице, док се у научној синтаксичкој литератури оне одређују као зависнословене реченице. У граматичкој литератури се и не нуде експлицитни критеријуми за њихово подвођење под независнословене, него се готово подразумева да супротно значење, будући да се оно примарно изражава независнословеним реченицама, овим реченицама намеће статус независнословених. За разлику од на семантици утемељене припадности ових реченица независнословеним, у научној литератури посвећеној овим реченицама понуђени су, најпре у русистици (Пешковскиј 1959: 131–159), а потом и у србистици (Ковачевић 1998: 11–36, 151–157; Танасић 2012: 195–210) експлицитни синтаксички критеријуми њихове припадности искључиво зависнословеним реченицама.

1.2. Те синтаксичке критеријуме који везник *док* у контрастном значењу искључују из независних и сврставају само у зависне везнике покушала је у претпоследњем броју *Јужнословенског филолога* (књ. LXXVIII, св. 1) оспорити Душка Кликовац у раду „О природи значења везника *док* кад означава супротност (контраст)“ (Кликовац 2022: 147–166). Будући да су то досад најексплицитније дати „аргументи“ за одређење везника *док* у контрастном значењу као независног, па самим тим и реченица творених тим везником као независнословених, а посебно зато што се међу тим критеријумима налазе и неки еуфемистички речено врло спорни, досад у синтаксичкој литератури не само српског језика никад ненавођени, којима се оспорава вредност синтаксичких критеријума који предодређују статус овога везника као зависног – неопходно је преиспитати какву научну утемељеност имају изнесени аргументи против сврставања овог везника у зависне, а за његово подвођење под независне.

1.3. И управо то и јесте циљ овога нашега рада. Зато ћемо рад структурисати тако што ћемо наводити ауторкине аргументе, а потом давати контрааргументе о њиховој научној (не)утемељености. Дакле, предмет овог рада биће анализа дела рада Д. Кликовац у коме она даје „свој прилог дискусији о томе којој врсти везника припада *док*“ (2023: 148): независним или зависним.

1.4. Ауторка најпре наводи да се у граматицама овај везник у супротне сврстава искључиво на основу семантичког критеријума „супротности“, „конфронтације“ или „контраста“ садржаја двеју клауза независнословених реченица. Она не поставља себи питање да ли је супротно реченично значење искључиво значење независнословених реченица,

дакле не пропитује научну вредност самог семантичког критеријума у диференцијацији координираних и субординираних реченица, него тај критеријум прихвата готово аксиолошки, како га и већина граматика прихвата.

1.4.1. Као супротност таквом одређењу статуса везника *док* ауторка наводи мишљење М. Ковачевића, темељено на критеријумима А. М. Пешковског (1959/1926). То Ковачевићево мишљење изнесено је у више радова, а посебно у раду посвећеном управо синтаксичком статусу контрастних реченица с везником *док* (КОВАЧЕВИЋ 1998б: 151–157), у којем он „сматра да критеријуми за сврставање неког везника у групу напоредних или зависних не могу бити семантички (будући да се ‘готово сви типови смисаоних односа могу исказати и координираним и субординираним реченицама’), него синтаксички. Примењујући критеријуме које је установио Пешковски (КОВАЧЕВИЋ 1998а: 11; 1998б: 153), аутор закључује да ‘везник *док* не дијели ниједну особину независних везника, него да се и при везивању супротних (контрастних) клауза понаша као чисти субординацијски везник’, те да су ‘све клаузе с везником *док* које граматичка литература одређује као независне супротне увијек *зависне контирасинне* клаузе’. (1998б: 157, истицање изворно). За то наводи неколико аргумената, које ћемо сад размотрити.“

1.4.2. У наставку рада ауторка заиста разматра сваки од наведених синтаксичких аргумената којим М. Ковачевић оспорава на семантици засновану тврдњу о независном статусу везника *док* у контрастним сложеним реченицама. Колика је вредност тог разматрања, односно колико критеријуми које она наводи заиста оспоравају вредност наведених синтаксичких критеријума о зависном статусу контрастно употребљеног везника *док*, или су ипак у питању псеудонаучни критеријуми – показаћемо у овоме раду. У навођењу „оспораваних“ критеријума уважаваћемо ред којим ауторка наводи критеријуме из рада М. Ковачевића (1998б: 151–157) уз истовремено навођење и аргумената којима их она оспорава.

2. Критеријум инверзије

2.1. Први аргумент је „[р]еализација *док*-клауза у инверзији“, „при чему везник *док* остаје у саставу те клаузе“, јер „сви зависни везници, припадајући структури клаузе коју уводе у сложenu реченицу, остају у структури зависне клаузе без обзира на то у којој се позицији та клауза налази (ако је у инверзији, онда су они на почетку реченице)“ (КОВАЧЕВИЋ 1998б: 155). Као примере аутор наводи оне у којима се *док* већ налази у иницијалној позицији, а не примере који показују да везник *док* „остаје“ у саставу своје клаузе кад се она нађе у инверзији, рецимо: *Док су ранији*

рефлексивни *йесници били (х)ладни, Ракић је у исићи мах и мисаон и йо-йао* (Ј. Скерлић) (Кликовац 2022: 149).

2.2. Тешко је докучити смисао наведене примедбе о Ковачевићевом навођењу примера „у којима се *док* већ налази у иницијалној позицији, а не примера који показују да везник *док* ‘остаје’ у саставу своје клаузе кад се она нађе у инверзији“. Осим ако ауторка није сигурна шта је инверзија. Зато је потребно подсетити се шта је инверзија: инверзија подразумева да се пропозиционални садржај зависне клаузе заједно са везником те клаузе *МОЖЕ* претметнути испред садржаја управне клаузе. Друкчије речено, инверзија је употреба зависне клаузе пре управне, с тим што је показатељ зависности зависне клаузе управо везник. Везник употребљен у иницијалној позицији сложене реченице, а да није поновљен и у међуклаузалној позицији, најексплицитнији је показатељ инверзивног статуса те клаузе, а истовремено и зависносложеног синтаксичког статуса те реченице. Зато није јасно у чему је проблем са свим реченицама које репрезентује за ауторку спорна инверзивна реченица *Док су ранији рефлексивни йесници били (х)ладни, Ракић је у исићи мах и мисаон и йо-йао*, јер је њен неинверзивни еквивалент *Ракић је у исићи мах и мисаон и йо-йао, док су ранији рефлексивни йесници били (х)ладни*. И тако је са свим сложеним реченицама са контрастном *док*-клаузом. Ако се оне нађу у инверзији, у њиховом саставу остаје и везник *док*, с тим да међуклаузална позиција остаје без везника као код свих зависних инверзивно структурисаних реченица.

2.3. Ако ово образложење није за свакога ко зна шта је инверзија довољан показатељ да везник *док* у контрастним клаузама припада структури клаузе коју уводи у сложену, ево и конкретних из публицистичког стила ексцерпираних примера,¹¹ који то недвосмислено потврђују:

(1) Успеси су искључиво њихови, *док су грешке моје*. [→ *Док су грешке моје*, успеси су искључиво њихови.] (Политика, 19. 3. 2023, 9); Уметност је испољавање духа, *док је сиварни животић углавном исиљавање шела*. [→ *Док је сиварни животић углавном исиљавање шела*, уметност је испољавање духа.] (Политика, 23. 1. 2023, 11); У школи злоставља, *док у шуми краде?* [→ *Док у шуми краде*, у школи злоставља?] (Вечерње новости, 19. 2. 2023, 12: наслов); Пикси је треће место доделио Луки Модрићу, *док се Тадић ојределио за Карима Бензему*. [→ *Док се Тадић ојределио за Карима Бензему*, Пикси је треће место доделио Луки Модрићу.] (Вечерње новости, 1. 3. 2023, 39); Наша интелектуална елита спава, *док се култура и независни медији маргинализују*. [→ *Док се култура и независни медији*

¹¹ Списак корпусних извора дат је на крају рада. У раду наводимо само мали број од ексцерпираних 500 примера из публицистичког стила савременог српског језика.

маргинализују, наша интелектуална елита спава.] (Данас, 30. 12. 2022, 19: наслов); Српске даме крећу из Гентра, *док мушкарци на шампионаџу сџарџују из Рима.* [→ *Док мушкарци на шампионаџу сџарџују из Рима, српске даме крећу из Гентра.*] (Вечерње новости, 17. 11. 2002, 28: наслов); Златни глобус за најбољу женску драмску улогу отишао је Кејт Бланшет за филм „Тарова“, *док је Осџин Бајлџер заслужио џризнање за најбољу мушку драмску улогу у филму „Елвис“* [→ *Док је Осџин Бајлџер заслужио џризнање за најбољу мушку драмску улогу у филму „Елвис“*, Златни глобус за најбољу женску драмску улогу отишао је Кејт Бланшет за филм „Тарова“.] (Вечерње новости, 12. 1. 2023, 15); Фудбалер Манчестер ситија Жоао Кансело и званично је прешао на позајмицу у Бајерн из Минхена, *док је лидер Премијер лиге из Челсија довео везисџу Жорџиња.* [→ *Док је лидер Премијер лиге из Челсија довео везисџу Жорџиња*, фудбалер Манчестер ситија Жоао Кансело и званично је прешао на позајмицу у Бајерн из Минхена.] (Вечерње новости, 1. 2. 2023, 36); До те бројке је некадашње крило екипе из Колорада стигло са 837 утакмица у најјачој лиги света, *док је Локић рекорд оборио са џек 568 одиграних мечева.* [→ *Док је Локић рекорд оборио са џек 568 одиграних мечева*, до те бројке је некадашње крило екипе из Колорада стигло са 837 утакмица у најјачој лиги света.] (Вечерње новости, 20. 1. 2023, 30); Францускиња је 131. на ВТА листи, *док је Даниловићева 153. џенисерка свеџа.* [→ *Док је Даниловићева 153. џенисерка свеџа*, Францускиња је 131. на ВТА листи.] (Политика, 12. 1. 2023, 15); Победа има много очева, *док је џораз увек сироче.* [→ *Док је џораз увек сироче*, победа има много очева.] (Политика, 12. 4. 2023, 14); Саудијска Арабија тргује енергентима са Кином у јуанима, *док Индија куџује руски гас у рубљама.* [→ *Док Индија куџује руски гас у рубљама*, Саудијска Арабија тргује енергентима са Кином у јуанима.] (Вечерње новости, 1. 3. 2023, 10); Институције пребацују одговорност, *док људи џаџе.* [→ *Док људи џаџе*, институције пребацују одговорност.] (Данас, 7. 12. 2022, 6) итд.

2.3.1. Надамо се да су наведени примери довољан и бројни и критеријални показатељ да је везник *док* структурни део контрастне клаузе и кад је она у инверзивном и у неинверзивном положају. То потврђују и бројни корпусни примери с инверзивном позицијом контрастне клаузе с везником *док*, од којих овде наводимо само неколико следећих:

(2) *Док људи џаџе*, институције пребацују одговорност [→ Институције пребацују одговорност, *док људи џаџе*] (Данас, 7. 12. 2022, 6: наслов); *Док у Боливији џосџоји џројекаџ са џосебном улогом за националну државу*, Чиле је лидер у извозу по моделу који подржава изношење приватног капитала. [→ Чиле је лидер у извозу по моделу који подржава изношење приватног капитала, *док у Боливији џосџоји џројекаџ са џосебном улогом за националну државу.*] (Вечерње новости, 30. 11. 2022, 9); *Док градоначелник смаџра да је одлука одлагања сезоне исџоруке џоџлоџне енерџије оџравдана*, опозиција износи оштре критике. [→ Опозиција износи оштре

критике, *док градоначелник смајра да је одлука одлагања сезоне историје шилојине енергије ојравдана.*] (Политика, 2. 12. 2022, 18); *Док Пришћину награђују укидањем виза*, врх ЕУ је опет спремио листу критика на рачун Београда. [→ Врх ЕУ је опет спремио листу критика на рачун Београда, *док Пришћину награђују укидањем виза.*] (Вечерње новости, 2. 12. 2022, 3); *Док се већина наших сународника бори за основна љрава*, има и Срба који подржавају скандалозне потезе Приштине. [→ Има и Срба који подржавају скандалозне потезе Приштине, *док се већина наших сународника бори за основна љрава.*] (Вечерње новости, 28. 12. 2022, 2); *Док дирекћине историје из складишћиа немачких оружаних снага износе више од милијарду евра*, поновљене поруџбине су једва 50 милиона евра. [→ Поновљене поруџбине су једва 50 милиона евра, *док дирекћине историје из складишћиа немачких оружаних снага износе више од милијарду евра.*] (Вечерње новости, 5. 2. 2023, 17); *Док Вашингћон историјава у љодрици Тајјеју*, француски председник сматра да Стари континент треба да избегне да буде увучен у овај сукоб. [→ Француски председник сматра да Стари континент треба да избегне да буде увучен у овај сукоб, *док Вашингћон историјава у љодрици Тајјеју.*] (Политика, 11. 4. 2023, 3) итд.

Да у наведеним и свим сродним примерима везник *док* припада само и искључиво структури контрастне клаузе, а самим тим и да је он тада само зависни везник, најбољи су показатељ управо наведени инверзивни примери *док*-клауза, код којих у међуклаузалној позицији нема везника. Ти примери потврђују општеважеће синтаксичко правило да „nezavisnosložena veznička rečenica ne može biti gramatički ostvarena ako veznik nije realizovan u međuklauzalnoj poziciji. Drukčije rečeno, nezavisni veznik mora dolaziti ili ispred svake od klauza, ili pak između klauza, a ne može da stoji ispred neke od klauza, ako nije naveden i između klauza (to je odlika zavisnih veznika)“ (VUKOJEVIĆ 2008: 144).

2.4. То правило, међутим, или ауторки није познато, или га она свесно игнорише, тврдећи да у сложеној реченици с контрастном *док*-клаузом „клаузе могу међусобно заменити места а да везник *док* остане у том положају (4а). Такође је тачно да се он може ‘преселити’ са другом клаузом на почетак реченице (4б); међутим, то не значи да он тој клаузи и припада, јер може стајати на почетку реченице и ако је иза њега и прва клауза (4в):

(4) Бакар је све скупљи, *док* гвожђе појефтињује.

(4а) Гвожђе појефтињује, *док* је бакар све скупљи.

(4б) *Док* гвожђе појефтињује, бакар је све скупљи.

(4в) *Док* је бакар све скупљи, гвожђе појефтињује.“ (КЛИКОВАЦ 2022: 150)

2.4.1. Будући да се независни везник мора остварити у међуклаузалној позицији да би био употребљен испред прве клаузе, за свакога ко зна шта је инверзија јасно је да су наведени ауторкини примери потврда за инверзију зависне *док*-клаузе: и то пример (4б) за реченицу (4), а пример (4в) за неинверзивну реченицу (4а). Пример (4) не стоји ни у каквом синтаксичком односу са примером (4в), нити пример (4а) са примером (4б). У питању су случајно лексички истоврсне, али логичкосемантички инкомензурабилне структуре. Оне нису творене према принципу инверзије, него према принципу различите перспективизације садржаја клауза у зависносложеној реченици. Ако бисмо се држали наведеног ауторкиног критеријума да се унутар сложене реченице може мењати положај везника без мењања положаја његовог пропозиционалног садржаја, онда би и никад досад неоспоравани зависни везници *кад*, *да*, *иако*, *ако*, *зайио шийо* а вероватно и сви други зависни везници били приоритетно независни везници, будући да могу „остати у међуклаузалном положају“, а да „клаузе међусобно могу замењивати места“, као нпр.:

(5) Мислим на тебе кад пишем поезију.

(5а) Пишем поезију кад мислим на тебе.

(5б) Кад пишем поезију, мислим на тебе.

(5в) Кад мислим на тебе, пишем поезију.

(6) Написао нам је писмо пре него што нам се јавио телефоном.

(6а) Јавио нам се телефоном пре него што нам је написао писмо.

(6б) Пре него што нам се јавио телефоном, написао нам је писмо.

(6в) Пре него што нам је написао писмо, јавио нам се телефоном.

(7) Дошао је Марко ако је дошла и Ана.

(7а) Дошла је и Ана ако је дошао Марко.

(7б) Ако је дошла и Ана, дошао је Марко.

(7в) Ако је дошао Марко, дошла је и Ана.

(9) Она је врло интелигентна зато што је полагала испите без много учења.

(9а) Она је полагала испите без много учења зато што је врло интелигентна.

(9б) Зато што је полагала испите без много учења, она је врло интелигентна.

(9в) Зато што је врло интелигентна, она је полагала испите без много учења.

2.4.2. Наведени примери сложених реченица с неспорно зависним везницима недвосмислен су показатељ потпуне научне неутемељености тврдње Д. Кликовац да везник *док* у контрастним клаузама „не припада ниједној од двеју клауза, него да се налази *ван* њих“;² јер „оне могу међусобно заменити место или ‘око’ њега (ако је у медијалном положају, што је најчешћи случај) или после њега (ако је у иницијалном положају, што је вишеструко ређи случај)“ (Кликовац 2022: 150, 154). Оваква тврдња непозната је у досадашњој историји синтаксе реченице, вероватно због тога што никад нико пре Д. Кликовац, ни свесно ни несвесно, није помешао критеријуме инверзије и перспективизације клаузалних садржаја.³ Јер, поновимо, ниједан се везник сам не може „шетати“ структуром сложене реченице. Независни везници морају бити обавезно (и) међуклаузални; а ако међуклаузална позиција није попуњена, употребљени везник у сложеној реченици мора бити зависни. Наводећи да је свесна Ковачевићевог „врло јаког аргумента“ да *док* „може стајати и на почетку реченице, а напоредни везници ‘увијек заузимају међуклаузалну позицију“ (Ковачевић 1998б: 155), ауторка тај критеријум оспорава за проблематику разграничења координације и субординације доста необичним аргументом да „аутор не узима у обзир“ то да „супротно *док* по правилу стоји у медијалном положају“ (Кликовац 2022: 152). Да критеријум у ком се положају већински реализује један везник нема никакве везе са критеријумима диференцијације субординације и координације, најбоље се види по томе што последично *да* увек, а изрично *да* много чешће од контрастног *док* стоји у медијалном положају, па за њих нико никад није тврдио да су независни везници. Да ли ће се један (зависни) везник чешће јавити на почетку сложене реченице или у њеној међуклаузалној позицији, то пре свега, ако не и искључиво, зависи

² Уп. конкретну поткрепу те тврдње и њену ингениозно погрешну аргументацију: „Као први пример за овај свој аргумент [да везник *док* припада структури пермутиране клаузе] Ковачевић наводи реченицу *Док је моја ѿорба велика, њена је мала*, коју дају П. Мразовић и З. Вукадиновић у својој граматици (1990). Међутим, тај пример су ауторке навеле као варијанту примера *Моја ѿорба је велика, док је њена мала* – што значи да *док* није у саставу клаузе *док је моја ѿорба велика*, јер та клауза није променила место; место је променио само везник *док*. Дакле, то није пример, него контрапример за ауторову тврдњу“ (Кликовац 2022: 150, фуснота 2). Заиста оригиналан, синтаксички уникатан, али, нажалост, погрешан аргумент!

³ Различита перспективизација пропозиционалних садржаја не подразумева нужно и перспективизацију клауза. Наиме, при различитој перспективизацији садржаја клаузе не задржавају исти синтаксички, а често ни семантички статус, што се још боље него у наведеним примерима види код клауза у зависносложеним узрочно-последичним реченицама, као нпр.: *Није дошла на ѿсоао зајѿо шѿѿо је била болесна. – Била је болесна иѿако да није дошла на ѿсоао* (в. о томе опширно у: КОВАЧЕВИЋ 1988).

од типа контекстуалне укључености реченице у текст и од логичко-семантичког међуодноса садржаја клауза.

3. Критеријум *творбе различитих координираних конструкција*

3.1. У оспоравању другог Ковачевићевог аргумента „да везник *док* повезује само клаузе, а напоредни везници повезују различите синтаксичке јединице“ (Ковачевић 1998б: 155), ауторка наводи да је „овај аргумент знатно ослабљен чињеницом да је могуће да напоредни везник повезује само синтаксичке јединице ниже од клаузе (сам Ковачевић (2005) утврђује да раставни напоредни везник *било* не може везивати независне клаузе), као и чињеницом да *синтаксичке јединице ниже од клаузе*⁴ могу повезивати и неки зависни везници (уп. допусне везнике у примеру *Мада/Иако висок, Мика не игра добро кошарку*“) – закључујући да „нису, дакле, сви зависни везници исти, као што нису исти ни они напоредни“ (Кликовац 2022: 150).

3.1.1. Никад нико није тврдио како су сви зависни или сви независни везници у свему исти, али сви који се држе строгих синтаксичких критеријума сматрају да диференцијација свих везника на зависне и независне почива на истим критеријумима. Један од диференцијалних критеријума јесте тај да су зависни везници искључиво везници зависних реченица (заправо зависних клауза), док су независни везници везници како независних реченица, тако и независних синтагми. При томе треба нагласити да између могућности употребе независних везника у независносложеним реченицама и независним синтагмама влада однос хјелмслевљевски схваћене детерминације (HJELMSLEV 1980), односно однос једноструке логичке импликације, исказљив правилом: *Сви везници независносложене реченице нужно су и везници независних синтагми, док сви независни синтагмајски везници нису нужно и реченични*.⁵ То правило потпуно огољава некритеријалност ауторкиног контракритеријума да сви везници независних реченица нису и везници независних синтагми. Контрастни везник *док* по том критеријуму разликује се од свих других независних везника,⁶ јер се по тој особини подудар са свим зависним везницима. Томе у прилог иде и чињеница

⁴ Истицање наше – М. К.

⁵ То није само редуцирани везник *било...било*, него и неки од везника дисјунктивне наизменичности, као нпр. *ишћо...ишћо* (в. Ковачевић 2022: 29–42, као и Чудомировић 2014: 219–236).

⁶ Уосталом, и сама ауторка констатује да „везник *док* има и особине која одступају од оних које би се очекивале од напоредних везника: не може везивати друге синтаксичке јединице осим независних клауза и из друге клаузе се не може изоставити део који је

да сви независни везници, баш сви, могу бити употребљени при „координацији субординације“, док се таква могућност за везник *док* искључује, уп.: Новинари пишу *да* главну подршку идеји пребацивања „ловаца“ дају балтичке земље, *док* [$\rightarrow$ *док да] европске земље страхују да ће пребацивање борбених авиона изазвати „још један круг ескалације“ (Политика, 27. 1. 2023, 3).

3.2. Као аргумент да нема оштре границе између независних и зависних везника Д. Кликовац, видели смо, наводи и непредикатске конструкције с допусним везником *мада* и *иако*, поткрепљујући то примером „*Мада/Иако висок, Мика не игра добро кошарку*“ као и једним околиналним врло стилематичним примером из језика М. Селимовића с везником *јер*.⁷ Дате конструкције ауторка без икаквих аргумената сматра за „синтаксичке јединице ниже од клаузе“. А оне то нису – него су управо клаузе, и то безглаголске клаузе (*verbless clauses*), како се називају у англистичкој лингвистици. У њима је најчешће изостављен помоћни глагол TO BE (*бићу*), као и реченични субјекат који је могуће разумети из контекста, а који је кореферентан са субјектом или објектом управне клаузе (QUIRK и др. 1985: 996–997).⁸ Детаљна синтаксичко-семантичка истраживања ових конструкција у српском језику показала су да оне представљају депредикатизовану *везничку йолукондензацију*, која је „у српском језику остварљива само са једним и формалним и семантичким типом везника: допусним монолексичким везницима *иако*, *мада*, *јер*ма и *макар*. Будући да су зависни везници зависни само по томе што су везници зависних клауза (али не и везници чланова просте реченице) – сви везнички полукондензатори су зависне клаузе, и то безглаголске зависне клаузе (као структурно стилска варијација финитних допусних клауза)“ (КОВАЧЕВИЋ 2023: 25; уп. и: КУБУРИЋ МАЦУРА 2021: 119–121). Све то недвосмислено показује да ауторкин „контра-аргумент“ уопште нема вредност аргумента, будући да дате допусне конструкције нису неклаузалне него полукондензацијске клаузалне конструкције.

идентичан с првом“ (Кликовац 2022: 155), али то не сматра релевантним критеријумом за искључење овога везника из групе независних.

⁷ *Био је завршен у себи [славјански језик], јер грађен, и никаквих йворачких йринова није могао очекиваћу* (Meša Selimović, *Za i protiv Vuka*). Детаљна синтаксичко-стилистичка анализа овога и још једнога сродног Селимовићевог примера дата је у раду КОВАЧЕВИЋ (2023: 10–11), где је критеријално доказано да и зашто у питању није неклаузална везничка конструкција.

⁸ “Verbless clauses take syntactic compression one stage further than nonfinite clauses and like them are also commonly subjectless. Once again (cf. 14.8), it is often possible to postulate a missing form of the verb BE and to recover the subject, when omitted, from the context.”

4. Кријеријум *предлошко-падежне еквиваленције*

4.1. „Као додатни аргумент“, коментарише Д. Кликовац, „да постоје контрастне зависне *док*-клаузе, Ковачевић наводи и то што као еквивалент имају конструкције с предлогом (*на*)*суйрои* или с предлошким изразом *за разлику од*; те конструкције имају функцију ‘адвербијалне одредбе контраста’, а исту функцију има и контрастна *док*-клауза. Да би то показао, неке реченице с предлошко-падежном конструкцијом с предлогом *насуйрои* из Стевановићевог корпуса преиначује у реченице с везником *док* (КОВАЧЕВИЋ 1998б: 156), а у једном примеру чини обрнуто“⁹ (КЛИКОВАЦ 2022: 151).

4.1.1. У коментару наведених трансформисаних примера Д. Кликовац ће рећи да „ако се доказује да је ‘контрастна *док*-клауза’ еквивалентна конструкцији *насуйрои* + датив, онда је методолошки исправније такву клаузу трансформисати у ту конструкцију, а не обрнуто. Међутим, за такав поступак имамо само један пример (пр. 11),¹⁰ са назнаком да би се тако могао трансформисати ‘највећи број’ *док*-клауза које су до тад у раду наведене. То, међутим, није тачно: да би предлошко-падежна конструкција била еквивалентна некој зависној клаузи, у њој мора стајати глаголска именица (в. RADOVANOVIĆ 1978); а таква трансформација у примерима које је аутор пре тога навео, осим тог једног примера и евентуално још једног, није могућа“, тако да „конструкција са *насуйрои* и ‘*док*-клауза’ нису сасвим еквивалентне“ (КЛИКОВАЦ 2022: 151–152).

Од читавог коментара Д. Кликовац о критеријуму еквивалентности контрастне *док*-клаузе и предлошко-падежне адвербијалне одредбе контраста једино је тачно да те јединице „нису сасвим еквивалентне“. А то је и логично, будући да не постоји потпуна еквивалентност између највећег броја, ако не и свих, предлошко-падежних и падежних прилошких одредби и конкурентних прилошкоодредбених реченица. То су два начина изражавања истог садржаја. Кад би ти садржаји били потпуно еквивалентни, једна од тих јединица у систему би била сувишна. Осим тога, и само један једини пример (а ауторка из Ковачевићевог рада наводи два) еквивалентности зависне контрастне *док*-клаузе и предлошко-падежне конструкције *насуйрои* + *дашив* довољан је разлог да се ове *док*-клаузе сврстају у зависне, будући да не постоји ни теоријска могућност

⁹ Ауторка у раду наводи готово све примере из Ковачевићевог рада у којима је предлошко-падежна конструкција трансформисана у контрастну *док*-клаузу, и примере у којима је *док*-клауза кондензована у предлошко-падежну конструкцију с предлогом *насуйрои*.

¹⁰ *Док* грчка влада повремено подвлачи (→ Насупрот повременом подвлачењу грчке владе) да има гаранције Вашингтона о подршци њеном ставу, опозициони грчки кругови инсистирају да те подршке нема (КОВАЧЕВИЋ 1998а: *Побједа*).

„кондензације“ независне клаузе у зависну падежну синтагму. Није, дакле, битан број примера у којима се контрастне *док*-клаузе могу трансформисати у контрастне предлошко-падежне конструкције, него је битно да таква могућност постоји. И то јесте јасан критеријум који искључује контрастне *док*-клаузе из независних.

4.1.1.1. Што се пак тиче позивања на М. Радовановића и његову студију о именицама као кондензаторима реченичног значења (RADOVANOVIĆ 1977), очигледно је да ауторка није пажљиво ишчитала ту студију будући да Радовановићу погрешно приписује тврдњу да је за еквивалентност неке зависне клаузе и предлошко-падежне конструкције неопходно да у предлошко-падешкој конструкцији буде глаголска именица. Наиме, М. Радовановић реченичне кондензаторе дели на оне који су „neposredno derivirani iz odgovarajućeg dubinskog semantičkog ekvivalenta, predikata u finitnom glagolskom obliku“, где спадају: *verbidi, infinitiv i participi, deverbativne imenice, deverbativni prilozhi, deverbativni pridevi, deadjektivne imenice* (RADOVANOVIĆ 1977: 141–142). Другу групу чине они реченични кондензатори који „nisu neposredno derivirani iz nekog određenog dubinskog semantičkog ekvivalenta, tj. predikta u finitnom glagolskom obliku (niti je sama predikacija nekim konkretnim leksičkim elementom u površinskoj strukturi iskaza eksponirana), već je predikacija samo implicitna i može se, na osnovu pravila date jezičke kompetencije, a u konkretnom lingvističkom i ekstralingvističkom kontekstu, rekonstruisati“, с тим да улогу таквих кондензатора имају: *apozitivna obrazovanja, imenice koje nisu ili deverbativne, leksički signali presupozicije, prosentencijalizatori, rečenični ekvivalenti, kontekstualne redukcije rerečenice, uslovljene razlozima jezičke ekonomije*. Уз то, „ima, međutim, i primera u kojima je, bez uvida u situacioni i lingvistički kontekst, u potpunosti nemoguće rekonstruisati bazični rečenični sadržaj ili bazične rečenične sadržaje koje implicira imenica (npr.: Dobio sam slabu ocenu zbog Pere [← Zato što je Pera (...)])“ (RADOVANOVIĆ 1977: 142).

Управо наведени пример имплицитног кондензованог садржаја показује да се предлошко-падежне конструкције у функцији прилошке одредбе контраста могу сматрати еквивалентима контрастне *док*-клаузе будући да су кондензатори њеног имплицитног садржаја. А то је и најбоља потврда научне неутемељености аргумената којима Д. Кликовац тај критеријум оспорава.

5. Фуџур II као ѿсеудокриѿеријум

5.1. Констатацији С. Танасића о дистрибуционим ограничењима контрастних *док*-клауза која се односе на то да се „за управну клаузу са футуром првим у предикату преко везника *док* везује временска клауза

са обликом футура другог“, док за контрастни тип „зависне реченице с везником *док* то правило не важи“ (ТАНАСИЋ 2012: 205) – Д. Кликовац ће дати статус критеријума за разликовање зависног временског и независног супротног везника *док*. Ауторка, наиме, тврди да се „у временским *док*-клаузама мора употребити футур други управо зато што је та клауза зависна“, док се у контрастним *док*-клаузама у обе мора употребити футур први, што је показатељ „да клаузе стоје у синтаксички напоредном односу“ (КЛИКОВАЦ 2022: 153–154). Тај је критеријум без икаквог научног упоришта, из једноставног разлога што се футур други, како је то доказала К. Милошевић, употребљава у само неколика типа зависних реченица, а „to su vremenske rečenice, uslovne (i dopusne) i relativne (atributske, mjesne, načinske količinske). U posebnim uslovima futur II može doći i u dopunskoj rečenici“ (МИЛОШЕВИЋ 1970: 163). Употреба футура другог по правилу подразумева хипотетичке садржаје, а потпуно искључује фактивне реченичне садржаје, чему је најбољи показатељ немогућност његове употребе у зависним узрочним реченицама, па следствено и контрастним *док*-реченицама. Ако је немогућност употребе футура другог у контрастној *док*-клаузи показатељ њеног „синтаксички напоредног односа“, значи ли то да су, према истом критеријуму, и сви узрочни везници кад повезују будуће садржаје такође везници „синтаксички напоредних реченица“?

6. Псеудозависно́сти као закључни критеријум

6.1. Циљ сваке науке је изналажење јасних и недвосмислених критеријума, посебно када је реч о класификационим критеријумима. Што је критеријум обухватнији, то је бољи. А најбољи је онај који нема изузетака. Већ смо видели како је псеудокритеријуму футура II ауторка неосновано приписала непостојећу улогу диференцијалног критеријума. У закључку разматрања о синтаксичком статусу контрастног везника *док*, она ће констатовати како тај везник има и елемената независног и елемената зависног везника, тако „да је у оваквим случајевима потребан флексибилнији приступ од оног који напоредне и зависне везнике сврстава у две јасно разграничене и супротстављене категорије“ (КЛИКОВАЦ 2022: 155). Због тога сложене реченице уведене тим везником она, сагласно Љ. Поповићу, сматра *псеудозависним*. По Љ. Поповићу (1992: 345), *док*-контрастна реченица је „у ствари псеудозависна, тј. привидно зависна реченица: њена форма (уп. везник *док*) јесте форма временских реченица, али је значењски однос (исказивање конфронтације) као код супротних реченица“. Из наведеног тумачења проистиче да су значења независних и зависних реченица јасно диференцирана, тако да се значење „конфронтације“ сматра искључиво значењем независносложе-

не реченице. Да су такве тврдње научно неутемељене, најбоља потврда је постојање већег броја зависних реченица чије се значење заснива на конфротативности, а то су све ексцептивне, све експективне, а њима треба прикључити и све контрастивне реченице, па и све допусне. И није супротно једино значење које је значење и координираних и субординираних реченица. Апсурдност тог критеријума експлицитно показује нпр. допусно значење (в. исцрпно у Кубурић Маџура 2021), које се подједнако често изражава и зависним допусним реченицама (нпр. с везницима *иако*, *мада*, *ијрема*), али и независним реченицама са супротним везником *а* или *али*, или пак са саставним везницима *иа* и *ије* с допусним конкретизатором везничког значења (*иџак*, *ујркос џома*, *и џоред џога*), као нпр.: *Све је научила, али / а / џа / џе иџак / ујркос џома / и џоред џога није џоложила исџиџи*. Јесу ли наведне реченице псеудонезависне или псеудозависне? За свакога ко се држи синтаксичких критеријума дилеме нема: ни псеудозависне ни псеудонезависне, него праве независне супротне реченице, баш као што су, према истим критеријумима, контрастне сложене реченице с везником *док* искључиво зависне. Бројна критеријална синтаксичко-семантичка истраживања сложене реченице показала су да „*sve smisaone odnose po kojima se imenuju zavisnosložene rečenice (uzročna, posljedična, pogodbená, vremenska, mjesna, dopusna itd.) nalazimo i u sintaktički nezavisnosložanim rečenicama*“ (ВУКОЈЕВИЋ 2008: 142).

7. Закључак

7.1. Управо из напред наведених разлога „*razlikovanje koordinacije i subordinacije sintaktičko je razlikovanje i nije ga moguće drukčije uspostaviti. Svi pokušaji da se to razgraničenje ustanovi na semantičkom kriterijumu pokazali su se neuspješnima*“ (ВУКОЈЕВИЋ 2008: 140). Тим неуспешним покушајима „*реанимирања*“ семантичког као диференцијалног критеријума субординираних и координираних реченица треба придружити и овде анализирани рад Д. Кликовац. Критеријуми којима ауторка покушава оспорити синтаксичке критеријуме А. М. Пешковског (1926/1959) примењене на диференцијацију координираних и субординираних реченица српскога језика (КОВАЧЕВИЋ 1998б; ТАНАСИЋ 2012) – заправо су критеријуми логикосемантичке синтаксе 18. и 19. века. Зато је покушај Д. Кликовац да одбрани несинтаксички статус диференцијације координираних и субординираних структура, као научно критеријално већ одавно оспорен, представљао тешко остварљив задатак. Покушај рехабилитовања ненаучних семантичких над научно утемељеним синтаксичким критеријумима диференцијације координираних и субординираних структура био је једино могућ увођењем нових, синтаксичкој

литератури непознатих критеријума ради доказивања премоћи семантичких над синтаксичким критеријумима диференцијације координираних и субординираних реченица. И Д. Кликовац је у раду понудила један од таквих, али нажалост погрешних критеријума. Први пут у историји синтаксе сложене реченице укинула је разлику између перспективизације садржаја клауза сложене реченице и инверзије клауза сложене реченице. Неразликовање перспективизације клаузалних садржаја сложене реченице од инверзије тих садржаја, како смо већ у анализи показали, доводи до више него погрешног закључка да се сваки зависни везник у одређеним контекстима показује независним будући да не мора мењати место при различитој перспективизацији, погрешно схваћеној као инверзији, садржаја клауза сложене реченице.

7.2. Баш као у премисама силогизма, тако је код Д. Кликовац неразумевање појма инверзије као погрешна полазна велика премиса условило да и сви остали елементи аргументације буду у основи погрешни. Тако је ауторка неуспешно покушавала доказати да не важе остали критеријуми неприпадности контрастног везника *док* зависним везницима. Анализа тих њених контрааргумената заправо је само још јасније потврдила да везник *док*, ако се на њега примене јасни и недвосмислено делотворни синтаксички критеријуми разликовања независних и зависних реченица, припада искључиво зависним везницима, с којима дели следеће, а заправо све суштинске, карактеристике:

а) Везник контрастних *док*-клауза као и сви зависни везници припада структури зависне клаузе, што потврђује инверзија тих клауза (уп. Победа има много очева, *док је њораз увек сироче*. → *Док је њораз увек сироче*, победа има много очева);

б) Контрастни везник *док*, као и сваки зависни везник, твори само зависне реченице, *док* не може творити зависне синтагме, за разлику од свих везника независних реченица који су истовремено и везници независних синтагми;

в) Контрастне *док*-клаузе могу се, као и све зависне клаузе, у одређеним синтаксичко-семантичким условима кондензовати падежним или предлошко-падежним прилошким одредбама, *док* кондензовање независних клауза никад није могуће;

г) Синтаксички критеријум диференцијације субординираних и координираних везника, који је васпоставио још готово пре једнога века А. М. Пешковски за руски језик, толико је научно делотворан у примени да не оставља могућност прелазних случајева, тј. могућност тумачења неке сложене реченице ни као псеудонезависне ни као псеудозависне, него искључиво или као зависне или као независне.

Анализа коју смо провели у овој раду недвосмислено је критеријално показала да ниједан од наведених критеријума припадности контрастног везника *док* зависним везницима није у свом раду научно критеријално довела у питање Д. Кликовац, иако је сваки до њих покушала оспорити.

Цитирана литература

- КЛИКОВАЦ, Душка. „О природи значења везника *док* кад означава супротност (контраст)“. *Јужнословенски филолог*, LXXVIII/1 (2022): стр. 147–166.
- [КЛИКОВАЦ, Душка. „О природи значења везника *док* кад означава супротност (контраст)“. *Јужнословенски филолог*, LXXVIII/1 (2022): стр. 147–166]
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Распоред клауза у независносложеној реченици“. У: Милош Ковачевић. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Рашка школа / Србиње: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 1998: стр. 11–35.
- [КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Распоред клауза у независносложеној реченици“. У: Милош Ковачевић. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Рашка школа / Србиње: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 1998: стр. 11–35]
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Сложена реченица с контрастном зависном клаузом“. У: Милош Ковачевић. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Рашка школа / Србиње: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 1998: стр. 151–157.
- [КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Сложена реченица с контрастном зависном клаузом“. У: Милош Ковачевић. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Рашка школа / Србиње: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 1998: стр. 151–157]
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Отворена питања конструкција с везником *било*“. *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 34/1 (2005): стр. 125–140.
- [КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Отворена питања конструкција с везником *било*“. *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 34/1 (2005): стр. 125–140]
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „(Не)граматикализована алтернативност у односу на дисјункцију у савременом српском језику“. У: Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.). *Језик, књижевност, алтернатива: језичка исцртавања*. Ниш: Филозофски факултет, 2022: стр. 29–42.
- [КОВАЧЕВИЋ, Милош. „(Не)граматикализована алтернативност у односу на дисјункцију у савременом српском језику“. У: Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.). *Језик, књижевност, алтернатива: језичка истраживања*. Ниш: Филозофски факултет, 2022: стр. 29–42]
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Полукондензацијске конструкције у српском језику“. *Српски језик*, XXVIII (2023): стр. 5–29.
- [КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Полукондензацијске конструкције у српском језику“. *Српски језик*, XXVIII (2023): стр. 5–29]
- КУБУРИЋ МАЦУРА, Мијана. *Категорија концесивности у савременом српском језику*. Бањалука: Филолошки факултет, 2021.
- [КУБУРИЋ МАЦУРА, Мијана. *Категорија концесивности у савременом српском језику*. Бањалука: Филолошки факултет, 2021]
- ПЕШКОВСКИЙ, Александр Матвеевич. „Существует ли в русском языке сочинение и подчинение предложений“. *Избранные труды*. Москва, 1959: стр.

- 131–149. [први пут објављена 1926, у часопису: *Родный язык в школе*, бр. 11–12, 1926]
- [PEŠKOVSKI, Aleksandr Matveevič. „Sušestvuet li v ruskom ōzyke sočinenie i podčinenie predloženiј“. *Izbrannye trudy*. Moskva, 1959: str. 131–149. [prvi put objavljena 1926, u časopisu: *Rodnyj ōzyk v škole*, br. 11–12, 1926]
- ПОПОВИЋ, Љубомир. „Синтакса“ [без потпоглавља „Систем глаголских облика и његова употреба“]. У: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић. *Граматика српскога језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1992 (2. прерађено издање; 1. издање 1989): стр. 181–373.
- [POPOVIĆ, Ljubomir. „Sintaksa“ [bez potpoglavlja „Sistem glagolskih oblika i njegova upotreba“]. U: Živojin Stanojčić, Ljubomir Popović. *Gramatika srpskog jezika. Udžbenik za I, II, III i IV srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika, 1992 (2. prerađeno izdanje; 1. izdanje 1989): str. 181–373]
- ТАНАСИЋ, Срето. „Зависне контрастне реченице“. [У књизи] *Из синтаксе српске реченице*. Београд: Београдска књига / Институт за српски језик САНУ, 2012: стр. 195–210.
- [TANASIĆ, Sreto. „Zavisne kontrastne rečenice“. [U knjizi] *Iz sintakse srpske rečenice*. Beograd: Beogradska knjiga / Institut za srpski jezik SANU, 2012: str. 195–210]
- ЧУДОМИРОВИЋ, Јован. „О прототипичним и маргиналним напоредним везницима /координаторима: пример координатора ШТО...ШТО“. *Књижевност и језик*, LXI/3–4 (2014): стр. 219–236.
- [ČUDOMIROVIĆ, Jovan. „O prototipičnim i marginalnim naprednim veznicima/koordinatorima: primer koordinatora ŠTO...ŠTO“. *Književnost i jezik*, LXI/3–4 (2014): str. 219–236]

*

- HJELMSLEV, Louis. *Prolegomena teoriji jezika*, prevod s njemačkog Ante Stamać. Zagreb: GZH, BibliotekaTeka, 1980.
- KOVAČEVIĆ, Miloš. *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- MILOŠEVIĆ, Ksenija. *Futur II i sinonimski oblici u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Sarajevo: ANUBiH, 1970.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. „Imenica u funkciji kondenzatora“. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, (1977): XX/1: str. 63–144; XX/2: str. 81–160.
- VUKOJEVIĆ, Luka. *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2008.
- QUIRK, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech and Jan Svartvik. *A comprehensive grammar of the English language*. New York: Longman, 1985.

Извори

- Вечерње новости – *Вечерње новостии*, дневне новине из Београда.
[Večernje novosti – *Večernje novosti*, dnevne novine iz Beograda]
- Данас – *Danas*, дневне новине из Београда.
[Danas – *Danas*, dnevne novine iz Beograda]
- Политика – *Политика*, дневне новине из Београда.
[Politika – *Politika*, dnevne novine iz Beograda]

Милош М. Ковачевич
Крагуевацкиј универзитет
Факултет филологије и искуства
Кафедра србског језика

СТАТУС СОЈУЗА *ДОК* В СОПОСТАВИТЕЛНИХ ПРЕДЛОЖЕНИЈАХ

Резюме

В статье рассматриваются критерии, на основе которых союз *док* в сопоставительных предложениях можно отнести либо к сочинительным, либо к подчинительным союзам. Поводом для данного рассмотрения послужила статья Д. Кликовац (2022), опубликованная в журнале «Южнославянский филолог» (вып. LXXVIII, № 1), где применением псевдонаучных критериев ставятся под вопрос точные синтаксические критерии, которые относят союз *док* исключительно к подчинительным союзам. В нашей статье подробно и по критериям анализируются все критерии, которые автор приводит в целях доказать, что данный союз в сопоставительных сложных предложениях не относится к подчинительным, а сочинительным союзам. Подробно проведенный анализ каждого из аргументов, приводимых автором для оспаривания подчинительного статуса сопоставительного союза *док*, показывает, что ни у одного из данных критериев нет статуса достаточной причины, чтобы отнести данный союз к группе сочинительных.

Анализ подтвердил научные сознания о том, что сопоставительный союз *док* разделяет все особенности подчинительных союзов. К ним относятся следующие: а) он принадлежит структуре клаузы, которую вводит в сложное предложение; б) он образует только сложноподчиненные предложения; в) сопоставительные *док*-клаузы могут путем синтаксической компрессии превращаться в предложно-падежные конструкции в функции обстоятельства. Сочинительные союзы не разделяют ни одну из приведенных особенностей.

Ключевые слова: союз *док*, сочинительные союзы, подчинительные союзы, инверсия, синтаксическая перспективизация, обстоятельство сопоставления, семантические и синтаксические критерии, псевдокритерии, псевдосложноподчиненные предложения.

Miloš M. Kovačević
University of Belgrade
Faculty of Philology
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts

STATUS OF THE CONJUNCTION *ДОК* ('WHILE') IN CONTRAST CLAUSES

S u m m a r y

This paper deals with the criteria based on which the conjunction *док* is classified as a coordinating or subordinating conjunction in contrast clauses. This paper was occasioned by the one written by D. Klikovac (2022) published in *Јужнословенски филолог* (vol. LXXVIII, no. 1), in which the application of pseudo-scientific criteria brought into question the exact syntactic criteria according to which the conjunction *док* is classified exclusively as a subordinating conjunction. This paper presents a detailed and criteria-based analysis of all the arguments that the author provided in order to prove that the conjunction *док* in complex contrast sentences does not belong to the subordinating, but to the coordinating conjunctions. The detailed analysis of each of the arguments given by the author with a view to refuting the subordinating status of the contrastive conjunction *док* showed that none of those criteria has the status of the sufficient reason for classifying this conjunction as a coordinating one.

This paper confirmed the scientific findings that the contrastive conjunction *док* shares all the features of the subordinating conjunctions, which are the following: a) it introduces the clause structure it belongs to into the complex sentence, b) introduces only dependent clauses, c) contrast *док*-clauses can be condensed into prepositional case constructions functioning as an adverbial. None of those features is shared by any coordinating conjunction.

Keywords: conjunction *док* ('while'), coordinating conjunctions, subordinating conjunctions, inversion, syntactic perspectivization, adverbial of contrast, semantic and syntactic criteria, pseudo-criteria, pseudo-dependent clauses.

ISSN 0350-185X, – Кнь. 79, св. 2 (2023), стр. 191–209

UDK: 811.161.1'373.45

811.581'373.45

811.161.1:811.581

COBISS.SR-ID: 131977225

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302171K>

Примљено: 2. маја 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Юйцинь Пань*

Институт иностранных языков Яньаньского университета

Китай

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОМ И КИТАЙСКОМ ЯЗЫКАХ НАЧАЛА XXI ВЕКА (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ)**

В статье в сопоставительном аспекте рассматриваются источники и функционирование заимствованной лексики в китайском и русском языках начала XXI века, исследуется динамика функционирования заимствованных лексических единиц в сопоставляемых языках. С использованием национальных корпусов сопоставлены аналогичные лексические единицы, заимствованные русским и китайским языками, выявлена частотность употребления этих слов в текстах исследуемых языков.

Ключевые слова: языковая динамика, заимствование, частотность, китайский язык, русский язык.

Развитие словарных составов китайского и русского литературных языков начала XXI в. в значительной степени связано с активным заимствованием иноязычной лексики, что является на современном этапе одним из основных путей наименования как новых, так и уже известных реалий действительности.

Изучение заимствованной лексики в русском и китайском языках имеет богатейшую историю. Однако внимание к данной проблеме заметно усилилось как раз в последние годы, что связано с интенсификацией

---

* vera830901@hotmail.com

** Статья подготовлена в рамках проекта Яньаньского университета № 205040308 «Иновационные процессы в лексике русского и китайского языков в конце XX – начале XXI вв.». [The article was prepared within the framework of the Yan'an University project No. 205040308 "Innovative processes in the vocabulary of the Russian and Chinese languages in the late 20th and early 21st centuries".]

процессов пополнения лексиконов многих современных языков иноязычной лексикой, прежде всего англицизмами. Эти процессы характерны не только для тесно взаимодействующих западноевропейских языков, но и для других языков мира, в том числе и таких широко распространенных, как китайский и русский. В поле зрения современных исследователей находятся самые разнообразные аспекты процессов заимствования: сам процесс заимствования и его динамика (Володарская 2002; Горелов 1984; Ши 1999), иноязычная лексика и ее функционирование в речи (Коростина 2002; Крысин 2008), пути и источники заимствования (Володарская 2002; Шен 2008), освоение иноязычной лексики принимающим языком (Ильина 1998; Kang 2008) и др.

Несмотря на проделанную лингвистами работу, в имеющихся исследованиях недостаточно представлены особенности процессов заимствования в структурно различных языках, что может объясняться разнообразием и сложностью процессов адаптации данной лексики в языках различных типов. Поэтому исследование данных процессов на материале изолирующего китайского языка в сопоставлении с флективным, синтетическим русским является весьма перспективным.

Принимая во внимание то обстоятельство, что термин «заимствование» в русском и китайском языках определяется неоднозначно (заимствование – процесс перемещения различных элементов из одного языка в другой (Крысин 2002: 18–19); заимствование как ресурс пополнения лексики одного языка за счет средств других языков (Семенов 2005: 210); заимствование – прежде всего конкретный результат языковых контактов (Fu 2004: 187; Xu 2005: 1) и т.д.), в статье термин «заимствование» употребляется в двух значениях: 1) процесс вхождения в словарный состав принимающего языка иноязычной лексики; 2) само иноязычное слово в словарном составе языка-реципиента.

В качестве источников материала исследования использовались словари новых слов и выражений современного китайского и русского языков: «Словарь новых слов и выражений китайского языка» (新华新词语词典 [Xinhua xinciyu cidian]) и «Словарь неологизмов современного китайского языка нового века» (新世纪汉语新词语词典 [Xinshiji hanyu xinciyu cidian]), включающие около 9000 слов и словоупотреблений китайских неологизмов конца XX и начала XXI вв.; «Толковый словарь начала XXI века. Актуальная лексика» под ред. Г.Н. Складчиковой, который содержит примерно 8500 новых и вновь актуализированных в последние два десятилетия лексических единиц русского языка.

Особенности процессов заимствования иноязычной лексики в китайском и русском языках

1. Разная значимость самого процесса заимствования

Анализ удельного веса заимствованной лексики в выборках лексических инноваций обоих языков показывает разную значимость самого процесса заимствования в каждом языке. Так, из общего числа инновационных лексических единиц, указанных в основной части китайских словарей (7974¹¹), заимствованные лексические единицы²² (за исключением буквенных слов) составляют 138 наименований или 1,73%. В русском языке среди 8500 неологизмов число заимствованных лексических единиц составляет 557 или 6,66%, т.е. доля их более чем в 3 раза выше, чем в китайском (см. табл. 1).

Таблица 1 – Процентное соотношение заимствованных неологизмов, зафиксированных в словарях русского и китайского языков последних лет

Язык-реципиент	Число неологизмов	Из них число заимствований	Процент заимствований из общего числа неологизмов
Китайский язык	7974	138	1,73%
Русский язык	8356	557	6,66%

Данные таблицы 1 позволяют сделать однозначный вывод о том, что, несмотря на кажущуюся интенсивность процессов заимствования и тревогу лингвистов по поводу иноязычной, прежде всего англоязычной экспансии, доля непосредственных заимствований в китайском и русском языках невелика: в китайском языке их менее 2%, в русском – менее 7%. Главной причиной для китайского языка может быть его графическая система, поскольку иероглифы плохо приспособлены для фиксации иноязычного звучания.

2. Разные источники заимствованных лексических единиц

Как показывает анализ источников заимствований последних лет, русский язык пополнялся новыми единицами за счет многих языков (см. табл. 2). Он обогащался прежде всего англицизмами (около 82%): *гламур, мультимедиа, ноутбук, монитор, карго*. На втором месте стоят

¹ В выборке включены отдельно зафиксированные в приложениях к словарям лексические единицы: буквенные слова – 483, термины сети – 50, диалектизмы – 143.

² Распределение слов на заимствованные, буквенные и диалектизмы проведено в соответствии с пометами в словарях.

заимствования из французского языка (галлицизмы) – около 5%, например: *дефиле, клише*. Заимствования из классических языков (греческого и латинского) составляют соответственно 3% – 4%, например: *олигополия, миллениум*. Заимствования из остальных языков представлены единичными примерами: из немецкого языка (германизмы): *автобан, бомбардир*; из арабского языка: *джихад, моджахед, шахид*; из итальянского языка: *авизо, джакузи, папараци*; из японского языка: *камикадзе, караоке, карате (каратэ), суши (суси), тамогочи (тэмогучи), шиацу (шиацу)*; из испанского языка: *мачо, мундиаль*; из шведского языка: *омбудсмен (омбудсман)*; из китайского языка: *фэн-шуй (фэньшуй, феншуй)*³.

Таблица 2 – Источники заимствованных лексических единиц, зафиксированных в словарях китайского и русского языков

Язык-источник	В русском языке	В китайском языке
Английский	455	117
Японский	8	13
Испанский	2	3
Итальянский	5	3
Немецкий	8	1
Таиландский	0	1
Французский	29	0
Латинский	24	0
Греческий	17	0
Арабский	4	0
Китайский	2	0
Санскрит	2	0
Шведский	1	0
Итого	557	138

Иноязычные лексические единицы, появившиеся в исследуемый период в китайском языке, также пришли в него из разных языков (см. табл. 2), и на первом месте среди них, как и в русском, стоит английский язык (85%), например: 吧 [ba] (*bar*) ‘бар’; 蹦极 [bengji] (*bungee*) ‘банджи-джампинг’; 迪斯科 [disike] (*disco*) ‘диско’; 波波族 [bobo zu] (*波波* [bobo] сокр. от англ. *Bourgeois* и *Bohemian*, 族 [zu] ‘группа’) ‘люди, принадлежащие к сливкам общества, ведущие богемный образ жизни (букв. клан «бобо»); от англ. «буржуазия» и «богема»’; 芭比娃娃 [babi wawa]

³ Здесь и далее, если это не оговаривается особо, все примеры русского языка приводятся по «Толковому словарю русского языка начала XXI века. Актуальная лексика» под ред. Г.Н. Складневской (2008 г.) и все примеры китайского языка – по «Словарю новых слов и выражений китайского языка» (2003 г.) и «Словарю неологизмов современного китайского языка нового века» (2006 г.).

(芭比 [babi] англ. *Barbie*, 娃娃 [wawa] ‘кукла’) ‘Барби’; 贝贝座 [beibei zuo] (贝贝 [beibei] англ. *baby*, 座 [zuo] ‘сиденье’) ‘сиденье для детей’. На втором месте среди языков-доноров для китайского языка находится японский, однако с большим отставанием от английского (менее 1%): 过劳死 [guolaosi] ‘умереть от переутомления’; 企划 [qihua] ‘генеральный план, планирование’; 人气 [renqi] ‘популярность, степень популярности’; 宅急送 [zhaijisong] ‘японская компания экспресс-доставки ZJS Express’. Заимствованные лексические единицы из других языков, список которых в два раза короче соответствующего для русского языка, представлены единичными случаями, например, из испанского: 拉尼娜现象 [lanina xianxiang] ‘периодически возникающее резкое изменение температуры воды в восточной части Тихого океана (между Перу и Эквадором)’ (букв. феномен Ла-Нинья), 厄尔尼诺现象 [E'erninuo xianxiang] ‘феномен Эль-Ниньо’ или из итальянского: 卡布奇诺 [kabuqinuo] ‘кофе с взбитыми сливками’.

Распределение заимствований по отдельным языкам показывает, что английский язык в качестве языка-донора занимает ведущее место как для русского, так и для китайского языка, при этом почти с равной долей (85% для китайского и 82% для русского). Общим языком-источником для заимствований в сопоставляемые языки является также японский, хотя количество лексических единиц, пришедших из него в оба языка, незначительно по сравнению с английским (около 1%). Кроме того, русский язык достаточно активно принимал в анализируемый период французские, латинские и греческие слова, чего в китайском языке не наблюдается вообще. Отдельные лексемы из испанского и итальянского языков, заимствованные в исследуемый период китайским и русским, обозначают специфические реалии данных стран. Взаимный обмен лексикой между русским и китайским языками практически отсутствует.

Интересно отметить, что при значительном количественном расхождении числа заимствований вообще в массиве лексических инноваций процентное соотношение англицизмов в общем количестве заимствований в китайском и русском языках оказывается приблизительно одинаковым. Этот факт можно рассматривать как свидетельство доминирующей роли английского языка в мировом коммуникативном пространстве и его влияние на развитие и обогащение лексиконов национальных языков разных семей и групп новой актуальной лексикой.

3. Функциональная значимость (частотность) лексических заимствованных единиц в русском и китайском языках

Для исследования особенностей функционирования заимствованных лексических единиц в современных китайском и русском языках в исследуемый период были использованы электронные корпуса китай-

ского и русского языков: корпус СМИ китайского языка (<http://ling.cuc.edu.cn/>) и корпус СМИ и основной корпус национального русского языка (<http://www.ruscorpora.ru/>).

Хотя известные (доступные в сети Интернет) корпуса китайского и русского языков имеют существенные различия как по своему объему, так и по организации представленного в них материала, их данные дают возможность проследить в сопоставительном плане динамику вхождения в словарный состав языка и функционирования в письменной речи (в текстах различных жанров) отдельных неологизмов начала XXI вв., в том числе и заимствований, что существенно для данной статьи.

Динамика процесса неологизации лексиконов разноструктурных языков – китайского и русского – рассмотрена в данной статье на примере англоязычных заимствований в русском языке и их эквивалентов в китайском языке⁴. Мы взяли для сравнения 12 одинаковых слов, заимствованных из английского языка в русский и китайский: *шоу*, *блог*, *клон*, *боулинг*, *фаст-фуд* (и *фастфуд*), *файрвол* (и *файрволл*), *софтвер*, *хэд-хантер* (и *хэдхантер*), *Барби*, *панк*, *хип-хоп*, *шейпинг* (кит. 秀 [xiu], 博客 [boke], 克隆 [kelong], 保龄球 [baoling qiu], 快餐 [kuaican], 防火墙 [fanghuoqiang], 软件 [ruanjian], 猎头 [lietou], 芭比娃娃 [babi wawa], 朋克 [pengke], 嘻哈 [xiha], 舍宾 [shebin]).

Выборка этих слов проводилась по следующим критериями: 1) заимствование из одного и того же языка – английского, что обеспечивает одну и ту же исходную форму; 2) фиксирование слова в русском «Толковом словаре начала XXI века» под ред. Г.Н. Складневской (2008) и китайских словарях: «Словарь новых слов и выражений китайского языка» (新华新词语词典 [Xinhua xinciyu cidian]) или «Словарь неологизмов современного китайского языка нового века» (新世纪汉语新词语词典 [Xinshiji hanyu xinci cidian] с пометой «англ.», что указывает на период их функционирования – конец XX – начало XXI вв.; 3) наличие данных единиц в текстах национальных корпусов русского и китайского языков, что обеспечивает возможность сравнения динамики их использования⁵.

Материалы корпусов китайского и русского языков показывают динамику частотности употребления рассматриваемых слов, которая

⁴ Здесь и далее, если это не оговаривается особо, все примеры русского языка приводятся по «Толковому словарю русского языка начала XXI века. Актуальная лексика» под ред. Г.Н. Складневской (2008 г.) и все примеры китайского языка – по «Словарю новых слов и выражений китайского языка» (2003 г.) и «Словарю неологизмов современного китайского языка нового века» (2006 г.).

⁵ Следует отметить, что многие иноязычные слова, широко употребляющиеся в русском и китайском языках, не являются принципиально новыми. Они были известны в этих языках и ранее, но оказались востребованными для активного употребления лишь в последнее время.

имеет в основном либо восходящий, либо восходяще-нисходящий характер. Кроме того, наблюдается неодинаковая частотность данных слов в текстах различных жанров в корпусе, что позволяет судить о преимущественных сферах использования данных заимствований в китайском и русском языках. В результате исследования установлены следующие типы соотношения функциональной активности англоязычных заимствований в сопоставляемых языках.

3.1. Высокая функциональная активность в обоих языках

Английское слово *show* давно заимствовано русским и китайским языками и активно употреблялось в определенный период в указанных языках, но активность употребления его неодинакова по времени. В китайском языке данное слово пользуется большой частотностью с 2006 по 2014 г. (см. рис. 1), а в газетном корпусе русского языка оно активно востребовано по сегодняшний день (см. рис. 2).

Параллельно с активным использованием самого корня 秀 [xiu] 'шоу' в китайском языке возникли производные от него наименования: 作秀 [zuoxiu] 'выступать; представлять; делать шоу, показывать себя', 秀场 [xiuchang] 'место для шоу', 摆秀 [baixiu] 'делать вид, притворяться', причем частотность употребления указанных слов постоянно, хоть и неравномерно, растет до 2012 года, потом начинает падать (см. рис. 3).

Рисунок 1 - Употребление слова 秀 [xiu] 'шоу' в корпусе китайского языка

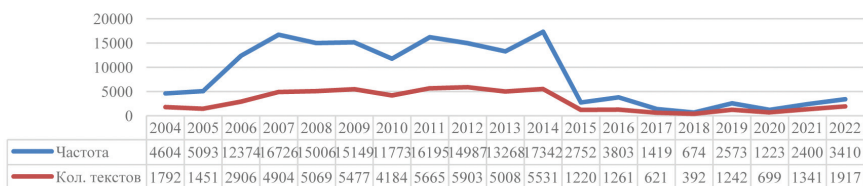

Рисунок 2 - Частота употребления слова "шоу" в корпусах русского языка

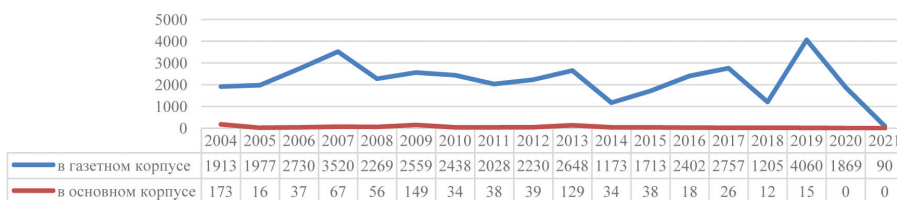
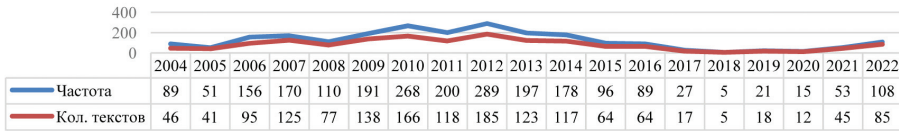

Рисунок 3 - Употребление слова 作秀 [zuoxiu] 'делать шоу' в корпусе китайского языка

Функционирование слова *шоу* в русском языке последнего десятилетия имеет восходяще-нисходящую динамику, в то время как в китайском языке на первоначальном этапе это слово имело отчетливо восходящий характер с последующим переходом в стадию стабильного функционирования. Можно также говорить о практически восходяще-нисходящем характере функционирования слова 作秀 [zuoxiu] ‘выступать; представлять; делать шоу, показывать себя’ в современном китайском языке.

В последние годы расширилась и семантика слова 秀 xiù ‘шоу’ (show): исходное значение слова 秀 [xiù] ‘представлять, показывать’ расширилось до 作秀 [zuoxiu] ‘выступать; представлять; делать шоу; показывать себя’ [秀 xiù англ. *show*], например: 不少学生说, 大企业来到学校开招聘会已经成了惯例, 但企业实际上是打着招聘的幌子在做广告, 变相推销产品, 目的只不过是為了扩大影响。对此, 一些学生愤怒地说: “这是来招聘还是来作秀的?” (《北京青年报》2002年1月14日) ‘Многие из студентов говорят, что проведение крупными предприятиями ярмарок вакансий в университетах стало общепринятым явлением. На самом же деле предприятия рекламируют свою продукцию под видом ярмарки вакансий с целью продвижения и расширения своего влияния. В связи с этим некоторые студенты жалуются: фирмы приехали в университеты искать работников или *делать шоу*?»’ («Пекинская молодежная газета», 14.01.2002).

В русском языке *шоу* – это давно заимствованное слово, которое, по мнению Л.П. Крысина, вошло в русский язык со значительно суженным значением (ср. англ. *show* ‘показ; зрелище, спектакль; выставка; витрина; внешний вид; показная пышность, парадность’ и др.), при этом одно из значений английского оригинала – ‘показная пышность, парадность’ – по всей видимости, послужило основанием для негативно-оценочного осмысления заимствования: с первых же случаев своего употребления слово *шоу* имело пейоративный смысл. Ср. такие примеры: *Еще за несколько дней до начала этого телевизионного шоу министр юстиции Роберт Кеннеди поспешил объявить показания Валачи сенсационными* («Правда», 1 окт. 1963); *«Фламинго» [казино] привлекает «титанами шоу-бизнеса», которые увеселяют с рассвета до рассвета...* («Неделя»,

1964, № 6), а также частые в современных публицистических текстах сочетания типа *рекламное шоу*, *помпезное шоу* и под. Эта пейоративность иногда интерпретируется в лингвистических описаниях как «сниженная экспрессивная окраска». Между тем, дело здесь в оценке говорящими того, что обозначается словом *шоу*, и сниженная экспрессивная окраска – следствие этой оценки, отмечает Л.П. Крысин (Крысин 2008: 58).

С течением времени, однако, это слово приобрело и вполне нейтральное значение: в «Толковом словаре русского языка конца XX столетия» под ред. Г.Н. Складаревской *шоу* определяется как телевизионное или концертное выступление, представление, насыщенное эффектами и рассчитанное на массового зрителя, слушателя (ТСРЯ 1998: 679).

В современных русском и китайском языках исследуемого периода употребительно не только это несклоняемое существительное, но и сложения с ним: *秀场* [xiuchang] ('место для шоу'), *шоу-бизнес*, *шоу-группа*, *шоу-программа*.

Слово *блог* (англ. *blog*) является в русском и китайском языках фонетическим заимствованием, которое пользовалось особой активностью в китайском языке в 2009 г. (см. рис. 4), а в русском языке оно употреблялось с большой частотностью с 2007 по 2013 г. Небольшая вспышка его активности зафиксирована в 2013 г., а затем она последовательно падает (см. рис. 5). При этом обращает на себя факт редкого присутствия слова *блог* в основном корпусе русского языка и основное его функционирование в газетных текстах.

Рисунок 4 - Употребление слова 博客 [boke] в корпусе китайского языка

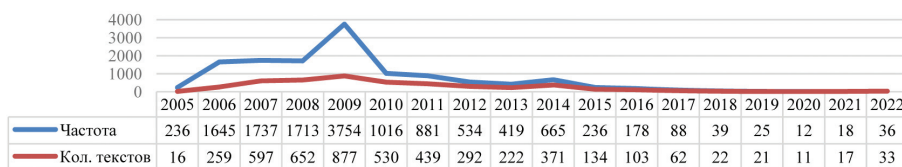
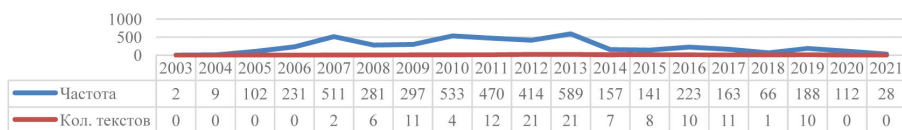

Рисунок 5 - Частота употребления слова "блог" в корпусах русского языка

3.2. Высокая функциональная активность только в китайском языке

Данные корпуса русского языка показывают также, что английское слово *clone* в русском языке активно употреблялось только в 2001–2004 гг. (см. рис. 6), потом оно также перешло в пассивный словарный запас. Употребление его в китайском языке характеризуется восходяще-нисходящей активностью (см. рис. 7): взлет общественного интереса к самому явлению клонирования и связанным с ним прежде всего морально-этическим проблемам, которые активно обсуждались в обществе в самом начале текущего века, обеспечил высокую частотность в текстах и самому слову в 2004 г. и 2007 г. В дальнейшем с угасанием интереса к этому явлению упала и частотность слова в текстах. В современном китайском языке от данного слова образовались производные: 克隆茶 [kelong cha] ‘чай, созданный с помощью техники клонирования’, 克隆技术 [kelong jishu] ‘техника клонирования’, 克隆羊 [kelong yang] ‘клонированная овца’, однако они не отличаются высокой частотностью в речи.

В русском языке пик активности соответствующего слова в текстах также приходится примерно на то же время, что и в китайском (2001–2004 гг.), однако интерес к феномену клонирования в дальнейшем резко упал и до 2010 г. так существенно и не увеличился. В связи с этим частотность слова ‘клонирование’ в текстах корпуса русского языка колеблется возле нулевой отметки (см. рис. 6).

Рисунок 6 - Частота употребления слова "клонирование" в корпусах русского языка

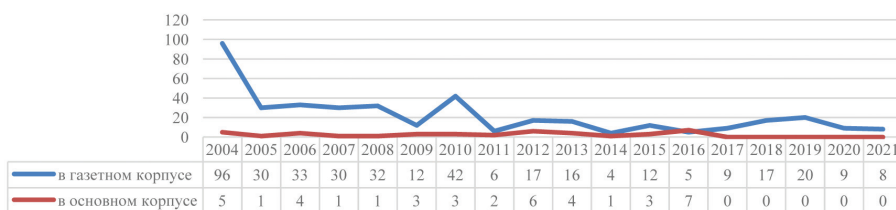
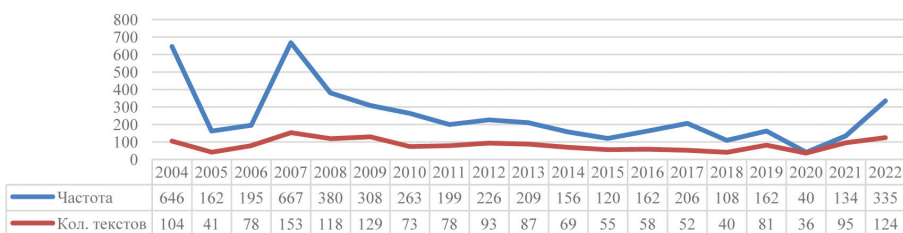

Рисунок 7 - Употребление слова 克隆 [kelong] 'клонирование' в корпусе китайского языка

В настоящее время сфера употребления слова 克隆 [kelong] ‘клон’ расширилась как в китайском, так и в русском языке, и данное слово употребляется сейчас в обоих языках в значении «копия», например: *В 1988 году было продано в несколько раз больше «клонов» оригинального персонального компьютера «Ай-би-эм», чем собственных компьютеров этой корпорации* (За рубежом, № 4, 1990) или: 去年80多家大中型商场约一半以上出现负增长的残酷现实, 终使京城商界停止了对大型商厦的“克隆” (《邮政周报》1998年2月24日) ‘В прошлом году у более 50% из 80 крупных и средних торговых центров появилась тенденция отрицательного роста, что остановило «клонирование» крупных торговых центров коммерческими кругами в столице’ («Почтовая еженедельная газета», 24.02.1998).

Следует отметить, что 克隆 [kelong] в китайском языке приобрело также негативно-оценочное значение ‘подделать’, что повлекло за собой дальнейшее расширение значения данного слова, например: (标题) 热水器“克隆”者多名牌厂家联手打假 (《中国青年报》1997年3月6日, 第5版) (Заглавие) Многие водонагреватели «клонированные», и производители известных марок объединяют усилия, чтобы бороться с подделанными товарами’ («Китайская молодежная газета» 06.03.1997, 5-е издание).

Динамика функционирования английского слова *bowling* в русском и китайском языках представлена на рис. 8 и 9, а слова *fast-food* – на рис. 10 и 11. Данные национальных корпусов текстов об употреблении этих лексем в 2000–2022 гг. свидетельствуют о том, что пик текстовой активности слова *bowling* отмечен на 4 года раньше (2004 г.), чем в китайском (2008 г.). В дальнейшем частота его употребления то несколько увеличивается, то снова падает, что особенно характерно для китайского языка. Но в русском языке отчетливо проявляется тенденция к постепенному снижению его активности. В китайском языке динамика функционирования данного слова в текстах несколько иная: там частотность его изменяется волнообразно – то увеличивается, то падает, хотя тенденция в целом также является нисходящей.

Рисунок 8 - Частота употребления слова "боулинг" в корпусах русского языка

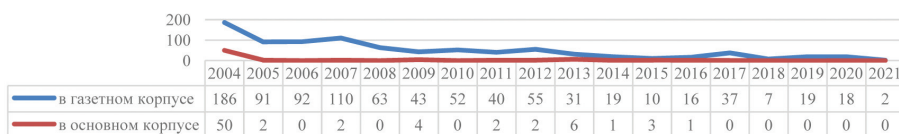
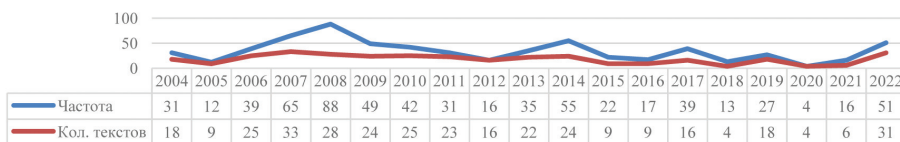

Рисунок 9 - Употребление слова 保齡球 [baolingqiú] 'боулинг' в корпусе китайского языка

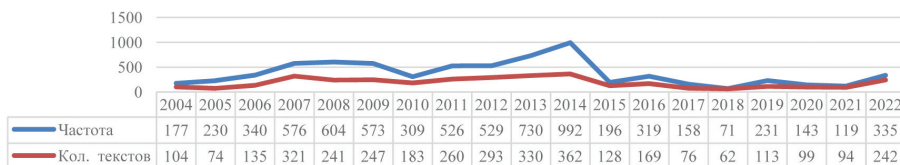

Заемствованное в оба языка слово *fast-food* в китайском языке пользуется все время большей активностью, чем в русском, где оно является малоупотребительным в основном корпусе (в газетном корпусе отсутствует) (ср. рис. 10 и 11). В китайском языке, как показывает график 11, частота его использования неуклонно растет до 2014 года.

Рисунок 10 - Частота употребления слова "фаст-фуд" в основном корпусе русского языка

Рисунок 11 - Употребление слова 快餐 [kuàicān] 'фаст-фуд' в корпусе китайского языка

Другие заимствованные из английского слова демонстрируют высокую частоту употребления в китайском языке исследуемого периода и почти нулевую в русском языке. Это особенно касается некоторых заимствованных терминов, например: 防火牆 [fānghuǒqiáng] 'файрвол (и файрволл)' (см. рис. 12) или 软件 [guǎnjiàn] 'софтвар' (см. рис. 13): частота использования слова 软件 [guǎnjiàn] 'софтвар' в китайских текстах выросла между 2005 и 2014 г. в 14 раз. В основном корпусе русского языка, наоборот, частота употребления этого слова составляет всего 1 раз в 2009 г., поскольку оно успешно заменяется более понятной носителю русского языка мотивированной исконной лексемой: 'программное обеспечение'.

Рисунок 12 - Употребление слова 防火墙 [fanghuoqiang] 'файервол' в корпусе китайского языка

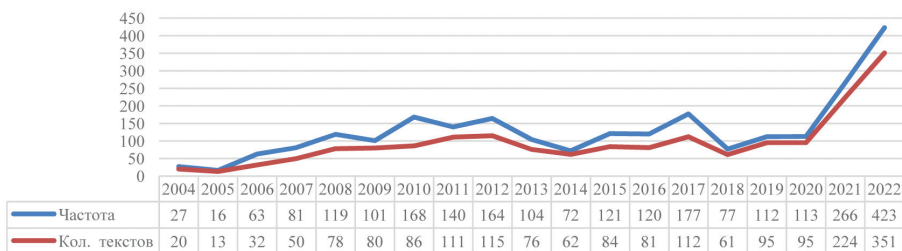
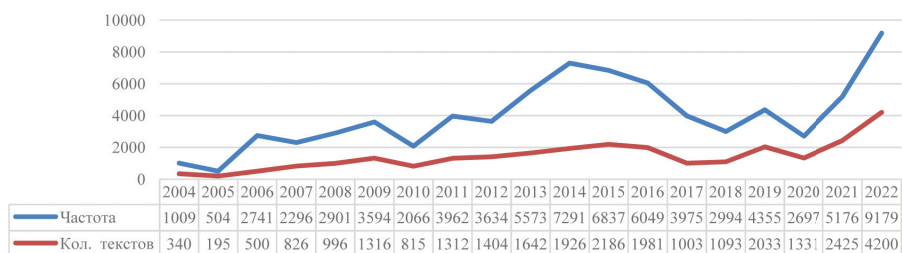

Рисунок 13 - Употребление слова 软件 [guanjian] 'софтвар' в корпусе китайского языка

Слово *файервол* в основном корпусе русского языка отсутствует вообще, а в газетном корпусе частота его употребления составляет всего 4 раза за 3 года: 2007 г. – 1 раз, 2008 г. – 2 раза, 2009 г. – вновь только 1 раз, зато в китайском языке его активность устойчиво нарастала до 2012 г. и только в 2013 г. несколько снизилась. Абсолютные данные при этом гораздо выше, чем для русского языка (см. рис. 12).

Далеко не всякое иностранное слово, употребляющееся в речи, входит в систему нового языка, о чем свидетельствует частота употребления английского слова *headhunter* (*хэд-хантер* или *хэдхантер*) в корпусе русского языка (см. рис. 14): появившись в 2005 г. в редких текстах, оно в дальнейшем почти полностью исчезло из употребления из-за его абсолютной семантической затемненности для русскоязычного человека. В китайском же языке данное слово относится к разряду лексических калек, которые легко воспринимаются носителями языка и достаточно активно используются, хотя частотность данного слова в текстах в исследуемый период имеет волнообразную динамику (см. рис. 15). В последние годы в Китае образовалась даже новая сфера деятельности *headhunter*: 猎头业 [lietou ye] 'сфера деятельности по поиску талантов', 猎头公司 [lietou gongsi] 'компании, занимающиеся поиском талантов', что дополнительно свидетельствует о полной освоенности данного слова китайским языком.

Рисунок 14 - Частота употребления слова "хедхантер" в газетном корпусе русского языка

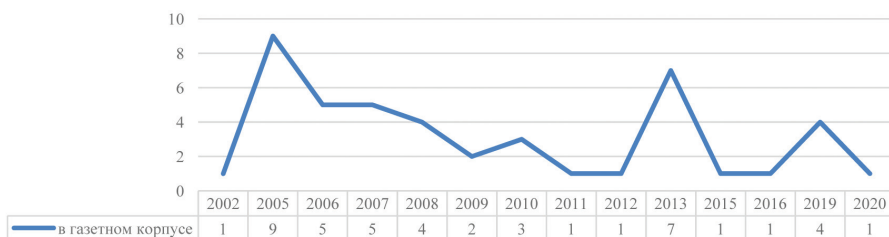
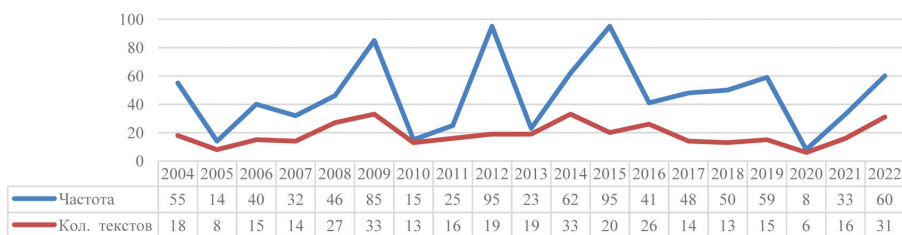

Рисунок 15 - Употребление слова 猎头 [lietou] 'хедхантер' в корпусе китайского языка

3.3. Более высокая функциональная активность в русском языке

Пик употребления английского слова *barbie* в русском языке наблюдается на 13 лет раньше (см. рис. 16), чем в китайском (см. рис. 17), поскольку американские куклы пришли в Россию раньше, чем в Китай. Однако с 2012 г. данное слово практически перешло в пассивный словарный запас, в то время как в китайском языке оно еще обладает определенной стабильностью и после 2009 г.

Рисунок 16 - Частота употребления слова "Барби" в корпусах русского языка

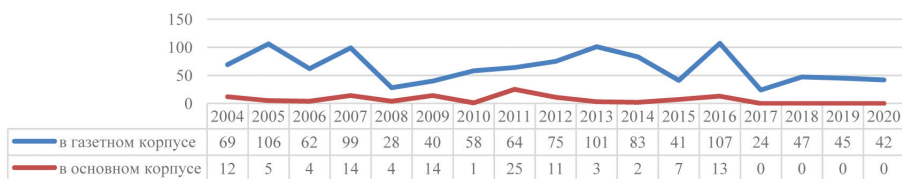
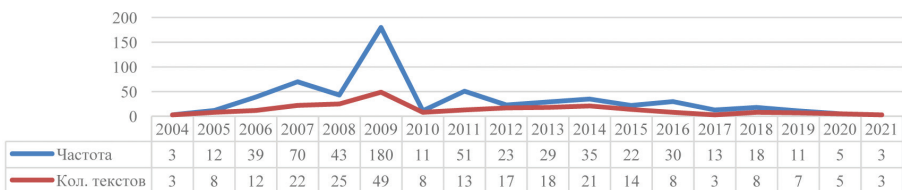
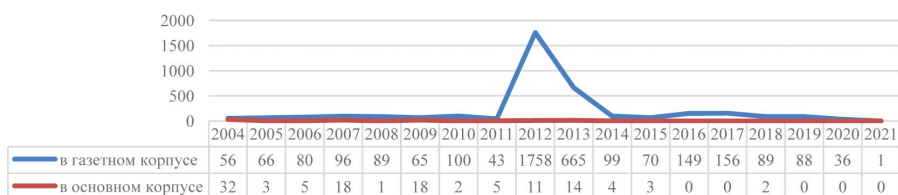

Рисунок 17 - Употребление слова 芭比娃娃 [babi wawa] 'Барби' в корпусе китайского языка

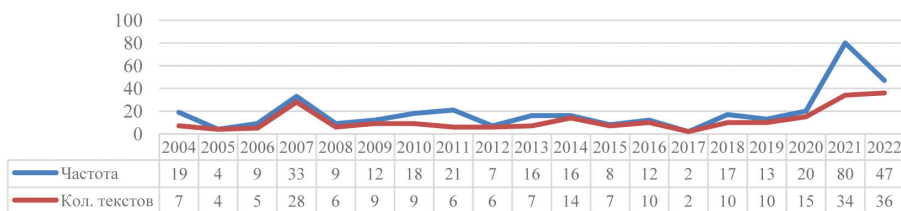

Заемствованное из английского языка слово *punk* тоже пользуется большей активностью в русском, чем в китайском исследуемого периода (см. рис. 18, 19). По графикам видно, что слово *панк* в русском языке максимально активно употреблялось в период 2011–2014 гг., потом оно перешло в пассивный словарный запас. Как неизменяемое иноязычное прилагательное оно входит в ряд новых сложных слов (*панк-:* *панк-рок*, *панк-мода*, *панк-группа*). В китайском языке семантика слова 朋克 [pengke] ‘панк’ расширилась: это форма, стиль рок-музыки → специфический стиль или тот, кто любит такой стиль.

Рисунок 18 - Частота употребления слова "панк" в корпусах русского языка

Рисунок 19 - Употребление слова 朋克 [pengke] 'панк' в корпусе китайского языка

Динамика английского слова *hip-hop* (*хий-хой*) имеет сходный характер в корпусах русского и китайского языков, хотя в последнем данное слово пользуется более стабильным спросом, чем в русском (ср. рис. 20 и 21).

Рисунок 20 - Частота употребления слова "хий-хой" в корпусах русского языка

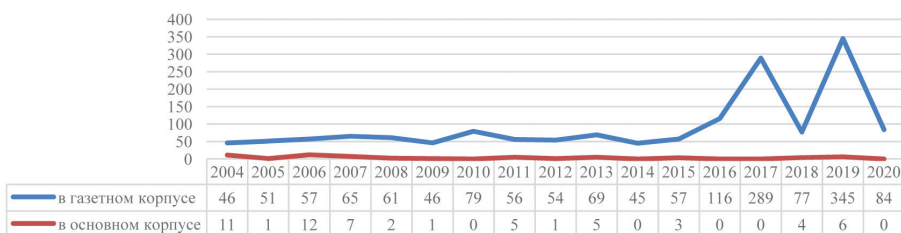
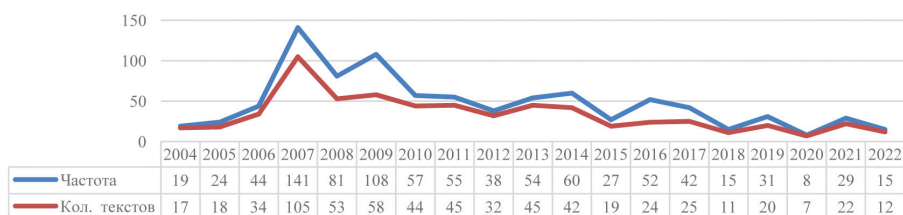

Рисунок 21 - Использование слова 嘻哈 [xiha] 'хип-хоп' в корпусе китайского языка

3.4. Низкая функциональная активность в обоих языках

Необходимо упомянуть, что в сопоставляемых языках наблюдается и обратный процесс – отмирание, исчезновение некоторых заимствованных слов, что также является отражением изменений в жизни общества. Например, английское спортивное слово 舍宾 [shaping] не пользуется значительным спросом ни в русском, ни в китайском языках (см. рис. 22 и 23). Хотя относительная частотность его употребления в китайских текстах выросла между 2007 и 2009 гг., однако абсолютное число употреблений представляет собой небольшое число (13 раз, например, за весь 2008 г.).

Рисунок 22 - Частота употребления слова "шейпинг" в корпусах русского языка

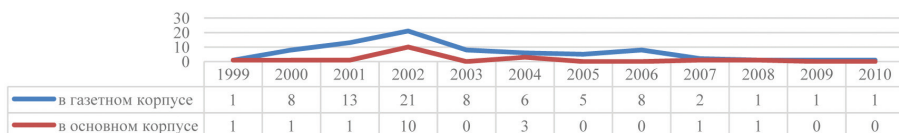
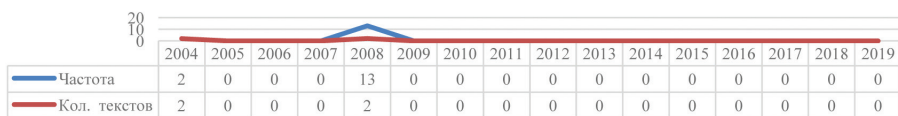

Рисунок 23 - Использование слова 舍宾 [shebin] 'шейпинг' в корпусе китайского языка

Заключение

Таким образом, сравнение частотности употребления отдельных неологизмов в текстах исследуемого периода показывает, что динамика заимствованных слов в русском и китайском языках имеет разнообразный характер и характеризуется асимметричностью. Большая часть сравниваемых слов (половина из выбранной заимствованной лексики) в китайском языке демонстрирует высокую функциональную актив-

ность (克隆[kelong] ‘клонирование’, 保齡球 [baolingqiu] ‘боулинг’, 快餐 [kuaican] ‘фаст-фуд (или фастфуд)’, 软件 [ruanjian] ‘софтвар’, 防火墙 [fanghuoqiang] ‘файрвол или файрволл’, 獵頭 [lietou] ‘хэд-хантер или хэдхантер’), в то время как в русском языке данные слова, наоборот, являются малоупотребительными. Динамика употребления заимствованных слов в русском языке обладает нестабильным характером (*Барби, панк, хип-хоп*), а в китайском языке эти единицы, наоборот, обнаруживают тенденцию к стабильному употреблению. Несмотря на большое различие в объеме данных в корпусах исследуемых языков, в динамике отдельных заимствованных слов в русском и китайском языках обнаруживается сходство (например, в частоте употребления слов (秀 [xiu] ‘шоу’, 博客 [boke] – *блог*).

Из сопоставления частотности употребления большинства аналогичных заимствованных единиц в обоих языках видно, что появление новых явлений в жизни общества приводит к возникновению новых слов и их значительной активности в речи более или менее длительное время, после чего востребованность слова в большинстве случаев снижается, и оно постепенно переходит в пассивный словарный запас. В некоторых случаях это происходит в обоих языках одновременно и в равной степени, иногда сроки передвижения новой лексики из активной в пассивную расходятся, что связано с общественной значимостью соответствующего денотата в каждой стране, а также наличием или отсутствием в языке достойной замены иноязычной единице из собственных ресурсов. Из сопоставленных заимствованных лексем лишь немногие устойчиво сохраняют свою активность в речи, и это относится к китайскому языку в большей степени, чем к русскому.

Цитированная литература

- ВОЛОДАРСКАЯ, Э. Ф. „Заимствование как отражение русско-английских контактов“. *Вопр. Языкознания* № 4 (2002): стр. 96–112.
 [VOLODARSKAĀ, È. F. „Zaimstvovanie kak otkraženie russko-anglijskih kontaktov“. *Vopr. Āzykoznanîâ* № 4 (2002): str. 96–112]
- ГОРЕЛОВ, В. И. *Лексикология китайского языка*. М.: Просвещение, 1984.
 [GORELOV, V. I. *Leksikologiâ kitajskogo âzyka*. М.: Prosvešenie, 1984]
- ИЛЬИНА, О. В. „Семантическое освоение русским языком иноязычных лексических инноваций (на материале газетных текстов 1990–1995 гг.)“. В: Н. А. Лукьянова (отв. ред.). *Языковые единицы в семантическом и лексикографическом аспектах*. Новосибирск: Новосибир. гос. ун-т, 1998: с. 41–49.
 [IL'INA, O. V. „Semantičeskoe osvoenie russkim âzykom inoâzyčnyh leksičeskih innovacij (na materiale gazetnyh tekstov 1990–1995 gg.)“. V: N. A. Luk'anova (otv. red.). *Āzykovye edinicy v semantičeskom i leksikografičeskom aspektah*. Novosibirsk: Novosibir. gos. un-t, 1998: s. 41–49]

- КОРОСТИНА, Т. П. „К вопросу о заимствованиях в современном китайском языке“. В: В. М. Солнцев (отв. ред.) [и др.]. *Китайское языкознание: изолирующие языки : материалы X международной конференция, Москва, 20–21 июля 2000 г.* Москва: Ин-т языкознания РАН, 2002: с. 84–91.
- [KOROSTINA, T. P. „K voprosu o zaimstvovaniâh v sovremennom kitajskom âzyke“. V: V. M. Solncev (otv. red.) [i dr.]. *Kitajskoe âzykoznanie: izoliruiúšie âzyki : materialy X meždunarodnââ konferenciâ, Moskva, 20–21 iúlâ 2000 g.* Moskva: In-t âzykoznanââ RAN, 2002: s. 84–91]
- КРОНГАУЗ, М. А. *Русский язык на грани нервного срыва*. М.: Языки славянских культур, 2008.
- [KRONGAUZ, M. A. *Russkij âzyk na grani nervnogo sryva*. М.: Âzyki slavânskikh kul'tur, 2008]
- КРЫСИН, Л. П. „Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий“. *Вопр. языкознания* № 6 (2002): с. 27–34.
- [KRYVIN, L. P. „Leksičeskoe zaimstvovanie i kal'kirovanie v russkom âzyke poslednih desâtiletij“. *Vopr. âzykoznanââ* № 6 (2002): s. 27–34]
- КРЫСИН, Л. П. *Слово в современных текстах и словарях: очерки о русской лексике и лексикографии*. М.: Знак, 2008.
- [KRYVIN, L. P. *Slovo v sovremennyh tekstah i slovarâh: očerki o russoj leksike i leksikografii*. М.: Znak, 2008]
- СЕМЕНАС, А. Л. *Лексика китайского языка*. 2-е изд., стер. М.: АСТ: Восток-Запад, 2005.
- [SEMENAS, A. L. *Leksika kitajskogo âzyka*. 2-e izd., ster. М.: AST: Vostok-Zapad, 2005]
- ТСРЯ: *Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения*. Институт лингвистических исследований РАН. Г. Н. Складневская (ред.). СПб.: Фолио-Пресс, 1998.
- [TSRÂ: *Tolkovyj slovar' russkogo âzyka konca XX v. Âzykovye izmeneniâ*. Institut lingvističeskikh issledovanij RAN. G. N. Sklârevskaâ (red.). SPb.: Folio-Press, 1998.]
- ТСРЯ: *Толковый словарь русского языка начала XXI века. Актуальная лексика*. Санкт-Петербург. гос. ун-т. Г. Н. Складневская (ред.). М.: Эксмо, 2007.
- [TSRÂ: *Tolkovyj slovar' russkogo âzyka načala XXI veka. Aktual'nââ leksika*. Sankt-Peterb. gos. un-t. G. N. Sklârevskaâ (red). М.: Èksmo, 2007]
- 陈光磊. 改革开放中汉语词汇的发展. 上海: 上海人民出版社, 2008.
- [CHEN, G. *Razvitie leksiki kitajskogo âzyka v period reform i otkrytosti*. Shanhaj: Shanhaj ren'min' chuban'she, 2008]
- 符准清. 现代汉语词汇. 第2版 (增订版). –北京: 北京大学出版社, 2004.
- [FU, Zh. *Leksika sovremennogo kitajskogo âzyka*. Pekin: Izd-vo Pekin. un-ta, 2004]
- 亢世勇. 现代汉语新词语计量研究与应用. –北京: 中国社会科学出版社, 2008.
- [KANG, Sh. *Količestvennoe issledovanie neologizmov sovremennogo kitajskogo âzyka*. Pekin: Izd-vo obshchestv. nauk Kitaâ, 2008]
- 史有为. 汉语外来词. –北京: 商务印书馆, 1999.
- [SHI, Y. *Zaimstvovannye slova v kitajskom âzyke*. Pekin: Shan"u in'shuguan', 1999]
- 王均熙. 新世纪汉语新词语词典 / 王均熙编著. –上海: 汉语大词典出版社, 2006.
- [WANG, Ī. *Slovar' neologizmov sovremennogo kitajskogo âzyka novogo veka*. Shanhaj: Izd-vo Bol'shogo slov. kit. az., 2006]
- 新华新词语词典: 2003年版 / 商务印书馆辞书研究中心编写. 北京: 商务印书馆, 2003.

[*Slovar' novyh slov i vyraženij kitajskogo azyka* / Leksikogr. centr izd-va Shan'u in'shuguan'. Pekin: Shan'u in'shuguan', 2003]

徐文堪. 外来语古今谈. 北京: 语文出版社, 2005.

[Xu, W. *O zaimstvovannyh slovah vchera i segodnâ*. Pekin: Izd-vo filologii, 2005]

Јућин Пан
Универзитет у Јенану
Кина

ФУНКЦИОНИСАЊЕ СТРАНЕ ЛЕКСИКЕ У РУСКОМ И КИНЕСКОМ ЈЕЗИКУ НА ПОЧЕТКУ ХХИ ВЕКА (КОМПАРАТИВНИ АСПЕКТ)

С а ж е т а к

У чланку се, у упоредном аспекту, разматрају извори и функционисање позајмљеног речника у кинеском и руском језику с почетка 21. века, проучава се динамика функционисања позајмљених лексичких јединица у поређеним језицима. Користећи националне корпусе, упоређују се сличне лексичке јединице које су и у руском и у кинеском позајмљене (страног порекла) и испитује се учесталог њихове употребе у текстовима проучаваних језика.

Кључне речи: динамика језика, позајмљивање, учесталост, кинески језик, руски језик.

Yuqin Pan
Yan'an University
China

THE FUNCTIONING OF LOANWORDS IN THE RUSSIAN AND CHINESE LANGUAGES IN THE EARLY 21ST CENTURY (COMPARATIVE ASPECT)

S u m m a r y

The article focuses on the sources and functioning of loanwords in the Chinese and Russian languages in the early 21st century from a comparative aspect, including the dynamics of the functioning of the borrowed lexical units. Using the national corpora of both languages we compared similar units borrowed by Russian and Chinese languages, analyzing the functioning frequency of these words in the texts of the studied languages.

Keywords: language dynamics, loanword, word frequency, Chinese language, Russian language.

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 211–238

UDK: 811.163.41'373.611

811.163.41'367.622

811.163.41:305-055.2

COBISS.SR-ID: 132010505

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302211A>

Примљено: 3. маја 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Данило С. Алексић*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

НЕКИ „РОДНО ОСЕТЉИВИ“ ДЕРИВАТИ НА *-КИЊА* И ТВОРБЕНИ СИСТЕМ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Предмет рада су деривати *академкиња, боркиња, вайџрогаскиња, водичкиња, војнициња, њословикиња, њсихолошкиња, суџкиња* и сродне творенице (*вирусолошкиња, књиговоџкиња, хирурикиња* итд.). Циљ рада је да се испита у којој се мери они уклапају у творбени систем српског језика, тј. да ли у српском језику имају творбене преседане. Закључак је да су сви поменути деривати творбено ирегуларни.

Кључне речи: српски језик, творба речи, суфиксација, моџија, родно осетљив језик, лингвоинжењеринг.

0. *Закон о родној равнојравносној Републике Србије* (ЗРР) налаже да се „у уџбеницима и наставном материјалу, ... сведочанствима, дипломама, класификацијама, звањима, занимањима и лиценцама“ „и у другим облицима образовно-васпитног рада“, те у „средствима јавног информисања“ – 2024. године почне примењивати „родно осетљив језик“. ЗРР не говори о конкретним језичким средствима која би српски језик учинила „родно осетљивим“, већ „родно осетљив језик“ само узгредно, и веома нејасно, одређује као такав језик „који је у складу са граматичким родом“. Детаљнију визију „родно осетљивог језика“ доноси *Приручник за уџџребу родно осетљивог језика* (ПРЈ). Он нема снагу закона, али је изложен на сајту Координационог тела за родну равноправност Републике Србије, чији је оснивач Влада Републике Србије; предговор *Приручнику* написала је Зорана Михајловић, потпредседник Владе и министар у време када је та публикација изашла¹.

* danilo.aleksic@fil.bg.ac.rs

¹ Према А. Маџановић (2021а: 358), ПРЈ је „две године био доступан на сајту Владе само у латиничком издању“, да би 2021. године „поред латиничког издања међу

„[М]ушки род“, тврди се у *Приручнику*, „није неутралан и не односи се и на жене“ (ПРЈ: 79), па „[т]реба“, између осталог, „доследно употребљавати форму (граматичког) женског рода за именовање занимања и титула жена где год је то могуће“, нпр. „Загорка Пешић Голубовић била је професорка Београдског универзитета, филозофкиња и социолошкиња“ (ПРЈ: 69).

Према Ј. Радић (2021: 69), *војникиња* је „насилу скован[а]“ реч која „‘пар[а] уши’ и мозак“. У *Приручнику* се пак износи да су „под ударом ове критике“ (да „‘пара[ју] уши““, што се интерпретира као огрешење о милозвучност) „најчешће [... биле] речи попут *војникиње* или *боркиње*“, да „[к]ада говоримо о женама које су писале песме“ „никада не говоримо о женама песницима, већ о *јесникињама*“, а да „[р]азлика између *војникиње* и *јесникиње* није граматичка разлика“ (ПРЈ: 53, 55). Уопште, теза „да родно сензитиван језик пара уши“ представља се као „заблуд[а]“, у чијем су „корену ... сексизам и мизогинија – уверење да је нешто, у нашем случају нека реч, ... само зато што није мушког граматичког рода мање вредна, те да не треба да буде део језика“ (ПРЈ: 58).

Поред деривата *боркиња* и *војникиња*, *Глосаријум звања, занимања, њињула и именовања жена* из *Приручника* садржи деривате *академкиња*, *вајрогаскиња*, *водичкиња*, *јословикиња*, *јсихолошкиња* и *сујикиња*. Постоје ли творбени разлози да они говорницима српског језика „парају уши“?

1. Ваља одмах напоменути да се у неким ситуацијама мушки род ипак употребљава када је посреди особа женског пола, сама или у групи. Глагол је, наравно под условом да „глаголски облик разликује род“ (Ломпар 2021: 40), увек у мушком роду „у упитној реченици типа *Ко је дошао?*“, без обзира на пол особе или особа на које реферира одговор (Ломпар 2021: 40; в. и ПИПЕР и др. 2022: 115), и у реченицама попут „Госпођо, заборавили сте кишобран“ (Кликовац 2023). Како наводи С. Бабић (2006: 82), „ако је у *skupu* једна особа муškoga рода, *prevladava* мушки род“, јер се „умјесто *otac i majka* каже ... *oni*“ и јер се каже „*Otac i majka su došli*“. Из аспекта дериватологије посебно је битан следећи аргумент: „реченица *Она је наша најбоља диригенткиња* може да значи (1) да је дата особа најбоља међу нашим женама диригентима или (2) да је она најбоља међу нашим диригентима уопште, а уз то је жена, за разлику од реченице *Она је наш најбољи диригент*, која значи да је дата особа најбоља међу онима

публикацијама академског кутка Координационог тела за родну равноправност Владе Републике Србије“ била „објављена ... и ћириличка верзија *Приручника* за родну равноправност, са неизмењеном годином издања – 2019, што је веома необично, будући да се за свако ново, измењено и допуњено издање мора навести и одговарајућа година“. Латиничка и ћириличка верзија не разликују се само по писму. На пример, „у ћириличком издању недостаје читаво слово р у глосаријуму“ (Мацановић 2021а: 367).

који се баве дириговањем без обзира на полну припадност“ (Пипер 2016: 48). Дакле, чак и ако би се нпр. изведеници *психолошкиња* нашло чврсто упориште у творбеном систему српског језика, не би било оправдано инсистирати да се она користи кад год се говори о психологу женског пола.

У овом се раду примењује дефиниција граматичког рода из резимеа Николићеве студије *Природни и грамаџички род именица* (2002/2003: 191–193), где се закључује да је „[о]сновни индикатор (показатељ) именичког рода ... облик конгруентне речи“, а да „[т]зв. природни род именица заправо није грамаџичка, већ лексичко-семантичка категорија“. У *Приручнику за ујоџребу родно осетљивог језика* примењује се друга дефиниција граматичког рода: „жива бића, пре свега људи и животиње, у језику имају **не само грамаџички него и природни род**“; „реч *демокраџиа* је грамаџички женског рода, јер се завршава на **-а**“; „Но, природни род ове именице [*демокраџиа* – Д. А.] зависи од особе коју имамао у свести када кажемо демократа, а та особа је мушкарац, јер друштво и данданас поставља препреке пред жене које желе да се баве политиком“²; „Зато и није било толико важно што је грамаџички род ове речи женски, јер су придеви и глаголи који је прате увек били у мушком роду (на пример: *Он је бескомџромисни демокраџиа*, а не *Он је бескомџромисна демокраџиа*)“ (ПРЈ: 65). Чини се да би писцима *Приручника* имплементација оног првог тумачења унеколико олакшала посао.

Није наодмет прелиминарно изјашњење о правилном и неправилном у творби речи српског језика. Наиме, у чланку *Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika* (SAVIĆ 1998) изражава се сумња у српску нормативистику и српску науку о српском језику уопште. Истиче се „*da su do sada, pravopisna pravila, kao i u poslednjem Pravopisu (1993), pisali muškarcima*“ и закључује да је „[т]ако ... zakodirana ona jezička norma koja ne dovodi u pitanje postojanje diskriminacije u jezičkoj upotrebi prema ženama (jednako kao i prema muškarcima)“ (SAVIĆ 1998: 91). Грамаџичари су „zaslužni za postojeći diskriminativni jezički izraz što se pola tiče“ и „jezik čuvaju za elitu, kako se vidljivost žene na vlasti ili u hijerarhiji moći ne bi uočila“. Језичка правила су удаљена од онога „*što koristi većina*“ и средство су којим „jezička elita“ задобија и одржава „*moć nad onim drugima*“ (SAVIĆ 1998: 94). Стога је „potreban ... predlog kodifikacije koji se zasniva, ne na odbrani gramatičkih pravila [подвукао Д. А.] nego na odbrani humane i tolerantne komunikacije među pripadnicima jezika kojim se sporazumevaju“. Затим се постулира да је „[и]збегаванје дискриминације према полу основни ... принцип кодификације јежичког израза“ (SAVIĆ 1998: 118). Једна од „osnovn[ih] strategij[a] u ostvarivanju ovog cilja“ јесте „učiniti i

² У раду се покушава цитирати верно, па очите грешке (нпр. „имамао“, „данданас“, „-киња“) нису кориговане.

mušku i žensku osobu jednako vidljivom u jezičkom materijalu“, нпр. тако што ће се писати „učitelj/ica или učitelj/učiteljica“ (SAVIĆ 1998: 118–119). Другим речима, у *Kodeksu* се „vidljivosti žene“ даје првенство над било којим језичким правилом. У тексту *Rod i jezik* (SAVIĆ 2009: 10, 11) среће се слична формулација: „U pristupu sa stanovišta teorije delatnosti ne govorimo o normi koja bi se odnosila na ispravno/neispravno upotrebljenu reč [подвукао Д. А.], ... nego tragamo za *inventarom formi* kojima se neka nameta može ostvariti u tekstu i njegovim delovima“; притом се „poziva na kreativan odnos prema jeziku [подвукао Д. А.] jer zahtev ‘učini ženu vidljivom u jeziku u javnoj sferi’ podstiče na to da pronalazimo i pravimo forme u jeziku“.

У овом се пак раду став да без језичких правила, односно језичког система, нема ни комуникације путем језика узима као аксиом. Један од подсистема српског језика јесте творбени систем, који се упознаје дериватолошким истраживањима. Ако су дериватолошке студије компромитоване, дериватолози би на конкретним научним доказима за то, утемељеним и подложним верификацији, били захвални, јер добро аргументована критика води ка тачнијој дескрипцији творбеног система. Подређивање целе језичке структуре политичким принципима превише је радикална реакција на неповерење према науци о језику у њеном садашњем стању.

Најзад, чињеница да се неке по себи увредљиве речи (нпр. *богаљ*) налазе у корпусу за овај рад не значи, наравно, да их аутор препоручује за употребу. Проучавалац језика не сме чистити прикупљену грађу од лексике која му се не свиђа.

2. С. Бабић (1979: 87) пару „*sudac-sutkinja*“ налази „više analogija: *bijelac-bjelkinja, borac-borkinja, crnac-crnkinja, domorodac-domorotkinja, pitomac-pitokinja, stranac-strankinja, trgovac-trgovkinja, predak-pretkinja*...“.

Према Е. Барић (1987: 13), „[m]ocijskih parnjaka немају ... imenice на -ič (*vodič, gonič, branič, ribič*)“. „Takva је i većina imenica на -ac које означају вршitelja радње (*pisac, kupac, tvorac, borac, kosac, znalac, pojac, pilac, pletac, svirac, gnjurac*)“, али је „[n]ekoliko imenica на -ac ипак ... ostvarilo tvorbu mocijskog parnjaka, npr. *sudac — sutkinja, lovac — lovica, lovkinja*“.

У *Kodeksu neseksističke upotrebe jezika* (SAVIĆ 1998: 108, 122, 126) обрели су се деривати *академкиња, вај̄рогаскиња, војникиња* и *џсихолошкиња* (поред дериватâ *биолошкиња* и *социолошкиња*). Деривати *вај̄рогаскиња* и *војникиња* означени су упитником.

Према Б. Ћорићу (2006: 58–59), „[н]еобичним се сматрају сви потенцијални ликови мовираног фемининума: *џсихолошкиња, џсихологиња, џсихологица*“. Изведеница *боркиња* „скована је по творбе-

ном моделу који није обичан“ – „од двосложних именица на *-а/у* ретко се и прави мовирани фемининум, а с друге стране суфиксна корелација *-а/у*: *-киња* је ретка у српском језику“.

Анкета коју су спровели Н. Киш и М. Ајџановић (2007) показала је да „највећи број испитаника“ „има негативан став према творбеном типу *-лог* : *-киња*, тј. фемининумским моционим образовањима са суфиксом *-киња*: *џсихолошкиња*, *џаџолошкиња*, *џтехнолошкиња* и сл.“ (Киш, Ајџановић 2007: 227).

„Покушаји да се репертоар женских облика надопуни облицима попут **џедагошкиња*, **џедагоџиња*, **џсихолошкиња*, **џсихолоџиња*, **музиколоџиња* и сл.“, саопштава Одбор за стандардизацију српског језика (Одбор 2017: 261), „немају валидну вредност“.

Према Ј. Радић (2007: 396), „[с]премност да се у српском језику једни родно опозитни називи (као *џрофесор* — *џрофесорица*) релативно лако и релативно брзо прихвате, док код других те исте опозиције делују необично, па и комично (*борац* — *боркиња*, *џсихолог* — *џсихолошкиња*), — може се објаснити неједнаком категоријалном припадношћу појмова из ових сфера именовања“.

С. Ненезић (2008: 384) оцењује да „именице изведене од домаћих основа домаћим суфиксима *-ич*, *-ац*, *-лац* немају свог моционог пара, осим у неким случајевима изузетно у језику представница феминистичких организација (нпр. *боркиња за женска џправа*)“, што „значи да је доследно именовање женских лица са одређеним занимањима, функцијама, титулама и сл. коришћењем творбених могућности језика немогуће“.

Одговарајући на питање „Његова сестра је: а) судија, б) суткиња, в) судијиница, г) судиница“ у једној анкети, за изведеницу *суџкиња* определило се 15 од 234 новосадска говорника (Штасни, Ајџановић 2011: 155, 170).

Г. Штасни и В. Митро у *Registru imenovanja žena* (2009: 35–129) бележе све речи које су предмет запитаности на крају т. 0. *Registar* чине „864 osnovn[e] odrednic[e] od kojih su 368 pojedinačne, a 496 uključuju obličke varijante, najmanje dve, a najviše 22“ (ŠTASNI, Mitro 2009: 35). „**Обличке варијанте**“ су пак „рећи, полусложнице, синтагме са истим, сличним или специфичним значењем (у примеру 2 – *бајла*, *бeбиситерка*, *бона*, *дајла*, *дидајла*, *гувернанта*, *гуверnantica*, *гуверnantка*, *забавилја*, *забављарка*)“ (ŠTASNI, Mitro 2009: 36).

У *Registru imenovanja žena* речима *конгресменка*, *џорџирка* и *хорисџкиња* приденуте су и обличке варијанте *конгрескиња* и *конгресовка*, *џиџиџарка*, односно *хорјаџика* и *хорјаџикиња*, са ознаком извопра „R“ („речничка грађа“). Међутим, према *Речнику срџскохрваџског књижевног и народног језика* именице *конгрескиња* и *конгресовка* значе „*врџиа крујине крушке жуџе боје*“; према *Речнику срџскохрваџскога књижевног језика* именица *џиџиџарка* значи „*исландски лишај*, *исланд-*

ска маховина *Cetraria islandica*³; према истом речнику именице *хорјајка* и *хорјајкиња* значе „жена *хорјај(ин)*“, а *хорјај(ин)* – „*йросѿак, неоѿесанац, грубијан, дивљац*“. Пошто је, уз ова два речника, у „KORPUS EMPIRIJSKIH PODATAKA KORIŠĆEN U RADOVIMA U KNJIZI [ROD I JEZIK – Д. А.]“ (SAVIĆ i dr. 2009: 29) и у библиографију на крају књиге *Rod i jezik* (SAVIĆ i dr. 2009: 185) ушао и *Обрајни речник срѿскога језика*, изгледа као да су аутори *Registra* при обради јединица *конгрескиња, конгресовка, хорјајка, хорјајкиња* и *шѿишѿарка* користили Николићев индекс без проверавања дефиниција. *Registar* се зато чини непоузданим.

У одељку *Именице изведене грамајѿичким суфиксима* средњошколске *Грамајѿике срѿског језика*, Ж. Станојчић као примере творбе суфиксом *-киња* даје деривате *биолошкиња, гинеколошкиња* и *сѿомајѿолошкиња* (СТАНОЈЧИЋ, ПОПОВИЋ 2012: 164; в. НЕНЕЗИЋ 2008: 380–381).

Према Ж. Станојчићу (2013: 17), „структура ... лексема“ *йсихолошкиња* и *суѿкиња* „компатибилна [је] са творбеним моделима који одавно постоје у српском језику“. Твореницу *йсихолошкиња* Станојчић, изгледа, брани придевом *йсихолошки* и опозицијом *слуга – слушкиња*: „тип образовања који је настао додавањем суфикса *-иња*, а онда и *-киња* на основе придева изведених суфиксом *-ѿски* од именица м. р. са суфиксоидом (грчког порекла) *-лог*“ (2013: 19; в. и 2014: 558–559); „савремена (синхронијски узето) алтернација *г : ж : ш*, уз спајање семантичких поља првобитно моционих, а касније и структурних суфикса *-киња* и *-ка* ... стварни је модел у којем активно језгро почиње процес стварања низа реализованих јединица ... са управо том комбинацијом (морфо)фонолошких алтернаната, тј. јединица типа *к : шк* коју налазимо у примеру *димшикиња*, одн *г : шк* коју налазимо у примеру *слушкиња*“ (2013: 20). Говорећи о деривату *суѿкиња*, Станојчић наводи примере *бриѿкиња* и *хорјајкиња* и новије фемининуме *доценѿкиња, сѿуденѿкиња* итд. и закључује да је „ово ... творбени модел који је одавно учвршћен у књижевном српском језику и који спада у његове продуктивније моделе“ (2013: 21). Даље, „мотивна реч у формирању ове ‘спорне’ именице као изведенице несумњиво је *дом а ѿа реч – глагол судиѿи*“, исто као код именица *судија, судац* и (*йре*)*судиѿељ*, па се „не би ... могло рећи да [је? – Д. А.] изван овога модела творбе и формирање именица које би настале додавањем суфикса *-киња* на основу узету од глагола *судиѿи*“ (СТАНОЈЧИЋ 2013: 22; в. и СТАНОЈЧИЋ 2014: 557).

Ј. Грубор (2014) истражује шта говорници српског језика „мисле о извођењу и коришћењу родно означених лексема“ (ГРУБОР 2014: 114).

³ Шестотомник има и *plurale tantum шѿишѿарке* ‘штитаре’; *plurale tantum шѿишѿаре* значи ‘йородица биљака дикоѿиледона са цветѿовима скуѿљеним у сложене шѿишѿасѿе *цвасѿи Umbelliferae*“.

„Узорак“, који је чинило „30 говорника“, „испитан [је ...] техником полу-структурираног интервјуа“ (ГРУБОР 2014: 115, 116). „[Д]убља анализа“, наглашава ауторка, „сугерише да се ... ‘негативни’ квалификатори“ „које су испитаници користили“ („непотребно, није у духу српског језика, компликовано“) „односе само на нестандардизоване речи, а посебно на оне са моционим суфиксом *-иња* (нпр. *социолошкиња*, *биолошкиња*, *психолошкиња*, *педагошкиња*)“ (ГРУБОР 2014: 120).

У анкети коју је спровела И. Вранић (2018) „од студената и студенткиња је затражено да кажу да ли *смајрају да навођење њојединих именица у женском роду звучи очекивано и њрихваћљиво (као на њример архиепископица или психолошкиња)*“ (ВРАНИЋ 2018: 57). Позитиван одговор дало је троје од тридесет шесторо студената. „[С]тандардна варијанта српског језика“, стоји у одељку *Дискусија и закључак*, „још увек ‘касни’ са препознавањем ... чињенице“ да се „већ деценијама жене баве професијама које су се некада искључиво везивале за мушкарце“ (ВРАНИЋ 2018: 59). Затим се цитира да „[ј]езичка елита чува језик, како се видљивост жене на власти, или у хијерархији моћи не би потврдила језиком који је сам по себи моћ“ и констатује да су „често ... и саме жене те које пружају отпор реформи српског језика у смеру родне равноправности“, што ипак „често може бити последица формалног образовања и васпитања у којима се неговао патријархат у свим облицима, конкретно идеолошким и језичким“ (ВРАНИЋ 2018: 59).

Р. Драгићевић и М. Утвић (2019: 194–195) на основу двеју потврда „различитих аутора“ из дневног листа *Данас* закључују „да лексема *академкиња* полако пробија пут према стандардном језику“.

Ш из деривата *психолошкиња* у *Приручнику за ујоћребу родно осетљивог језика* објашњава се дериватом *слушкиња*: „На окрњену основу речи *слуга*, *слуг-*, додат је наставак *-(к)иња*, а *г* је прешло у *ш*“ (66), док се дериват *војникиња* правда дериватом *јесникиња*: „Разлика између *војникиње* и *јесникиње* није граматичка разлика“ (55). *Круице* и *модел* „ОБЛИЦИ“ су и „ЗА МУШКИ“ и „ЗА ЖЕНСКИ РОД“ (ПРЈ: 100, 102; в. Ђуровић 2021: 138–139). *Кубац* се не помиње.

Ј. Јовановић (2020: 49–50) наводи да се „против ... употребе“ речи *куварица* и *сјремачица* „нико не буну“, а да речи *деканица* и *психијатрица* „и даље нису сасвим уобичајене у комуникацији“, те се пита „јесу ли лингвисти заиста можда недоследни у своме суду и варира ли он од природе занимања“, предвиђајући на крају да ће нпр. речи *академкиња* и *хирушкиња* у српском језику „временом постати подједнако уобичајене као *сјремачица*“ онда „[к]ада се постигне потпуна равноправност полова и када на некој позицији будемо имали довољан број жена“.

Р. Бугарски (2021) осуђује „repetitivnost“ у примерима као „‘učesnici i učesnice’, ‘koji/koje’ se mole da pošalju priloge“ и „nakazn[o] skraćivanj[e]“

у примерима као „*članovi/ce, studenti/kinje, doktori/ke*“, али износи мишљење да ће изведеница *боркиња* „*možda ... u sledećim generacijama govornika i pisaca srpskog jezika biti prihvaćen[a] kao sasvim normaln[a]*“.

М. Бурић у деривату *академкиња* препознаје творбу „*od skraćene osnove*“ (2021: 202), дериват *психолошкиња* брани дериватом *слушкиња* (2021: 206), дериват *водичкиња* види као резултат творбе „*po do sada nepotvrđenom tvorbenom obrascu -kinja : -ič*“, дериват *суџкиња* мотивише глаголом *судити*, дериват *пословојкиња* сматра резултатом комбиновање творбе, а дериват *вајпрогаскиња* представником „*u nauci potvrđen[og] tvorben[og] tip[a] -kinja : -(a)c*“ (2021: 207).

Према С. Ђуровић (2021: 138), „*наметање именица женског рода на -шкиња нема системског оправдања*“. Изведенице типа *анестезиолошкиња* „*[н]еприродне*“ су (Ђуровић 2021: 135).

Према А. Мацановић (2021б: 119), „*[н]овоотворени мовирани фемининуми, као и сви остали неологизми, спадају у групу потенцијалних речи које, да би се усталиле у језику и постале део активног лексикона говорника српског језика, морају [... између осталог – Д. А.] бити сковане према творбеним нормама српског језика*“. „*[И]зведенице попут филолошкиња, социолошкиња, ђедагошкиња, андрагошкиња итд. нису прихватљиве са становишта дериватолошке норме*“: „*[н]аставак -иња у наведеним примерима није додаван на основе које чине именице мушког рода на -лог и -гог, већ на придевске облике филолошки, социолошки, ђедагошки, андрагошки*“, а такав „*творбен[и] моде[л]* за стварање мовираних фемининума“ не постоји (Мацановић 2021б: 120). Паралелу *психолошкиња – слушкиња* А. Мацановић одбацује: „*примери попут филолог–филолошкиња, социолог–социолошкиња, ђедагог–ђедагошкиња, андрагог–андрагошкиња могли су настати једино аналогичном према моционом пару слуга–слушкиња*“ („не као плод гласовних измена насталих на морфемном шаву приликом творбе мовираних фемининума у савременом српском језику“), али „*наведене лексеме нису настале ни аналогичном према облику слушкиња јер нису у питању исти творбени типови, основа није иста (а ни суфикс)*“ (2021б: 120).

Примећено је да је „*нови творбени фемининатив психолошкиња опстао ... упркос творбеном моделу који није у складу са српским дериватолошким стандардом*“ и да је његов „*модел чак ... постао продуктиван*“ (Николић Мар. и др. 2021: 371).

У Одлуци бр. 73 Одбора за стандардизацију српског језика оцењује се да су облици *боркиња, вајпрогаскиња, водичкиња* и *психолошкиња* „*несвојствен[и] творбеносемантичкој структури српскога језика*“ и поставља се питање „*да ли је академкиња ‘жена академац’ или ‘жена академик’*“ (Одбор 2021: 134).

„Творбени потенцијал српског језика дозвољава да у разговорном језику и за дотичну жену психолога кажемо *психологица/психологиња/психолошкиња*“, али је „недопустиво да се ... инжењерингу подвргава читав језички систем – да се зарад спровођења насилно доследне поларизације кују и у јавности користе бесмислице типа ‘филолошкиња’/‘филологица’, ... ‘боркиња’ итд.“ (Радић 2021: 74). Исти аутор налази да су речи *боркиња*, *водичкиња* и *психолошкиња* творене „насилно“ (Радић 2022: 297).

3. Грађа за овај рад⁴ скоро је цела прикупљена из ОР⁵.

Тражене су заједничке мотивисане именице женског рода на *-иња* и на *-ка* (сем оних на *-ка* које су творене суфиксом *-а*) које означавају или могу означавати особу женског пола. Оне на *-ка* биле су потребне за испитивање суфиксне дистрибуције у контакту са кореноликим елементима глаголског порекла или елементом *-дав-* глаголског порекла (уп. *боркиња* и *духоборка*). Прескочене су леме које су у ОР биле ушле само из Г, леме из О и Николићеве потврде (А). Леме из Г занемарене су јер властите именице нису предмет проучавања, а леме из О и Николићеве потврде због недоступности дефиниција и квалификатора. Може се, наиме, претпоставити да је оперативка (О) жена оперативац, али сумњу у то тумачење побуђују доказано лажни моциони парови из ОР: *алиинац* ‘човек’ – *алиинка* ‘ципела’, *морейловац* ‘човек’ – *морейловка* ‘песн. брод’, *реалац* ‘ученик’ – *реалка* ‘школа’, *сйецијалац* ‘човек’ – *сйецијалка* ‘карта’ и др. Мада П најчешће не дефинише леме на *-иња* и *-ка* које су из њега стигле у ОР, оне су скоро увек етници, па нису прескочене.

Одабраним именицама тражени су моциони парњаци, првенствено у ОР. Подаци о датој речи проверавани су првенствено у извору или изворима који су уз њу назначени у ОР (нпр. дериват „*рецепцијонѐрка ж ИК*“ прво је тражен у Клајновом *Речнику нових речи*), често и у другим изворима за ОР (значење речи *магационер /М/* верификовано је у С), а понекад и у изворима ван ОР (моциони пар *гасйарбајйер – гасйарбајйерка* верификован је у *Великом речнику сйраних речи и израза И*. Клајна и М. Шипке). Нису увек коришћена иста издања изворâ за ОР као у ОР (в. К, М, П; уп. Ш). „*Речник српскога књижевног језика ...* припремљен за штампу у издању Матице српске“ (ОР: XV) заменило је друго издање *Речника српскога језика (Ј)*.⁶

⁴ Биће доступна на страници https://daleksic.rs/preporucene_verzije.

⁵ Верзалне скраћенице из т. 3 (осим скраћеница А, ППЈ и SAD) разрешене су у одељку *Извори*.

⁶ У светлу одлуке да се што више изворâ за ОР користи у истим издањима као у ОР, друго издање се чини подједнако добрим као последње, ијекавско, ако не и бољим.

При упаривању се тежило семантичкој, „квалификаторској“ и формалној ригорозности (тим редом).

Семантичка ригорозност подразумева да се међу моционе парове могу уврстити само такви парови унутар којих један члан „остаје у оквирима семантичке области“ другог члана, „а деривацијом је само пол промењен“ (Ћорић 1982: 6–7). (Тиме су искључени парови чији су фемининуми „изведенице са значењем супруге мушкарца са одређеним занимањем, звањем или титулом“ /Ћорић 1982: 13/, нпр. *гвожђар* – *гвожђарка* ‘гвожђарева жена’ и *диздар* – *диздарка* ‘диздарева жена’.) Наравно, међу члановима датог моционог пара не мора владати симетрија (под)значењских структура, па је нпр. пар *ѝросв(ј)еѝѝѝељ* – *ѝросв(ј)еѝѝѝељка* увршћен у моционе иако именица *ѝросв(ј)еѝѝѝељ* има два значења, а *ѝросв(ј)еѝѝѝељка* је дефинисано само преко првог од њих: „жена *ѝросв(ј)еѝѝѝељ* (I)“.

Према М, *ћилимар* значи „онај који израђује или ѝродаје *ћилиме*“, док *ћилимарка* значи „она која израђује *ћилиме*“. Постоје, дакле, *ћилимари* који само израђују *ћилиме*, као *ћилимарке*, па је моциони пар *ћилимар* – *ћилимарка* успостављен.

Пошто према М (и Ј) именица *слуга* означава особу која обавља „кућне и друге ѝослове“, именица *слушкиња* женску особу која обавља само „кућне ѝослове“, а остала значења именица *слуга* и *слушкиња* не могу бити основ моционом упаривању, моциони пар *слуга* – *слушкиња* није успостављен.

Квалификаторска ригорозност подразумева да између чланова моционог пара мора владати квалификаторска симетрија (сваки квалификатор који иде уз /релевантно/ значење једног члана мора ићи и уз /одговарајуће/ значење другог члана). Именице *зениѝѝѝи(а)* и *зениѝѝѝи(а)киња* немају ниједан квалификатор, што значи да су квалификаторски симетричне. Такве су у коришћеним изворима и именице *доминиканац* и *доминиканка*: у М квалификаторе немају, а у С, консултованом ради значењске верификације, обе носе квалификатор „кат.“, па се у оба извора одликују квалификаторском симетријом.

Формална ригорозност подразумева опредељивање за најпродуктивније расположиве суфиксне корелације (в. Ћорић 1982: 10). Како је корелација „-анка : -анин“ (Ћорић 1982: 96) у грађи честа, идеални моциони парњак деривату *Пљевљанка* био би дериват *Пљевљанин, али је у ОР посведочен само дериват *Пљевљак*, па се са *Пљевљанка* упарује он. *Зеничанка* се упарује само са *Зеничанин* иако се у ОР наводи и *Зеничак*, док се *Зеничкиња* упарује са оба та маскулинума⁷. Кандидати за упаривање са дериватом *незнанка* били су именице *незнанац*, *незнанко*

⁷ У моционом пару *узѝѝиња* – *узѝѝи(а)киња* „маскулинум“ је женског рода.

и *незнановић*; у грађи из ОР, корелација *-ац* : *-ка* честа је, корелација *-ко* : *-ка* доста је ређа, а корелација *-овић* : *-ка* била би представљена само паром *незнановић* – *незнанка*, па су признати само моциони парови *незнанац* – *незнанка* и *незнанко* – *незнанка*. Именице *кармелић*, *кармелићанац*, *кармелићанка*, *кармелићка*, *кармелићанин* и *кармелићанка* разврстане су у моционе парове *кармелић* – *кармелићка*, *кармелићанац* – *кармелићанка* и *кармелићанин* – *кармелићанка*.

Стремљење ка семантичкој, квалификаторској и формалној ригорозности одвело је у дилеме које зацело нису све оптимално разрешене, па ће иза грађе бити дати интересантнији занемарени парови (или бар они што су се чинили интересантнијим).

Семантичким дилемама узрок су биле одређене неполне разлике у начинима на које се између, али и унутар појединих лексикографских извора дефинишу неки добри кандидати за моционо упаривање. Идеални су случајеви када је фемининум из потенцијалног пара дефинисан маскулинумом из истог пара, као нпр. код именица *инсицијеникиња* („жена инсицијени“) и *музичарка* („женска особа музичар“). У идеалним међуречничким паровима важи још и то да је маскулинум практично исто дефинисан у свим назначеним изворима, као нпр. код парова *бернардинац* – *бернардинка* (*бернардинац* према М значи „редовник реда св. Бернарда“, а према С „калуђер реда светиога Бернарда“) и *маркисциј*(а) – *маркисцијкиња* (*маркисциј/а/* значи „следбеник марксизма“ и према М и према С). С друге стране, у М дефиниција именице *Прекомурац* гласи „сџановник Прекомурја“, а дефиниција именице *Прекомурка* – „жена из Прекомурја“. Зато је пар *Прекомурац* – *Прекомурка*, у складу са постављеним принципом семантичке ригорозности, остао ван грађе, иако је поменута дефиницијска разлика између именица *Прекомурац* и *Прекомурка* вероватно резултат мањка семантичке ригорозности у самом М.

Шеширција је „занајлија који њрави и њродаје шешире“, али је шеширција према истом извору (М) женска особа која само „израђује шешире“. Шеширција је и „модискиња“ (и „шеширцијина жена“), али модискиња „израђује женске шешире“ (М; уп. К), „израђује и њродаје женске шешире и сџине женске украсе [подвукао Д. А.]“ (Ј и С), „израђује женске шешире и сродне предмете допунске гардеробе (рукавице, крагне); ... креира, дизајнира ту врсту производа“ или поседује продавницу „у којој се продаје таква роба“ (КШ). Према С (в. и К), *модискиња* значи и „кијничарка“, али *кијничарка* значи „женска особа која се бави изработом женских шешира и сџиних њредмеџа за кићење“ (М), односно „она која израђује и њродаје женске шешире и сџине украсне њредмеџе [подвукао Д. А.]“ (С). На крају је моциони пар *шеширција* – *шеширција* успостављен само по Б, што ипак не одагнава све семантичке сумње:

„*šeširdžija* (*m.*) hatter; milliner *šeširdžjka* *-ki, -i; šeširdžjski a.*“ (в. Б: XXXVIII).

Чини се да у М и С квалификатори који нису квалификатори порекла (в. М: I, 11; уп. С: I, XXX) могу бити имплицитно наслеђени између лема. Према М, *благочесѿив*, *женик*, *исѿолковаѿи* и *осмоѿриѿиель* архаичне су речи, а *благочесѿиво*, *жеников*, *исѿолковање* и *осмоѿриѿиелька* нису. *Вазал*, *власѿелин* и *франковац* носе квалификатор „ист.“, а *вазалка*, *власѿелинка* и *франковка* њега нигде немају. *Иниѿернисѿи(a)* (у значењу „лекар *сѿецијалисѿи* за *унуѿрашње болесѿи*“) има квалификатор „мед.“, а *иниѿернисѿикиња* не. Према С, „заст.“ су и *благочесѿив* и *благочесѿиво*, и *богословни* и *богословно*, и *здржан* и *здржаносѿи*, и *земљовид* и *земљовидни*, и *злочесѿив* и *злочесѿивац*, и *исѿолковаѿи* и *исѿолковање*, а „погрд.“ су и *дерей* и *дерейица*, и *дришљив* и *дришљивац* и *дришљивица*, и *ђаур* и *ђаурка* и *ђаурски*, и *недоѿесан* и *недоѿесаник* и *недоѿесаница*. Неки изузеци су *вузле* и *вузлад* („погрд.“ је само *вузле*) и *намћор* и *намћорка* (*намћор* је „пеј.“, а *намћорка* то у одговарајућем значењу није). Додуше, када се у обзир узму опис именице *шиѿиво* и опис глагола *шиѿиѿи* у М (само је *шиѿиѿи* „заст.“; *шиѿиво* доиста није застарело), опис придева *једнокраѿан* и опис речи *краѿи* у С (само је *краѿи* „заст.“; *једнокраѿан* доиста није застарело; в. КЛАН 2002: 112) и описи именица *дажд* и *даждевњак* у Ј (само је *дажд* „арх.“, и доиста звучи архаичније него *даждевњак*), види се да је тешко, а можда и немогуће, разликовати имплицитне квалификације од непостојећих квалификација.

Другачију квалификаторску дилему изазива нпр. потенцијални пар *браѿиѿић* – *браѿиѿићка* (С). Фемининум из овог пара има квалификатор „покр.“, а маскулинум нема, те принцип квалификаторске ригорозности налаже да се тај пар занемари. Међутим, пример за именицу *браѿиѿићка* из С цитат је једног рада И. Руварца, а И. Руварац у другом свом раду (*Краљице и царице срѿске*) користи именицу *браѿиѿић*:

А да није царица Евдокија листине те наша царица Јелена, ... Она је могла бити тетка Константину ... По летописима србским саградила је мати Урошева цркву у Црној гори више Жеглигова, а у истим летописима и другде зове се тај *браѿиѿић* или сестрић Јеленин Константин Жеглиговац.

Дакле, у крају или крајевима где се употребљава именица *браѿиѿићка* по свој се прилици употребљава и именица *браѿиѿић* (у значењу „*браѿѿов син*“). Пар ипак функционише као моциони, мада на ограниченој територији, и може имати више покрића него пар чија су оба члана покрајинске речи, јер је могуће да једна покрајинска реч буде позната само у једној регији, а друга покрајинска реч само у некој другој, можда удаљеној регији.

Именица *најамкиња* упарена је са *најамник* и *најамничар*, јер јој нису нађени парњаци који би били бољи из перспективе формалне ригорозности. Код Ћорића корелацијѐ *-киња* : *-ничар* нема (1982: 124), а „тип *-киња:-(н)ик*“ описан је као непродуктиван (1982: 125, 136). „Суфикс *-(н)ик*“, уз то, „везан је за моциони суфикс *-ица*, па није необично што многи примери на *-киња* имају истокорене еквиваленте на *-ица*“ (Ћорић 1982: 136–137). Збиља, ОР садржи дериват *најамница*, и он је много бољи моциони парњак именици *најамник* него *најамкиња*. Због пара *удеоничар/удионичар* (уп. *удеоник/удионик*) – *удеоничарка/удионичарка*, према *најамничар* би се очекивао фемининум *најамничарка, који се не среће ни у ОР ни у С. Да ли је онда формално ригорозно успоставити моционе парове *најамник, најамничар – најамкиња*? С друге стране, да ли је довољно акрибично одбацити поменути потенцијални пар *незнановић – незнанка* (прихватајући само парове *незнанац, незнанко – незнанка*), мада он у корпусу једини егземплификује своју суфиксну корелацију? Или одбацити потенцијалне парове *наивњак, наивчина – наивка* (прихватајући само пар *наивко – наивка*)?

У грађу нису ушле именице које означавају животиње, осим ако могу означавати и људска бића (нпр. *ћуран* ‘глупак’ – *ћурка* ‘глупача’), пошто за тај творбени подсистем важе посебна правила (в. Ђуровић 2021: 138). У ПРЈ, називи за животиње који немају моционе парњаке, као *џасџирма*, проглашавају се ирелевантним („родно недискриминативан језик пре свега се односи на особе“), али се називима за животиње који моционе парњаке имају, као *лисица*, илуструје теза да је „род једна од кључних категорија у нашем језику“ (21). Не пропушта се прилика да се напомене „колико лако бирамо одговарајући наставак за увреде, па тако разликујемо *џрасца* и *џрасицу*“ (ПРЈ: 21). Међутим, речи *кобра* и *фока* немају моционе парњаке, а могу означавати особе, и то не пејоративно:

Saslušani žandarmi zbog sukoba sa “kobrama” [RTV, 5. 2. 2015, преузето 29. 4. 2023]

“Тога више нема и очекујем да ће то бити велики стимуланс, да ће остајати овде. То је проблем са *кобрама* и специјалцима, а онда их позове неки тајкун и понуди им три пута већу плату, да их чувају на сплавовима или кад иду на море у Црну Гору”, рекао је Вучић [СНС, 14. 8. 2018, преузето 29. 4. 2023].

Zadatak je poveren jedinici mornaričkih *foka* koja je krenula iz baze Bagram u Avganistanu, a koja lovi Bin Ladenu od 2001. godine [Novosti, 17. 5. 2011, преузето 29. 4. 2023].

“Što smo više trenirali, to smo bolje razumevali da idemo u misiju bez povratka”, izjavio je Robert O’Nil ... opisujući akciju koju su *foka* izvele 2. maja 2011. po direktnom naređenju predsednika SAD Baraka Obame, piše Dejli mirror. ... Plan

је био да једна група *foka* упадне у кућу, друга група у двориште и трећа на кров, а О'Nil је требало да буде вођа друге групе. ... Нjegово "признање" да је лично убио вођу Al Kaide изазвало је лавину критика са свих страна, између осталог и код осталих *foka* [KURIR, 12. 11. 2014, преузето 6. 5. 2018].

4. Одбор за стандардизацију српског језика (2021: 134) с правом указује на двосмисленост деривата *академкиња*, узроковану именицом *академац*. *Академац* према К значи „питомас или student неке академije (visoke или srednje школе)“. Може се односити на студенте факултета:

Osim poznatih cenovnika prilikom polaganja i upisa на fakultete, postoje manje znani novčani nameti на *akademce*. Najskuplje је zatražiti ispis са fakulteta i duplikat indeksa [БЛИС, 10. 10. 2013, преузето 8. 5. 2018].

Sto studenata skromnog materijalnog stanja, али uspeha vrednog hvale, на osnovnim akademskim и master studijama, Pravni fakultet је darivao stipendijama. ... Zavredelo ih је 20 studenata druge godine, 30 treće, 40 *akademaca* на završnoj, četvrtoj godini osnovnih studija и desetoro budućih mastera pravnih nauka [ПОЛИТИКА, 28. 12. 2016, преузето 16. 3. 2018].

AKADEMCI свих akreditovanih fakulteta моћи ће од школске 2018/19. godine да се укључе у пројекат Nacionalne studentske prakse и tokom školovanja steknu вештине и знанја која ће им помоћи да се брже запосле [NOVOSTI, 18. 8. 2017, преузето 9. 7. 2018].

Међутим, ако се усвоји „критички“ приступ (ВРАНИЋ 2018), двосмисленост није једини разлог што је изведеница *академкиња* лоше решење: њоме се жене академици деградирају у студенте. Другим речима, она је спорна и са становишта саме политичке коректности. Изгледа да писци ПРЈ иначе пазе да не упадну у овакву контрадикцију, јер наводе именицу *вајпрогасиља* (уз *вајпрогаскиња*), али не и именицу *носиља*, која, према М и С некад а према Ј увек, означава домаће птице.

Творба од скраћене основе по моделу *академик – академкиња* (в. ВУРИЋ 2021: 202) потврђена је паровима *евангелик – евангелкиња*, *јерейишк – јерейкиња* и *кајџолик – кајџолкиња* (уп. ВАВИЋ 1989), али би вероватно било другачије да постоје нпр. именице *евангелац 'католик' и *кајџолац 'атеиста'.

Суфиксна корелација *-ац* : *-киња* у грађи није ретка. Од примера су пару *академац – академкиња* најсличнији *оријенџалац – оријенџалкиња* и *џарламенџарац – џарламенџаркиња* (уз етнике *Данац – Данкиња*, *Швајцарац – Швајцаркиња* итд.).

5. Да ли се тиме што дериват *боркиња* није свуда поздрављен може доказивати постојање тенденције, свесне или несвесне, да се жене које се боре „[у]чин[е ...] невидљивим“ у језику (ПРЈ: 15)? Одговор је не: у

грађи из ОР успостављени су моциони парови *анѿиифашистѿи(а)* ‘борац против фашизма; противник фашизма’ – *анѿиифашистѿикиња*, *герилац* ‘учесник, борац у герили’ – *герилка*, *еманциѿанѿи*, *еманциѿаѿор* ‘борац за еманципацију, ослободилац’ – *еманциѿанѿикиња*, *еманциѿаѿорка*, *комиѿи(а)* ‘припадник оружаних формација које нису саставни делови регуларне војске, нерегуларни борац’ – *комиѿикиња*, *ѿарѿиѿизан* ‘... борац у народноослободилачком рату ...’ – *ѿарѿиѿизанка*, *револуѿionar* ‘борац, активни учесник револуѿије ...’ – *револуѿionarка*.

Грађа из ОР иде у прилог Ћорићевим запажањима о деривату *боркиња* (2006: 58–59). Међу именицама *борац*, *возац* (в. Б), *гледац*, *глумац*, *гњурац*, *гонац*, *дробац*, *дубац*, *косац*, *куѿац*, *кусац* (в. С), *лажац*, *ливац* (в. С), *ловац*, *мамац*, *млаѿац*, *мрзац*, *музац* (в. С), *носац*, *ѿ(и)ѿевац*, *ѿисац*, *ѿлаѿац*, *ѿојац*, *ѿримац*, *ѿросац*, *ронац* (в. Ј), *свирац*, *селац*, *скоѿац*, *стѿворац*, *стѿр(и)ѿелац* (в. КлаЈН 2003: 54; Вавић 2002: 83), *судац*, *ѿиво-рац*, *ѿеѿац* и *ходац* (двосложним, непокрајинским, на *-ац* али не на суфикс *-лац*, које значе или некад значе вршиоца радње, /може се рећи/ изведеним од глаголске основе али не од основе која је по облику трпни глаголски придев), са именицама на *-киња* у моционе парове ступају само две – *ловац* и *судац*. Обе према себи имају девербативе сродног значења изведене нултим суфиксом (*лов* и *суд*), што је занимљиво, јер суфикс *-киња* на нескраћену именичку основу иде код преко 290 упарених фемининума. У М, С и Ј нису потврђени девербативи изведени нултим суфиксом који би одговарали девербативима *дворкиња* ‘она која двори’⁸ (има и значење ‘дворска дама’) и *дојкиња* (КлаЈН 2003: 107; Вавић 2002: 294). Ипак, ове две именице нису изузеци. *Дојкиња* нема „мушки корелатив“ (Ћорић 1982: 140), а *дворкиња* ‘она која двори’ нема мушки корелатив *дворац ‘онај који двори’. Од глагола је можда изведена и именица *слушкиња* (в. Маѿановић 2021б: 120), али она нема мушки корелатив *служица. – Дакле, нова изведеница *боркиња* остаје без иједног правог творбеног преседана.

С. Бабић (2002: 60–61) говори о избегавању неутрализације. Од *слово* се изводи придев *словни* а од *слог* придев *слоговни*, „da se izbjegne neutralizacija s određenim oblikom pridjeva *slòžan*“, од *миса* се изводи придев *мисни* а од *маса* придев *масован* (и *масени* /в. Ј/), „da se izbjegne neutralizacija s oblicima pridjeva *mástan*, *másna*“ итд. (Вавић 2002: 60; уп. КлаЈН 2003: 267). Ова појава је резултат ауторегулације творбеног система и за циљ има комуникацијску ефикасност. Метафорички речено, становници дате четврти у творбеном систему познају једни друге. Зато присуство фитонима *бор* (и његовог хомонима из хемијске терминологије),

⁸ Уп. RHS: s. v. DVÔR („u pisaca XVI vijeka i u jednoga XVIII, djelo kojijem se dvori ..., dvorene, dvorba“).

уз ситуацију да суфикс *-киња* често учествује у интегралној (Ћорић 1982: 8) творби од именица, може ометати прихватање деривата *боркиња*.

Према именици *духоборац*, чије је једно значење „*следбеник јерејичког њравца у хришћанству, њониклог у 4. веку, њо коме је Свети Дух нижи од осјала два лица Свете Тројице*“, није регистрован фемининум *духоборкиња, већ само *духоборка*. Кад се у обзир узму и дериват *ѡрговка* (поред *ѡрговкиња*) и деривати: *класоберка*; *ѡдобранка*; *војвојкиња*, *д(ј)еловојкиња*, *довојка*, *довојкиња*, *надвојвојкиња*; *власѡодавка*, *дародавка*, *законодавка*, *сав(ј)ејѡдавка*, *сѡанодавка*; *земљод(ј)елка* (в. Клајн 2002: 57), *ѡљод(ј)елка* (в. Клајн 2002: 57; Вавић 2002: 85); *хлебождерка/хљебождерка*; *ѡусѡоловка* (в. Клајн 2002: 70–71; Вавић 2002: 345); *браколѡмка*, *бродѡлка*; *домољуйка*, *мирољуйка*, *родољуйка* (в. Клајн 2002: 55; Вавић 2002: 342, 344); *лицем(ј)ерка* (поред *лицем/ј/еркиња*; в. Клајн 2002: 41, 53–54; Вавић 2002: 343); *чедѡморка* (в. Клајн 2002: 62; Вавић 2002: 287); *в(ј)ејѡројирка* (в. Клајн 2002: 55; Вавић 2002: 344); *доморѡјка* (поред *доморѡјкиња*), *нерѡјка* (поред *нерѡјкиња*); *добројворка*, *злојворка*, *кривојворка*, *миројворка*, *сѡихѡјворка*, *чудојворка*; *нахојка* (поред *нахојкиња*); *самохранка* (в. Клајн 2002: 111; Вавић 2002: 467); *добрѡчинка*, *злѡчинка*, намеће се идеја да контакту са кореноликим елементима глаголског порекла или елементом *-дав-* глаголског порекла тежи суфикс *-ка*, али да се контакт може остварити само ако несуфиксна секција потенцијалног деривата има барем два слога (уп. Вавић 1995: 129–130), вероватно како би била информативнија. Речи са двосложном несуфиксном секцијом зона су у којој има колебања (*нахојка* : *нахојкиња*, *нерѡјка* : *нерѡјкиња*, *ѡрговка* : *ѡрговкиња*). Творби деривата *доморѡјкиња* узор је могао бити пар *нерѡјка* (уп. *доморѡјка*) : *нерѡјкиња*. Парови *војвода* – *војвојкиња* и *надвојвода* – *надвојвојкиња* и моциони парови *лицем(ј)ер*, *лицем(ј)ерац* – *лицем(ј)ерка*, *лицем(ј)еркиња* специфични су, пошто се *војвода* „данас само делимично осећа као сложена реч“ (Клајн 2002: 60), а и *лицем(ј)ер* је „на творбеној граници“ (Вавић 2002: 343; в. Клајн 2002: 41, 53–54). Пар *довојка* : *довојкиња* поларизован је по значењу (‘кћи’ : ‘снаха’). *Д(ј)еловојкиња* се не уклапа у творбени систем српског језика (в. т. 9).

6. Српски творбени систем не пружа безбедан ослонац ни деривату *вајѡрогаскиња*. У грађи именице типа *вајѡрогасац* учествују у моционим паровима *браколѡмац* – *браколѡмка*, *власѡодавац* – *власѡодавка*, *дародавац* – *дародавка*, *добројворец* – *добројворка*, *добрѡчинац* – *добрѡчинка*, *домољубац* – *домољуйка*, *домородац* – *доморѡјка* (поред *доморѡјкиња*), *законодавац* – *законодавка*, *земљод(ј)елац* – *земљод(ј)елка*, *лицем(ј)ерац* – *лицем(ј)ерка* (поред *лицем/ј/еркиња*), *мирољубац* – *мирољуйка*, *миројворец* – *миројворка*, *ѡљод(ј)елац* – *ѡљод(ј)елка*, *родољубац* –

родољубка, сав(ј)ејџодавац – сав(ј)ејџодавка, сџанодавац – сџанодавка, сџихојџворац – сџихојџворка, чедоморац – чедоморка и чудојџворац – чудојџворка. Дериват на -киња јавља се само у два пара и оба пута напореда са дериватом на -ка. У једном је од та два пара именица *лицем(ј)ерац*, која је неуобичајена и на рубу мотивисаности. *Доморојџкиња* према себи има *неројџкиња* (в. т. 5) и девербатив сродног значења *род*, док је деривату *вајџрогаскиња* јак дистрактор страна реч *гас* ‘испарење’ (С има *гас* ‘гашење’, али је та именица „песн.“).

7. У грађи је моциони пар *калауз* ‘водич’ – *калауска*, што значи да творбени систем српског језика не сакрива (SAVIĆ 1998) жене водиче.

Изведеници *водичкиња* у корпусу се није нашао ниједан творбени преседан, тј. ниједан дериват који би био творен суфиксом -киња од деривата изведеног суфиксом -ич.

8. *Парјџизанка* значи „женска особа *јарјџизан*“, а *јарјџизан* може значити „војник *нередовне, герилске војске*“. Ту је и неспорни моциони пар *рајџник – рајџница*. Дакле, дериват *војникиња* није критикован зато што су кроз језик наводно дискриминисане женске особе које ратују.

Писци ПРЈ тврде да између деривата *војникиња* и форме *јесникиња* нема граматичке разлике (55). Прво треба приметити да се осим пара *ј(ј)есник – ј(ј)есникиња* у грађи не може наћи ни један једини пар са корелацијом завршетака -ник : -никиња. Друго, између деривата *војникиња* и форме *јесникиња* ипак постоје творбене разлике. Посведочена је застарела именица женског рода *ј(ј)есан* (М) а не и именица женског рода *војан (него архаично *војна* /в. Ј/) и, што је важније, придев *војни* а не и придев **ј(ј)есни*⁹.

9. Од именица *бродовођа, влаковођа, возовођа, војсковођа, грујовођа* („ков.“), *д(ј)еловођа, кашиковођа, књиговођа, коловођа, коњовођа* (→ *коњоводац* „вој.“), *коровођа, којловођа, крановођа, машиновођа, мојјоровођа, јарјџивођа* („ков. и неол.“), *јеровођа* (дефинисано и са „*зајџисничар*“, а у грађи је моциони пар *зајџисничар – зајџисничарка*), *јословођа, јујџовођа, рачуновођа, руковођа, слейчовођа/слейчовођа, см(ј)еновођа, сјројовођа* („жел.“), *јојовођа* („војн.“; уп. род у ОР и у М), *хоровођа, хријовођа, человођа и чейовођа*, моционог парњака на -*војкиња* има само *д(ј)еловођа*. Потврђени пар *јословођа – јословојџкиња* није дат међу моционим паровима, јер је процењено да би тиме био прекршен принцип семантичке ригорозности (*пословођа „води канцеларијске јослове*“ и, у другом значењу, „*јуравља или руководи тџехничком сјраном каквога јосла, јредузеђа и сл.*“, док *пословоткиња „врши дужност јословође*“).

⁹ „2. PJESAN, pjesna, adj. ... Samo u Stulićevu rječniku ... Sasma nepouzđano“ (RHS).

У ОР, именице *коловођа* и *слейчовођа/слейчовођа* описане су као двородне именице. У том су извору као двородне описане и творбено сродне именице *аброноша*, *водоноша*, *зубљоноша*, *иконоша*, *клицоноша*, *лучоноша*, *млеконоша/мљеканоша*, *ручконоша*, *хлебоноша/хљебоноша* и *чаброноша* („онај који, она која *ћ*рони аброве“, „онај који носи воду“ / „она која носи воду“ /С/, „особа која носи зубљу“ итд.). То сугерише да је, када се говори о жени деловођи или жени пословођи, природно употребити саме именице *д(ј)еловођа* одн. *ћсловођа* као именице женског рода. Двородне именице су у ПРЈ признате (67) и одмах занемарене („означавају својства или неко стање у коме се нешто трпи, а не особу која обавља одређено занимање“), што је, како се види, учињено пребрзо.

Ово тумачење је применљиво и на деривате *књиговоћкиња*, *машиновоћкиња* и *рачуновоћкиња*, скупа са дериватом *руковоћкиња* ако се он повеже са *руковођа*. Ако се пак *руковоћкиња* повеже са *руководилац*, добија се суфиксна корелација (уз краћење основе) без потврде у грађи.

10. Као мотивне речи именица на *-олошкиња* као *ћсихолошкиња* помињане су именице на *-олог* и придеви на *-олошки*. Због творбене парафразе деривата на *-олошкиња*, „женска особа *-олог*“ (нпр. „женска особа психолог“), чини се да су њихове мотивне речи именице. Ипак, присуство придева на *-олошки* битно је за творбену перцепцију ових фемининума. Та перцепција, која изгледа као да по важности парира стварном пореклу, зависи од одговора на питање откуда *ш* у датом фемининуму на *-олошкиња* ако се занемари објашњење алтернацијом, односно питање са којом се речју под истим условом дати фемининум на *-олошкиња* преко *ш* може довести у везу. Тврдњи да је *ш* резултат алтернације велик изазов ионако представља форма деривата *олигархкиња*, потврђеног у медијима:

„Pravi povod za bojkot Euro-2012 za svetske lidere treba da budu ne privremene teškoće jedne *oligarhkinje* (bivše premijerke Julije Timošenko), već tragedija stotina hiljada siromašnih ukrajinskih žena, uvučenih u svetsku seks-industriju“, navodi ta grupa [BLIC, 12. 5. 2012, преузето 2. 7. 2018].

I kako su se Rusi osećali kada su bokser Kličko i gasna *oligarhkinja* Timošenko odmah nakon državnog udara dobili poziv na predstojeći sastanak evropskih narodnih partija [PEŠČANIK, 4. 3. 2014, преузето 18. 3. 2023]?

„Mlada, lepa *oligarhkinja*, koja svim sredstvima želi doći do svojih ciljeva je interesantna tema“, smatra on [NEDELJNIK, 21. 10. 2019, преузето 18. 3. 2023].

U pitanju je Julijan H, privatni detektiv, koji je u akciji glumio savetnika i prevodioca *oligarhkinje*, te postavio kamere [TELEGRAF, 4. 3. 2021, преузето 18. 3. 2023].

ОР садржи само један дериват на *-шкиња* са значењем особе код ког се, ако се занемари објашњење алтернацијом, *ш* испред *-киња* мора објаснити придевом на *-шки* (потврђеном у ОР) – дериват *психолошкиња*. Осим придева (или прилога) *психолошки*, ниједна од речи из ОР која почиње на *психоло-* не садржи палатални шумни сугласник: *психолог*, *психологизација*, *психологизирање*, *психологизирајући*, *психологија*, *психологички*, *психологиста*, *психолошки* (придев) и *психолошки* (прилог). Могло би се одвратити вокативом *психоложе* и додати да би имало смисла да се именица *психолошкиња* твори од њега јер се и она наводно може употребити у обраћању, али би остало нејасно зашто се онда предлаже *психологица* (ПРЈ: 98, 109, 119), а не **психоложица* (уп. *психологиња* /ŠTASNI, Mitro 2009: 35, 106/).

Пар *слуга* – *слушкиња* и моциони парови из грађе са фемининумом на *-шкиња* само су привидно творбени преседани пару *психолог* – *психолошкиња*.

Именица *психолошкиња* можда јесте скована према именици *слушкиња*, али су те две речи из перспективе творбеног система доста различите. *Психолог* је именица страног порекла, а *слуга* домаћег (уп. Маџановић 2021б: 120). Постоји придев *психолошки* и глагол *служити*, али не и придев **слушки* и глагол **психоложити*. Посебно је значајно одсуство придева **слушки*, јер оно искључује могућност да је именица *слушкиња* изведена од основе придева на *-шки* која (при извођењу именице *слушкиња*) није изгубила сегмент *-шк-*. *Ш* је објашњиво глаголом *служити*.

Замислива је анализа *психолошк-* + *-иња*, али у грађи нема ниједног пара са фемининумом који је помоћу суфикса *-иња* сигурно изведен од нескраћене основе придева на суфикс, као *бунтовник* – **бунтовниња* или *илашљивац* – **илашљивиња*. (Именице које тако делују, нпр. *вишешкиња*, разматрају се у следећим пасусима.) Уопште, суфиксом *-иња* су од придева изведене речи *проклепниња*, *посланиња*, *свећниња* (Клајн 2003: 105; Вавић 2002: 292) и *тврдиња* (Вавић 2002: 292). Упарене изведенице *б(ј)елкиња*, *знанкиња*, *иностранкиња*, *немкиња/њемкиња*, *илашкиња*, *странкиња*, *узешкиња* и *црнкиња* нису творбени преседан за творбу *психолошк-* + *-киња* јер код њих суфикс *-киња* иде на основу формално подударну са основом од придева који се не завршава на (материјално реализован) суфикс; под суфиксом се, природно, не подразумева морф за грађење трпног придева. Упарено *оријенталкиња* од скраћене је основе придева *оријенталан* (уп. Клајн 2003: 223–224), а у творби *психолошк-* + *-киња* учествовала би нескраћена основа.

Према упареним дериватима *бироскиња*, *бруцоскиња*, *вароскиња*, *кицоскиња*, *лујешкиња*, *многобошкиња*, *немешкиња* и *ушашкиња* постоје придеви *бироски*, *бруцоски*, *вароски*, *кицоски*, *лујешки*, *много-*

бошки („заст.“), немешки и усѣашки, али и именице *бирош*, *бруцош*, *ва-рош*, *варошанин*, *кицош*, *луѣж*, *многобожац*, *немеш* и *усѣаша*, а њима се може објаснити порекло сугласника *ш* у свих осам малочас наведених фемининума на *-шкиња*. Према упареном *нуријашкиња* у ОР и С нема придева **нуријашки*; према неупареном *ѣрвошкиња* у ОР нема придева **ѣрвошки*.

Према упареном *виѣешкиња* има придев *виѣешки*, али и именица *виѣешѣво*, која садржи *ш*. Поред тога, према *кнез* има *кнегиња*, а према *виѣез* нема **виѣегиња*, што говори да је дериват *виѣешкиња* млађи од именица *виѣез*, *кнегиња* и *кнез*; у RHS (*s. v.* VITEŠKIŃA и VITEŠTVO) помиње се да је именица *виѣешкиња* („*žensko čeľade, koje je junačno, hrabro kao vitez. Od osnove, što je u vitez*“) обрађена у Витезовићевом речнику, у ком је, обавештава RHS, дефинисано и *виѣешѣво*. Ако је именица *виѣез* позајмљена (в. ER: *s. v.* vītēz), позајмљена је у много ранијој епохи него именица *ѣсихолог*.

Према упареним етницима *Арбанашкиња*, *Вишкиња*, *Градшкиња*, *Корушкиња*, *Крајшкиња*, *Перашкиња* и *Пожешкиња* постоје придеви *арбанашки*, *вишки*, *градшки*, *корушки*, *крајшки* и *ѣрашки*, али и именице *Арбанашанин* (С), *Вишанин*, *Градшиѣ*, *Градшиѣац*, *Корушац*, *крајшиѣ* (отуда *Крајшиник*; в. Клајн 2003: 303), *Перашиѣанин* и *Пожежанин*, свака са палаталним фрикативом којим се може објаснити *ш* у *-шкиња* код одговарајућих датих фемининума.

Овај принцип, тј. да је именица на *-шкиња* са значењем људског бића према којој постоји придев на *-шки* могућа само ако према себи има супстантив (или глагол) којим се може објаснити *ш* из тог *-шкиња*, важи и за завршетак *-скиња*, његово *с* и завршетак *-ски*, завршетак *-ћкиња*, његово *ћ* и завршетак *-ћки*, завршетак *-џкиња*, његово *џ* и завршетак *-џки* и завршетак *-џкиња*, његово *џ* и завршетак *-џки*.

Према упареним именицама *Б(ј)елорускиња*, *Енглескиња*, *Индокинескиња*, *Кинескиња*, *колхозскиња*, *мелескиња*, *Рускиња* и *Францускиња* постоје придеви *б(ј)елоруски* (Ј), *енглески*, *индокинески*, *кинески*, *колхозски*, *мелески*, *руски* и *француски*, али и именице *Б(ј)елорус*, *Енглец*, *Индокинез*, *Кинец*, *колхоз*, *колхозник*, *мелец*, *Рус* и *Француз*. Према неупареним именицама *модискиња*, *нам(ј)ескиња* и *ѣрвескиња* нема придева **модиски*, **нам(ј)ески* одн. **ѣрвески*, а неупарена именица *женскиња* специфична је по томе што према себи има поименичени придев *женска* (дакле опет именицу), регистрован још у првом издању *Срѣског рјечника*.

Према именици *ѣлемећкиња* постоји придев *ѣлемећки*, али и именица *ѣлемећ*.

Према упареним именицама *Раџкиња* и *џуџкиња* постоје придеви *раџки* и *џуџки* (ВК), али и именице *Раџ* и *џуџа*. Према неупареном *ѣрваџкиња* нема придева **ѣрваџки*.

Према упареним именицама *Бечкиња*, *Зеничкиња*, *каџоличкиња*, *Осјечкиња*, *Плићвичкиња* и *Тимочкиња* и неупареној именици *Пољичкиња* постоје придеви *бечки*, *зенички*, *каџолички*, *осјечки*, *пољички*, *плићвички* и *тимочки*, али и именице *Беч*, *Бечанин*, *Зеничак*, *Зеничанин*, *каџоличанин* (Извори), *каџоличансићво*, *Осјечанин*, *Пољичанин*, *Плићвичанин* и *Тимочанин*. Именица *каџоличанин* није уобичајена (додуше, то није ни именица *каџоличкиња*). Пример:

Али, ја не гоним католике! И ми смо православни *каџоличани* [Извори: 51].

Према неупареном деривату *ускочкиња* стоји придев *ускочки*, али изгледа да се они семантички разилазе, а ту је и супстантив *ускочница* (и глагол *ускочићи*). Према *барјачкиња* и *јелачкиња* у ОР и С нема придева на *-чки*.

Објашњење из ове тачке важи и за остале именице на *-олошкиња*, као *ејидемиолошкиња* и *филолошкиња*, за именице *андрагошкиња* и *иџагошкиња* и за именице на *-уришкиња* као *драмајурскиња* и *хирурскиња*. Једина његова слабост, како се чини, јесте што постоји именица *демагошићво*, али именица *демагог* није назив (актуелног) занимања, а може означавати носиоца непожељног атрибута, па нико није ни пожurio да јој конструише моционог парњака.

11. Да ли покриће има дериват *сујкиња*? Корелација *-ац* : *-киња* код именица типа *судац* (в. т. 5) јесте неуобичајена, али се *сујкиња* жели упарити са *судија* (ПРЈ: 66–67), а суфиксна корелација *-ија* : *-киња* била би потпуно страна творбеном систему српског језика.

12. Из грађе и анализâ може се закључити следеће.

Не рачунајући ијекавске форме, у моционе парове ступа 1776 лема на *-иња* и на *-ка* (сем оних на *-ка* које су творене суфиксом *-а*) из ОР, што, ако се на уму има чињеница да деривати творени продуктивним моционим суфиксом *-ица* нису ексцерпирани, значи да је творбени систем српског језика још 2000. године, много пре законодавног притиска, био веома „родно осетљив“.

Моциони подсистем творбеног система српског језика сложенији је него што би се рекло по ПРЈ, а и по неким радовима језичких стручњака.

Постоје творбени, чисто језички разлози да деривати *академкиња*, *боркиња*, *вајџрогаскиња*, *водичкиња*, *војникиња*, *иџоловојкиња*, *иџолошкиња*, *сујкиња* и сродне творенице (*машиновојкиња*, *филолошкиња* итд.) „парају уши“ говорницима српског језика.

Постоје творбени разлози да се деривати *боркиња*, *вајџрогаскиња*, *водичкиња*, *војникиња*, *иџоловојкиња*, *иџолошкиња*, *сујкиња* и сродне творенице, а вероватно и дериват *академкиња*, прогласе ненормативним.

Пошто се они намећу у оквиру једне идеолошко-легислативне акције, не треба их посматрати као спонтане језичке појаве, пратити њихов статус у стандардном језику и чекати да стање преври. Ове творенице треба да буду далеко од српских уџбеника, а ако уђу у речнике, треба назначити да су маркиране (ПИПЕР 2016: 50–51) и супстандардне.

Тачно је да је „правн[а] или политичк[а] равноправнос[т] полова“ „и могућна и нужна“, али анализа грађе иде у корист конклузији да је „потпуна граматичка једнакост полова ... нереална“ (ПИПЕР 2016: 58).

Цитирана лијерајтура

- ВРАНИЋ, Ивана. „Родно осетљив језик у дискурсу студентске популације: критички приступ“. У: Снежана Гудурић, Биљана Радић-Бојанић (ур.). *Језици и културе у времену и простору VII/2*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет – Педагошко друштво Војводине, 2018: стр. 53–61.
- [VRANIĆ, Ivana. „Rodno osetljiv jezik u diskursu studentske populacije: kritički pristup“. U: Snežana Gudurić, Biljana Radić-Bojanić (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru VII/2*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet – Pedagoško društvo Vojvodine, 2018: str. 53–61]
- ГРУБОР, Јелена. „Родно означене лексеме за називе занимања, звања и титула у српском језику“. *Наслеђе* бр. 27 (2014): стр. 113–125.
- [GRUBOR, Jelena. „Rodno označene lekseme za nazive zanimanja, zvanja i titula u srpskom jeziku“. *Nasleđe* br. 27 (2014): str. 113–125]
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна, Милош Утвић. „Умножавање мовираних фемининума на -(к)иња у савременом српском језику“. *Српски језик* бр. XXIV (2019): стр. 187–200.
- [DRAGIĆEVIĆ, Rajna, Miloš Utvić. „Umnožavanje moviranih femininuma na -(k)inja u savremenom srpskom jeziku“. *Srpski jezik* br. XXIV (2019): str. 187–200]
- ЂУРОВИЋ, Сања. „Нормативна (не)прихватљивост мовираних фемининума у оквиру Закона о родној равноправности“. У: Драган Станић, Сreto Танасић (ур.). *Положај српскога језика у савременом друштву. Изазови, проблеми, решења*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Одбор за стандардизацију српског језика, 2021: стр. 135–139.
- [ĐUROVIĆ, Sanja. „Normativna (ne)prihvatljivost moviranih femininuma u okviru Zakona o rodnoj ravnopravnosti“. U: Dragan Stanić, Sreto Tanasić (ur.). *Položaj srpskoga jezika u savremenom društvu. Izazovi, problemi, rešenja*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Odbor za standardizaciju srpskog jezika, 2021: str. 135–139]
- ЈОВАНОВИЋ, Јована. „Феминизам у језику – новији називи за женска занимања“. *Новоречје* бр. II/2 (2020): стр. 47–51.
- [JOVANOVIĆ, Jovana. „Feminizam u jeziku – noviji nazivi za ženska zanimanja“. *Novorečje* br. II/2 (2020): str. 47–51]
- КИШ, Наташа, Милан Ајдžановић. „О употреби именица са значењем особа“. *Прилози проучавању језика* бр. 38 (2007): стр. 223–230.
- [KIŠ, Nataša, Milan Ajdžanović. „O upotrebi imenica sa značenjem osoba“. *Prilozi proučavanju jezika* br. 38 (2007): str. 223–230]

- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део. Слагање и њрефиксација*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2002.
- [КЛАЈН, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Prvi deo. Slaganje i prefiksacija*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2002]
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Други део. Суфиксација и конверзија*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003.
- [КЛАЈН, Ivan. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Drugi deo. Sufiksacija i konverzija*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, 2003]
- КЛИКОВАЦ, Душка. О „родно осетљивом језику“ у ЗОРР-у и њраићешим њриурч-ницима. 27. 3. 2023. <<https://www.minljmpdd.gov.rs/aktuelnosti-saopstenja.php#a56>> 29. 4. 2023.
- [КЛИКОВАЦ, Duška. О „rodno osetljivom jeziku“ u ZORR-u i pratećim priručnicima. 27. 3. 2023. <<https://www.minljmpdd.gov.rs/aktuelnosti-saopstenja.php#a56>> 29. 4. 2023]
- ЛОМПАР, Весна. „Родно осетљив језик’ и питање израде уџбеника“. У: Драган Станић, Срето Танасић (ур.). *Положај српскога језика у савременом друшћиву. Изазови, њроблеми, решења*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Одбор за стандардизацију српског језика, 2021: стр. 39–40.
- [ЛОМПАР, Vesna. „Rodno osetljiv jezik’ i pitanje izrade uđbenika“. U: Dragan Stanić, Sreto Tanasić (ur.). *Položaj srpskoga jezika u savremenom drušћivu. Izazovi, problemi, rešenja*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Odbor za standardizaciju srpskog jezika, 2021: str. 39–40]
- МАЦАНОВИЋ, Ана. „Језик наш родно осетљиви у приручној литератури“. У: Драган Станић, Срето Танасић (ур.). *Положај српскога језика у савременом друшћиву. Изазови, њроблеми, решења*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Одбор за стандардизацију српског језика, 2021а: стр. 357–369.
- [МАЦАНОВИЋ, Ana. „Jezik naš rodno osetljivi u priručnoj literaturi“. U: Dragan Stanić, Sreto Tanasić (ur.). *Položaj srpskoga jezika u savremenom drušћivu. Izazovi, problemi, rešenja*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Odbor za standardizaciju srpskog jezika, 2021a: str. 357–369]
- МАЦАНОВИЋ, Ана. „Творба мовираних фемининума у Приручнику за употребу родно осетљивог језика (2019)“. У: Драган Станић, Срето Танасић (ур.). *Положај српскога језика у савременом друшћиву. Изазови, њроблеми, решења*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Одбор за стандардизацију српског језика, 2021б: стр. 117–121.
- [МАЦАНОВИЋ, Ana. „Tvorba moviranih femininuma u Priručniku za upotrebu rodno osetljivog jezika (2019)“. U: Dragan Stanić, Sreto Tanasić (ur.). *Položaj srpskoga jezika u savremenom drušћivu. Izazovi, problemi, rešenja*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Odbor za standardizaciju srpskog jezika, 2021b: str. 117–121]
- НЕНЕЗИЋ, Соња. „Активизација и конкурентност неких мочионих суфикса у језику црногорских медија“. У: Бранислав Остојић (ур.). *Језичка ситуација у Црној Гори – норма и сћандардизација*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2008: стр. 377–386.

- [NENEZIĆ, Sonja. „Aktivizacija i konkurentnost nekih mocionih sufiksa u jeziku crnogorskih medija“. U: Branislav Ostojić (ur.). *Jezička situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija*. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 2008: str. 377–386]
- НИКОЛИЋ, Марина, Светлана Слијепчевић Бјеливук, Слободан Новокмет. „Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19“. *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини* бр. LI/1 (2021): стр. 365–390.
- [NIKOLIĆ, Marina, Svetlana Slijepčević Bjelivuk, Slobodan Novokmet. „Nove reči u srpskom javnom diskursu kao posledica pandemije kovida 19“. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini* br. LI/1 (2021): str. 365–390]
- НИКОЛИЋ, Мирослав. „Природни и граматички род именица“. *Наш језик* бр. XXXIV/3–4 (2002/2003): стр. 181–194.
- [NIKOLIĆ, Miroslav. „Prirodni i gramatički rod imenica“. *Naš jezik* br. XXXIV/3–4 (2002/2003): str. 181–194]
- ОДБОР за стандардизацију српског језика. „Како именовати занимања и титуле женских особа“. У: Вељко Брборић, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Сreto Танасић (прир.). *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: НМ либрис – Одбор за стандардизацију српског језика, 2017: стр. 256–263.
- [ODBOR za standardizaciju srpskog jezika. „Kako imenovati zanimanja i titule ženskih osoba“. U: Veljko Brborić, Jovan Vuksanović, Milan Tasić, Sreto Tanasić (prir.). *Odluke Odbora za standardizaciju srpskog jezika*. Beograd: NM libris – Odbor za standardizaciju srpskog jezika, 2017: str. 256–263]
- ОДБОР за стандардизацију српског језика. „Закон о родној равноправности је закон против српског језика“. *Наш језик* бр. LI/1 (2021): стр. 133–136.
- [ODBOR za standardizaciju srpskog jezika. „Zakon o rodnoj ravnopravnosti je zakon protiv srpskog jezika“. *Naš jezik* br. LI/1 (2021): str. 133–136]
- ПИПЕР, Предраг. „О социјалним фемининативима у српском и другим словенским језицима“. *Јужнословенски филолог* бр. LXXII/3–4 (2016): стр. 35–65.
- [PIPER, Predrag. „O socijalnim femininativima u srpskom i drugim slovenskim jezicima“. *Južnoslovenski filolog* br. LXXII/3–4 (2016): str. 35–65]
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн, Рајна Драгићевић. *Нормативна граматика српскога језика*. 4. изд. Нови Сад: Матица српска, 2022.
- [PIPER, Predrag, Ivan Klajn, Rajna Dragičević. *Normativna gramatika srpskoga jezika*. 4. izd. Novi Sad: Matica srpska, 2022]
- ПРЈ. Христина Цветинчанин Кнежевић, Јелена Лалатовић. *Приручник за употребу родно осетљивог језика*. <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije?page=1>> 29. 4. 2023.
- [PRJ. Hristina Cvetinčanin Knežević, Jelena Lalatović. *Priručnik za upotrebu rodno osetljivog jezika*. <<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sr/akademski-kutak/publikacije?page=1>> 29. 4. 2023]
- РАДИЋ, Јованка. „Пол и категоријална припадност назива за лица у српском језику“. У: Сreto Танасић (гл. ур.). *Шездесет година Института за српски језик САНУ*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007: стр. 381–400.
- [RADIĆ, Jovanka. „Pol i kategorijalna pripadnost naziva za lica u srpskom jeziku“. U: Sreto Tanasić (gl. ur.). *Šezdeset godina Instituta za srpski jezik SANU. Zbornik radova I*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2007: str. 381–400]

- РАДИЋ, Јованка. „Сврха и последице ‘угодњавања’ српског језика“. У: Драган Станић, Сreto Танасић (ур.). *Положај српскога језика у савременом друштву. Изазови, проблеме, решења*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Одбор за стандардизацију српског језика, 2021: стр. 65–79.
- [RADIĆ, Jovanka. „Svrha i posledice ‘urodnjavanja’ srpskog jezika“. U: Dragan Stanić, Sreto Tanasić (ur.). *Položaj srpskoga jezika u savremenom društvu. Izazovi, problemi, rešenja*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Odbor za standardizaciju srpskog jezika, 2021: str. 65–79]
- РАДИЋ, Јованка. „Српски (природни) језик, ‘родно осетљив језик’, стандарди квалитета удбеника“. *Књижевност и језик* бр. LXIX/2 (2022): стр. 295–310.
- [RADIĆ, Jovanka. „Srpski (prirodni) jezik, ‘rodno osetljiv jezik’, standardi kvaliteta udžbenika“. *Književnost i jezik* br. LXIX/2 (2022): str. 295–310]
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир Поповић. *Грамаџика српског језика за гимназије и средње школе*. 14. изд. Београд: Завод за удбенике, 2012.
- [STANOJČIĆ, Živojin, Ljubomir Popović. *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole*. 14. izd. Beograd: Zavod za udžbenike, 2012]
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин. „Морфофонолошка структура неких именица у творби модела са суфиксом *-киња*“. *Наш језик* бр. XLIV/3–4 (2013): стр. 17–23.
- [STANOJČIĆ, Živojin. „Morfofonološka struktura nekih imenica u tvorbi modela sa sufiksom *-kinja*“. *Naš jezik* br. XLIV/3–4 (2013): str. 17–23]
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин. „Прилог дескриптивно-нормативној граматици – класификација неких суфикса (суфикси *-иња* и *-киња*: структурни ~ детерминативни)“. *Српски језик* бр. XIX (2014): стр. 555–560.
- [STANOJČIĆ, Živojin. „Prilog deskriptivno-normativnoj gramatici – klasifikacija nekih sufiksa (sufiksi *-inja* i *-kinja*: strukturni ~ determinativni)“. *Srpski jezik* br. XIX (2014): str. 555–560]
- ТОРИЋ, Божо. *Моциони суфикси у српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1982.
- [ČORIĆ, Božo. *Mocioni sufiksi u srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 1982]
- ТОРИЋ, Божо. „Грамаџички род и питање полне дискриминације у језику“. *Српски језик* бр. XI/1–2 (2006): стр. 51–63.
- [ČORIĆ, Božo. „Gramatički rod i pitanje polne diskriminacije u jeziku“. *Srpski jezik* br. XI/1–2 (2006): str. 51–63]
- ШТАСНИ, Гордана, Милан Ајџановић. „Деривациони модели именица *nomina agentis* у говору Новог Сада“. У: Вера Васић, Гордана Штрбац (ур.). *Говор Новог Сада. Свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагмаџичке особине*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 2011: стр. 154–181.
- [ŠTASNI, Gordana, Milan Ajdžanović. „Derivacioni modeli imenica *nomina agentis* u govoru Novog Sada“. U: Vera Vasić, Gordana Štrbac (ur.). *Govor Novog Sada. Sveska 2: Morfosintaksičke, leksičke i pragmatičke osobine*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, 2011: str. 154–181]

*

- ВАВИЋ, Стјепан. „Kako se kaže kad je žena sudac?“. *Jezik* br. XXVII/2–3 (1979): стр. 86–87.
- ВАВИЋ, Стјепан. „Katolkinja ili katolikinja?“. *Jezik* br. XXXVII/2 (1989): стр. 59–60.

- BABIĆ, Stjepan. „Mocijska tvorba“. U: Stjepan Babić. *Hrvatski jučer i danas*. Zagreb: Školske novine, 1995: str. 123–132.
- BABIĆ, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. 3. izd. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus, 2002.
- BABIĆ, Stjepan. „Hrvatski jezik, zakonodavstvo i ravnopravnost spolova“. *Jezik* br. LIII/3 (2006): str. 81–87.
- BARIĆ, Eugenija. „Mocijski parnjaci i njihova upotreba“. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* br. 13 (1987): str. 9–18.
- BUGARSKI, Ranko. „Nisu problem borkinje nego borci i borkinje“. *Danas*. 7. 6. 2021. <<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/nisu-problem-borkinje-nego-borci-i-borkinje/>> 16. 3. 2023.
- BURIĆ, Milena. „Lingvistička opravdanost upotrebe moviranih feminina sa sufiksom -kinja kategorije nomina agentis et professionis“. *Folia linguistica et litteraria* br. 35 (2021): str. 197–213.
- SAVIĆ, Svenka. „Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika“. *Ženske studije* br. 10 (1998): str. 89–132.
- SAVIĆ, Svenka, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni (prir.). *Rod i jezik*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja – Futura publikacije, 2009.
- SAVIĆ, Svenka. „Rod i jezik“. U: Svenka Savić, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni (prir.). *Rod i jezik*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja – Futura publikacije, 2009: str. 7–31.
- ŠTASNI, Gordana, Veronika Mitro. „Registar imenovanja žena“. U: Svenka Savić, Marijana Čanak, Veronika Mitro, Gordana Štasni (prir.). *Rod i jezik*. Novi Sad: Ženske studije i istraživanja – Futura publikacije, 2009: str. 35–129.

Извори

- Б.¹⁰ Morton Benson (uz saradnju Biljane Šljivić-Šimšić). *Srpskohrvatsko-engleski rečnik*. 3. izd. Beograd: Prosveta, 1990.
- [B. Morton Benson (uz saradnju Biljane Šljivić-Šimšić). *Srpskohrvatsko-engleski rečnik*. 3. izd. Beograd: Prosveta, 1990]
- ВК. Вук Стеф. Караџић. *Српски рјечник*. Беч: 1852.
- [VK. Vuk Stef. Karadžić. *Srpski rječnik*. Beč: 1852]
- Г. Милица Грковић. *Речник личних имена код Срба*. Београд: „Вук Караџић“, 1977.
- [G. Milica Grković. *Rečnik ličnih imena kod Srba*. Beograd: „Vuk Karadžić“, 1977]
- ЗРР. *Закон о родној равнојравности*. <<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/52/3/reg>> 29. 4. 2023.
- [ZRR. *Zakon o rodnoj ravnopravnosti*. <<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/52/3/reg>> 29. 4. 2023]
- ИЗВОРИ. Милан Д. Милетић. *Извори (роман о Немањи и Свештом Сави)*. Земун – Београд: Сфаирос – Ведес, 2000.
- [IZVORI. Milan D. Miletic. *Izvori (roman o Nemanji i Svetom Savi)*. Zemun – Beograd: Sfairos – Vedes, 2000]
- ИК. Иван Клајн. *Речник нових речи*. Нови Сад: Матица српска, 1992.
- [IK. Ivan Klajn. *Rečnik novih reči*. Novi Sad: Matica srpska, 1992]

¹⁰ Ознаке извора за ОР преузете су из ОР.

- J. *Речник српскога језика*. 2. изд. Нови Сад: Матица српска, 2011.
[J. *Rečnik srpskoga jezika*. 2. izd. Novi Sad: Matica srpska, 2011]
- К. Братолjub Клаић (прир. Ђелjко Клаић). *Рjећник страних рjећи*. Загреб: Накладни завод МН, 1987.
[К. Братолjub Клаић (прир. Ђелjко Клаић). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod МН, 1987]
- КШ. Иван Клаjн, Милан Шипка. *Велики речник сiпраних речи и израза*. 3. изд. Нови Сад: Прометеj, 2008.
[КШ. Ivan Klajn, Milan Šipka. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. 3. izd. Novi Sad: Prometej, 2008]
- М. *Речник српскохрватскога књижевног језика*. Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска) 1967–1976. Нови Сад: Матица српска, 1990.
[M. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Novi Sad: Matica srpska (I–III i Zagreb: Matica hrvatska) 1967–1976. Novi Sad: Matica srpska, 1990]
- О. Ђорђе Оташевић. *Нове речи и значења у савременом сiпандардном српском језику. Лингвистички аспект*. Београд, 1997 (докторска дисертација у рукопису); Ђорђе Оташевић. *Речник нових и незабележених речи*. Београд: Енигматски савез Србије, 1999.
[О. Đorđe Otašević. *Nove reči i značenja u savremenom standardnom srpskom jeziku. Lingvistički aspekt*. Beograd, 1997 (doktorska disertacija u rukopisu); Đorđe Otašević. *Rečnik novih i nezabeleženih reči*. Beograd: Enigmatski savez Srbije, 1999]
- ОР. Мирослав Николић. *Обратни речник српскога језика*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ – Палчић, 2000.
[OR. Miroslav Nikolić. *Obratni rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad – Beograd: Matica srpska – Institut za srpski jezik SANU – Palčić, 2000]
- П. *Правопис српскохрватскога књижевног језика*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1960. Нови Сад: Матица српска, 1983.
[P. *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika*. Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska, 1960. Novi Sad: Matica srpska, 1983]
- С. *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика*. Књ. I–XVI. Београд: Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–2000.
[S. *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Knj. I–XVI. Beograd: Institut za srpsk(ohrvatsk)i jezik, 1959–2000]
- СНС. *Српска напредна сiпранка*. <<https://www.sns.org.rs/>>.
[SNS. *Srpska napredna stranka*. <<https://www.sns.org.rs/>>]
- Ш. Данко Шипка. *Речник оiсцених речи и израза*. Београд – Нови Сад: Корнет – Прометеj, 2011.
[Š. Danko Šipka. *Rečnik opscenih reči i izraza*. Beograd – Novi Sad: Kornet – Prometej, 2011]

*

- BLIC. <<https://www.blic.rs/>>.
- ER. Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- KURIR. <<http://www.kurir.rs/>>.
- NEDELJNIK. <<https://www.nedeljnik.rs/>>.
- NOVOSTI. *Večernje novosti*. <<https://www.novosti.rs/>>.
- PEŠČANIK. <<https://pescanik.net/>>.
- POLITIKA. <<https://www.politika.rs/>>.

RHS. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.

RTV. *Radio-televizija Vojvodine*. <<https://rtv.rs/>>.

TELEGRAF. <<https://www.telegraf.rs/>>.

Данило С. Алексич
Белградски универзитет
Филолошког факултета
Кафедра српског језика с јужнословенским језицима

НЕКОТОРЫЕ «ГЕНДЕРНО ЧУВСТВИТЕЛЬНЫЕ» ДЕРРИВАТЫ НА -КИЊА И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

В статье рассматриваются дериваты *академкиња, боркиња, вајрогаскиња, водичкиња, војникиња, њословоткиња, њсихолошкиња, суйкиња* и схожие образования (*вирусолошкиња, књиговоткиња, хирушкиња* и т.д.) с целью обнаружить, в какой степени они вписываются в словообразовательную систему сербского языка, т.е. имеют ли они словообразовательные соответствия в сербском языке. Приходится к выводу о том, что все упомянутые дериваты неправильны со словообразовательной точки зрения.

Ключевые слова: сербский язык, словообразование, суффиксация, моция, гендерно чувствительный язык, языковая инженерия.

Danilo S. Aleksić
University of Belgrade
Faculty of Philology
Department of the Serbian Language with South Slavic Languages

SOME “GENDER-SENSITIVE” DERIVATIVES ENDING IN -KINJA AND THE WORD-FORMATION SYSTEM OF THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper studies the derivatives *akademkinja, borkinja, poslovotkinja, psihološkinja, sutkinja, vatrogaskinja, vodičkinja, vojnkinja* and related formations (*hirurškinja, knjigovotkinja, virusološkinja*, etc.). The paper aims to determine how well they fit into the derivational system of the Serbian language, i.e. whether they have derivational precedents in the Serbian language. The conclusion is that the mentioned derivatives are derivationally irregular.

Keywords: Serbian language, word formation, suffixation, motion, gender-sensitive language, linguistic engineering.

ISSN 0350-185X, – Књ. 79, св. 2 (2023), стр. 239–258

UDK: 811.163.41'282.2

811.163.41'367.622

811.163.41:305-055.2

COBISS.SR-ID: 132012297

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2302239R>

Примљено: 9. маја 2023.

Прихваћено: 21. јуна 2023.

Оригинални научни рад

Драгана М. Ратковић*
Институт за српски језик САНУ
Београд, Србија

ЗООНИМСКА ЛАУДАТИВНА НОМИНАЦИЈА ЖЕНЕ С АСПЕКТА СТАРОСНЕ ДОБИ У ПИРОТСКОМ ГОВОРУ**

Рад представља вишеаспектну (лингвокултуролошку, лексичко-семантичку, творбено-семантичку и когнитивну) анализу именица и именичких синтагми позитивне експресивне тоналности којима се у пиротском говору примарно именују реалије из животињског света, а секундарно жене на основу припадности животној доби. Наведене називе аутор истражује компаративно са одговарајућим језичким јединицама у савременом српском језику и призренско-тимочким говорима.

Кључне речи: пиротски говор, савремени српски језик, лаудатив, зооним, жена, старосна доб, традицијска култура, језичка слика света.

1. Овај рад се бави зоолошком лексиком и терминологијом у именувању жене с аспекта припадности старосној доби у пиротском говору (даље ПГ) и представља наставак истраживања експресивне номинације човека у овом говору (в. Ратковић 2021а, 2022, 2023).

Предмет рада представљају именице и именичке синтагме позитивне експресивне тоналности којима се у ПГ примарно именују реалије из животињског света, а секундарно жене на основу припадности животној доби. Корпус чине два речника ПГ: Новице Живковића (1987) и Драгољуба Златковића (2014, 2017, 2020, 2022). Језичке јединице аутор анализира са следећих аспеката: лингвокултуролошког, лексичко-семантичког, творбено-семантичког и когнитивног у циљу одговора на следећа

---

* ratkovic1977@yahoo.com

** Рад је финансирало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

питања: 1) које људске особине, каква понашања и делања у ПГ иницирају зоонимско лаудативно именовање жене одређене старосне доби; 2) како таква именовања откривају оцењивачке параметре; 3) у каквом су саодносу зоонимска лаудација такве жене у ПГ с одговарајућим именовањима у савременом српском језику и призренско-тимочким говорима и 4) који творбени, лексички и когнитивни механизми учествују у остваривању датих језичких јединица односно њихових семантичких реализација. Изабрани методолошки поступак омогућава 1) реконструкцију зоонимским лаудативима оцртане концептуализације жене као животиње у језичкој слици света и традиционалној култури пиротског краја, а такође и 2) сагледавање релација и утврђивање (не)сличности са вредносном сликом света српског народа сазданом истим или сличним лексичко-семантичким средствима у савременом језику и призренско-тимочким говорима.¹

Под лексиком лаудативног значења подразумевамо номинационе јединице позитивне експресивне тоналности чије семантичко поље садржи, поред денотативног, и конотативни садржај, који чине евалуативне, експресивне и емотивне семе, при чему позитивна конотација може бити хипокористична, афирмативна или шаљива, док емотивна може исказивати симпатију, наклоност, поштовање или дивљење.

За јединицу лаудативног значења употребљавамо термин *лаудаџив*, као пандан термину *џејоратив*,² позивајући се на значење придева *лаудаџиван* 'који је у тону хвале, похвалан' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *лаудаџиван*) односно именице *лаудација* 'хваљење, похвала, похвални говор' (РСАНУ 1959–2019 и Клајн, Шипка 2012 s.v. *лаудација*).

Под термином *зооним*, који се у славистици користи неуједначено (в. Новокмет 2020: 17–18), подразумевамо како властита имена животиња тако и називе за животињске врсте и јединке. Будући да корпус нашег истраживања не садржи ономастичке јединице, наведени термин у овом раду практично обухвата само називе животињских врста и јединки, чиме се, заправо, у основи употребљава као у *Великом речнику сѣраних*

¹ Термин *језичка слика светја* преузет је из теоријско-методолошког апарата Лублинске когнитивистичке и етнолингвистичке школе Жежија Бартмињског, где је то „интерпретација стварности садржана у језику, која се може представити као комплекс судова о свету, људима, стварима и догађајима. Она је интерпретација, а не одраз, субјективни портрет, а не фотографија реалних предмета“ (Бартмињски 2011: 46). О историјату тог појма в. Бартмињски 2011: 41–46.

Из методолошких разлога, у овом раду ограничићемо се на компаративно истраживање датих лаудативних назива са одговарајућим називима у савременом српском језику и призренско-тимочким говорима.

² На исти начин термин *лаудаџив* употребљава и Драгана Вељковић Станковић: „О тако амбивалентном односу човека према животињи сведочи и богат реквизитаријум зоосемних пејоратива, ређе лаудатива“ (Вељковић Станковић 2018: 137).

речи и израза Ивана Клајна и Милана Шипке – „именица која означава неку животињу“ (Клајн, Шипка 2012 s.v. *зооним*).³

Под зоонимима, дакле, подразумевамо језичке јединице које су у описним речницима српског језика у великој мери означене квалификатором „зоол.“ (в. Новокмет 2020: 11) а које структурно могу бити једночлане и вишечлане. Ти називи у нашој грађи обухватају:

- зоолошку терминологију: *чавка*, *голуб*, *меда*;
- народне називе за животиње: *ешек* 'магарац', *куџуре* 'младунац пса, штене', *сџрижљак* 'омица или омац пострижене главе и репа'.

Аналогно истраживању фитонимских експресивних назива за чо- века (Ратковић 2021а, 2022), у анализу су укључене и:

- двотематске речи чија прва (именичка) компонента има зоонимско значење (*ешек-сој*) односно именичке синтагме са придевом који има зоонимско значење (*сиров муж*, где *сиров* значи 'који је лоше ушкопљен, па може да оплођује', *овча мајћа*).

У анализу нису укључене речи чија су значења настала понављањем истог творбеног модела, нпр.: *гаља* 'мужјак црне длаке'; *шаљ*. 'црнпураст мушкарац' ← *галес* 'тамнопут; црномањаст (о особи)', *мушкар* 'мужјак уопште'; 'мушкарац', *злајка* 'крupan опнокрилац са зеленкасто-златастим преливом на хитинском омотачу који и кад је прободен трном или иглом, наставља да лети'; 'лепо и мило женско чељаде'; 'драгана; лепотица', *мазноглавка* 'овца која има голо лице или главу'; 'женско чељаде које има уредну косу'; 'крпа испод мараме за везивање косе'.

2. Лексика лаудативног значења у србистици/сербокroatистици разматрана је у оквиру ширих истраживања речи субјективне оцене – како на материјалу савременог српског језика тако и на дијалекатском материјалу а са различитих аспеката: дериватолошког, лексичко-семантичког, семантичко-прагматичког, когнитивног, социолингвистичког, лингвокултуролошког и са становишта методике наставе матерњег језика и књижевности. Историјат тог истраживања в. у Ратковић 2023: 100–102.

Зооними су у србистици/сербокroatистици такође чинили предмет проучавања у домену више дисциплина – ономастике, когнитивне лингвистике, лингвокултурологије, (компаративне) фразеологије, лексикологије, лексичке семантике, граматике – с различитих методолошких позиција. Преглед тих истраживања наведен је у поменутој монографској студији о називима за животиње у српском језику са се-

³ Ограда „у основи“ односи се на то што наша анализа садржи и именичке синтагме зоолошког значења, чиме се ово истраживање методолошки разликује од истраживања нпр. С. Новокмета, који у анализу укључује само монолексичке зоолошке јединице (в. Новокмет 2020: 12).

мантичког и лингвокултуролошког аспекта С. Новокмета (2020: 24–43), у којој се зоолошке лексеме разматрају на корпусу савременог српског језика чију основу представља *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, и која, уједно, чини досадашње монографски најобимније истраживање зоонима у српском језику (о томе в. Ратковић 2021б).

У уводу ове књиге аутор истиче како се на основу лексиколошких истраживања зоонима у српском језику може закључити да колективна експресија српског народа и културолошки детерминисани стереотипи према животињама резултирају негативно конотираним експресивним значењима зоонима чији је денотат човек (в. Новокмет 2020: 42–43). То добрим делом потврђује и садржај ауторовог истраживања, чији је закључак да је човеков однос према животињама углавном негативан, нарочито према домаћим животињама (в. Новокмет 2020: 308). До истог закључка, када је у питању однос између позитивне и негативне експресивне тоналности у именовању човека зоолексемама, долази и Д. Вељковић Станковић испитујући фигуративна значења тих јединица у савременом српском језику: „Лаудативна значења знатно су ређа од пејоративних, а када их има више, код им. женског рода често се пресликава само једно, а друго се игнорише. Примерице, *лав* је (2. фиг.) *храбар*, *неусишрашив човек*, *јунак*, и *лавица* је таква жена, али то речник не бележи, док су симетрична значења развијена у колоквијалном језику (3. разг. и шатр.) *човек*, *обично ђријайине сјољаиностии*, *који има усјеха у друшћиву*, *јосебно у освајању жена*; *добар друг*, *другарчина*; *лавица* (2. разг. и шатр.) *женска особа*, *обично ђријайине сјољаиностии*, *који има усјеха*, *јосебно у мушком друшћиву*“ (Вељковић Станковић 2018: 174).

2.1. Наша истраживачка грађа показује свега три зоонимска лаудативна назива за жену с аспекта старосне доби у ПГ. Они су ексцерпирани из Златковићевог речника и односе се на младу жену и девојку. То су: *ваклушана* ’бела овца са црним колутовима око очију’; ’(лепа) девојка са црним обрвама’, *ждребица* ’млада кобила’; ’снажна, лепа и пожељна млада жена’, *свончарица/звончарица* ’најлепша овца, ређе коза, која носи звоно или клепетушу и предводи стадо’; ’најлепша девојка или млада жена у селу’.

Експресивна значења сва три зоонима остварена су метафоризацијом.

Животиње према којима становник пиротског краја негује симпатију односно животиње чији појмови представљају изворни домен метафоризације у именовању жене одређене старосне доби јесу млада кобила те коза и овца специфичног изгледа и функције у стаду. До одговора на питање зашто се називи за наведене животиње у ПГ употребљавају у

функцији афирмације људског бића одређених особина доћи ћемо при меном метода компонентне анализе.

2.2. Појмовно повезивање младе жене и девојке са овцом, козом и кобилком детерминисано је еротском и симболичком брака и плодности, коју ове животиње баштине у словенским културама (в. ГУРА 2005: 93; СД 1995–2012 s.v. *овца, коза, кобыла*; СМ 2001 s.v. *коза*).

О наведеној симболици козе и кобиле у српској култури, када је реч о лексемама *коза* и *кобила*, говори запис обредне игре коју под називом *кобиле* изводе жене у Грузи током Белих поклада. Игра обилује опшеним елементима чија је сврха призивање плодности усева, а током извођења ове игре певају се песме о кози које алудирају на полни чин:

„Kada muškarci završe svoju igru, žene formiraju kolo i igraju igru pod nazivom *Kobile*. Formacija i način držanja je isti kao i u muškom kolu, a svaka žena u levoj ruci takođe ima leskov štap. Muškarci za vreme igre prilaze ženama u kolu i sa kolovodom se pogađaju oko kupovine kobila, pošto svaka igračica predstavlja kobilu. Tom prilikom dolazi do veoma slobodnih šala u tekst[o]vima oko pogađanja, a gestovi označavaju erotske nagoveštaje i idu čak do simuliranja polnog akta. Smatra se da hvatanje za genitalije stimuliše rast useva u sledećem vegetacionom periodu. Ako kupac nije po volji, ili ako se dobro ne pogađa, žene se brane štapovima, sve dok ne naiđu na kupca koji im je po volji. Tekstovi pesama uz koje se igra, takođe imaju erotsku sadržinu sa direktnim indikacijama na polni akt:

Oj devojko zavrzana,
 Hoćemo li za kozama,
 Koze će nam mirovati,
 Mi ćemo se milovati.
 Koze, koze, među roge,
 Ja ću tebe među noge.
 Koze, koze u kičicu,
 Ja ću tebe u p...“ (ZEČEVIĆ 1972: 402).

Слична игра под истим називом, *кобиле*, изводила се и у селима око Рудника и у Качеру током врбопуца, времена од Младенаца до Благовести, када врба почиње да пупи, цвета и листа, заправо, када се, доласком пролећа, природа буди. И ово коло су изводиле удате жене, држећи се једном руком за играчицу испред себе, док им је у другој руци била преслица или мања грана. Њихову игру је карактерисало раскалашно поскакивање са еротским покретима и њиштање као код кобила. Коло под називом *продавање кобила* жене су играле на Беле покладе у Великој Иванчи, при чему је коловођа био мушкарац. Слични или истоветни ритуали у пролеће на Чисти понедељак праћени слободним и разузданим

понашањем жена познати су и на територији Војводине и источне Србије (в. Кулишић и др. 1998 s.v. *врбојуц*).

О еротској симболици и култу плодности који човек придаје кози сведочи и народна песма из записа Вука Караџића где се, такође, коза доводи у везу са полним чином:

„Ој девојко Дикосава,
Пођи сутра за козама!
Држи козу за роге,
Ја ћу тебе за ноге“ (СНП 1974, бр. 229).⁴

Исто тако, у Поповом пољу се приликом извођења младе подметне старом свату старија жена, коју он шаље за козама (Мићевећ 1952: 190).

2.2.1. Позитивна конотација назива за жену *ваклушана* интензивизирана је употребом суфикса хипокористичног значења *-ана*.⁵ У метафоричком преносу назива са овце карактеристичног изгледа (’она која има црну пругу изнад очију’) на жену одговарајућег изгледа (’она која има црне обрве’) учествују семе боје предњег дела главе животиње (’црн’ и ’бео’), које се трансформишу у сему изгледа позитивне конотације (’леп’). Сема узраста (’млад’) пак присутна је имплицитно, као иманентна семама ’леп’ и ’плодан’, на основу асоцијативног повезивања младости, плодности и лепоте.

Избором „овце са црном пругом изнад очију“ као изворног домена у метафоризацији ЛЕПЕ ЖЕНЕ одражено је фолклорно поимање жене пријатног изгледа као оне која има бело лице и црне обрве и трепавице. Такав естетски еталон потврђује употреба речи из творбеног гнезда којем припада именица *ваклушана*, у чијим је дефиницијама сема боје руна / коже наведена експлицитно: *вакла* ’женска особа белог лица и црних обрва и трепавица’ и *ваклес* ’који има црне шаре око очију на белој глави (о овци)’; ’црномањаст, који има лепе црне обрве’ (чији се пример односи на девојку).⁶

⁴ О еротској симболици козе, јарца и јарета у српској култури на примеру народних песама в. Карановић 2009: 54–55 и Карановић 2019: 107–108, а у словенској култури и шире – МНМ 2008 s.v. *козел*.

⁵ Лексема *ваклушана* представља изведеницу лексеме *ваклуша* ’бела овца са црним шарама око очију’ (Златковић 2014 s. v. *ваклуша*). По Михаилу Стевановићу (1986: 497) именице *девојана* ← *девојка*, *ћерана* ← *ћерка*, *гујана* ← *гуја* употребљавају се у народу „с нијансом личне оцене“.

⁶ Д. Златковић бележи и лексеме: *вака* ’коза која има шару у облику прстена на белој глави’ (Златковић 2014), *вака* – *лиса* ’овца која има прстенасту шару на глави и белегу на носу или лицу’ (Златковић 2017), *ваклушан* ’бео ован са црним колутовима око очију’, *вакъл* ’који има црне колутове око очију (овца)’ (Златковић 2020), а Н. Живковић (1987) – *вакла* / *ваклуша* ’овца која је црна око очију’ и *ваклес* ’црномањаст, црнпураст’.

Истоветну концептуализацију ЛЕПЕ ЖЕНЕ илуструје употреба лексема *ваклесїѝ* и *ваклесїѝо* с почетка прошлог века, наведених у дијалектолошком опису источне и јужне Србије Александра Белића и у Речнику САНУ.

А. Белић бележи лексему *ваклесїѝо* 'убаво' на подручју Клисуре (Белић 1905: 437), а Речник САНУ придев *ваклесїѝ* у значењима особе (1. 'који је црноок а у лицу бео; црномањаст') и овце (2. 'мркушаст, црн'). Потврду за обе семантичке реализације пружају примери из збирке речи Алексе Васиљевића (1899), забележени у сврљишком и пиротском крају – израз „Ваклеста мома род нема!“ и синтагма „Ваклеста овца“. Значење које реферише на девојку илуструју и стихови песме објављене у часопису *Кића* 1905. године: „Док бејаху моме јевтин': | Плава мома за хиљаду | А ваклеста за две хиљад“.

У Речнику САНУ наведено је неколико именица и придева које припадају поменутом творбено-семантичком гнезду са кореном *вак-*. Све лексеме су маркиране квалификатором „покр.“ и илустроване потврдама из призренско-тимочких говора (већином из пиротског краја) с краја XIX и почетка XX века. Притом, именице означавају само животињу: *вака* 'име овци', *вакица* 'бела овца са црним капцима на очима и име таквој овци', *вакло* 'црно јагње или теле', *ваклуша* 'црна овца', док придеви упућују и на особу: *вакли* 1. 'в. ваклест (1)'; 2. 'који има црну пругу изнад очију (за јагње)'; 3. 'дебео, угојен' и *вакљасїѝ* 'в. ваклест (1)'. Придев *вакљасїѝ* ексцерпиран је из поменуте Белићеве дијалектолошке студије, где се наводи да је у значењу 'гарав, црномањаст' забележен у Корбевцу код Враћа (Белић 1905: 437). У истом значењу ('црн, гарав') лексему *вакли* бележи Љубомир В. Јанковић 1896. године у селу Мокро код Беле Паланке. Потврду пружају стихови народне песме у којима се дата лексема односи на младића: „Ја уцених два пудара | Вакле момче, русу мому | Да чувају дан по гору“.

Народна изрека („Ваклеста мома род нема!“) и народна песма, као фолклорне форме у записима с краја XIX и почетка XX века где се помињу придеви са значењем човека (како девојке тако и младића) из творбено-семантичког гнезда којем припада именица *ваклушана*, сугеришу да је концептуализација ЧОВЕКА (МЛАДЕ ЖЕНЕ) као животиње (ОВЦЕ) са физичког и естетског аспекта, где физички параметри представљају боју тела (руна / коже и предњег дела главе / лица), која се естетски позитивно вреднује, у пиротском крају архаична.

Лексеме из наведеног творбено-семантичког гнезда у призренско-тимочком ареалу су бројне и у живој употреби, за шта пружају потврду актуелни дијалекатски речници.

Већина лексема је забележена само у зоолошком значењу – исп.: *вакица* 'бела овца, а црна око очију; бела овца црне главе', *вакла* 'овца

гараве губице; бела овца црне главе', *ваклија* 'бео ован црне губице; мркушаст ован', *вакљес* 'брав црне губице' и *вакушица* 'бела овца црне главе' (Златановић 1998), *вџкла* 'која је црноруна', *вџклуша* 'црна овца и име таквој овци', *вџклушка* 'дем. и хип. од вџклуша' (Динић 2008), *вака* / *ваклуша* / *ваћица* 'бела овца са црним лицем и црном њушком', *вакичка* 'хип. од вака', *ваклес* / *вџклес* 'који има црне шаре око очију на белој глави (о браву)' (Ћирић 2018).

Придеви у значењу особе (мушкарца и жене): *вџкло* 'који је црномањаст', са примером „Вџкло момче“ из Тимока (Динић 2008), и *ваклес* 'црномањаст, који има црне обрве', са примером: „Тџг улезе једна ваклеста, цврста и, учини ми се, постара од мене“ из Лужнице (Ћирић 2018), указују да наведена концептуализација човека (младе жене) као животиње (овце) у призренско-тимочком ареалу није распрострањена, али је, ипак, очувана.

2.2.2. Концептуализација младе жене као овце са физичког и естетског аспекта у пиротској дијалекатској слици света оличена је и у метонимијском називу за алфа-женку *звончарица/звончарица* 'она која носи звоно'. Притом, значења ове именице, 'најлепша овца, ређе коза, која носи звоно или клепетушу и предводи стадо' и 'најлепша девојка или млада жена у селу' илуструју шири изворни домен у метафоризацији ЖЕНЕ реализујући и шири концепт: СЕЛА (метонимијски СТАНОВНИКА СЕЛА) као СТАДА.

Сема узраста ('млад') у семантичкој структури и ове лексеме присутна је имплицитно, такође на основу заједничке концептосфере младости, плодности и лепоте. Међутим, док код именице *ваклушана* сема 'лепота' означава конкретну физичку особину (боје тела), код именице *звончарица/звончарица* та сема се односи на општи изглед бића и има суперлативну нијансу ('најлепша').

Иако описни речници савременог српског језика не бележе наведену лексему из пиротског краја, они наводе неколико именица у метонимијском значењу животиње са звоном око врата мотивисаних лексемама *звоно* и *меденица*: 'бравче које носи звоно (чактар)' (Караџић 1935 s.v. *звонарица*), 'живинче (женка) које са звоном, меденицом о врату предводи стадо; име таквој животињи' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *звонара*, *звонарица*, *звонарка*), 'име кози' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *звонда*, *звондеиша*), 'име овци која носи меденицу' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *меденичка*).

Именица *звонара* илустрована је примерима из етнографског описа Босне и Херцеговине Ивана Зовка (1896), прозе Ивана Софте (1937) и збирке речи из Жупе Крсте Божовића (1911) са потврдом из села Доброљупци код Александровца, именица *звонарица* – примерима из књиге *Пољска њивреда у народним њословицама* Милана Влајинца

(1925) и из етнографског описа личног краја Ивана Крмпотића (1900), док је лексема *звонарка*, која се квалификује као покрајинизам, потврђена примерима из Бачке, у збирци речи Тихомира Остојића с почетка прошлог века, примерима из Срема, у збирци Дамјана Прерадовића (1906), и у збирци речи из ужичког округа, Подриња и Подунавља Видоја Жунића (1899). Од осталих именица, *звџнда*, *звондеша* и *меденичарка*, које су такође маркиране као лексички покрајинизми, прве две су забележене у западној Славонији, у збирци речи Милана Обрадовића (1903), а трећа у Јеловику, у збирци речи из Босне и Рашке Душана С. Поповића (1900).

Међу њима само је именица *звонара* развила значења за особу, од којих ниједно нема позитивну експресивну тоналност: 3. покр. 'она која много и којешта говори, торокуша, алапача; она која преноси гласове и оговара', што бележи Владимир Радојевић 1900. године у Крагујевцу, и 3. покр. шаљ. и пеј. 'дете (женско) које стално пева или дречи', што налази Тихомир Остојић у Бачкој.⁷

У актуелним речницима призренско-тимочких говора налазимо три зоонима мотивисана именицом *звоно*, од којих ниједан није развио значење особе. То су: *звончарица* / *звончарка* 'најјача и најлепша овца, коза или крава која носи звоно или клепетушу', у оближњој Лужници (Ћирић 2018) и *звончаруша* 'овца која носи звоно', у Трговишту (Златановић 1998).⁸

Лексичко-семантичка слика метонимијских назива за женку која носи звоно и предводи стадо указује на следеће закључке: да су пре више од једног века ти називи били широко распрострањени у српским народним говорима; да нису показивали тенденцију развоја значења за особу, а када се то дешавало, семантичке реализације су биле негативне експресивне тоналности и односиле су се на жену и женско дете непожељног понашања; у актуелним призренско-тимочким говорима називи о којима је реч очувани су у траговима, и то само у зоолошком значењу. Стога, лаудативни назив за најлепшу жену *звончарица*/*звончарица* из пиротског краја представља неуобичајен и значајан детаљ језичке слике жене у српској (народној) култури.

⁷ У пејоративном значењу особе Речник САНУ наводи и покрајинизам *звџнда* 'глупав, блесаст човек', који бележе Душан Зорић 1909. у Босанском Петровцу и Марица Косановић 1899. на Приморју.

⁸ Д. Златковић бележи и форму *званчарица* 'овца која носи звонац, меденицу' (Златковић 2017) поред лексеме *громоћарица* 'овца која носи клепетушу' (Златковић 2014).

Та лексема је вишеструко особена и драгоцена на ширем плану концептуализације – не само НАЛЕПШЕ ЖЕНЕ као НАЛЕПШЕ ОВЦЕ / КОЗЕ, КОЈА СА ЗВОНОМ ПРЕДВОДИ СТАДО⁹ него и ОСОБЕ као ОВЦЕ / КОЗЕ у српском језику.

Наиме, описни речници савременог српског језика бележе само пејоративна значења за особу именице *коза*, реализована у сфери 'духовног, интелектуалног': 2. ж и м фиг. погрд. 'неспретна, глупа особа' (РМС–(МХ) 1967–1976); 2. фиг. пеј. а. 'неспретна, неумешна особа (често с избледелим значењем)'; б. 'немирна, неспретна особа' (РСАНУ 1959–2019); 2. фиг. пеј. 'неспретна, глупа особа' (РСЈ 2007)¹⁰.

Иако иста значења одликују и лексему *овца*: 4. б. погрд. 'глупа, ограничена особа' (РСАНУ 1959–2019); 2. фиг. пеј. 'глупа женска особа' (РСЈ 2007), ова именица је развила и семантичке реализације са позитивном конотацијом које реферишу на особу: 3. 'човек одан богу, верник', 4. а. 'особа кротка, мирна, бојажљива', где је метафорички пренос назива са животиње на човека такође индукован семама колективне експресије у сфери 'духовног'.¹¹ Значења верника, кротке, али и умно ограничене особе карактеришу и деминутив *овчица* (РСАНУ 1959–2019).

Негативна значења која се односе на човека/људе одликују и хиперонимске називе за овцу и козу (*брав*, *бравица*), збирне хиперониме који метонимијски ознавају јединку (*марва*, *стока*) и називе за одређену врсту овце (*мешиљавица*). Све те семантичке реализације припадају сфери 'духовног', сем значења именице *мешиљавица*, које се односи на особу одређеног физичког изгледа: 1. а. 'општи назив за једно грло стоке, нарочито за овцу или козу'; 2. 'ограничена, неразумна особа' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *брав*), 1. 'женка брав'; 2. 'глупа жена' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *бравица*), 1. а. зб. 'четвороножне домаће животиње (овце, козе, говеда, коњи), стока; ретко појединачно сточно грло, марвинче'; 1. б. фиг. погрд. 'недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља'; 1. в. фиг. погрд. 'припроста, некултурна особа, простак, простакуша, глупак, глупача' (РСАНУ

⁹ Ношењем звона особина вреднована позитивно истакнута је визуелно и аудитивно, чиме је биће са том особином најочигледније издвојено из просека (већине). У случајевима пак када се особа погрдно назива *звонаром*, „звон“ се, као изворни домен за когнитивну метафору употребљену у унутрашњој форми речи, везује за одсуство смисленог садржаја, оличено у звуцима које нека особа одаје док говори. Дакле, реч је о двама различитим сликама особе, заснованим на различитим аспектима „звона“ као изворног домена метафоре.

¹⁰ Значење особе у другој сфери ('друштвено биће') развио је деминутив *козица* – 2. ист. 'девојчица са села која је све до своје удаје служила у властелинским породицама у Дубровнику, служавка, слушкиња' (РСАНУ 1959–2019).

¹¹ Издвојено је и значење 4. в. етн. покр. 'при обраћању сватова девојчиним укућанима: девојка која се удаје, удавача', са примером: „Сватови: Чули смо, да је једна наша овца у вашем тору. Укућани: Каква овца? ... Брат девојчин: Тко се прима моје сестре?“. Сматрамо да је то, ипак, фигуративна употреба основног значења.

1959–2019 s.v. *марва*), 1. а. 'домаће животиње, марва, благо'; 1. б. фиг. пеј. 'припроста, некултурна, глупа особа; недисциплинована, неуређена, некултурна маса људи, руља' (РСЈ 2007 s.v. *сџока*), 1. 'метиљива овца или крава'; 2. погрд. 'болешљива, слабуњава женска особа' (РСАНУ 1959–2019 s.v. *меџиљавица*). Концептуализација ЖЕНЕ као ОВЦЕ са физичког аспекта присутна је и у српском жаргону, такође са негативном конотацијом, будући да се *овцом* пејоративно назива девојка која носи мини-вал фризуру (Андрић 2005). Да се овца у језичкој слици света говорника савременог српског језика доводи у везу са непријатним физичким изгледом потврђује и *Асоцијативни речник српскога језика*, где се *овца* јавља као реакција на стимулус *нелей* (Пипер и др. 2005 s.v. *нелей*).

Представљена лексичко-семантичка слика назива за овцу и козу у ПГ и савременом српском језику говори да се разлика у концептуализацији ЖЕНЕ као ОВЦЕ / КОЗЕ у ПГ, с једне стране, и у савременом српском језику, с друге стране, огледа у томе што се у ПГ особа позитивно именује и називом за козу и што је називом за овцу лаудативна номинација остварена у домену 'физички изглед'. Занимљиво је да у речницима ПГ који представљају нашу грађу не само што нема пејоративних значења лексема *овца* и *коза* него нема ни ових одредница. Такав доживљај именованих животиња, изостанак анимозитета према њима, несумњиво је мотивисан блиским контактом који с њима остварује рурални човек, што се односи првенствено на њихово узгајање, које је у пиротском крају распрострањено.¹²

2.2.3. За разлику од именица *ваклушана* и *свончарица/звончарица*, код именице *ждребица* сема 'млад' је у метафоричком преносу номинације присутна експлицитно. Пратеће семе, које се активирају у преносу назива са животиње ('млада кобила') на особу ('снажна, лепа и пожељна млада жена'), засноване су на колективној експресији према кобили као животињи која се поима као снажна, витална и оличење репродуктивне моћи. Употребом зоонима *ждребица* који реферише на жену одражен је патријархални стереотип женске улоге у српском друштву, која се односи првенствено на рађање и обављање физичких послова, због чега се физички снажна и репродуктивно способна жена сматра друштвено пожељном. Наведени зоонимски метафорични назив у ПГ у складу је са језичком сликом света говорника савременог српског језика, где се, такође употребом одговарајућих зоонимских метафоричних на-

¹² У монографији посвећеној Великом Јовановцу, селу у горњем Понишављу, које је од Пирота удаљено око осам километара, аутор каже да се становништво бави: ратарством, повртарством, воћарством, виноградарством, узгајањем индустријског биља, сточарством (нарочито узгајањем оваца, свиња, коза и живине), занатством и одлази у печалбу (в. Здравковић 1976: 35–52).

жива, вреднује жена која је млада, снажна, здрава и једра. То потврђују значења за особу именица које у описним речницима савременог српског језика примарно означавају младу кобилу: 'здрава, једра млада жена или девојка', са потврдом из Ускока (РСАНУ 1959–2019 s.v. *ждребица*), фиг. експр. 'здрава, млада, јака женска особа' (РСЈ 2007 s.v. *ждребица*), односно 'снажна, здрава, једра девојка или млада жена', са потврдом из романа *Дорошеј* Добрила Ненадића (РСАНУ 1959–2019 s.v. *омица*).

2.3. Методом когнитивне анализе евалуативних лексичких средстава Веронике Телије, по којој конотативно значење експресивних лексема садржи и емотивно-аксиолошку семантичку компоненту (Телија 1986: 5), долази се до закључка каква је природа компонената субјективне оцене у семантичкој структури евалуативних лексичких средстава. По Телији та оцена може бити: 1) општа, заснована на параметру 'добро / лоше' и 2) емоционална, заснована на параметру 'волим / не волим' односно 'допада ми се / не допада ми се' (Телија 1986: 29–35). Ту оцену детерминишу еталони и стереотипи дате језичке заједнице, који представљају културалне информације садржане у лексичком значењу евалуативних лексема (Телија 1986: 39).

Све три разматране именице одликују се средњим степеном експресивности јер исказују симпатију, наклоност према датим особинама. Применом структурног модела лексичког значења експресива који нуди Телија, семантичка структура нпр. назива за (лепу) девојку са црним обрвама могао би се представити на следећи начин: *ваклушана*: особа + женско + млада, лепа, репродуктивна + то је, као што је познато, добро, пожељно + зато изражавам симпатију према особи са тим својствима + чиним то избором афирмативног имена у њеном именовању, чиме отворено исказујем своју позитивну оцену.

3. У номинацији жене с аспекта старосне доби зоонимима се у ПГ позитивно реферише само на младу особу (младу жену и девојку). Она се уједно одликује и физичким особинама које се сматрају пожељним, због чега сви називи за такву особу: *ваклушана* '(лепа) девојка са црним обрвама', *свончарица/звончарица* 'најлепша девојка или млада жена у селу' и *ждребица* 'снажна, лепа и пожељна млада жена', припадају и групи назива за (женску) особу с аспекта физичког изгледа.

3.1. Лаудативна значења сва три зоонима остварена су метафоризацијом.

3.2. Животиње према којима становник пиротског краја негује симпатију односно животиње чији појмови представљају изворни домен метафоризације у именовању жене одређене старосне доби јесу млада кобила те коза и овца специфичног изгледа и функције у стаду. То су

животиње које у словенским културама баштине еротску симболику и за које се везује култ плодности и брака, што представља основни разлог избора њихових назива за номинацију младе особе.

Специфичности зоонимског лаудативног именовања младе жене односно концептуализације МЛАДЕ ЖЕНЕ као животиње с позитивног аспекта у ПГ огледају се у следећем.

Само један назив (*ждребица*) представља стандардну лексему, док друга два имају статус лексичких покрајинизама. Концептуализација ЖЕНЕ одражена у називу *ждребица* у ПГ истоветна је одговарајућој концептуализацији ЖЕНЕ (МЛАДЕ ЖЕНЕ као МЛАДЕ КОБИЛЕ) одражене у називима за младу кобилу у савременом српском језику (*ждребица*, *омица*). Именице *ваклушана* и *свончарица/звончарица* пак илуструју другачију концептуализацију ЖЕНЕ као ОВЦЕ / КОЗЕ од оне у савременој српској лингвокултури. Њихове разлике тичу се следећег. У значењима особе називима за овцу и козу у савременом српском језику претеже негативна експресивна тоналност. Она се реализује највећим делом у домену 'духовног, интелектуалног', на основу колективне експресије говорника према тим животињама, што је оличено у пејоративним значењима умно ограничене особе. Пејорација је остварљива и у домену 'физичког изгледа', за шта пружа потврду именовање болешљиве, слабуњаве женске особе *мeтiшљавицом*, те жаргонско именовање жене са мини-вал фризуром *овцом*. Лаудативна номинација особе могућа је само употребом именица *овца* и *овчица* и она која се реализује у домену 'духовног', активацијом сема колективне експресије према овци.

Сматрамо да се разлика у концептуализацији ЖЕНЕ као ОВЦЕ / КОЗЕ у ПГ, с једне стране, и савременом српском језику, с друге стране, може објаснити тиме што је рурални човек с домаћим животињама у ближем контакту. Он је оличен првенствено у њиховом узгајању, због чега се према њима гаје много веће симпатије него у урбаном окружењу. Уз то, ближим контактом животиње се интензивније перципирају на основу физичког изгледа, што пружа много веће могућности за њихово довођење у везу са човеком на основу тих особина, а тиме и за зоонимску номинацију особе с аспекта физичког изгледа. Пошто је у пиротском крају узгајање оваца и коза распрострањено, јаче су и сложеније и појмовне везе које човек има са овим животињама. Позитивна номинација младе жене у ПГ називима за овцу и козу показује да се у руралној лингвокултури очувало словенско културно поимање не само кобиле него и козе и овце као животиње која оличава плодност. Лингвокултуролошки је нарочито значајно именовање младе жене називом за овцу пошто ознака плодности придата тој животињи, према изворима којима располажемо, у српској култури није карактеристична.

3.3. С аспекта система вредности женске лепоте и женске привлачности, њихов еталон је фолклорни, оличен у црним очима, црним обрвама и белом лицу. Физички је привлачна и жена крупне, снажне грађе, способна за рађање и обављање физичких послова, што се сматра друштвено пожељним понашањем.

3.4. На основу описних речника савременог српског језика и дијалекатских извора призренско-тимочких говора добија се лингвистички и лингвокултуролошки вишеструко занимљива лексичко-семантичка слика лексема из творбено-семантичког гнезда којем припада именица *ваклушана* и метонимијских назива за женку која носи звоно и предводи стадо.

Лексеме из наведеног гнезда датирају с краја XIX и почетка XX века и везане су за призренско-тимочки ареал (већином за пиротски крај); значење именица тада је било само зоолошко, док су придеви имали и значење особе (како мушке тако и женске) лепог изгледа, што указује да је и концептуализација човека (МЛАДЕ ЖЕНЕ) као животиње (ОВЦЕ) са физичког и естетског аспекта, где физички параметри представљају боју тела, која се естетски позитивно вреднује, у пиротском крају архаична. У актуелном призренско-тимочком ареалу именице такође имају зоолошко значење, а придеви и значење особе (како мушке тако и женске). Придеве бележимо само у оближњој Лужници и Тимоку, на основу чега се може закључити да наведена концептуализација човека (МЛАДЕ ЖЕНЕ) као животиње (ОВЦЕ) у призренско-тимочком ареалу није распрострањена, али је, ипак, очувана.

Метонимијски називи за женку која носи звоно и предводи стадо такође су старији од једног века. Међутим, за разлику од претходних лексема, били су широко распрострањени на штокавском ареалу. Они нису показивали тенденцију развоја значења за особу, а када се то дешавало, семантичке реализације су биле негативне експресивне тоналности и односиле су се на жену и женско дете непожељног понашања. У актуелним призренско-тимочким говорима дати називи су очувани у траговима и само у зоолошком значењу. Стога, пиротски лаудативни назив за најлепшу жену *свончарица/звончарица* представља неуобичајен и веома значајан детаљ језичке слике жене у српској (народној) култури.

3.5. Сема узраста (‘млад’) експлицитно је присутна само у значењској структури именице *ждребица*. Пратеће семе, које се активирају у преносу номинације са животиње (‘млада кобила’) на особу (‘снажна, лепа и пожељна млада жена’), засноване су на колективној експресији према кобили као животињи која се поима као снажна, витална и оличење репродуктивне моћи.

У семантичкој структури лексема *ваклушана* и *звончарица/звончарица* сема 'млад' иманентна је семама 'леп' и 'плодан' на основу заједничке концептосфере младости, плодности и лепоте. Сема 'леп' именице *ваклушана* означава конкретну физичку особеност (боје тела), док се код именице *звончарица/звончарица* та сема односи на општи изглед и има суперлативну нијансу ('најлепша').

3.6. Сва три зоонимска лаудативна назива за младу жену и девојку одликују се средњим степеном експресивности јер исказују симпатију, наклоност према особинама карактеристичним за именоване особе.

Цитирана литература

- АНДРИЋ, Драгослав. *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*. Београд: Zepter Bookwork, 2005.
- [ANDRIĆ, Dragoslav. *Dvosmerni rečnik srpskog žargona i žargonu srodnih reči i izraza*. Beograd: Zepter Bookwork, 2005]
- БАРТМИЊСКИ, Јежи. *Језик – Слика – Свет*. Марта Бјелетић (прев.). Београд: SlovoSlavia, 2011.
- [BARTMINJSKI, Ježi. *Jezik – Slika – Svet*. Marta Bjeletić (prev.). Beograd: SlovoSlavia, 2011]
- БЕЛИЋ, Александар. „Дијалекти источне и јужне Србије“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. I (1905): стр. VII–CXII + 1–715 + 2 карте.
- [BELIĆ, Aleksandar. „Dijalekti istočne i južne Srbije“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. I (1905): str. VII–CXII + 1–715 + 2 karte]
- ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана. *Речи субјективне оцене у настави српског језика и књижевности*. Београд: Филолошки факултет, 2011.
- [VELJKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. *Reči subjektivne ocene u nastavi srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Filološki fakultet, 2011]
- ВЕЉКОВИЋ СТАНКОВИЋ, Драгана. *Како мислимо речи: прилози проучавању когнитивних аспекти српске лексике*. Београд: Јасен, 2018.
- [VELJKOVIĆ STANKOVIĆ, Dragana. *Kako mislimo reči: prilozi proučavanju kognitivnih aspekata srpske leksike*. Beograd: Jasen, 2018]
- ГУРА, Александар. *Симболика живописа у словенској народној традицији*. Људмила Јоксимовић, Снежана Ранковић, Вера Лазаревић, Светлана Богојевић, Весна Маричић, Мирјана Грбић (прев.). Београд: Бримо – Логос – „Глобосино“ Александрија, 2005.
- [GURA, Aleksandar. *Simbolika životinja u slovenskoj narodnoj tradiciji*. Ljudmila Joksimović, Snežana Ranković, Vera Lazarević, Svetlana Bogojević, Vesna Maričić, Mirjana Grbić (prev.). Beograd: Brimo – Logos – „Globosino“ Aleksandrija, 2005]
- ДИНИЋ, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.
- [DINIĆ, Jakša. *Timočki dijalekatski rečnik*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008]
- ЗДРАВКОВИЋ, Божидар. *Од Алачев Чивлика до Великог Јовановца*. Пирот: Музеј Понишавља, 1976.
- [ZDRAVKOVIĆ, Božidar. *Od Alačev Čivlika do Velikog Jovanovca*. Pirot: Muzej Ponišavlja, 1976]
- ЗЛАТАНОВИЋ, Момчило. *Речник говора јужне Србије (јуровинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*. Врање: Учитељски факултет, 1998.

- [ZLATANOVIĆ, Momčilo. *Rečnik govora južne Srbije (provincijalizmi, dijalektizmi, varvarizmi i dr.)*. Vranje: Učiteljski fakultet, 1998]
- КАРАНОВИЋ, Зоја. *Смеховно и ероџско у српској народној култури и традицији*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2009.
- [KARANOVIĆ, Zoja. *Smehovno i erotsko u srpskoj narodnoj kulturi i tradiciji*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2009]
- КАРАНОВИЋ, Зоја. *Вуков речник и српска култура: књига о заборављеним световима*. Београд: Вукова задужбина – Пожега: Издавачка радионица Свитаk, 2019.
- [KARANOVIĆ, Zoja. *Vukov rečnik i srpska kultura: knjiga o zaboravljenim svetovima*. Beograd: Vukova zadužbina – Požega: Izdavačka radionica Svitak, 2019]
- КАРАЦИЋ, Вук. *Српски рјечник искумачен њемаккијем и латинскијем ријечима*. 4. изд. Београд, 1935.
- [KARADŽIĆ, Vuk. *Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*. 4. izd. Beograd, 1935]
- КЛАЈН, Иван, Милан Шипка. *Велики речник сираних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
- [KLAJN, Ivan, Milan Šipka. *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej, 2012]
- КУЛИШИЋ, Шпиро, Петар Ж. Петровић и Никола Пантелић. *Српски митолошки речник*. Београд: Етнографски институт САНУ – Интерпринт, 1998.
- [KULIŠIĆ, Špиро, Petar Ž. Petrović i Nikola Pantelić. *Srpski mitološki rečnik*. Beograd: Etnografski institut SANU – Interprint, 1998]
- МИЋЕВИЋ, Љубо. „Живот и обичаји Поповаца“. *Српски етнографски зборник* бр. 65 (1952): стр. 1–389.
- [MIĆEVIĆ, Ljubo. „Život i običaji Popovaca“. *Srpski etnografski zbornik* br. 65 (1952): str. 1–389]
- МНМ. *Мифы народов мира: энциклопедия*. Сергей Александрович Токарев (гл. ур.). Москва, 2008. <https://www.indostan.ru/biblioteka/knigi/2730/3412_1_o.pdf 7. 4. 2023>
- [MNМ. *Mify narodov mira: enciklopediâ*. Sergej Aleksandrovič Tokarev (gl. ur.). Moskva, 2008.
- НОВОКМЕТ, Слободан. *Називи живоџиња у српском језику: семантичка и лингвокултуролошка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020.
- [NOVOKMET, Slobodan. *Nazivi životinja u srpskom jeziku: semantička i lingvokulturološka analiza*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2020]
- ПИПЕР, Предраг, Рајна Драгићевић и Марија Стефановић. *Асоцијативни речник српскога језика (I део; од стимулуса ка реакцији)*. Београд: Београдска књига – Службени лист СЦГ – Филолошки факултет у Београду, 2005.
- [PIPER, Predrag, Rajna Dragičević i Marija Stefanović. *Asocijativni rečnik srpskoga jezika (I deo; od stimulusa ka reakciji)*. Beograd: Beogradska knjiga – Službeni list SCG – Filološki fakultet u Beogradu, 2005]
- РАТКОВИЋ, Драгана. „Фитонимски пејоративни називи за човека у пиротском говору (лингвокултуролошки аспект)“. *Slavistica Vilnensis* бр. 66/2 (2021а): стр. 109–124.
- [RATKOVIĆ, Dragana. „Fitonimski pejorativni nazivi za čoveka u pirotskom govoru (lingvokulturološki aspekt)“. *Slavistica Vilnensis* br. 66/2 (2021a): str. 109–124]

- РАТКОВИЋ, Драгана. „Зооними у српском језику: семантичка и лингвокултуролошка анализа“. *Јужнословенски филолог* бр. LXXVII/1 (2021б): стр. 262–270.
- [РАТКОВИЋ, Dragana. „Zoonimi u srpskom jeziku: semantička i lingvokulturološka analiza“. *Južnoslovenski filolog* br. LXXVII/1 (2021b): str. 262–270]
- РАТКОВИЋ, Драгана. „Ботаничка лексика и терминологија лаудативног значења у именовану човека у пиротском говору“. *Фолклористика* бр. 7/1 (2022): стр. 67–90.
- [РАТКОВИЋ, Dragana. „Botanička leksika i terminologija laudativnog značenja u imenovanju čoveka u pirotskom govoru“. *Folkloristika* br. 7/1 (2022): str. 67–90]
- РАТКОВИЋ, Драгана. „Лексика лаудативног значења у именовану човека у пиротском говору (лингвокултуролошки аспект)“. У: Веселинка Лаброска и Станислав Станковић (ур.). *Јазиком како запис на културија во етнолошкаја и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија*. Том 2 / *Језик као запис на културије у етнолошкој и лингвистичкој анализи на релацији Србија – Македонија*. Том 2. Скопје: МАНУ – Београд: САНУ, 2023, стр. 99–129.
- [РАТКОВИЋ, Dragana. „Leksika laudativnog značenja u imenovanju čoveka u pirotskom govoru (lingvokulturološki aspekt)“. U: Veselinka Labroska i Stanislav Stanković (ur.). *Jazikot kako zapis na kulturata vo etnološkata i lingvistička analiza na relacija Srbija – Makedonija*. Tom 2 / *Jezik kao zapis kulture u etnološkoj i lingvističkoj analizi na relaciji Srbija – Makedonija*. Tom 2. Skopje: MANU – Beograd: SANU, 2023, str. 99–129]
- РМС–(МХ). *Речник српскохрватског књижевног језика*. Књ. 1–3. Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1969. Књ. 4–6. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- [RMS–(MH). *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. Knj. 1–3. Novi Sad: Matica srpska – Zagreb: Matica hrvatska, 1967–1969. Knj. 4–6. Novi Sad: Matica srpska, 1971–1976]
- РСАНУ. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959–2019.
- [RSANU. *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Knj. I–XXI. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti – Institut za srpski jezik SANU, 1959–2019]
- РСЈ. *Речник српског језика*. Мирослав Николић (ур.). Нови Сад: Матица српска, 2007.
- [RSJ. *Rečnik srpskoga jezika*. Miroslav Nikolić (ur.). Novi Sad: Matica srpska, 2007]
- СД. *Славјанские древности: этнолингвистический словарь в 5-ти тт*. Никита Ильич Толстой (ур.). Москва: Международные отношения, 1995–2012.
- [SD. *Slavânskie drevnosti: ètnolingvističeskij slovar' v 5-ti tt*. Nikita Il'ič Tolstoj (ur.). Moskva: Meždunarodnye otnošenâ, 1995–2012]
- СМ. *Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Светлана Толстој и Љубинко Раденковић (ур.). Београд: Zepter Book World, 2001.
- [SM. *Slovenska mitologija: enciklopedijski rečnik*. Svetlana Tolstoj i Ljubinko Radenković (ur.). Beograd: Zepter Book World, 2001]
- СНП. *Српске народне њесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића*. Књ. 5. *Особитије њесме и њоскочице*. Живомир Младеновић и Владан Недић (прир.). Београд: САНУ, 1974.
- [SNP. *Srpske narodne pjesme iz neobjavljenih rukopisa Vuka Stef. Karadžića*. Knj. 5. *Osobite pjesme i poskočice*. Živomir Mladenović i Vladan Nedić (prir.). Beograd: SANU, 1974]

- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма). Увод. Фонетика. Морфологија*. 5. изд. Београд: Научна књига, 1986.
- [STEVANOVIĆ, Mihailo. *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književnojezička norma). Uvod. Fonetika. Morfologija*. 5. izd. Beograd: Naučna knjiga, 1986]
- ТЕЛИЈА, Вероника. *Коннотативни аспект семантики номинативних јединица*. Москва: Наука, 1986.
- [TELIĆ, Veronika. *Konnotativni aspekt semantike nominativnih jedinica*. Moskva: Nauka, 1986]
- ПРИЋИЋ, Љубисав. „Речник говора Лужнице“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. LXV/2 (2018): стр. 1–1166.
- [ČIRIĆ, Ljubisav. „Rečnik govora Lužnice“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. LXV/2 (2018): str. 1–1166]

*

- ЗЕЋЕВИЋ, Слободан. „Pokladne igre u Gruži“. U: Vinko Žganec (ur.). *Rad XVII kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Poreču 1970*. Zagreb: Savez udruženja folklorista Jugoslavije – Društvo folklorista Hrvatske, 1972: стр. 401–403.

Извори

- ЖИВКОВИЋ, Новица. *Речник њиројског говора*. Пирот: Музеј Понишавља, 1987.
- [ŽIVKOVIĆ, Novica. *Rečnik pirotskog govora*. Pirot: Muzej Ponišavlja, 1987]
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. *Речник њиројског говора*. Књ. 1–2. Београд: Службени гласник, 2014.
- [ZLATKOVIĆ, Dragoljub. *Rečnik pirotskog govora*. Knj. 1–2. Beograd: Službeni glasnik, 2014]
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. „Допуна Речнику пиротског говора“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. LXIV (2017): стр. 603–993.
- [ZLATKOVIĆ, Dragoljub. „Dopuna Rečniku pirotskog govora“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. LXIV (2017): str. 603–993]
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. „Друга допуна Речнику њиројског говора“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. LXVII (2020): стр. 123–296.
- [ZLATKOVIĆ, Dragoljub. „Druga dopuna Rečniku pirotskog govora“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. LXVII (2020): str. 123–296]
- ЗЛАТКОВИЋ, Драгољуб. „Трећа допуна Речнику њиројског говора“. *Српски дијалектолошки зборник* бр. LXIX (2022): стр. 103–280.
- [ZLATKOVIĆ, Dragoljub. „Treća dopuna Rečniku pirotskog govora“. *Srpski dijalektološki zbornik* br. LXIX (2022): str. 103–280]

Драгана М. Раткович
Институт сербског језика Сербској академији наука и уметности

ЗООНИМИЧЕСКОЕ НАЗВАНИЕ ЖЕНЩИНЫ В АСПЕКТЕ ВОЗРАСТА В ПИРОТСКОЙ РЕЧИ

Резюме

При наименовании женщины с позиции ее возраста зоонимы в пиротской речи положительно относятся только к молодой женщине и девушке. Она также понимается как человек красивой внешности, поэтому все ее имена (*ваклушана*, *свончарица/звончарица* и *ждребица*) также принадлежат к группе имен (женских) лиц с определенными физическими характеристиками. К терминам, которые представляют исходную область метафоризации в именовании женщины определенного возраста относятся молодая кобыла, а также коза и овца со специфическим внешним видом и функцией в стаде. Семьи, участвующие в переходе номинации от животного к человеку, это: «молодой», «красивый» и «плодородный». Все три зоонимические имена отличаются средней степенью экспрессивности, поскольку они выражают сочувствие, привязанность к тому признаку, который характеризует названных лиц. Только одно наименование (*ждребица*) представляет собой общеупотребительную лексему, тогда как два других имеют статус лексических провинциализмов. Общеупотребительное наименование полностью отражает концептуализацию молодой женщины как молодой кобылы, характерную для современного сербского носителя языка, в то время как два других отклоняются от концептуализации женщины как овцы/козы в современной сербской лингвокультурологии. С точки зрения системы ценностей женской красоты и женской привлекательности их эталон фольклорный, воплощенный в черных глазах, черных бровях и белом лице. Физически привлекательной является также женщина крупного, крепкого телосложения, способная рожать и выполнять физическую работу, что считается социально желательным поведением.

Ключевые слова: пиротская речь, современный сербский язык, лаудатив, зооним, женщина, возраст, традиционная культура, языковая картина мира.

Dragana M. Ratković
Institute for the Serbian Language of the SASA

ZOONYMIC LAUDATIVE NOMINATION OF A WOMAN
FROM THE ASPECT OF AGE IN THE SPEECH OF PIROT

S u m m a r y

When naming a woman from the aspect of her age, the zoonyms in the speech of Pirot positively refer only to a young person (a young woman and a girl). She is also understood as a person of beautiful appearance, which is why all her names (*vaklušana*, *zvončarica/svončarica* and *ždrebica*) also belong to the group of names for a (female) person with certain physical characteristics. The terms that represent the original domain of metaphorization in naming a woman of a certain age are a young mare, goat and sheep, with a specific appearance and function in the herd. The semes that participate in the transfer of nomination from the animals to persons are: 'young', 'beautiful' and 'fertile'. All three zoonymic names are characterized by an average degree of expressiveness, because they express sympathy, affection towards the quality that characterizes the named persons. Only one name (*ždrebica*) represents a standard lexeme, while the other two have the status of lexical provincialisms. In addition, the standard name fully reflects the conceptualization of a YOUNG WOMAN as a YOUNG MARE characteristic of a modern Serbian speaker, while the other two deviate from the conceptualization of a WOMAN as a SHEEP/GOAT in contemporary Serbian linguistic culture. From the point of view of the value system of female beauty and female attractiveness, their standard is folklore, embodied in black eyes, black eyebrows and a fair complexion. Physically attractive is also a woman of strong build, capable of giving birth and doing physical labour, which is considered as socially desirable behaviour.

Keywords: the speech of Pirot, modern Serbian language, laudative, zoonym, woman, age, traditional culture, linguistic worldview.

ПРОФ. ДР ВЕРА ВАСИЋ
(1948–2023)

Памтићемо сваки наредни трећи април јер нас је тога датума 2023. године заувек напустила Вера Васић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду.

Памтићемо пак много уверљивије замајац тог интелектуалног, срчаног и срдечног покретача, окидача за нове, спочетка можда необичне, ипак, показало се, авангардне србистичке теме. Тако ће у нама, који смо имали привилегију да делимо ово парче времена с професорком, учимо од ње, сарађујемо с њом, остати уткана потреба да гледамо неколико корака испред онога што је ту, али с опрезном дистанцом, имајући и перспективу претходника, потврђених лингвистичких ауторитета. Имали смо у њој особу с ретком синтезом знања и вештина да превазиђе дисциплинарну и сваку другу оделитост и посматра језичке феномене из различитих углова, полазећи од живог језика, његовог врења у готово свим видовима раслојености, од употребе ка значењу, форми и функцији. Препознавали смо ту синтезу и у приликама када је требало да уочену необрађену проблематику повеже са способностима и сензибилитетима сарадника. Имали смо у њој учитеља и ментора, сарадника и пријатеља. Била јој је доступна пак готово алхемијска формула за успостављање те fine, меке границе између озбиљности захтевног професора и увек доступног заштитника.

Професорка Вера Васић рођена је 13. јула 1948. године у Београду. Основну школу и Гимназију „Јован Јовановић Змај“ завршила је у Новом Саду. Дипломирала је на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду на Групи за јужнословенске језике (1974), а магистрирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду (1977), одбравши рад под насловом *Развој глаголских форми у њрвој фази усвајања српскохрватског језика*¹. Следећи правац савремених интердисципли-

¹ Радови Vere Васић писани су латиничним писмом. У овом тексту све је пресликовано у ћирилицу због уједначености с писмом основног текста.

нарних истраживања у домену анализе дискурса, истраживала је новинске огласе, што је резултирало докторском дисертацијом под насловом *Дискурс новинских рекламних огласа*, коју је одбранила на Филозофском факултету у Новом Саду (1993).

Прва радна, научностручна искуства стиче одмах по дипломирању (1974) на Институту за јужнословенске језике, у оквиру пројекта „Психолингвистичка истраживања“, када се и упознаје с методологијом и апаратуром анализе разговорног језика. Након припајања Института тадашњој Катедри (данас Одсек) за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду (1978), професорка Васић улази у наставни процес, где је бирања за ужу област Српски језик и лингвистика – Синтакса српског језика, да би изводила наставу на предметима Савремени српски језик, касније Анализа дискурса, те Лексикологија српског језика. Ово ће уједно бити њене три кључне сфере интересовања – синтакса, лексикологија, нераскидиво везана са, разуме се – семантиком, творбом речи и лексикографијом, те анализа дискурса, што ће након одласка у пензију (2012) покушати да обједини у планираној, нажалост незавршеној, монографији из прагматике, као дела семиотике, уз синтаксу и семантику. Несебично је још од самих почетака писања ове књиге своја интересовања делила са колегом Страхинјом Степановим, којем је, уз добру теоријску и методолошку основу за дискурсна истраживања, пренела и посебну врсту страсти за ширу интердисциплинарну проблематику. Колега Степанов ће, верујемо, са задовољством, наставити тамо где је професорка стала и овај аманет уобличити у књигу са, за сада, радним насловом Увод у прагматику, што ће домаћој стручној јавности, студентима и свима који се баве питањима функционалне перспективе на релацији језик – комуникација, с когнитивног и друштвеног аспекта, бити од изузетне користи.

Иновативност ће обележити истраживачки рад Вере Васић од самих почетака, када је, пре свих, уз Меланију Микеш, Свенку Савић и Мирјану Јоцић, ушла у поље психолингвистичких истраживања, у оквирима пројекта „Синтаксичка истраживања у дечјем говору“. Била је то значајна прекретница у лингвистици седамдесетих година прошлога века, када је доминирала структуралистичка оријентација и препознавао се све већи утицај трансформационо-генеративне граматике Ноама Чомског. Велик искорак тада је био упустити се у нову, недовољно познату методологију истраживања, која је имала у фокусу везу мишљења и говора у контексту усвајања матерњег језика. Још је већи изазов био осмислити апаратуру за емпиријска истраживања на говорном, живом језику, удаљујући се од познатих, утврђених путева истраживања писаног језика. Овакав почетак обележиће даљи рад проф. Вере Васић, која никад неће остати на линији познатог, увреженог, нити генерално, у ок-

вирима мишљења већине. Можда ће баш зато разумети све различитости, поштовати Другог, саосећати са слабијима.

Резултати истраживања у оквиру овога пројекта јесу бројни радови (нпр. *Тийови ословљавања одрасле особе у говору деце ђредшколског узрасића* (1979), *Усвајање ђрилога за месићо на раном узрасићу* (1980), *Како се обраћамо и како говоримо деци* (1985) итд.) као и монографија *Говор са сесићром и браићом* (1983), у издању Филозофског факултета и Института за јужнословенске језике. Ово је једна од револуционарних књига интердисциплинарног карактера тога времена јер се у њој језик, његова лексичка и граматичка средства стављају у контекст дискурса, уже – у оквиру социокомуникацијских стратегија, говорних чинова, стереотипа. Другим речима, овде је примењена добро разрађена методологија, тада нових дискурских истраживања, описана у Остиновој књизи *Како дело-ваићи речима* (1962, Оксфорд). У широки опсег дискурских истраживања уврштава се и наредна опсежна студија Вере Васић: *Новински рекламни оглас: сииудија из конићексиуалне лингвистићке* (1995), којом је ауторка, још тада, у шест разгранатих поглавља обрадила, данас, чини се, врло савремену и све актуелнију проблематику оглашавања, промоције и њене илокуционе снаге. Само идентификовани говорни чиновни у четвртог поглављу књиге одсликавају лепезу различитих потреба оглашивача: препорука, савет, обавештење, тврђење, обећање, а потврђене рекламне стратегије и технике данас би биле, у контексту потрошачког друштва, добра основа за истраживање о проширивању и продубљивању инвентара наведених стратегија: скривени убеђивачи, апел на патриотска осећања, апел на жену, апел на корист итд.

Друга област интересовања проф. Васић, а интимно, верујемо нарочито јој драга, јер је била повезана с праксом, наставом, разговором са студентима, јесте синтакса српског језика. У овом пољу нарочито се занимала за синтаксу сложене реченице, семантику реченичних конституената и њихову формализацију, при чему је, готово математички тачно, трагала за јасним критеријумима за типологију истраживаних феномена. О томе сведоче само неки од наслова њених радова: *Лингвистићчки асићекићи субординације агенса ђроагентићивног тиића у Вуковом ђреводу Новог завјеића* (1996); *Неинићегрисана клауза с везником ЈЕР* (1996); *Синићаксичка кореференцијалности* (1998); *Хијерархизација ђредикаића и тиићологија субординираних клауза* (2003). Уз ове, по обухватности јединствене и нове резултате, на једном другом нивоу, посебност уочавања скривеног и вредног пажње огледа се у врло промишљеном потезу препознавања капацитета и, за ову област, нарочитог талента, колеге Миливоја Алановића. Наиме, од његових основних студија професорка је учила тадашњег врсног студента, тада француског језика и књижевности и, својим ванредним даром, стручношћу и харизмом,

пробудила интересовање за студије србистике код њега, сада афирмисаног редовног професора на предмету Синтакса просте реченице.

Нарочита пак љубав наше професорке била је лексикографија, што сведочи чињеница да је била иницијатор и коаутор немалог броја новијих, специјализованих речника српског језика. У овом се сегменту њенога рада препознаје прегалаштво, преданост, али и визија и увек присутна иновативност, што је инхерентно обележје сваког правога лексикографа. Осим тога, речник као синтеза свих језичких нивоа – од фонологије до синтаксе, те, наравно, лексикологије, тиме семантике и дериватологије, као и кровне прагматике, захтева врсног znalца који ће, осим преданости умети да осмисли сваки корак у раду на речнику, да оформи издржљив тим који ће обучити, али и с којим ће, не увек једноставно, сарађивати од прве до последње етапе рада. Осим речника, оставила нам је знање, занат и, пре свега, начин размишљања, сводив на добро око за живи језик и културу, али и начин рада у чијој је сржи непоколебљива дисциплина. Само кратак осврт на осмишљене и, разуме се, тимски урађене, али професоркином руком редиговане, уређене речнике, оставља поруку да нема времена за чекање, да треба даље радити, али и то да се за један радни век може урадити много.

У коауторству с Мирјаном Јоцић сачинила је *Школски речник сѣан-дардног срѣскохрваѣског/хрваѣскосрѣског језика* у два тома (I: А–Љ, 1988; II: М–По, 1989), сваки у просеку по 900 страна, што иде у ред речника средњег обима. Својом је пак микроструктуром, у складу с потребама корисника, другачији од дескриптивних речника јер је обогаћен обиљем уредно и систематично сложених информација, при чему су нарочито значајне информације о постојанијим лексичким спојевима и сложеницама насталим од одредничке речи, као и о алфabetски удаљеним изведеницама, те типографски означеним семантичко-деривационим формама. Ово последње било је семе које ће се деценију касније развити у озбиљан и код нас нов, за даља истраживања веома користан, *Семантичко-деривациони речник*. Објављене су две свеске: *Семантичко-деривациони речник*. Св. 1, *Човек – делови њела* (2003) и *Семантичко-деривациони речник*. Св. 2, *Човек – унуѣрашњи органи и ѣкива, ѣсихофизичка сѣања и радње, ѣсихофизичке особине, сродсѣво* (2006), оба у коректури с Даринком Гортан-Премк, први још с Љиљаном Недељков, други с Рајном Драгићевић. Претходиле су озбиљне припреме за рад на овом речнику, а прве смернице, као тим, добијали смо од професорке Даринке Гортан-Премк на нашим тада постдипломским студијама, чији је координатор била проф. Вера Васић. И ову је функцију обављала потпуно, не штедећи себе – бирала је најврсније предаваче, организовала предавања, оживела студентима Институт за српски језик САНУ јер их је водила да на лицу места виде и осете све о чему су читали. Један сегмент предавања пре-

точен је у зборник радова под насловом *Предавања из историје језика* (2004).

Хронолошки пре овога речника, професорка Васић је, као особа која послушнује свакодневни језик и притом има потребу да усистеми, унесе ред у све око себе па и материју којом се бави, учила да англицизме, новији лексички слој, све бујнији, разуђенији, садржински и формално, треба пописати, у извесној мери прописати и описати њихове степене прихватљивости, адаптираности, препоручљивости у српском језику. Заједно с Твртком Прћићем и Горданом Нејгебауер осмишљава макро и микроструктуру будућег речника, по свему другачијег од онога што србистика има до тада. Поново препозната потреба коју је донело ново време, другачија (суп)култура, медији, уз ангажовање поменутих колега англиста, нарочито Твртка Прћића, водећег лингвисте у домену контактано-контрастивних истраживања, те неизоставног тима сарадника, на иницијативу Вере Васић преточена је у речник с насловом који кореспондира с актуелним феноменима и лексиком у њему – *Rečnik novijih anglicizama : du yu speak anglosrpski?* (2011). Равно десет година касније (2021), с јасним потврдама о корисности и значају поменутог речника, публикован је његов наследник – *Српски речник новијих англицизама* (СРНА). Сразмерно богатијој савременој грађи, он је неколико пута обимнији, али почива на готово истој методологији. Као стручни консултант, проф. Вера Васић скренула је пажњу на то да би се у *Речнику* донекле могао применити систем деривационих гнезда – и примењен је. Даље, наше колебање у вези с нестабилним и још флуидним ортоепским аспектом нових речи резрешила је опет проф. Васић – избећи акценатске знаке, истаћи типографски другачије наглашен слог или квантитет. И тако је било. Зато је прво што корисник види кад отвори овај позамашни речник посвета управо њој; то су речи које у овој прилици аутори могу рећи, сажето и искрено, иза којих стоји дуг текст на више страна, захвалност која се не да изрећи: „Проф. др Вери Васић, нашој стручној консултанткињи и иницијаторки СРНА, с поштовањем и захвалношћу“.

Преданост другима, пожртвованост, несебично давање, ретке су људске особине, а Вера Васић је имала све ово, што се у струци огледа у бројним зборницима које је приредила, али и у менторском раду (17 магистарских теза, 6 докторских), који је, наравно, у сфери фантастике, нажалост, требало да предаје као предмет на факултету – како се формира млад истраживач, како га упутити на праву литературу, како се с њим разговара кад се сналази или не сналази с грађом, како се сви нивои научног рада анализирају, исправљају, уређују, штампају. Колегама пак с којима је на било који начин уже сарађивала приредила је с великом прилежношћу зборнике у част: Меланији Микеш – *Вишејезични свети Меланије Микеш* (1990) (у коуредништву с Пламенком Влаховић и Ран-

ком Бугарским); Свенки Савић, својој менторки – *Дискурс и дискурси* (2010); Ранку Бугарском – *Језик у употреби. Language in use* (2011); заједно с Маријом Стефановић приредила је зборник радова професорке Јелке Матијашевић, њене колегинице и блиске пријатељице. Ово вредно дело под насловом *Дериватолошко-лексиколошка истраживања руског и српског језика* (2019) на 718 страна, оригиналан је омаж плодноном научном раду али и непоновљивој личности професорке Матијашевић. Трећа врста преданости јесте њен активизам очитован у свакој врсти равноправности, недискриминације, политичке и друге коректности, што је код проф. Васић највидљивије у сферама тражења средњег пута у домену језичке политике, с једне стране, и изналажења начина за већу видљивост жене у друштву, с друге стране. Својим компетенцијама и заштитничким афинитетом према свему и сваком, уистину или потенцијално угроженом, ангажовала се у раду, најпре „Женских студија и истраживања“, касније у Центру за родне студије у оквиру Асоцијације центра за интердисциплинарне и мултидисциплинарне студије и истраживања (АЦИМ-СИ) на Универзитету у Новом Саду.

Професоркин споменути слух за живи језик и његов друштвени контекст препознаје се у неколико приређених зборника, у којима се обрађују теме везане како за шира социолингвистичка питања, тако и за специфична, микросоциолингвистичка, као што је испитивање урбаних говора, конкретно говора Новог Сада. Још је, политички и у сваком смислу, осетљиве 1990. године приредила зборник *Језичка политика и планирање језика у Југославији*, да би се двадесетак година касније (2011) с колегиницом Горданом Штрбац посветила уређењу зборника *Говор Новог Сада*, св. 2. *Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине*. Преплитање дневне и језичке политике, дискурса и јавног говора, професорка Васић најпре с групом студенткиња испитује у емисији „Вентил“ Радија 021, из чега настаје зборник радова „Пусти *Вентил* Радија 021“ (2004). Текстови скинути с траке анализирани су с циљем утврђивања дискурских обележја ове емисије, како се у Предговору каже „да се на основу анализе садржаја порука утврди о чему и како учесници у емисији најчешће говоре и зашто тако говоре...“. Исте ће се године (2004) на Филозофском факултету отворити студијски програм *Журналистика – Одсек за медијске студије*, чији је један од идејних оснивача управо професорка Вера Васић. Показаће се временом да постоји велико интересовање за овај профил интердисциплинарног садржаја, да, упркос у почетку разумљивом дефициту стручнога кадра, литературе, неопходне опреме за студије новинарства, прилив младих на овај студијски програм из године у годину расте. И овога пута, показало се, професорка Васић била је визионар, иницијатор, реализатор и *spiritus movens* за нову, живу

и потребну сферу истраживања, која трага за сликом реалности виђеној кроз призму критичког мишљења и оличеној у језику.

Ово је први мој текст који неће проћи кроз озбиљне професоркине филтере. Остали смо без објективног критичара, али пре свега – забринутог посматрача и прегаоца за опште и појединачно добро. Остаје нам да верујемо да ово семе доброте и знања које смо добили није крајпуташко, плитко засејано. И остаје нам да радимо како нас је професорка учила и гледамо широм отворених очију, руку и душа. И да се радујемо што смо били њени савременици, ученици и сарадници.

Јасмина Дражић*

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

Нови Сад

---

* jasmina@ff.uns.ac.rs

К 100-летию академика Никиты Ильича Толстого

15 апреля 2023 г. исполнилось 100 лет со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого, выдающегося ученого, основателя Московской этнолингвистической школы, воспитавшего плеяду учеников не только в России, но и в разных славянских странах, в том числе в Сербии.

В апреле-июне 2023 г. в России и в Сербии в память о Никите Ильиче и его деятельности было организовано несколько научных и общественных мероприятий. 14 апреля в городе Вршац, родном городе Н. И. Толстого, прошел международный круглый стол «Научное наследие Н. И. Толстого глазами его учеников и последователей», на котором состоялись доклады, посвященные роли Никиты Ильича в формировании методов современных полевых этнолингвистических исследований, а также различным вопросам этнолингвистики. Город Вршац память о Никите Ильиче почтил открытием памятника ученому. 18 апреля в Сербской академии наук состоялось торжественное заседание памяти Н. И. Толстого, на котором выступили академики С. М. Толстая, Я. Гркович-Мейджор, А. Лома, Л. Раденкович с докладами о жизни и творчестве Никиты Ильича и его вкладе в славистику и сербистику.

25 мая 2023 в Государственной исторической библиотеке в Москве в связи с открытием выставки книг Никиты Ильича, состоялся торжественный вечер памяти ученого, а 5–8 июня прошли традиционные Толстовские чтения – международная конференция по этнолингвистике (Институт славяноведения РАН, Ясная Поляна).

Сербия занимала в жизни Никиты Ильича очень большое место, она была его родиной, и сербский, сербскохорватский, язык – его вторым родным языком. Никита Ильич не был сербистом, но ему принадлежат работы по истории сербского литературного языка, по сербскохорватской диалектной лексикологии и, конечно, по этнолингвистической интерпретации сербских народных обычаев и текстов.

Самый большой блок работ Н. И. Толстого в области сербского языкознания, относится к теме истории славянских литературных язы-

ков с древнейших времен до XVIII века. Часть этих исследований вошла в его монографию «История и структура славянских литературных языков», а часть опубликована в «Избранных трудах». В теме истории сербского литературного языка Никита Ильич продолжал работать как этнолингвист. Особенность и новаторство его работ заключается в описании истории языка как части сербской культурной истории: так же как народный язык не может быть описан вне связи с народными обычаями и фольклором, так и литературный язык не может быть описан вне связи с тем, каково было сознание общества, которое являлось его носителем, и какую литературу это общество создавало. Наибольшее внимание в истории сербского литературного языка Н. И. Толстой посвятил языковой ситуации у сербов в XVIII веке, обратившись к этой теме одним из первых. Он высказал очень простую, но очень глубокую и абсолютно новаторскую мысль, что существование разных форм литературного языка в XVIII веке было закономерным явлением классицизма с его требованием особого стиля для разных жанров, что позволило рассматривать многоязычие того времени не как языковой хаос, а как особый тип языкового сознания, непонятный современному человеку. Поэтому при описании сербского языка XVIII века Н. И. Толстого интересовал не набор конкретных языковых форм, который оказывается в центре внимания сербских лингвистов, а история жанровых и авторских стилей, отношения авторов к тексту, переводу, цитированию и т.д.

Н. И. Толстой много занимался географией сербскохорватской лексики и связями и противопоставлениями, которые сербскохорватская лексика обнаруживает с лексикой других славянских диалектов. Этой теме посвящена серия работ «Из географии славянских слов» и «Сербскохорватская лексика на общеславянском фоне». Его особое внимание всегда привлекала чакавская лексика, особенно северночакавская, как особенно архаичная и демонстрирующая регулярные связи с восточнославянскими говорами. Очень большое значение Никита Ильич придавал гипотезе хорватских ученых Гавацци и Братанича. Она заключается в противопоставлении языковых и этнографических особенностей западной Хорватии, Черногории, южной Македонии, южной и восточной Болгарии прочей территории Хорватии, Боснии и Герцеговине, Сербии и западной Болгарии. В статьях по лингвогеографии, опираясь на эти исследования и исследования историка сербского языка И. Поповича, Никита Ильич показал, что на южнославянской территории по лексическим признакам выделяются центральный и латеральный ареалы. Это деление, во-первых, демонстрируют знаменитые пары *киша–дажд*, *сађа–чађ*, *зној–пот*, которые противопоставляют центральный штокавский ареал чакавским, кайкавским и периферийным штокавским говорам, а также словенским и болгарским, всем или большинству. Во-вторых,

работы Н. И. Толстого показывают противопоставление хорватских чакавских и иногда кайкавских говоров большей части южнославянских (*класти, прав-лев*). Отдельная работа «Сербскохорватская лексика на общеславянском фоне» посвящена многочисленным чакавско-русским изоглоссам.

Никто, наверное, во второй половине XX века не сделал больше Н. И. Толстого для распространения знания о сербской народной культуре. Думается, что Никита Ильич придавал ей особое значение и выделял ее среди других славянских традиций. Об этом, как кажется, говорит следующий пример. Никита Ильич на кафедре славянской филологии Московского университета читал курс славянского фольклора. Мне довелось слушать один из последних его курсов. Первую лекцию Никита Ильич начал с того, что написал на доске по-сербски, с расстановкой ударений четырех типов, первые строки известной сербской лирической песни из сборника В. Караджича:

Два су бора напоредa расла,
Међу њима танковрха јела.
То не била два бора зелена,
Већ то била два брата рођена,
Један Павле, а други Радуле

В прочтении Никиты Ильича эти стихи прозвучали удивительно красиво со всей мелодикой ритма и акцентных интонаций, они были художественно прекрасны. Только поступившие в университет, еще не зная языка, мы, студенты, сербской группы сразу пошли в библиотеку, чтобы разыскать эти стихи в сборнике Караджича, и прочитать этот текст целиком. Кажется, потом Никита Ильич сказал, что сербская народная поэзия – это высшее достижение славянской поэзии. Впечатление от строк сербской песни пробудило в нас интерес к сербской культуре и, главное, – и этого в процессе обучения на факультете, мы больше уже не слышали – к сербской *народной* культуре.

В наши дни отзвуком любви Никиты Ильича к Сербии, которую он открывал студентам, является организуемая кафедрой славянской филологии филологического факультета МГУ, Институтом славяноведения, Институтом лингвистических исследований и Белградским университетом студенческая Школа сербистики «Доминанты сербской культуры», которая начиная с 2019 г. проходит ежегодно. Четыре школы были посвящены преимущественно лингвистической тематике, но неизменно с культурными и историческими параллелями. Многие темы лекций школы пересекаются с творчеством Н. И. Толстого. Это и диалектология, и XVIII век, и русско-сербские литературные и культурные связи, и лингвокультурология. С. М. Толстая в рамках школы читала лекцию о связях

семьи Толстых с Сербией и изучением ее языка и культуры, а ученица Никиты Ильича А. А. Плотникова – лекцию по сербской этнолингвистике. Хочется верить, что эта школа будет продолжать формировать у новых поколений славистов интерес к Сербии, из которого, возможно, родится любовь к этой стране, хотя бы отчасти напоминающая любовь Никиты Ильича.

Екатерина И. Якушкина*

Московский государственный университет
филологический факультет
кафедра славянской филологии

---

* jkatia@yandex.ru

Хроника круглого стола *Проблемы славянской сопоставительной лексикологии и лексикографии*. МГУ. Москва, 24. март 2023. г.

24 марта 2023 года в МГУ им. М. В. Ломоносова состоялся круглый стол *Проблемы славянской сопоставительной лексикологии и лексикографии*, посвященный вопросам создания словарей. Эта научная встреча была организована в рамках большого проекта по созданию нового полного двуязычного сербско-русского словаря. На конференцию было приглашено большое количество опытных и начинающих лексикологов и лексикографов. Коллеги делились своим опытом, обменивались мнениями, впечатлениями, искали совета и ответов у коллег в решении практических задач создания словаря.

Открывать круглый стол было предложено председателю комиссии по лексикологии и лексикографии при международном комитете славистов М. И. Чернышовой. Исследователь поделилась последними результатами работы комиссии и достижениями в области славистики, в частности издании очередного выпуска коллективной монографии к 17 Международному съезду славистов *Современное развитие славянской лексикологии и лексикографии*. Авторами данного труда являются исследователи из разных славянских стран, которые посвящают свои работы актуальным аспектам изучения славянских языков. Маргарита Ивановна обратила внимание на структуру издания и на типы статей, которые были представлены в последнем томе.

Общетеоретического плана был доклад Данко Шипки *Лексическая эквивалентность в двуязычном словаре*. Исследователь, ссылаясь на книгу *Lexical Conflict. Theory and Practice* (ŠIRKA 2015), разбирал понятие и типы лексической эквивалентности в практике создания двуязычных словарей. Соглашаясь с тезисом Л. Згуста (ZGUSTA 1971: 294–296), Д. Шипка считает, что главной задачей лексикографа должна быть координация лексических единиц входного и выходного языков. Поиск эквивалентности, представляющей основную проблему для лексикографа, обусловлен как особенностями самих языков, так и параметрами словаря, и

запросами потенциального пользователя, его уровнем владения языком. Д. Шипка предлагает придерживаться классификации эквивалентности, подчиненной аниморфизму лексики, на нулевую, многократную и частичную. Докладчик неоднократно подчеркнул, что часто бывает важным показывать культурную разницу, а в мультимедийном словаре можно подключить аудиоматериалы и иллюстрации. На примере анализа словарей европейских языков Д. Шипка предлагает стратегии обработки материала: декомпонировать эквиваленты, парадигматизировать, привести антонимы, синонимы, парафразировать, увеличить контекст.

Структура круглого стола была продумана таким образом, что первым поделиться своим практическим опытом было предложено исследователям, которые уже принимали участие в создании словарей на материалах других языков. В докладе Л. Л. Иомдина была представлена краткая история работы над Большим англо-русского словарем (1972, 1993), его дополнениями и переизданиями, включая электронную версию. В самом начале исследователь подчеркнул важность не только высокого уровня владения языком, но и обладания необходимыми компетенциями лексикографов и лингвистов, наличия билингвов в коллективе и консультантов по узкоспециальной лексике, наличия национального корпуса языка. В процессе составления словаря главный редактор Ю. Д. Апресян, профессор, академик РАН, сформулировал основные принципы, которые должны лечь в основу любого лексикографического труда:

- большое внимание должно уделяться активности словаря, несмотря на тот факт, что по своему основному предназначению словарь остается справочной литературой. Словарь должен учить пользоваться языком, а двуязычный – двумя языками (входным и выходным);
- принцип интегральности описания языка (системность лексикографического описания);
- единообразии подачи лексикографических классов (в частности, в зависимости от грамматических свойств: фразовые глаголы, числительные, сложные конструкции, каузативные и декаузативные глаголы);
- отражение грамматических признаков (валентных рамок, лексических функций);
- тщательно разработанная система стилистических помет (Апресян)¹.

---

¹ Сердечно благодарим Ю. Д. Апресяна и Л. Л. Иомдина за предоставление рукописи ещё неопубликованной статьи.

Е. В. Верижникова поделилась личным опытом создания словаря междометий другого южнославянского языка – македонского. Специфика междометий – фонетическое оформление, семантика, морфологические свойства, синтаксические и дискурсивные функции – выделяют их среди других слов и обуславливают отсутствие единого мнения о статусе этой языковой категории. Тем не менее, междометия, как полноценные языковые знаки, характеризующиеся членораздельностью формы, воспроизводимостью, конвенциональностью и универсальностью, нуждаются в лексикографическом описании (Боронникова, Верижникова 2013). В докладе прозвучали принципы отбора и описания таких единиц для словаря на материале македонского языка. Так, в процессе составления словника авторы обращались не только к авторитетным источникам (лексикографическим и грамматическим трудам), но и к собственным экцерпциям из произведений художественной литературы и современной публицистики на македонском языке. Необходимым условием включения в словник стало наличие иллюстраций употребления у двух и более разных авторов. Мультимедийная форма словаря междометий македонского языка позволяет включить также иллюстративный материал из комиксов, карикатурных зарисовок и интернет-мемов, которые богаты примерами использования соответствующих единиц в разговорной речи.

Логичным продолжением дискуссии стал доклад Райны Драгичевич *Проблемы у избору одредница у српско-руском речнику*, председателя комиссии по составлению словника нового двуязычного сербско-русского словаря. Исследовательница рассказала о принципах отбора лексем, о функциональной нагрузке и частотности употребления этих лексем во входном сербском языке. Для иллюстрации исследователь привела актуальный разрабатываемый коллегами раздел буквы «Г». На примере разных лексико-семантических групп слов, Райна Драгичевич анализирует отдельные лексемы на предмет представленности в словарях и частотности в национальном корпусе современного языка. Рассматриваемыми терминологическими категориями стали фитонимы, названия тканей, имена исторических и мифических персонажей, в связи с чем автор подняла вопрос о необходимости включения культурологической информации в словарную статью. Отдельный акцент был уделен дискуссионному вопросу описания или исключения стилистически маркированных слов, вульгаризмов, звукоподражаний, нестандартных образований, феминативов. Именно частотность в корпусе современного сербского языка становится основным принципом включения единицы в словник. В докладе прозвучала мысль, что в основе списка отобранных для толкования лексем лежат как установки и идеи самого лексикографа, так и потенциального пользователя, для которого этот словарь и создается.

Уже затронуте теми раскривају докладе непосредствених учесника пројекта. Так, М. Д. Королькова задаје се питањем о објему увођења специјалне и терминологијске лексике. Напомиње се, да припадност речи уској сфери не означава узости њено употребење. У свакој терминосистеми присутствују речи, које знају сви носиоци, активно користе, и ови термини морају бити разумљиви и говорачима на овом језику. Однос терминологије с међународним језиком одређује се путем анализе материјала речника општеупотребљиве лексике, анализе сфере функционисања тог или другог речи, системности и честоти њеног употребења.

Питање укључења компаративних облика у речник, а такође објем, конкретне облици и начине укључења ових лексема разматрао се у докладу Н. В. Супрунчука – *Степени сравнения в русском и сербском языках и их место в переводном словаре*. У трагању за одговорама на ове питања истраживач истиче пажњу на циљ израда конкретних двујезичних речника и на њиховог крајњег корисника. Узимајући у обзир већ објављене лексикографске радове на материјалу српског језика, а такође објективни фактор ограниченог објема штампане верзије речника, предлаже се у оквиру једног облика указивати само супплетивне облици и посебне облици с наизменичношћу. Кратка граматичка справка во уводу о начинима израда компаратива и суперлатива во входном језику биће неопходна и довољна за корисника речника и значајно олакшаће рад лексикографа.

Докад Е. И. Јакушкине и Д. Црњак била посвећена проблему употребе помете «рег.» (регионално) у српској тлумачкој и двујезичној лексикографији. У једном речнику српског језика Матице Српске (2018) ојом пометом у том броју снабдевају речи, карактерне за западне области српског језичког подручја, међутим ова помета користи се нередовно и не увек потпуно исправно, не говорећи о томе, да њено садржање у речнику тачно не експлицитовано. С циљем пројашњења тога, које саме регионалне лексеми, у којима се налазе и с којом честотошћу функционирају у западним српским регионима, аутори доклада обрадили су анализу лексичких особности речи становника Бани-Луке. Основно садржање доклада сачинио је анализа анкетирања, изведеног међу становницима и посетиоцима становника престонице Републике Српске (више 30 анкета из 124 питања, имајући предвид предложенија, у које треба уметнути одговарајуће по значењу речи анкете била сачињена Д. Црњак на основу њеног личног језичког искуства). Анкета показало, да 1) за речи становника Бани-Луке карактеран цео низ лексема, не употребљаваних у Београду или употребљаваних у другом значењу (ни једна из њих у «једноместнику» не је означена, као регионално) 2) језичку ситуацију у граду и говор

конкретных носителей языка характеризует вариативность, или сильная интерференция «западной» и «восточной» лексики. Инвентаризация и описание региональной лексики, как указывают авторы, очень важно для двуязычного словаря, который должен ориентировать пользователя в стилистических и географических характеристиках сербского слова.

В процессе работы над новым сербско-русским словарем участники вынуждены применять лексикографическую теорию в решении конкретных проблем. Релевантность вышеуказанных теоретических подходов и их приложение в практике перевода освещалась в докладах Ю. Л. Шапич и Д. А. Рыжовой. В докладе Ю. Л. Шапич *О проблемах сопоставления многозначных слов при составлении сербско-русского словаря* вновь поднимался вопрос аниморфизма лексики. На примере конкретных лексем и их толкований исследователь показала проблемные точки, на которые следует утрированно обращать внимание при работе над словарной статьей: грамматико-семантический уровень (несовпадение частей речи, рода, числа), синтаксис, фразеология (метафорические переносы и метонимические сдвиги) и др. Значительные трудности в подборе адекватного эквивалента появляются при переводе не только фразеологических единиц и наименований национально-специфических реалий. Несоответствие эквивалентов входного и выходного языков может быть обусловлено эмоциональной окраской лексем. Разная функциональная нагруженность единиц в сербском и русском языках, продуктивные или непродуктивные модели словообразования, при внешнем совпадении форм, также требуют тщательной проработки. В дискуссии после доклада было предложено включать максимальное количество единиц для анализа с целью более глубокого исследования и вычленения неочевидных расхождений в сербском и русском языках.

Доклад Д. А. Рыжовой *Типы переводных эквивалентов в близкородственных языках: взгляд со стороны лексической типологии* обратил слушателей к внутригенетической типологии. На примере сербских и русских соответствий из актуального словаря докладчик выделяет значимые параметры лексических противопоставлений: типы расхождений, разные объемы значений. Так, иллюстрации, приведенные в докладе, свидетельствуют об очень тонких различиях между эквивалентами языков одной группы. Материал вызвал дискуссию, до какой степени детализации нужно доходить в толковании и насколько подробно выделять значения, соответствует ли это целям конкретного словаря и потребностям потенциального пользователя.

Круглый стол и дискуссии после докладов показали, с каких разных позиций можно подходить к вопросу отбора словника, построения словарных статей, подробности толкования. Предлагались и обсуждались конкретные рекомендации, которые основывались на многолетнем опы-

те создания лексикографических трудов. Лексикография – практическая дисциплина, поэтому в дальнейшем планируется продолжать традицию подобных тематических научных мероприятий, нацеленных на улучшение координации работы участников проекта по созданию нового двуязычного сербско-русского словаря.

Цитированная литература

- АПРЕСЯН, Юрий Д. Лексикографическая концепция Нового Большого англо-русского словаря. *Предисловие к Новому большому англо-русскому словарю*. (В печати).
- [APRESĂN, Ūrij D. Leksikografiĉeskaâ koncepciâ Novogo Bol'šogo anglo-russkogo slovarâ. *Predislovie k Novomu bol'šomu anglo-russkomu slovarû*. (V peĉati)]
- БОРОННИКОВА, Наталия В., Елена В. Верижникова. „Проблема лексикографического описания междометий“. *Филологические заметки*, том 1, № 11 (2013): стр. 1–16.
- [BORONNIKOVA, Nataliâ V., Elena V. Verižnikova. „Problema leksikografiĉeskogo opisaniâ meždometij“. *Filologiĉeskie zametki*, tom 1, № 11 (2013): str. 1–16]
- ЧЕРНЫШЕВА, Маргарита И. (отв. ред.), Елена И. Державина (ред.). *Современное развитие славянской лексикологии и лексикографии. Международная коллективная монография*. Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 2022.
- [ĀERNYŠEVA, Margarita I. (otv. red.), Elena I. Deržavina (red.). *Sovremennoe razvitie slavânskoj leksikologii i leksikografii. Meždunarodnâ kolektivnâ monografiâ*. Moskva: Institut russkogo âzyka im. V. V. Vinogradova RAN, 2022]
- ЯКУШКИНА, Екатерина И. *Сербская и хорватская лексика в ареалогическом освещении*. Москва: МАКС Пресс, 2021.
- [ĀKUŠKINA, Ekaterina I. *Serbskaâ i horvatskaâ leksika v arealogiĉeskom osvešenii*. Moskva: MAKSS Press, 2021]

*

ŠIPKA, Danko. *Lexical Conflict. Theory and Practice*. Cambridge University Press, 2013.

ZGUSTA, Ladislav. *A Manual of Lexicography*. De Gruyter Mouton, 1971.

Александра Чиварзина
Институт славяноведения РАН (Москва)

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

Анна Петрикова. *Феномен языковой личности в свете христианского дискурса (на материале проповедей Д. Смирнова)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, 2021, 150 стр.

1. Монографија о језику чувеног московског протојереја Димитрија Смирнова (1951–2020), тачније о феномену језичке личности на материјалу његових проповеди, настала је на Филозофском факултету Универзитета у Прешову у Словачкој. Ауторка је запослена у наведеној установи, на Катедри за русистику. Поред тога је и дугогодишњи члан Комисије за језик религије при Међународном комитету слависта, кандидат филолошких наука, доцент, русиста. Поред теолингвистике, окушала се у истраживањима и на пољу лингвокултурологије, лингводидактике, лексикологије, граматике и когнитивне лингвистике – како на материјалу руског, тако и словачког и русинског језика. Ова монографија написана је на руском језику, те је као таква доступнија широј научној, нарочито славистичкој публици. Теоријске основе за овакву монографију чине истраживања из области теорије дискурса, првенствено религијског, затим теорије језичке личности и аксиологије, а такође и когнитивне и корпусне лингвистике. Детаљније о овоме, као и о циљу, објекту и методама истраживања, ауторка је написала у *Предговору* (стр. 6–9). Ту су дати и основни подаци о материјалу који је послужио за истраживање. Ради се о корпусу текстова изабраних из *Мултимедијског блога протојереја Димитрија Смирнова*, а конкретно – о његовим проповедима изговореним у периоду од 2001. до 2020. године. Обим материјала је 115053 речи.

2. Након предговора, у монографији су две главе, закључак (стр. 122–125), апстракт на руском и енглеском језику (стр. 126–127), списак коришћене литературе (стр. 128–145), прилог (стр. 146) и ауторски регистар (стр. 147–149). Цитат којим је отворена монографија (речи протојереја Димитрија Смирнова), између осталог, на самом почетку докле наговештава антропоцентричност која преовладава у лингвистици последњих деценија: *Человек – это вечная личность*. Указивањем

на овај приступ у науци у језику, ауторка започиње прву главу, тачније потпоглавље под називом: *Антиројоценџична категорија као савремена парадигма истраживања лингвистичких објеката*. У овој целини пажљиво су наведена досадашња истраживања из области антрополингвистике, почевши од В. фон Хумболта и Л. Вајсгербера, преко М. Бахтина, Ј. Бодуена де Куртенеа и Е. Бенвениста, па до савремених руских (А. Г. Илтубаева, Ј. С. Степанов), и словачких истраживача (М. Bodnárová). У овом делу монографије, уз помоћ метода математичке и рачунарске лингвистике, израчуната је фреквенција појављивања заменица првог лица једнине и множине у корпусу, као и глаголских облика у овим двама лицима. Резултати су представљени графички (стр. 14 и 16), а наведени су и поједини примери употребе ових облика у проповедима.

3. Друго потпоглавље тиче се карактеристика хришћанског дискурса. Овде ауторка најпре укратко наводи основне ставове разних истраживача дискурса, поделивши их на оне који су се бавили анализом његове форме (нпр. Т. Ван Дајк, Д. Шифрин (Schiffrin)) и оне који су истраживали његову садржину (нпр. Е. Бенвенист, М. Фуко, П. Серио). Наводи схватање Ј. С. Степанова о односу између дискурса и текста, објашњава социолингвистички приступ истраживању дискурса, предлаже поделу дискурса и др. (стр. 20). Задржава се на схватању В. И. Шаховског о дискурсу као „лингвокултурном, социјалном и когнитивном феномену“. Исти научник предложио је термин „емоционална језичка личност“, под којим подразумева „синтезу лингвистичких и психолошких знања“ којима се језичка личност користи у комуникацији. Осим овог термина, он је предложио и термин *емоџив* – језички аналог емоције. Користећи ову терминологију, ауторка је, опет уз помоћ метода математичке и рачунарске лингвистике, утврдила присуство емотива *стирасџи*, *љубав* и *радосџи* у корпусу (стр. 23–26). Показало се да се *љубав* појављује у највећем броју конкорданци, што је приказано и кроз визуализацију ове речи (стр. 26). На слици је видљиво према чему се све гаји љубав (Богу, мајци, отаџбини, новцу, сестрама).

4. Да би прецизније одредила хришћански дискурс, ауторка је најпре дала класификацију хришћанских вредности (стр. 27–28), а потом и своју дефиницију религијског дискурса: „нарочити структурно-семантички и когнитивно-прагматички строј (формација) који има конкретне циљеве и посебно место у оквиру других врста дискурса“. Хришћански дискурс она посматра као „врсту комуникације условљену социјалним улогама учесника у њој, регулисану према садржају, форми, начину бележења сакралног (хришћанског) (по)знања, на основу које се обликује понашање које одговара уцрковљеном човеку и његовој живој вери“ (стр. 28). Оно што је нарочито важно, то је да ова врста дискурса подразумева сопствено мистичко искуство које је повезано са унутарњим

говором, комуникацијом с Богом. Наведено искуство условљава и специфичан вид мишљења, у науци раније такође условно назван „мистичким, за које важи посебна логика“ (Гриненко 2000: 29). Хришћански дискурс је подељен на поддискурсе, што је прегледно графички представљено (стр. 29). Такође, графички је представљен како правац комуникације (која може бити вербална и невербална) човека с Богом и Бога с човеком, тако и институционална комуникација уз помоћ посредника (стр. 31). У улози посредника обично се јавља свештеник. Што се тиче невербалне комуникације, ради се о човековом унутарњем дијалогу с Богом, док је вербална комуникација представљена жанровима: похвала, захвалност, молитва и покајање. Потоње је такође графички приказано (в. стр. 33).

5. Даљи текст посвећен је проповеди као посебном комуникативном жанру хришћанског дискурса. Описана су четири циља проповеди, као и њена тоналност – на лексичком, морфолошком и синтаксичком нивоу, уз навођење примера из корпуса проповеди (стр. 36–40). Иако је проповед монолози, она садржи много елемената дијалога, што ауторка показује кроз анализу свога корпуса, наводећи примере употребе стилских фигура и средстава типичних за дијалоге (стр. 42–44). Постојање адресанта (реалног или хипотетичког) јесте обавезни услов дијалогичности, а проповед је увек упућена некоме.

6. Најобимније потпоглавље (стр. 44–66), *Језичка личности у центру лингвистичких истраживања*, доноси историјат коришћења термина *језичка личности*, почев од његове прве појаве у истраживањима В. В. Виноградова. Навели бисмо важну констатацију Г. И. Богина коју цитира Петрикова: „Језичка личности карактеристична је не толико по ономе што зна о језику, него по ономе што може да учини с језиком“ (стр. 45). Следе дефиниције језичке личности Ј. Н. Караулова и С. Г. Воркачева, Костомаровљев опис многограности појма *језичка личности* (истражује се и у психолингвистици, социолингвистици, лингвокултурологији и прагматингвистици), а потом и разграничење датог појма на: *човека који говори, говорну личности* и *комуникативну личности*. Потоње је предложила В. В. Красних и ауторка нам у монографији доноси њена објашњења свих ових појмова, која се завршавају констатацијом да сваки човек у сваком тренутку своје говорне делатности наступа истовремено у три ипостаси: као језичка личности, говорна личности и комуникативна личности (в. стр. 46–47). На основу свега изложеног, у монографији се даље даје одређење језичке личности православног свештеника (стр. 47–48): 1. са аспекта говорне делатности он је говорна личности; 2. с комуникативног аспекта – комуникативна личности; 3. кад се проповед посматра као текст – он је текстуална личности и 4. ако је субјект дискурсивне делатности – онда је дискурсивна личности.

7. Пишући о језичкој личности, ауторка подробније објашњава различита схватања самог појма *личности* код тзв. западних и источних хришћана, указујући и на етимологију како речи *persona*, тако и *лицо*. Наводи ставове В. В. Колесова и Д. Мојсејева о овој разлици (стр. 49–50). Православна (а исто тако и католичка, протестантска итд.) личност јесте субјекат који врши дискурсивну делатност у хришћанском дискурсу. Овде је важан критеријум самоидентификације човека по религиозној припадности, односно, професионална самоидентификација.

8. У даљем тексту ауторка преноси већ постојећу социолингвистичку типологију православне језичке личности коју је дефинисала и описала И. В. Бугајева (Бугаева) 2008. године (стр. 52–53). Ослањајући се, између осталог, на ову типологију, Петрикова одређује дискурсивну личност као једну од ипостаси језичке личности (тј. њен саставни део). Личност протојереја Димитрија Смирнова иступала је у разним социјалним улогама. Другим речима, он је био: свештенослужитељ, протојереј-блогер, руководилац Одсека за сарадњу са Оружаним снагама и органима реда и поретка, први представник и руководилац Патријаршијске комисије за питања породице и заштите материнства и детињства, надзорник домова за сирочад. Своје вербално-комуникативне навике овај протојереј пројављивао је у разним дискурсима, од којих су најважнији: православни, јавни, педагошки и медијски дискурс. Сходно томе, ауторка га је назвала *йолидискурсивном личношћу*. Објаснила је шта се у лингвистици подразумева под *йолидискурсивношћу* и осврнула се на њене когнитивне основе (стр. 54–56). Ауторка подсећа и на то да је за истраживање лингвокултуролошких карактеристика језичке личности веома важан и појам *концепција* као менталне категорије која има своје лингвокултуролошке карактеристике. Резимирајући, она предлаже модел *језичке личности свешћеника* који садржи следеће параметре: екстралингвистичке (психолошке, социјалне), вербалне (лексикон, граматика), лингвокогнитивне (слика света, концепти) и мотивационо-смиисаоне (намере, комуникативне поставке, жанрове, стратегије, тактике). Шема модела језичке личности свешћеника може се видети на стр. 58. У даљем тексту детаљније су описане и илустроване јединице наведених параметара на конкретној језичкој личности – протојереја Димитрија Смирнова (стр. 58–61).

9. У последњем потпоглављу прве главе (стр. 62–66) објашњава се веза између појмова *језичка личности* и *језичка свесћ*. Овде се наводе закључци више аутора. Између осталог, дата је дефиниција *језичке свесћ* Н. В. Уфимцеве, као и схватање И. А. Стерњина о *комуникативној свесћ*. Затим се ауторка усредсређује на *религијску језичку свесћ* као ширу и *хришћанску језичку свесћ* као ужу категорију. Једна од концептуалних категорија хришћанског дискурса јесте *идеја свесћ* која је екс-

плицитно наведена у цитираном одломку из проповеди протојереја Д. Смирнова и детаљније објашњена на крају ове целине (стр. 66).

10. Друга глава монографије носи назив *Дискурсивно поље језичке личности протојереја Димитрија Смирнова*. На њеном почетку ауторка излаже схватање дискурсивних поља В. И. Иљина (2008), на основу којих одређује компоненте јерархије дискурсивног поља хришћанства, што приказује и графички (стр. 67–68). Ослањајући се и даље на методе поменутог истраживача, она представља дискурсивно поље језичке личности свештеника, као и његове категорије на макро (текстови, дискурси) и микро нивоу (концепти, идиоглосе) (стр. 70–71). Наредни део посвећен је анализи конкретних текстова проповеди. Ауторка је нарочито обратила пажњу на лексички ниво, издвојивши као изразите карактеристике употребу лексике субјективне оцене и експресивних лексичких средстава којима обилују проповеди московског свештеника. Посвећена је пажња и анализи перформатива (нпр. чин благосиљања), као и елементима разговорног стила у проповедима. Користећи лексику и граматику разговорног стила, језичка личност свештеника остварује прагматички циљ – деловање на адресата и његове емоције.

11. Ауторка је посебно анализирао транскрибовани разговор протојереја Димитрија Смирнова са децом из једнога од његових сиротишта (стр. 82–86). Разговор је трајао 53 минута и 26 секунди и састојао се из 28 питања и одговора. Ово је учињено, између осталог, у циљу илустрације полидискурсивности језичке личности свештеника. У разговору са децом преовладавао је педагошки дискурс, али интегрисан са хришћанским. Ако се посматра целокупни материјал, хришћански дискурс је централни, док се педагошки налази на периферији, заједно са јавним и медијским дискурсом.

12. У посебној целини анализирана је концептосфера хришћанског дискурса (стр. 86–120). Ауторка је најпре посветила пажњу различитим досадашњим схватањима и истраживањима *концепција* у лингвистици. Позива се на више лингвиста који су се тиме бавили, као што су Ј. С. Степанов, Н. Ф. Алефиренко, В. А. Степаненко, В. В. Колесов. Истиче важну чињеницу – да су концепти хришћанске комуникације дубински, интимни део духовног света који је тежак за утврђивање јер је тесно повезан са мистичким, субјективним човековим искуством (стр. 87). Један од најважнијих хришћанских концепата јесте вечност. По мишљењу ауторке, „концептуализација лексеме *вечности* протиче кроз ментални свет одређене културе. Једно концепта у датом случају јесте субјективно искуство човека с Богом“ (стр. 89). На крају ове целине ауторка је поделила основне православне концепте на три групе и набројала их (стр. 90–91).

13. Као део истраживања концепата, урађена је лексичка анализа проповеди Д. Смирнова која је обухватила тематску анализу и анализу кључних речи. Метод мерења тематске концентрације речи (контент-анализа) који ауторка у овом делу користи, настао је у оквирима квантитативне лингвистике. Корпус је подвргнут оваквој анализи уз помоћ инструмента *Quita*. Стављен је и у систем лингвистичког инструмента *Sketch Engine*, конкордансера четврте генерације који омогућава брзо претраживање и статистичку обраду података. Добијен је рангирани списак речи с подацима о апсолутној и релативној фреквентности у главном и контролном корпусу, заједно с коефицијентом семантичке блискости. Резултати су приказани табеларно и графички. Добијено је и 20 најфреквентнијих лексема уз помоћ којих се актуализује, с једне стране профани (*грех, Ирод, Самарјанин, законик*), а с друге – духовни свет (*Царство небеско, Господ, Христос, Бог, айостол, Свети Дух, молитва*).

14. У даљој анализи користи се појам *идиоглоса*, уз позивање на Ј. Н. Караулова и И. В. Ружицког, који су га користили при изради *Речника језика Доситојевског*. Идиоглосе образују тачке концентрације смисла, својеврсне центре око којих се формирају посебна текстуална асоцијативна поља. У концептосфери језичке личности протојереја Д. Смирнова издвојене су идиоглосе: *вечност, свети* (рус. *мир*), *врлина* (рус. *добродетель*), *душа, срце, грех, суд*. Детаљније су анализирани идиоглосе *вечность, мир, добродетель* и *грех* (стр. 103–108). Закључено је да се концептуална сфера наведених идиоглоса у хришћанском дискурсу протојереја Димитрија Смирнова интегрише са концептуалном сфером ЧОВЕК и ПОРОДИЦА. Ова два концепта, заједно са БОГ, ДУША и ВЕРА, јесу главни концепти руске (православне) језичке слике света и хришћанског дискурса језичке личности протојереја Димитрија Смирнова.

15. У посебном, уједно и последњем потпоглављу, урађена је анализа концепата ЧОВЕК и ПОРОДИЦА (рус. *человек* и *семья*), уз помоћ помешаног програмског инструмента *Sketch Engine* и његове две функције: 1. *WordList* – која показује колокације и 2. *Thesaurus* – која групише речи које се појављују у контекстима са испитиваном речју (енгл. *World cloud*). Говорећи о човеку и породици, протојереј Димитрије Смирнов показао је дубоко познавање националног руског менталитета, називајући Русе често „совјетским људима“ у којима преовладава менталност карактеристична за совјетски период (стр. 109). Анализа концепта ЧОВЕК у проповедима, уз помоћ наведених програмских инструмената, показала је да протојереј Смирнов схвата човека као дете, али истовремено и као члана друштва, народа. Концепт ЧОВЕК налази се у основи православног дискурса језичке личности овог свештеника. Когнитивна доминанта је следећа: човек као део света, изабира Христа, Бога и добија живот. Анализа концепта ПОРОДИЦА показала је да је породица, између осталог – жи-

вот, душа и срце народа, да јој је потребна заштита државе и да се у њој зачиње вечност, Царство (рај, Бог).

16. На крају ауторка описује и шематски приказује концептуаријум језичке личности протојереја Димитрија Смирнова (стр. 120–121). Концепти ЧОВЕК и ПОРОДИЦА јесу мегаконцепти хришћанског дискурса језичке личности овог свештеника. Концептуаријум се, осим тога, одражава и у педагошком, јавном и медијском дискурсу. У педагошком дискурсу издваја се и концепт ХРИШЋАНСКО ВАСПИТАЊЕ ЧОВЕКА/ГРАЂАНИНА, номинован уз помоћ лексичких јединица: *васпийтање; грађанин; земна и небеска Отаџбина; православна породица; уцрковљени родитељи; венчани бракови; Црква; држава; жена, мушкарац*. Јавни и медијски дискурс пресецају се у два основна концептуална линијама: 1) заштита материнства, деце и породице као основних компонената земаљске Цркве; 2) чување православне вере, контакта с Богом и небеском Црквом. Сви ови дискурси су узајамно повезани и улазе у дискурсивно поље језичке личности протојереја Димитрија Смирнова.

17. По нашем мишљењу, највећа вредност ове монографије јесте њена научна новина: први пут је извршена дискурсна анализа језичке личности православног свештеника. Проповеди протојереја Димитрија Смирнова свакако завређују пажњу лингвиста и интересантно је да их први пут користи као материјал за истраживање – словачки, а не руски истраживач. Ана Петрикова је искористила методе рачунарске и квантитативне лингвистике на материјалу који је изабрала, што такође није распрострањено у лингвистичким истраживањима код нас. Због свега овога, сматрали смо значајним да ову монографију представимо српској лингвистичкој публици.

Ружица Левушкина*

Институт за српски језик САНУ

---

* ruzica.bajic@isj.sanu.ac.rs

Владан Јовановић. *Језик и речник свештог владике Николаја Велимировића*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2023, 510 стр.

Монографија Владана Јовановића, објављена у престижној и сада већ дуговекој едицији Института за српски језик САНУ, несумњиво представља новину у србистици. Већ самим насловом аутор указује да је у питању монографски приступ језику значајне личности српске културе, што није новина, али се истовремено одмах виде и иновације: да се у монографији акценат ставља на лексички слој, а да је приступ диференцијалан у односу на савремени језички стандард.

Иновацију представља и избор личности чији се језик монографски сагледава. Личност владике Николаја Велимировића прави је лингвистички изазов: свештено лице које је снажно обликовало и световну културу у XX веку, спајајући у своје језичком изразу вуковски језик са црквенословенским на начин на који то није рађено ни пре ни после њега. Стога је Јовановићев подухват занимљив и на равнима историје српскога књижевног језика, стилистике и социолингвистике јер покреће значајно питање: како је било могуће поново спојити језичке изразе који су се лексички пресудно удаљили у послевуковској епохи, односно у другој половини и крајем XIX века, и то после Вуковог превода *Новог завјетa* и Даничићевог превода *Старог завјетa*. Ово удаљавање, додајмо, даље се убрзало почетком XX века, у епохи „београдског стила“, када се стандардни језик у специјалним функционалним стилевима убрзано ослобађао рускословенске и руске лексике из XVIII и XIX века, али и српкословенске лексике (па и лексичких хибрида) у жељи да се он, нарочито у књижевности, публицистици и науци, модернизује и (западно)европеизује.

Сви наведени језичко-стилски процеси из друге половине XIX и прве половине XX века, међутим, нису захватили и религијски дискурс, што је још увек лингвистички и културолошки недовољно испитано питање иако је врло завидне резултате на том пољу остварила Ксенија

Кончаревић. На корпусу текстова религијског/теолошког садржаја из друге половине XIX и читавог XX века тек треба вршити детаљна истраживања о путевима повлачења или чувања славенизама, али и других језичко-стилских карактеристика црквеног израза у различитим жанровима. Стога монографија Владана Јовановића представља путоказ и за будуће истраживаче.¹

Структура монографије показује да насловом заправо није истакнут још један битан и данас актуелан проблем српске нормативистике који се у монографији обрађује, а то је однос према световном правопису у теолошким текстовима, али и обратно – колико се важећи правопис обазире на другачију праксу. У јеку активности на стварању новог правописа, ово поглавље пружа драгоцене информације о једној практично напоредној правописној норми која постоји у текстовима религијског садржаја.

У кратком поглављу са насловом „Уместо предговора“ (7–8) образлаже се и кључни мотив за настанак монографије: „Осим теолошких, философских и других студија и расправа о његовом делу, до данас је објављен сразмерно мали број радова у којима се оно у целини или појединачно посматра из угла филологије и науке о српском језику. Број тих радова у области филологије није сразмеран значају који дело владике Николаја Велимировића заузима у српској духовности и култури, па тако и у области српског језика и књижевности.“ У њему сазнајемо и да је предмет истраживања у монографији пре свега језик владике Николаја Велимировића у граматичкој (морфолошкој и творбеној) и лексичкој равни: „Посебну пажњу обратили смо на речник одабраних речи и појмова, поглавито оних из домена српске православне духовности и културе, као и оних мање познатих, било да се ради о речима домаћег или речима страног порекла“ (8).

Прво велико поглавље, именовано као „Увод“, доноси очекиване лингвистичке информације, али и шире сагледавање опуса владике Николаја Велимировића у контексту теологије и филозофије („О значају проучавања језика светог владике Николаја Велимировића“ (9–14), „Корпус, метод и циљ истраживања“ (15–16), „Осврт на српски књижевни језик и богословље Николајевог времена“ (16–18), „Главни правци истраживања језика српског православног богословља“ (18–21), „Поглед владике Николаја Велимировића на духовне тежње у филозофији и култури Европе његовог времена“ (22–23)). Већ друго поглавље, „Писано

¹ Приказивач дели наду са аутором монографије: „Скретањем пажње стручној филолошкој јавности на језик и речник овог великог мислиоца, изражавам наду да ће ова књига подстаћи и друге истраживаче српског језика на слична истраживања у различитим научним областима и дисциплинама: граматички, семантици, лексикологији, лексикографији, стилистици, историји српског књижевног језика итд.“

стваралаштво владике Николаја Велимировића из угла филолошке науке“ (25–69), сужава и позиционира проблем у сферу србистике, а аутор у њему дефинише и описује и корпус за истраживање (потпоглавља: „Српска верска читанка – Охридски пролог“ (29–36), „Свети Сава и светосавље“ (36–42), „‘Сусрет’ двојице владика у *Религији Његошевој*“ (42–46), „Црквена поезија“ (46–52), „Беседе, проповеди, посланице, слова и сл.“ (52–55), „Текстови владике Николаја Велимировића у збирци васпитних примера *Најбољи васийиџач* протојереја Живана М. Маринковића“ (55–59), „Приповетка (кратки роман) *Касијана*“ (59–64), „О српском народу и његовом језику“ (64–69)).

У трећем поглављу, именованом као „Граматички и лексички слојеви“ (71–164), аутор прелази на лингвистичке анализе, стављајући у њихово средиште обележену лексику: делећи је прво морфолошки, према критеријуму врсте речи, Јовановић одабира она лексичка образовања која су по типу творбе карактеристична не само за израз владике Николаја Велимировића већ и за српски религијски дискурс. Зато не чуди што аутор анализе отпочиње партиципским образовањима на *-ћи*, *-вши* и *-м(и)*, која израз приближавају црквенословенском, а у последњем случају и радикално удаљавају од вуковског језика. Следе анализе лексема добијених префиксацијом (потпоглавља: „Именице и придеви с префиксима *без-* и *не-*“ (92–107), „Придеви с префиксом *пре-*“ (107–111), „Глаголи и именице с префиксом *о-*“ (111–114)), док су именице и придеви са заменицом *све-* у првом делу сложенице, које су настале слагањем, а њихово творбено значење може се интерпретирати као „израженост особине, својства, карактера и сл. у апсолутној мери онога што је изражено у основи“, обрађене у посебном поглављу „Сложенице“ (121–130) заједно са осталим сложеним твореницама. Ови калкови са грчког (а потом и парадигматска тј. аналошка образовања у односу на њих) третирају се у литератури као класичне сложенице (сведржител, свеприсуство итд.). У оквиру посебних поглавља обрађене су речи с основом *(-)слов(-)* и њеним проширеним варијантама *(-)словес-*, *-словље* и *-слов(и)је*, затим сложенице (по типу творбе парадигматским за црквенословенски језик), као и потпоглавља у којима се са поља чисте морфологије и дериватологије прилази семантици и стилистици, па и нормативистици. Тако се у потпоглављу „Из лексике српске православне духовности и културе“ (131–151) (са мањим целинама: „Према семантичким пољима: Бог, Богородица, анђели, светитељи“, „Библијске метафоре, алузије и поређења“, „Остале метафоре и поређења“ и „Јеванђељска интерпретација народне изреке *и вуци сити и овце на броју*“) детаљно анализира сликовитост израза владике Николаја, базирана на библијским стилским парадигмама. Ово поглавље затвара потпоглавље „Старији лексички слојеви (ар-

хаизми“ (151–164), у којем Јовановић у анализи полази од постојећих квалификатора у РСАНУ – додуше не увек јасно функционално разграничених, што је теоријско-методолошки проблем на који су историчари српскога књижевног језика не једном указивали, и о коме се својевремено дискутовало и под сводовима Српске академије наука и уметности. Полазећи, дакле, од туђих али устаљених критеријума, аутор – увиђајући и сâм одређена ограничења понуђеног модела – класификује по различитим параметрима лексику која данас спада у домен архаичне тј. застареле. Штета је што аутор одабране стилске особине текстова владике Николаја није упоредио, сравнио са синтаксичким особинама њиховим (на пример, колико је и синтакса архаична), али то би несумњиво значајно увећало обим монографије и нарушило стабилност њене конструкције. Приказивачева опаска тако нека остане само као добронамерна сугестија за будућа Јовановићева истраживања.

Четврто поглавље јасно је ограничено и описано насловом и поднасловом датим у загради – „Велико слово у издањима владике Николаја Велимировића (прилог изучавању српске правописне норме)“. Након извршене педантне и акрибичне анализе овог симболички важног ортографског сегмента у писаном језику владике Николаја, централно теоријско и практично питање које аутор отвара у овом поглављу (као и на неким научним скуповима на којима је учествовао) постаје директно везано за актуелну нормативистику: колико ортографске специфичности религијског дискурса ваља узети у обзир при прописивању писања великог и малог слова у нормативном правопису (у овом случају Правопису Матице српске). Добро је што је Јовановић не само на овоме месту започео дискусију која ће несумњиво оставити одређеног трага у новом издању нашег правописа.

Пето поглавље, насловљено као „Речник“ (173–480), представља нам Јовановића у свом примарном лингвистичком усмерењу, дакле као лексикографа и лексиколога. Природу овог сегмента монографије најбоље илуструје његова структура: 1. Опште напомене; 2. Лексикографска обрада речи; 2.1. Извори и ексцерпција грађе; 2.2. Успостављање одредница; 2.3. Речи страног порекла (позајмљенице); 2.4. Стилски квалификатори; 3. Лексикографска дефиниција; 3.1. Лексичко значење и концепт; 3.2. Померена значења (на примерима библијских речи и израза); 4. Техничке и лексикографске скраћенице. Јовановић ће овим поглављем знатно допринети прецизнијем и бољем лексикографском третману лексике из савременога религијског дискурса. Број одредница директно реферише и о лексичком богатству које овај специфични дискурс пружа, што је колатерална добит Јовановићевог напора да се лексиколошки обради релевантна лексичка грађа. Уводећи у четвртном потпоглављу велики број

општепознатих и ван лингвистике мање распрострањених техничких и лексикографских скраћеница,² Јовановић ствара мрежу појмова који прецизирају сваку одредницу по различитим критеријумима од порекла до савремене употребе.

У шестом поглављу, односно у „Закључку“ (481–487), Јовановић резимира и синтетиче мање закључке до којих је дошао током анализе и тиме нас још једанпут уверава истовремено и у вредност и лепоту језика владике Николаја као и у вредност и функционалност сопствене (не само лингвистичке) анализе. Функционалности монографије, додајмо, доприносе и корисни регистри: Регистар појмова (503–505) и Именски регистар (506–507). И за сами крај: уколико постоји тачка укрштања некадашњег и данашњег књижевног језика, односно израз у којем се огледа највидљивији језички континуум у српској култури, ту тачку морамо мапирати на простору религијског дискурса. Владан Јовановић понудио је својом узорном монографијом – стављајући акценат на лексику, али не игноришући ни друге језичке нивое – модел по којем текстовима религијског садржаја треба убудуће прилазити.

Александар М. Милановић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима

² Уп.: *арх.* архаизам, *библ.* библизам, *в.* види, *везн.* везник, *вој.* војнички назив, *гл.* глагол, глаголски, *грч.* грчки, *дијал.* дијалекатски, дијалектизам, *ек.* екавски, *енгл.* енглески, *ж.* женски род, *зам.* заменица, заменички, *заст.* застарела реч или значење, *зб.* збирно, *зб. им.* збирна именица, *зоол.* зоологија, зоолошки, *изр.* изрази, *ијек.* ијекавски, *им.* именица, именички, *имп.* императив, *импф.* имперфекат, *инстр.* инструментал, *ир.* иронично, *исл.* исламски, *ист.* историја, историјски, историзам, *јд.* једнина, *калк.* дословни превод стране речи, преведеница, *м.* мушки род, *мед.* медицина, *нгрч.* новогрчки, *некњ.* некњижевно, некњижевна реч, *нейром.* непроменљиво, *Нзаг.* народна загонетка, *нлай.* новолатински, *одр.* одређени придевски вид, *пеј.* пејоративно, *покр.* покрајинска реч, покрајински, покрајинизам, *предл.* предлог, предлошки, *прид.* придев, придевски, *прил.* прилог, прилошки, *речца.* речца, *рус.* руски, *с.* средњи род, *свр.* свршени глагол, *сир.* сиријски језик, *сргрч.* средњогрчки, *срлай.* средњолатински, *сткњ.* старокњижевни (старији типови књижевног језика: српкословенски, рускословенски, славеносрпски), *сур.* суперлатив, *сул. мн.* суплетивна множина, *супр.* супротно, *тал.* талијански, *тур.* турска реч, *узв.* узвик, *фиг.* фигуративно, у преносном смислу, *фр.* француски, *хевр.* хеврејски, *цркв.* црквена реч, *цсл.* црквенословенски.

* aleksandar.jus@gmail.com

Јасмина Дражић. *Присјуиуи йроучавању значења речи*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2022, 323 стр.

Разумевање *значења речи* подразумева проналажење везе између човека и предметног и појавног света у којем живи. Значење произлази из односа који имамо према нашој стварности и онога са чиме се, у датој стварности, свакодневно сусрећемо, о чему размишљамо и онога што доживљавамо.

Питање природе и структуре *значења* предмет је, пре свега, лексикологије, али се интересовање за њега проналази и у другим дисциплинама, као што су психологија, антропологија, филозофија, социологија, неурологија и др.

Област српске лексикологије однедавно је богатија за једну обимну монографију, која се, сасвим оправдано, може посматрати и као својеврстан уџбеник из области лексичке семантике. Књига *Присјуиуи йроучавању значења речи*, ауторке Јасмине Дражић, представља одабир ауторкиних допуњених и реорганизованих истраживања, посвећених различитим аспектима проучавања значења. Она је, начелно, подељена на шест целина, од којих је свака, надаље, организована у посебна поглавља и потпоглавља. Ауторка истиче да је „природа значења врло комплексна и, у оквирима уже дисциплине – лексичке семантике, огледа се, најначелније, у одређењу елемената значења, историјском развоју разумевања природе значења, те приступима његовом одређењу“. У фокусу готово свих њених истраживања јесте питање лексичке синтагматике и приступ значењу речи у контексту.

I

Теоријско-методолошка утемељеност истраживања представљена је у *Уводним разматрањима* (стр. 13–66), у којима ауторка полази од лексиколошког одређења значења на основу тријаде *језик : мишљење : стварност*, Огдена и Ричардса (1923), наводи седам врсти значења према Џ. Личу (1981) (*концепцијално, коноијативно, социјално, афективно*,

рефлектирујуће, колокативно и шемајско) и завршава поделом на *дескриптивно* и *недескриптивно* значење Џ. Лајонса (2002). За истраживачку оријентисаност наше ауторке посебно је значајно то што је Лич дефинисао и издвојио као посебно тзв. *колокативно* значење, које се „састоји [...] од асоцијација које реч стиче на основу значења речи с којима се обично заједно јавља“, будући да је немали део њених истраживања посвећен управо разумевању значења у колокацијским спојевима речи.

Хронолошки преглед различитих приступа појму *значења* ауторка даје на основу прегледа Д. Херартса (2009).

Историјско-филолошка семантика утемељена је на дијахронијском приступу лексичкој семантици и механизмима промене значења речи метафором, метонимијом, генерализацијом и специјализацијом. Основне оријентације овога приступа јесу етимологија, реторика и израда речника. *Синтаксуралистичка семантика* инспирисана је учењима Ф. де Сосира, и јавља се као реакција на историјско-филолошки приступ. Обухвата теорију лексичких поља, релациону семантику и компоненцијалну анализу. *Генеративна семантика* утемељена је радом *Синтаксура семантичке теорије*, Каца и Фодора (1963). Приступи истраживању и разумевању значења комбинују структуралистичке методе анализе, формалистички систем описа и менталне компоненте значења. *Неосинтаксуралистичка семантика* окупља теорије које се, начелно, могу груписати око три личности – Ане Вјежбицке (која анализи значења приступа на основу ширег когнитивног контекста и његовог формалног представљања), Игора Мељчука (који значењу приступа фокусирајући се на лексичке односе и лексичке функције) и Чарлса Филмора (који се ослања на чисто генеративна полазишта и теорију прототипа, укључујући важност лингвокултуролошке перспективе у разумевању значења речи). *Когнитивна семантика* бива утемељена радовима Фоконијеа, Филмора, Лејкофа, Ланакера и Талмија (у којима се значење посматра као појмовни садржај, који је језички организован).

Овим кратким хронолошким прегледом представљене су основне теоријске поставке о значењу у оквиру доминантних научних усмерења, при чему је основна диференцијација међу њима заснована на *присусићу* или *одсусићу* когнитивног аспекта значења.

У наставку поглавља представљене су карактеристике кључних механизма мишљења и језика – *категоризације* (као основног процеса у људској спознаји и разумевању света), *појмовне метафоре* (као механизма којим се један апстрактан феномен разуме на основу конкретног) и *метонимије* (као когнитивног процеса који делује унутар истог идеализованог когнитивног модела), *теорије пројекције* (према којој сви чланови једне категорије немају исти статус, већ су неки централни или прототипски, док су остали чланови периферни), и две научне методе:

асоцијативне (јер се асоцијацијама може допрети до менталних механизма који откривају релације међу концептима и на тај начин дају обресе менталног лексикона) и лингвокултуролошке (којом се проучавају манифестације културе народа, које су језички утемељене).

У другом поглављу, *Теоријско-методолошке основе исцртавања*, дате су основне перспективе у оквиру којих је ауторка представила своја истраживања, а на основу којих су, заправо, организована четири кључна поглавља књиге. У питању су *колокацијска*, *когнитивна* и *лингвокултуролошка* перспектива у разумевању лексичког значења, као и приступ лексичкој творби у *културолошкој* перспективи.

II

Друга целина под називом *Колокацијска перспектива значења речи* (стр. 67–121) бави се *колокацијама*, као минималним контекстом за разумевање семантичке реализације лексеме.

У првом поглављу, *Колокације као вид лексичке солидарности*, ауторка говори о појму *лексичке солидарности*, „која означава детерминацију садржаја једне лексеме класом других речи, које су репрезентоване класом, архилексемом или специфичном другом лексемом“, и о једном виду овог феномена, тзв. *импликацији*. Бави се имплицираношћу семантике *соматизама*, тј. глаголско-именичким спојевима у којима је семантика именица уклопљена у семантички садржај глагола (нпр. *око*, *зуб*, *усне*, *рука*, *нога*, *прст*, *нокат* и *раме* према *гледати*, *грести*, *љубити*, *држати*, *шутнути* и сл.). Ауторка прави разлику између потпуне имплицираности (*слезнути раменима*, *разрогачити очи*) и потпуне стилске имплицираности (*пригрити руком*, *грести зубима*).

У поглављу *Синонимија и колокације у настави*, ауторка наводи да је „синонимија [...] једно од кључних питања у истраживању колокација“, и даје кратак осврт на место синонимије у истраживању колокација, истичући да су теоријска испитивања нашла примену у педагошкој и лексикографској пракси, као и у корпусним истраживањима. Када говори о приступу синонимији у настави страног језика, истиче да је један од основних циљева да се олакша усвајање постојаних лексичких спојева, који се разумеју као целина. Они су термилошки одређени као „полуготови производи“, „фразне целине“ или „лексичке целине“.

Ауторка се бави колокацијама и парадигматским лексичким односима, наводећи, пре свега, истраживања у вези са феноменом *придевске антонимије* (К. Расулић, Р. Драгићевић, М. Ивић и Б. Хлебеца). С тим у вези, представља своје истраживање посвећено учењу значења придева *ситан* и *мали*, у оквиру наставе српског језика као страног (*мали лонац*, *мали коњ*, *мала плата*, *мали газда* према *ситан вез*, *ситна деца*, *ситне*

очи, ситне *паре*, ситан *газда*). Ауторка даје попис именица са значењем „део тела“, које су одређене придевом *ситан*, а за потребе усвајања ових спојева у настави српског језика као страног (ситно *око*, *лице*, *кости*, *зуби*, *прсти*, *руке*).

У поглављу *Синонимија и колокације у Енциклопедијском речнику српско-енглеском*, ауторка се бави колокацијама које су унете у речнички чланак, чија је функција разграничење значења полисемантичких речи, с једне, и блискозначних речи, с друге стране. Анализа је рађена на придевима *слаб* и *танак* (где први придев припада примарној семантичкој категорији ИНТЕНЗИТЕТ). Ауторка представља место придева у *Енциклопедијском речнику* (Б. Хлебеца), а затим и у електронском речнику *СрпКорп* (Д. Витаса и сар.) (*слаб осмех* ≠ *слаба одећа*, *слаба кафа* = *танка кафа*, *слаба грана* = *танка грана*).

У последњем, четвртом поглављу друге целине, *Пароними у настави и речнику*, ауторка представља истраживање паронима на примеру једног сегмента унутарјезичке паронимије, тј. паровима девербативних именица изведених од истог глагола процесом суфиксације (*удар/ударац*, *излаз/излазак*).

III

У трећој целини, која носи назив *Когнитивна перспектива значења речи* (стр. 123–169), описани су приступи у оквиру когнитивне семантике који су најподеснији за разумевање механизма мишљења рефлектованих у језику.

У поглављу *Појмовна метонимија и категорија транзитивности*, ауторка описује семантичку и лексикографску анализу једне групе транзитивних глагола, који су подложни метонимијској дисперзији, тј. глагола који означавају радње трансформисања и модификовања објекта (*ушићи* чарапе : *ушићи* рупу, *цедићи* лимун : *цедићи* сок). Она даје кратак преглед теоријских приступа глаголској метонимији, уводи досадашња лексикографска разматрања дате проблематике и, на крају, коментарише лексикографску обраду глагола *брисаћи*, *закојчаћи*, *куваћи* и *којаћи*, и поступак лексикографског бележења глаголске метонимије.

Ауторка се у поглављу *Појмовна метафора и виртуелна комуникација* бави друштвеним мрежама и, уопште, виртуелном комуникацијом у циљу истраживања појмовне метафоре. Увидом у *Речник српског језика* (2007) и *Оксфордски речник колокација енглеског језика* (2002) ауторка посматра трансформацију значења синтагматског споја „друштвене мреже“, увидом у релевантне податке о значењу ове лексичке везе. Такође, прегледом доступних електронских примера, на интернету и у електронском корпусу *СрпКорп*, ауторка сагледава и са-

времено језичко стање, када је у питању овај лексички спој. Њена анализа показала је да генерисање појмовних метафора денотираног појма „друштвене мреже“ почива на изворним доменима *месѿа*, *йредмеѿа*, *изазивача*, *човека*, *физичке силе*, *запаљиве материје* и *сйроводника*, односно да их ми разумемо у оквирима семантичких поља *сйацијалносѿи* (ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ СУ МЕСТО), *йацијайивносѿи* (ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ СУ ПРЕДМЕТ), *каузайивносѿи* (ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ СУ ИЗАЗИВАЧ), *агенйивносѿи* (ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ СУ ЉУДИ, ФИЗИЧКА СИЛА) и *инсйрументйалносѿи* (ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ СУ ЗАПАЉИВА МАТЕРИЈА).

Последње, треће поглавље, *Катйегоризација и оградe на йримеру йридева 'чисѿи'*, посвећено је истраживању значења придева *чисѿи* када означава квалитет ентитета или појаве, остварене у пуној мери. У фокусу истраживања јесу апстрактне именице, а циљ је да се утврди један део регистра, који је одраз људске потребе да именује те појаве као оне које немају наслаге или прљавштину, односно, које су у фигуративном значењу *чисѿе* (чиста *глујосѿи*, *лудосѿи*, *йакосѿи*, *охолосѿи*, *радозналосѿи*, *човечносѿи* и др.). На примеру придева *чисѿи*, као одредбе категоризовања, ауторка закључује да је његово значење у најдиректнијој вези са семантичким обележјима именице (+/- конкретно) и (+/- позитивно).

IV

У четвртој целини, под називом *Лингвокултуролошка перспектива значења речи* (стр. 172–226), представљена су истраживања која се наслањају на полазишта концептуалне анализе, а допуњене методологијама за испитивање језичких феномена, као одраза културних оквира.

У првом поглављу, *'Богатство' у српској традиционалној култури и језику*, ауторка описује пословице у српском језику које се односе на концепте *богатства* и *сиромаштва*, с циљем да се идентификују основне вредности (аксиологеме), као одраз народне свести о материјалном и духовном иметку. Она утврђује три тематске групе у оквиру којих се реализује концепт БОГАТСТВА – стицање материјалних добара, располагање имовином и однос према њој и поседовање/непоседовање материјалних вредности.

У поглављу *'Доброта' и 'храброст' у српској култури и језику*, концепти ДОБРОТЕ и ХРАБРОСТИ испитују се на основу кључних речи *добар* и *храбар*, придева који денотирају позитивне особине. Истраживање је рађено на корпусу који обухвата асоцијације забележене на речи-дражи *добар* и *храбар* у *Асоцијативном речнику српског језика* (2005) и на грађи прикупљеној анкетом (248 студената). Узимајући у обзир различите нивое језичке анализе, ауторка износи неколико валидних закључака: а.

на језичком нивоу уочавају се јасне тенденције упаривања лексема на синтагматском, односно парадигматском плану, б. други ниво анализе тиче се степена учесталости асоцијација, чиме се открива и њихова повезаност у менталном лексикону и доминација у колективном доживљају ових особина и в. фокусирање тематских група у асоцијацијама указује на превагу одређених сегмената ванјезичке стварности у свести испитаника.

У поглављу *'Биље'* у српској традиционалној култури и Вуковом *Рјечнику*, ауторка износи истраживање у којем се бавила утврђивањем регистра флоралног лексичког слоја, као и места, улоге и функције биља у постојаним вишелексемским спојевима у Вуковом *Рјечнику*, који представљају језички уобличене (фразеолошке) трагове старог начина живота и веровања. У датим фразеологизмима ауторка препознаје сажете поруке које кодирају различита семантичка поља – *темпоралност* (Кад на врби роди грожђе), *квантификацију* (Од једнога удара дуб не пада) и *каузалност* (Неће гром у коприве). Она разматра и место *биљке* у перцепцији света, истичући њену високу рангираност. Ауторка даје начелну поделу фразеологизама на *неутралне* и *сакрално* обележене, наглашавајући да је, са синхронијског становишта, врло тешко повући јасну границу између ове две димензије.

У последњем поглављу, *Вукова лингвокултурологија и лексикографија*, ауторка истиче значај Вуковог *Рјечника* за српску културу, рашчлањујући Вуков лексикографски поступак како би приказала основне принципе селекције лексичке грађе и њене организације у *Рјечнику*. У том смислу издваја – *макроструктуру* (прикупљање и селекција грађе, општи лексички фонд, стране речи, тематски лексички слојеви) и *микроструктуру* (основни модели уређења речничког чланка, специфични модели).

V

Пета целина, која носи назив *Творба речи у културолошкој перспективи* (стр. 227–279), обухвата четири истраживања заснована на белетристичкој, новинској, и новијој речничкој грађи, као и оној преузетој са интернета, са фокусом на савременом, актуелном лексичком слоју.

У првом поглављу, *'Брат': деривационо гнездо у прошлости и данас*, на примеру лексеме *брат* у Вуковом *Рјечнику* (1818, 1852), ауторка сагледава инвентар њених деривата, са циљем да идентификује денотате тог времена у оквиру овог семантичко-деривационог гнезда, као представника ондашњих социокултуролошких потреба у овом сегменту именовања родбинских веза. Компаративни аспект истраживања огледа се у поређењу стања добијеног анализом *Рјечника*, са актуелним дери-

вационим гнездом лексеме *брат* у Семантичко-деривационом речнику (2006).

У другом поглављу, *Секундарна међујезичка конверзија*, ауторка разматра феномен *конверзије* на примеру англицизама у српском језику. Циљеви истраживања подразумевали су: утврђивање степена учесталости конверзије као језичке појаве, утврђивање прототипа конверзије и дефинисање семантичких и ванјезичких разлога њеног појављивања у језику. Резултати истраживања показали су да постоје *морфосинтаксички*, *деривациони*, *социолингвистички* и *семантички* аспекти конверзије, а ауторка даје и типологију конверзије англицизама у српском језику (именица → придев, именица → прилог, придев → именица, придев → прилог/предлог, глагол → именица, предлог → именица). На крају поглавља, у форми општих закључака, ауторка описује три основна аспекта конверзије: а. морфолошко-творбени, б. семантички и в. стилски и социолингвистички аспект.

Треће поглавље, *Лексичка креативност у роману 'Па као'*, посвећено је утврђивању неуобичајених, јединствених и нових лексичких јединица у функцији језичко-стилског поступка у роману *Па као*, В. Табашевића (2016), са циљем да се истражи лексичка креативност кроз игре речима (*накао* љубави → *на као* љубав; *накао* писања → *на као* писање). У роману који има 183 странице ауторка идентификује 95 примера у којима се препознаје неки вид језичког поигравања. То су, на нивоу речи: *дезинтеграција речи* (Али тако мора да се одраста, мисли тихо мати, и *нестаје, не стаје* да мисли), *сливање* (*Паранојеви* трче, *јуре мојим мислима*), *деривација* (Осим ако *Анчи* не скине *хаљинчи*), *ресемантизација* (*Пакао* би требало да почне његовим силаском са брда о којем смо раније већ нешто мало *писнули*) и на нивоу реченице: *понављање* (Ана ми *никад* није рекла да ме воли иако ме је волела као *никад*) и *дезинтеграција идиоматизованих лексичких јединица* (Чекао је дете пуним плућима). Говорећи, на крају рада, о даљим истраживањима лексичке креативности, ауторка сматра да ће она потврдити да је језички потенцијал изузетан, и да се неологизми у књижевности разликују од оних у другим стиловима.

У последњем, четвртном поглављу, ауторка разматра *Нове српске колокације из глобалног света*. Полази од хипотезе да ће се у области политике, економије, информационих технологија, забаве и друштвеног живота идентификовати нови ентитети, који су нашли место у лексичком систему савременог српског језика. Ауторка дели лексику на ону „до сада“ и „од сада“, и пита се: шта је мотивишући фактор за настанак нових речи и колики је степен њихове прихватљивости у језику? Закључује да се узроци новонасталих лексичких спојева могу тражити или у сфери савремених технологија (где се, често, дословним преводима са енгле-

ског језика остварују наизглед неприродне везе), или се ти узроци крију дубоко у сфери политике, која је на „европском путу“.

VI

У *Завршним разматрањима* (стр. 281–294) ауторка сумира садржину кључних поглавља и износи идеје за нека будућа истраживања. Посебно истиче да су увиди до којих је дошла показали да је тешко успоставити јасну границу међу различитим приступима значењу речи, будући да најважнију улогу у разумевању значења има, заправо, најужи контекст. Оно што је заједничко свим њеним истраживањима јесу културна и историјска позадина, које утичу на различите аспекте значења – сужавање, ширење или ишчезавање значења или компонената значења (било у примарним или секундарним семантичким реализацијама), као и настајање и развој нових значења. Такође, у њима се примећује испреплетаност теорије и праксе, јер, иако ауторка полази од сагледавања одређених питања у теоријским оквирима, већина тих питања произашла је, управо, из наставне или лексикографске праксе.

На самом крају књиге, ауторка даје *Библиографску белешку*, а за њом следе *Литература*, *Речници* и *Извори*.

Оно што књигу *Прислући проучавању значења речи* умногоме чини посебном јесте њен интердисциплинарни теоријско-методолошки карактер. Ауторка приступа теоријској и емпиријској анализи грађе свеобухватно, полазећи од најрелевантнијих теоријских гледишта семантике, когнитивне лингвистике, семиотике и лингвокултурологије. Проблему значења приступа из лексиколошке, творбене, стилистичке, педагошке и лексикографске перспективе. Резултати њених истраживања могу се, без икаквих уступака, успешно примењивати у настави српског језика, учењу српског језика као страног, као и у изради различитих типова речника (пре свега, речника колокација и синонима).

Ауторка је показала како се *значењу речи*, као једном сложеном когнитивном феномену, може прићи креативно, и како се на одлично одабраној грађи и са јасном мотивацијом о томе шта се жели испитати, могу добити резултати и закључци који ће, сигурни смо, умногоме утицати на даља истраживања у области лексичке семантике српског језика, како у теорији, тако и у пракси.

Ана В. Миленковић*

Институт за српски језик САНУ
Београд

---

* ana.milenkovic@isj.sanu.ac.rs

Жарко Бошњаковић. *Речник македонских глагола: Морфосинтакса глагола у македонском стандардном језику*, МЈ₂, Македонски информативен и издавачки центар, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду и Архив Војводине, 2022, 107 стр.

Монографија Жарка Бошњаковића, *Речник македонских глагола: Морфосинтакса глагола у македонском стандардном језику*, МЈ₂, објављена је 2022. године. Књига има 107 страна и састоји се из следећих целина: *Предговор* (стр. 7–10), *Глаголи* (стр. 11–23), *Просити лични глаголски облици* (стр. 24–34), *Просити нелични глаголски облици* (стр. 35–42), *Помоћни глаголи* (стр. 43–52), *Сложени глаголски облици* (стр. 53–68), *Конјугација појединих типова глагола с обзиром на вид* (стр. 69–89), *Додаци* (стр. 91–107).

У *Предговору* (стр. 7–10) аутор наводи да је, будући да комплетни наставни садржаји македонског језика који се изучавају на високошколским установама у Србији нису покривени одговарајућим уџбеником на српском језику, ова монографија писана у намери да буде један од његових делова. Дакле, монографија је намењена првенствено студентима који слушају изборни предмет *Македонски језик 2*, али и Македонцима у Србији који не говоре македонски језик, а желели би да се упознају с његовом граматичком структуром. Аутор такође истиче да је ова књига требало да буде уводни део *Речника македонских глагола*, али је из практичних разлога објављена као засебна публикација. Монографија је писана по моделу двеју македонских граматика за средње образовање,¹ као

¹ Круме Кепески, *Граматика на македонскиот јазик за училишта за средно образование*, Просветно дело, Скопје, 1983; Стојка Бојковска, Лилјана Минова-Гуркова, Димитар Пандев и Живко Цветковски, *Македонски јазик за средното образование*, Просветно дело, Скопје, 1997.

и једног уџбеника македонског језика за странце,² а од велике помоћи била су и два издања *Правописа македонског језика*.³

У првом одељку, *Глаголи* (стр. 11–23), најпре је дата њихова дефиниција, а потом и преглед различитих типова предиката. Овај одељак обухвата четири целине. У првој целини, *Творба глагола* (стр. 14–15), представљена је подела македонских глагола на основу њиховог образовања, помоћу префикса и суфикса, на глаголе изведене од именица (*работи*, *бранува се*, *декорира* итд.), придева (*надмудри*, *живее*, *лудува*, *легализира* итд.), потом од узвика и оноματοпејских речи (*кива*, *брмка*, *бајне*, *дрдори* итд.), као и на глаголе који су изведени од глагола (*вика*, *викне*, *викнува*, *добере*, *забере*, *избере* итд.). Друга целина, *Грамаџичке категорије глагола* (стр. 16–19), најпре упућује на граматичке категорије које глаголи у македонском језику могу имати: глаголско време (*чиџам*, *чиџав*, *чиџал*, *ке чиџам*), глаголски начин (*Елена чита џисмо*; *Елено, читај џонаџаму*, *Јас би ја прочитал книгаџа*), вид (*џаѓа*, *џадне*, *џаднува*), лице (*чиџам*, *чиџаш*, *чиџа* итд.), број (*чиџам*, *чиџаме*) и глаголско стање (*џој чита книга*; *книгаџа е прочитана од него*). У овој целини посебна је пажња посвећена граматичкој категорији *доживљеносџи радње* у македонском језику, која говорницима српског језика није толико блиска (*Пеџре исџи/џиеше џиво* [говорник је сведок] / *Пеџре исџил/џиел џиво* [говорник није сведок]). Трећа целина, *Глаголске основе* (стр. 20–21), бави се класификацијом глагола на основу презентске (*џадне*) и аористне основе (*џаднав*), при чему се ова друга основа доводи у везу са стањем у старословенском и српском језику. Тако се код глагола *е*-групе разликују четири типа аористне основе. Прва је на *-а-*, у коју спадају глаголи који су у старословенском имали инфикс *-нж-*, што је у српском дало *-ну-*, а у македонском *-на-* (*џад-на-в*, *кре-на-в*), али и глаголи чија је инфинитивна основа у српском на *-а-* (*наџис-а-џи*, *исме-а-џи*), што је у македонском дало однос: през. *наџиши-е* : аор. *наџиши-а-в*, *исме-е* : *исме-а-в*. Друга је на *-о-*, и јавља се код глагола који се у српском завршавају на *-ћи* (*рећи*) и на *-сџи* (*красџи*), а у старословенском су имали млађи сигматски аорист (*рекохџ*, *џокрадохџ*), што је у македонском реализовано са *-е-* у презенту (*реч-е*, *крад-е*), а у аористу са *-о-* (*рек-о-в*, *искрад-о-в*). Трећа је на нулту морфему која се јавља код глагола с једносложним кореном на *-е* (*мре-*, *џре-*) и префиксом (*џре-мре-в*, *за-џре-в*). Четврта је слична трећој, јер се у аористној основи јавља нулта морфема (*из-ми-в*,

² Гордана Алексова, *Лозје, Македонски јазик за странци, Средно рамниште*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 2019.

³ *Правопис на македонскиот литературен јазик со правописен речник*, Просветно дело, Скопје, 1970; *Правопис на македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и „Култура“, Скопје, 2017.

ис-ѝи-в), а у презентској -е- (из-ми-е, ис-ѝи-е). Поменути коментари врло су корисни јер олакшавају читаоцу процес учења и разумевања наведене класификације. Четврта целина у овом одељку, *Синтаксис глаголских облика* (стр. 22–23), упућује на поделу глаголских облика на основу њихове форме на просте и сложене, при чему се међу простима издвајају лични и нелични глаголски облици.

У другом одељку, *Просте лични глаголски облици* (стр. 24–34), обрађени су *Презент* (*Сегашно време*) (*молам, молиш, моли*) (стр. 24–26), *Имперфекат* (*Минало одређено несвршено време*) (*молев, молише*) (стр. 26–28), *Аорис* (*Минало одређено свршено време*) (*замолив, замоли*) (стр. 28–32) и *Империјив* (*Завоједен начин*) (*замоли, замолејте*) (стр. 32–34). Аутор детаљно описује њихову творбу, конјугацију, као и могућа значења. Уз то, српски термилошки систем праћен је македонским еквивалентним терминима.

У оквиру трећег одељка, *Просте нелични глаголски облици* (стр. 35–42), представљени су *Радни глаголски ѝридев* (*Л-форма*) (*молил/моле*) (стр. 35–38), *Трпни глаголски ѝридев* (*Глаголска ѝридавка*) (*молен*) (стр. 38–40), *Глаголска именица* (*Глаголска именка*) (*молење*) (стр. 40–41), као и *Глаголски ѝрилог садашњи* (*Глаголски ѝрилог*) (*молејќи*) (стр. 41–42). Представљене су њихова творба и употреба, с информативним освртом на посебне случајеве њиховог образовања, тј. на специфичности македонског језика при грађењу ових глаголских облика у односу на српски језик, као нпр. (трпни) глаголски придев од непрелазних глагола: *ѝојден, седнаѝ, шеѝан* и сл.

У четвртом одељку, под називом *Помоћни глаголи* (стр. 43–52), обрађени су *Помоћни глагол сум/биде* (стр. 43–46), *Партикула ќе и глагол нејке* (стр. 46–49), као и *Глагол има* (стр. 49–52). Дат је преглед њихове конјугације у свим глаголским временима и конструкцијама у чијем грађењу ови помоћни глаголи или партикула учествују, што је праћено корисним и информативним коментарима о њиховој функцији у македонском језику.

Пети одељак посвећен је *Сложеним личним глаголским облицима* (стр. 53–68). Овим одељком обухваћени су сви глаголски облици у чијем грађењу учествују помоћни глаголи (*сум, бев*) или партикула (*ќе, би*): *Перфекат* (*Минало неодређено свршено и несвршено време*) (*јас сум молил/моле*) (стр. 53–55), *Плусквामперфекат* (*Предминало време*) (*јас бев замолил*) (стр. 56), *Фуѝур* (*Идно време*) (*јас ќе молам*) (стр. 57–58), *Прошло-будуће време* (*Минало-идно време*) (*јас ќе молев*) (стр. 59–60), *Преѝричан фуѝур* (*Идно ѝрекажано време*) (*јас ќе сум моле*) (стр. 61–62), *Поѝенцијал* (*Можен начин*) (*јас би моле, јас би замолил*) (стр. 63–64), *Глаголске конѝрукције с има* (*Глаголски конѝрукции со има / има-конѝрукции*) (*јас имам молено; јас имав молено*) итд. (стр.

65–66), као и *Глаголске конструиције са сум* (*Глаголски конструицији со сум / сум-конструицији*) (*јас сум молен/молена*) (стр. 67–68). У наведеним целинама указује се на њихову творбу и значења, такође с посебним освртом на специфичности при њиховој употреби, будући да један део наведених глаголских облика нема одговарајуће еквиваленте у српском језику, а термине којима су они означени аутор је прилагодио српском језику.

Шести одељак бави се *Конјугацијом њојединих њишова глагола с обзиром на вид* (стр. 69–89). Овај одељак обухвата целине посвећене *Глаголима е-групе* (стр. 69–78), *Глаголима и-групе* (стр. 78–84), као и *Глаголима са сираним суфиксима*: -оса, -ира, -изира (стр. 84–89). У овом одељку дат је преглед грађења глаголских облика с одговарајућим примерима који приближавају читаоцу проблематику вида у различитим типовима конјугација и ближе су објашњени говорницима српског језика, будући да се у македонском језику форме могу градити и од аористне (*њеав, молив*), и од имперфективне (*њеев, молев*) основе.

У последњем, седмом одељку, *Додаци* (стр. 92–107), ова монографија употпуњена је чланком о глаголским формама, у којем се пореде глаголски системи македонског и бугарског језика, што доприноси позиционирању македонског језика у контексту јужнословенских језика (стр. 92–97),⁴ као и два рецензијама, др Веселинке Лаброске, дописног члана МАНУ, (стр. 98–101) и проф. др Станислава Станковића, ванредног професора Филозофског факултета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици (стр. 102–107), у којима је посебно истакнута вредност ове књиге, као и њен квалитет, а такође се указује и на важност њеног постојања и употребе.

Ова књига представља изузетно прегледан и информативан уџбеник из морфосинтаксе македонских глагола. Поред корисних коментара који помажу у томе да се одређене појаве карактеристичне за македонски језик приближе говорницима српског језика, књига је употпуњена табелама с конјугацијама и мноштвом адекватних примера с издвојеним тј. графички обележеним основама и наставцима, који доприносе додатној прегледности. Треба истаћи и да су код свих глаголских облика у примерима конјугације наведене и негативне форме, као нпр. (*не*) *ке дојде / нема да дојде; (не) ке дојдеше / немаше да дојде; (не) ке молел / немало да моли* итд.

Монографија Жарка Бошњаковића *Речник македонских глагола: Морфосинтакса глагола у македонском стандардном језику*, МЈ₂ значајна је пре свега јер представља први уџбеник македонског језика на академ-

⁴ За идентитетот на македонскиот јазик (*Глаголските форми*). Текст првобитно објављен у: *Македонска виделина XIV*, бр. 170, 2021, 13–14.

ском нивоу који је написан на српском језику. У овом уџбенику обрађен је комплетан глаголски систем македонског језика – творба глаголских облика, али и њихова употреба. То је од посебног значаја за усвајање глаголског система македонског језика, који се, будући да се одликује структуром балканских језика, веома разликује од српског, али и других словенских језика. Овај ће уџбеник несумњиво допринети квалитету универзитетског изучавања македонског језика у Србији, а такође може бити од користи и лингвистима или појединцима који желе да се упуте у комплексну граматичку структуру стандардног македонског језика.

Миљана Чоџа*

Институт за српски језик САНУ, Београд**

---

* miljana.copa@isj.sanu.ac.rs

** Овај приказ финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 од 17. 1. 2023. године, који је склопљен с Институтом за српски језик САНУ.

Твртко Прћић, Јасмина Дражић, Мира Милић, Милан Ајџановић,
Соња Филиповић Ковачевић, Олга Панић Кавгић, Страхиња
Степанов. *Српски речник новијих англицизама*. Нови Сад:
Филозофски факултет, 2021, 641 стр.

1. Увод. У модерном свету постовања, бинцовања и гејминга, *Српски речник новијих англицизама* (или краће, *СРНА*) објављен је 2021. године у двојној изведби, електронској и штампаној, као преко потребна, проширена и унапређена верзија свог претходника, *Ди уи спеек англосрпски? Речника новијих англицизама* (или краће, *РНА*), чије је прво издање изашло двадесет година раније, у коауторству Вере Васић, Твртка Прћића и Гордане Нејгебауер (2001, 2011, 2018). Са око 4500 одредница, што је скоро пет пута већи број англицизама у односу на опсег *Речника новијих англицизама*, *Српски речник новијих англицизама* садржи и 'раније новије' англицизме с краја 20. века који су и даље у употреби, али већином 'скорије новије' англицизме с почетка 21. века, тиме доносећи ново светло на периферију лексичког система савременог српског језика.

Речник је настао као резултат вишегодишњег заједничког рада ауторског и сарадничког тима који су чинили професори на Одсеку за англистику и Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду и њихови понајбољи бивши и садашњи мастерски и докторски студенти. Обједињујући англистичка и србистичка знања лексикологије, ортографије, фонологије, морфосинтаксе, творбе речи, семантике с прагматиком, стилистике, контактне и контрастивне лексикологије, и лексикографије, идеја за интердисциплинарни приступ овом пројекту успешно је реализована у виду озбиљног лексикографског дела на 641 страни, које ће сасвим сигурно успети да оствари постављене циљеве, а то су првенствено да помогне разумевању, те писаној и говорној употреби англицизама, а тиме и допринесе подизању свести о језичкој култури српског језика.

2. Опис опште структуре *Речника*. *Речник* се састоји из шест делова: Уводна реч (9–16 стр.), Водич кроз *Речник* (17–26), Тематске области

у *Речнику* (27–29), Консултовани речници и други приручници (31–33), Додатна литература (35–39) и сам *Речник* (43–641). Читав уводни део осмишљен је тако да буде предусретљив према корисницима и омогући им боље разумевање и лакше сналажење кроз *Речник*.

У склопу Уводне речи, која обухвата пет делова – (1) Српски, енглески и англосрпски; (2) *Речник* и око њега; (3) Англицизми и око њих; (4) Обрада англицизама у *Речнику*; (5) Људи заслужни за *Речник*, аутори корисницима приближавају тематику *Речника*, објашњавајући дугогодишње конфузно стање у српском језику изазвано масовним приливом англицизама, потом дефинишу англицизме и поближе их описују, те на основу свега реченог наводе потребу за њиховим уређивањем у виду речника. Под англицизмом се подразумевају речи и афикси који су из енглеског језика преузети у српски, те су адаптацијом на нивоу изговора, писања, облика и значења достигли бар делимичну интеграцију у систем српског језика и спадају у његов општи вокабулар (Уводна реч, стр. 11). Услед произвољног коришћења англицизама, који већ дуго низ година неконтролисано пристижу у српски језик, дошло је до настанка такозваног англосрпског језика, насумичне мешавине енглеског и српског језика, чији су гласовна структура и облици (углавном) српски, али чије су речи позајмљене из енглеског и лоше прилагођене систему српског језика, те се користе без устаљених правила (Уводна реч, стр. 9). Овај *Речник* је, стога, настао са истим главним циљем као и његов претходник, да заустави даљи развој англосрпског језика и допринесе знању ваљаног српског језика код широког круга корисника, различитих узраста и образовних профила, почевши од петнаестогодишњака па надаље.

Водич кроз *Речник* упућује корисника у структуру речничког чланка, који садржи у потпуности лексикографски обрађену главну одредницу, која је носилац речничког чланка, и, у доста случајева, с њом обликом и значењем повезане пододреднице. Аутори у овом делу подробније описују шта обухвата сваки део лексикографске обраде, илуструјући све елементе типичног речничког чланка у склопу девет рубрика – (1) правопис; (2) граматика; (3) изговор; (4) неприхватљиво написани или изговорени облици; (5) изворни облици и њихова адаптација у српском језику; (6) значење; (7) примери; (8) устаљени спојеви речи; (9) унакрсна упућивања. Самим тим, иако је примарна функција *Речника* да побољша ниво разумевања англицизама код корисника језика и омогући њихово правилно коришћење, захваљујући темељности обраде англицизама, он може наћи примену и као полазна тачка будућих истраживања у готово свим пољима лингвистике.

У следећем делу, корисник сусреће списак тематских области и подобласти којима англицизми у склопу *Речника* припадају, као и списак општих извора у којима се англицизми у тим областима најчешће

јављају. Англицизми су прикупљани из извора у оквиру осам општих тематских области: (1) друштво; (2) култура; (3) наука; (4) информационе технологије; (5) популарна култура; (6) начин живота; (7) слободно време; (8) спорт. Свака тематска област је даље разврстана на неколико подобласти, а потом је и за сваку целину приложен списак извора који су претраживани. Илустрације ради, тематска целина *информационе технологије* обухвата осам подобласти: информатика, интернет, хардвер, софтвер, онлајн и офлајн играће компјутерских игара, мобилни телефони, мобилне комуникације, дигитална фотографија и видеографија, а за њу су извори били: извештаји, интервјуи, прикази и тестови хардвера, прикази и тестови софтвера, коментари читалаца, форуми, блогови, Фејсбук, Твитер и Инстаграм.

Након списка консултоване литературе у наредна два дела, корисник долази и до самог *Речника*, који заузима скоро пуних 600 страна.

3. Корпус за Речник. Од укупно 4500 одредница у *Речнику*, петину чине англицизми преузети из *Речника новијих англицизама* који се и даље користе, док су остали англицизми одабрани из специјалног корпуса креираног за овај *Речник*. Наиме, у складу са токовима времена у којем живимо, а у којем се комуникација махом одвија на интернету, *Речник* је настао на основама електронског корпуса од око 12000 аутентичних параграфа прикупљених између 2018. и 2020. године из искључиво интернетских извора, који највише и најреалније одражавају употребу англицизама у савременом српском језику. На прикупљању корпуса било је ангажовано десет свршених мастера Одсека за англистику и Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, од којих су неки сада на докторским студијама. Разноврсност грађе одсликава се кроз дијапазон различитих електронских извора из којих је ексцерпирана – текстови попут извештаја, интервјуа, приказа, сајтова и коментара на форумима и блоговима обиловали су англицизмима у вези са темама друштва, културе, науке, популарне науке, информационих технологија, начина живота, слободног времена и спорта. Пошто *СРНА* обухвата и ‘раније новије’ англицизме из *Речника новијих англицизама*, с краја 20. века, и ‘скорије новије’ англицизме из новог електронског корпуса, с почетка 21. века, добија се верна представа о англицизмима у српском језику у последњих педесет година.

Из прикупљеног корпуса од 12000 параграфа извршен је одабир од преко 4500 англицизама који су ушли у *Речник* као одреднице, а који обухватају следеће типове лексичких англицизама:

- речи из енглеског језика, без обзира на њихову изворну морфолошку структуру и етимологију, које су макар делимично инте-

- грисане у систем српског језика, спадају у његов општи вокабулар и у корпусу се јављају најмање три пута у различитим текстовима;
- афикси из енглеског језика, без обзира на њихову изворну етимологију, који су макар делимично интегрисани у систем српског језика, спадају у његов општи вокабулар и у корпусу се јављају најмање три пута у различитим текстовима (нпр. *re-* од енгл. *re-*);
  - раније преузети англицизми, али сада са другачијим значењем и/или обликом (нпр. *волумен* од енгл. *volume*);
  - делимични калкови, односно речи у српском језику настале преузимањем једног елемента енглеске речи и превођењем другог елемента (нпр. *џребукиран* од енгл. *overbook*);
  - морфолошке изведенице, односно нове речи у српском језику настале од англицизама применом неког поступка творбе речи (нпр. *мерчандајзерка* од срп. *мерчандајзер*);
  - семантичке изведенице, односно нова значења англицизама у српском језику настала применом неког поступка творбе смисла (нпр. *конијејнер* са значењем монтажне кућице за смештај радника);
  - псеудоанглицизми, односно речи у српском језику настале комбиновањем елемената из енглеског или из енглеског и српског језика, које с таквим обликом и/или значењем не постоје у енглеском (нпр. *кросфитиер* од енгл. *CrossFit* и енгл. *-er*).

За разлику од наведених типова англицизама, у *Речник* нису укључене следеће категорије речи: (1) англицизми, односно сирови англицизми који се само повремено убацују у говор или писање на српском језику, те нису интегрисани у његов систем; (2) околионализми, односно англицизми који се у корпусу јављају мање од три пута; (3) ускостручни и технички термини, који припадају стручним регистрима и не спадају у општи лексички фонд; (4) старији англицизми, који су у српски језик ушли пре више од педесет година; (5) називи производа, компјутерског софтвера и веб-сајтова, који представљају категорију властитих имена и не спадају у општу лексику. Изузетак чине називи веб-сајтова *Фејсбук*, *Инстаграм*, *Јуџуб*, *ТикТок* и *Твиттер*, који су због своје високе фреквентности и творбеног потенцијала ипак укључени у *Речник*.

4. Подаци понуђени у *Речнику*. Начин обраде одредница и приказ резултата у *Речнику* најбоље је илустровати примером једног речничког чланка, где можемо описати свих девет горепомнутих елемената који су детаљно објашњени у Водичу кроз *Речник*.

fensi *prid indekl* /fɛnsi/[engl. *fancy*]

(neform.) koji prati modne trendove, obično skupe, raskošne i popularne

No, **fensi** žurka ne znači da će slavljениk или slavljениca u njoj obavezno uživati.

Ⓜ ~ kafana, ~ nakit, ~ odeća, ~ restoran, ~ večе

fenser, a *m* /fɛnsɛr/[od engl. *fanc(y) + -er*, analogijom prema *rockер* i sl. (X)]Pravi **fenseri** se mogu videti samo u Parizu, Berlinu, Londonu, NY i LA.**fenserka**, -e (Dsg. -ki) ž /fɛnsɛrka/Većina verovatno ne voli **fenserke**, neko će napisati da nema veze kako izgledaju, nego je bitno šta imaju u glavi.**fenserski**, -a, -o /fɛnsɛrski/Ako bi mi ko dao koju desetinu hiljada dinara, pre bih se odlučio za neki dobar bicikl a ne za **fenserski** motor.**fenseraj**, a *m* /fɛnsɛrAj/Ima jedan elitni klub u gradu, to je strogi **fenseraj**, sve se vrti oko keša.

4.1. Правопис. *Речник* за све главне одреднице и пододреднице најпре пружа њихов правописни облик. Код свих англицизама доследно се примењује транскрипција, чиме се искључује могућност преузимања изворног енглеског правописног облика (са свега неколико изузетака у одређеним контекстима) и коришћења хибридног, енглеско-српског писања. У *Речнику* се користи садржинско-формални приступ по којем на писање англицизама утицај не смеју да имају правописна правила енглеског језика. Наиме, без обзира на то да ли је изворна реч у енглеском језику по својој морфолошкој структури била проста, изведена, сложена или фразна, англицизам у српском језику који представља једну садржинску целину пише се као једна словна целина, или непрекинута или са саставницама спојеним цртицом. Већина англицизама пише се као непрекинута реч, док се цртица користи у писању два типа одредница: (1) код англицизама који садрже две саставнице са међусобно препознатљивом семантичком везом у којој се значење друге саставнице налази у смисаоном односу хипонимије, тј. надређености значењу целе речи, те цела реч у српском језику заправо представља подврсту онога што означава друга саставница (нпр. *џок-шоу* према *шоу*); (2) код акронима, где се цртицом спајају њихови слоговни елементи, те тиме одражава слоговни изговор акронима (нпр. *си-ви* према *CV*).

У случајевима кад одреднице имају више правописних варијанти које су подједнако прихватљиве, оне се наводе по редоследу препоручености и повезују се везником *и* (нпр. *сјам* и *сјем*). Такође, одреднице које представљају хомографе, односно речи које се у српском језику исто

пишу, али имају различиту функцију, значење и изговор, у *Речнику* се означавају спуштеним великим словом (нпр. *шаїл_А* и *шаїл_Б*). Што се тиче писања префикса, цртица поред одреднице упућује на њихову несамосталност, али они, у зависности од конкретних речи, са својим основама могу, али не морају, бити спојени цртицом (нпр. у српском *ко-* са примерима *ко(-)министар*, *ко(-)редитељ*, *ко(-)уредница*).

4.2. ГРАМАТИКА. Поред правописног облика главне одреднице и пододреднице, увек се наводе и њихови граматички облици. Англицизми у саставу *Речника* махом спадају у именице, глаголе и придеве и, у мањем броју случајева, прилоге, речце и узвике. Поред тога, у *Речник* су ушли и префикси преузети из енглеског језика. У зависности од морфолошке врсте, обрада одредница укључује различите граматичке податке о њима. Ипак, оно што је униформно јесте начин приказивања наставака код променљивих морфолошких врста – наставци који се непосредно додају на основе приказују се без цртице (нпр. *дејџанглер*, а треба тумачити као *дејџанглер*, *дејџанглера*), док се наставци који се додају на основе скраћене за један или два последња слога приказују са цртицом (нпр. *дислајковање*, -а треба тумачити као *дислајковање*, *дислајковања*). У овом тексту биће примењен исти начин приказивања наставака.

Морфолошки типичне именице, које су најбројније, наводе се у номинативу сингулара, након чега следи наставак за генитив сингулара, а по потреби, уколико се фонолошки разликује основа и региструје гласовна промена (нпр. *клијинг-клијинзи*), као и њен изостанак (нпр. *фенсерка-фенсерки*) или се морфолошки проширује основа (нпр. *флијчарџ*, *флијчарџови*), и наставак за датив сингулара или номинатив плурала, те ознака рода. Тако, рецимо, у примеру *лајфкоучинг*, граматички наставак *а* означава наставак за генитив сингулара, *-зи* наставак за номинатив плурала (где је наставак само *-и*, али је због морфофонолошке промене истакнут и завршни глас основе), а *м* представља ознаку за мушки род именице.

laɟkouʃing, а (Npl. -zi) *m*

Морфолошки типични глаголи се наводе у инфинитиву, након чега се даје наставак за прво лице сингулара презента, те ознаке за глаголски вид и род. На пример, код одреднице *дебаговати*, граматички наставак *-ујем* представља наставак за прво лице сингулара презента, *имџ/џф* ознаку за двовидски глагол – и имперфективни (несвршени) и перфективни (свршени), а *џр* ознаку за транзитивни (прелазни) род глагола.

debagovati, -ујем *imp/pf, tr*

Што се тиче морфолошки типичних придева, они се наводе у номинативу сингулара мушког рода неодређеног или одређеног вида, након

чега следе наставци за номинатив сингулара женског и средњег рода. На примеру одреднице *hek̄tičan*, граматички наставак *-чна* означава наставак за номинатив сингулара женског рода (где је наставак само *-а*, али је наведен завршни формант због гласовне промене непостојаног *а*), а *-чно* за номинатив сингулара средњег рода (где је наставак само *-о*, али је наведен завршни формант због гласовне промене непостојаног *а*).

hek̄tičan, *-чна, -чно*

У случајевима англицизама који представљају индеклинабилне речи, само се даје информација о њиховој врсти речи, што се може видети на примеру одредница *офлајн*, *транспарентно*, *офкортс* и *ОМГ*. За англицизме који спадају у префиксе такође се пружа информација о врсти јединице, као у примеру *мега-*.

офлајн *прид indekl*

transparentno *прил*

офкортс *реџса*

ОМГ *узвик*

мега- *префикс*

Промена функције одреднице приказује се помоћу дуге црте у оквиру истог речничког чланка. Тако, рецимо, именица *филер* има ознаку – *деи*, што значи да се понекад користи у функцији детерминатора (нпр. *филер еџизоде*).

Код приказаног речничког чланка, главна одредница *фенси* представља индеклинабилни придев. Пододреднице *фенсер*, *фенсерка* и *фенсерај*, као морфолошки типичне именице, дате су у номинативу сингулара. Англицизам *фенсер* праћен је наставком *а* за генитив сингулара и ознаком *м* за мушки род; иза облика *фенсерка* следе *-е* као наставак за генитив сингулара и *-ки* као наставак за датив/локатив сингулара, као и ознака *ж* за женски род; иза англицизма *фенсерај* дат је наставак *а* за генитив сингулара, као и ознака *м* за мушки род. С друге стране, пододредница *фенсерски*, као морфолошки типичан придев, наводи се у номинативу сингулара мушког рода, након чега следе *-а* као наставак за номинатив сингулара женског рода и *-о* за номинатив сингулара средњег рода.

4.3. Изговор. Након правописног облика и граматичких индикатора, код свих главних одредница и пододредница следи информација о њиховом изговору. Како *Речник* садржи новију лексику страног порекла, те акценатски образац за већину речи није у потпуности устаљен нити усаглашен са акценатским правилима и принципима стандардног

српског језика, изговор англицизама приказује се упрошћено. Наиме, дају се подаци о квантитету самогласника, тј. кратким и дугим слоговима, и интензитету самогласника, тј. наглашеним и ненаглашеним слоговима, који одређују и место акцента у речи, док се изоставља информација о трећем, недовољно устаљеном, својству квалитета самогласника, тј. узлазном, силазном и неутралном тоналитету самогласника.

За приказ изговорног облика користе се следећи самогласнички симболи: /a e i o u/, који упућују на кратак наглашен слог, /a e i o u/, који означавају кратак ненаглашен слог, /A E I O U/, који представљају дуг наглашен слог, и /A E I O U/, који служе као ознаке дугог ненаглашеног слога. Што се тиче сугласничких симбола, сви имају своје уобичајене гласовне вредности.

У случајевима двоструког акцента код одредница које садрже две саставнице спојене цртицом, означен је акценат код обе саставнице, али је обично акценат у другој саставници истакнутији и снажнији (нпр. /rijaliti-šou/).

У приказаном речничком чланку, правилан изговор одреднице *фенси* гласи /fensi/, са означеним кратким наглашеним слогом. И код пододредница *фенсер*, *фенсерка*, *фенсерски* и *фенсерај* такође је у питању кратак наглашени слог – /fenser/, /fensErka/, /fenserski/, /fenserAj/, где је само код англицизма *фенсерај* акценат на другом слогу, а код осталих пододредница, као и код главне одреднице, на првом. Великим словом А означена је поста акценатска дужина.

4.4. Неприхватљиво написани или изговорени облици. Облици англицизама који су неприхватљиво написани или изговорени, односно који одступају од правописне, изговорне или морфолошке норме стандардног српског језика, дају се за неке главне одреднице и, по потреби, за пододреднице. У зависности од тога од које се норме одступа, неприхватљиви облици приказују се на три начина: (1) ⊗ облик, који представља неприхватљив изворно написан облик, и који не треба употребљавати ни у латиници ни у ћирилици (нпр. ⊗ MUST-NAVE); (2) ⊕ облик, који означава неприхватљив писани и/или морфолошки облик (нпр. ⊕ шортс); (3) ⊖ /облик/, који се користи за неприхватљив изговорни облик (нпр. ⊖ /dʒI-pI-er-es/).

4.5. Изворни облици и њихова адаптација у српском језику. Следећи елемент у речничком чланку чине изворни облици из енглеског језика, који се дају за све главне одреднице и, по потреби, за пододреднице. Навођењем изворног облика, *Речник* нам пружа информацију о настанку самог англицизма, односно открива да ли је англицизам настао примарном, секундарном или терцијарном адаптацијом. У зависности од типа адаптације, изворни облици приказују се на следеће начине: (1)

[енгл. *облик*], кад је у питању примарна адаптација, где је изворна реч прилагођена на нивоу писања, изговора и морфологије, што укључује и додавање суфикса (нпр. *блендоваџи* од енгл. *blend*), скраћивање (нпр. *хејиенд* од енгл. *happy ending*) и делимично превођење (нпр. *чери-џарадајз* од енгл. *cherry tomato*); (2) [од енгл. *облик*], кад се ради о секундарној адаптацији, односно кад је англицизам изведен од изворне или прилагођене речи применом неког српског творбеног поступка, нарочито путем суфиксације (нпр. *бајкерка* од *бајкер*) или префиксације (нпр. *зашероваџи* од енгл. *share*); (3) [од енгл. *облик* + *облик* (Е)], [од срп. *облик* + енгл. *облик* (Е)], кад је укључена терцијарна адаптација, односно кад је псеудоанглицизам настао комбиновањем енглеских елемената (нпр. *даркер* од енгл. *dark* и енгл. *-er*) или енглеских и српских елемената (нпр. *голгеџер* од срп. *гол* и енгл. *(go)getter*), а таква реч не постоји у енглеском језику.

Уколико изворни облик има неколико морфолошких и/или правописних варијанти, оне се наводе једна иза друге одвојене косом цртом (нпр. енгл. *favorite / favourite* за одредницу *фавориџи*). С друге стране, уколико се одредница јавља у неколико морфолошких и/или правописних варијанти чији је изворни облик исти, он се наводи само једном и подразумева се за све варијанте (нпр. енгл. *clicktivist* за *кликџивисџи* и *кликџивисџа*). Ипак, ако одредница има неколико морфолошких и/или правописних варијанти чији су изворни облици различити, они се наводе један иза другог одвојени тачком и запетом (нпр. енгл. *reverb*, енгл. *reverberation*, енгл. *reverberation* за варијанте одреднице *реверб*, *ревербераџија*, *ревербаџија*). Још једна могућност је да појединачна значења одреднице имају посебне изворне облике – у тим случајевима, изворни облици се наводе један иза другог одвојени тачком и запетом и обележени су бројем припадајућег значења одреднице у загради (нпр. енгл. *subtitles* (1) и енгл. *titles* (2) за одредницу *џиџил* са значењима (1) текст и (2) шпица).

На илустративном речничком чланку сазнајемо да је главна одредница *фенси* настала примарном адаптацијом од енглеске речи *fancy*, као и да пододредница *фенсер* представља псеудоанглицизам настао комбиновањем енглеске речи *fancy* и енглеског суфикса *-er*, по аналогији према *рокер*, а да у таквом облику не постоји у енглеском језику.

4.6. Значење. Како би се англицизми користили не само у правилном облику већ и са одговарајућим значењем, за све главне одреднице и, по потреби, пододреднице, дата су њихова значења, која су изведена на основу примера у корпусу и представљена у виду целовите дефиниције оптималне дужине, која је системски формулисана за сваку врсту речи

и укључује обележја карактеристична за изглед, облик, понашање и функцију дефинисаног појма.

У значајном броју примера, након дефиниције додаје се знак једнакости праћен српским синонимом, чиме се појам додатно објашњава српском речју која је еквивалент англицизму. Ако постоји више синонима, они се наводе по редоследу блискости значења. Такође, у ретким случајевима довољно познатих појмова, сама дефиниција је већ у виду устаљеног српског синонима. На примеру одреднице *баг* види се додавање неколико синонима након дефиниције, док пример *бајдвеј* приказује дефинисање англицизма помоћу самог синонима.

bag, a (Npl. ovi) *m* /bɑg/

[engl. *bug*]

greška ili problem u funkcionisanju kompjuterskog hardvera ili softvera; = hardverska greška, = softverska greška, = greška

bajdvej i **BTW** *rečca* /bajdvɛj/; ☹ BY THE WAY

[engl. *by the way*; engl. *BTW*, od *b(y) t(he) w(ay)*, u neformalnom pisanju] (neform.) = uzgred, = uzgred budi rečeno, = inače

У оквиру значења одреднице *бајдвеј* употребљен је и квалификатор (неформ.), који је једини квалификатор коришћен у *Речнику*. Он се додаје испред дефиниција код одредница које спадају у неформални регистар и користе се у опуштеним и необавезним ситуацијама. Испред дефиниција се понекад додаје и напомена у загради, која скреће пажњу на примереност и употребљивост одреднице у конкретним ситуацијама, као у примеру *бај*.

baj *uzvik* /bΔj/ i **bajbaj** *uzvik* /bajbΔj/; ☹ BYE, ☹ BYE-BYE

[engl. *bye*, od *goodbye*; engl. *bye-bye*]

(neform., pozdrav na rastanku) = Ćao!, = Zdravo!

У случајевима семантичких изведеница које су у српском језику развиле ново значење, након дефиниције додаје се ознака прецртаног слова Е, чиме се напомиње да дата реч у таквом значењу не постоји у енглеском језику. Као пример може се навести одредница *бинго*, која се у српском користи са значењем великог успеха, што у енглеском није случај.

bingo, -a *m* /bɪŋɡo/

[engl. *bingo*]

(neform.) = pun pogodak, = veliki uspeh, = premija (℥)

Уколико одредница има неколико значења, свако значење је посебно дефинисано и обележено бројкама с путоказним речима у циљу лак-

шег проналажења траженог значења, као рецимо у примеру одреднице *фристајл*, чије је прво значење везано за музику, а друго за спорт.

fristajl, a (Npl. ovi) *m* /frɪstajl/; ☹ FREESTYLE

[engl. *freestyle*]

1 MUZIKA improvizovana rep muzika sa instrumentalnim ritmom ili bez njega u kojoj se tekst izgovara bez određene teme ili strukture

...

2 SPORT sport, trka ili takmičenje s malim brojem pravila i ograničenja; = slobodni stil

Када је синоним за одредницу истовремено друга одредница у *Речнику*, на синонимну одредницу се упућује помоћу спуштене стрелице пре њеног навођења. Ознаке ^{1,2,...} односе се на значење под датим бројем. Тако се, рецимо, у примеру одреднице *агенти* упућује на друго значење синонимне одреднице *менаџер*.

agent, a *m* /agent/

[engl. *agent*]

osoba koja vodi profesionalne, finansijske i sl. poslove nekog sportiste, pevača, glumca i sl.; = „menadžer“, = zastupnik, = predstavnik

У речничком чланку одреднице *фенси*, главна одредница је обележена као неформална реч и дефинише се као ‘онај који прати модне трендове, обично скупе, раскошне и популарне’. Пододреднице нису дефинисане јер се њихово значење једноставно изводи из значења главне одреднице.

4.7. ПРИМЕРИ. У циљу што боље илустрације дефинисаних значења и типичне употребе сваког англицизма, *Речник* за све главне одреднице и пододреднице пружа примере. У тексту су по потреби вршена редакторска скраћивања, допуне и дораде, као и исправке штампарских грешака. Репрезентативност примера огледа се кроз приказ употребе чак и неприхватљивих облика англицизама, који се у тексту пишу унутар знакова > <.

Док су у наведеном речничком чланку одреднице *фенси* дати примери за главну одредницу и пододредницу са правилним облицима англицизама, у наставку следи пример одреднице *фишендчијс*, где се приказује употреба неприхватљивог писаног облика овог англицизма.

Engleska je rodna zemlja različitih muzičkih pokreta i pravaca, i – >fish ‘n’ chipsa<.

4.8. УСТАЉЕНИ СПОЈЕВИ РЕЧИ. У *Речнику* се за поједине главне одреднице и пододреднице у одређеном значењу дају устаљени спојеви речи, односно колокације одреднице с другим речима. Они се наводе један иза

другог по абecedном редоследу и одражавају тенденције уобичајеног јављања одређених парова речи у корпусу. Знаком ∞ обележава се низ устаљених спојева придева са именицом, детерминатива са именицом, или једне именице са другом, док знак тилда [~] представља замену за одредницу у одговарајућем граматичком облику с којом друге речи чине колокацију.

У приказаном речничком чланку, за главну одредницу *фенси* наведен је низ њених устаљених спојева са другим речима – *фенси кафана*, *фенси накији*, *фенси одећа*, *фенси ресторан*, *фенси вече*.

4.9. УНАКРСНА УПУЋИВАЊА. Како се доста англицизама у корпусу јављало у неколико облика, *Речник* у немалом броју случајева приказује различите облике истог англицизма и повезује их путем унакрсних упућивања, која се дају за главне одреднице и, по потреби, за пододреднице. Облици који су обрађени на другом месту у *Речнику*, тј. унутар речничког чланка одреднице на коју се упућује двоструком стрелицом, наводе се један испод другог, по абecedном редоследу. У зависности од тога да ли је облик прихватљив или није, користе се четири врсте унакрсних упућивања: (1) облик ⇒ одредница, кад се ради о морфолошком и/или правописном варијантном облику (нпр. *алијен* ⇒ *ејлијен*); (2) ⊕ облик ⇒ одредница, кад је у питању неприхватљив облик написан изворно (нпр. ⊕ *ALL-STAR* ⇒ *олсџар*); (3) ⊕ облик ⇒ одредница, кад се наводи неприхватљив облик написан прилагођено (нпр. ⊕ *ауџенџификација* ⇒ *ауџенџикација*); (4) ⊕ обликоблик ⇒ одредница, кад се даје неприхватљив облик написан хибридно, енглеско-српски (нпр. ⊕ *LANDING stranica* ⇒ *лендингџеј*).

На одредницу *фенси* из наведеног примера речничког чланка унакрсно се упућује код облика *fancy*, који представља неприхватљив облик написан изворно.

⊕ FANCY ⇒ fensi

4.10. ТИПОГРАФИЈА. Осим до детаља разрађене обраде одредница и ефектног приказа свих података о њима на нивоу речничког чланка, што потврђује успешну реализацију микроструктуре *Речника*, битно је додати да се, прелиставајући *Речник*, стиче и општи утисак добре организације и прегледности. Захваљујући абecedном навођењу одредница, као и унакрсним упутницама, *Речник* нас једноставно и брзо доводи до траженог англицизма. Лакше сналажење омогућавају и добра техничка решења за диференцирање различитих типова информација – тако су, рецимо, одреднице и пододреднице маркиране болдом, већим фонтом и плавом бојом, а изворне енглеске речи курзивом. У склопу примера, англицизам се истиче плавом бојом у односу на остатак текста који

је црне боје. У циљу ефикасније претраге, сваки речнички чланак је од следећег раздвојен размаком, док су пододреднице увучене у односу на главну одредницу.

Као додатне смернице за једноставније сналажење и разумевање елемената речничког чланка, у дну сваке стране налазе се две повезане табеле скраћеница и симбола, како корисник не би морао стално да се враћа на појашњења са почетка *Речника*. Табеле су приказане у наставку текста. По проналаску жељеног англицизма, све информације у вези са њим доступне су на једном месту, било да је корисник у потрази за неким основним подацима или жели да сазна више.

SKRAĆENICE I SIMBOLI			
A. B. ...	posebne odrednice s istim pisanim oblikom	⊕	neprihvatljiv oblik
—	druga funkcija iste odrednice	><	neprihvatljiv pisani oblik primera
(X)	oblik ili značenje ne postoji u engleskom	=	srpski prevod i približni sinonim
⇒	videti glavnu odrednicu	= →	videti sinonimnu odrednicu
ODREDNICA	napisana po engleskom pravopisu	ⓓ	ustaljeni spoj reči
odrednica	napisana po srpskom pravopisu	~	odrednica u ustaljenom spoju reči
/a e i o u/	kratak naglašen samoglasnik	/A E I O U/	dug naglašen samoglasnik
/a e i o u/	kratak nenaglašen samoglasnik	/A E I O U/	dug nenaglašen samoglasnik

5. Закључци. Прикупивши речи које су ушле из енглеског језика у српски у претходних педесет година, *Речник* не одражава само стање у српском језику, већ је истовремено одраз друштвених и културних иновација насталих под утицајем англокултуре, односно слика нашег савременог друштва и културе. Тематска припадност укључене лексике показује нам доминацију семантичких поља информационих технологија, моде и забаве, што је у складу са модерним начином живота који је окренут ка виртуелном свету.

Како је намењен најширем кругу говорника српског језика, *Речник* омогућава сваком заинтересованом кориснику, без обзира на узраст и ниво познавања енглеског и српског језика, да на једном месту пронађе значења и информације о правилном изговору, писању и употреби англицизама, било да се ради о ученицима, наставницима, представницима у медијима и култури, или пак језичким стручњацима. На тај начин, *Речник* доприноси не само развијању речничке културе већ и опште језичке културе, оспособљавајући корисника за осмишљено коришћење речника у сврхе самосталног решавања језичких недоумица и попуњавања празнина у језичком знању. Употреба *Речника* је, стога, веома значајна у оквиру образовног система, почевши од виших разреда основне школе па надаље, у циљу што ранијег подизања свести о англицизмима у српском језику, као и грађења одговорнијег става према њиховој некритичкој употреби.

Захваљујући двојној реализацији, чиме је доступан и традиционалнијим и модернијим корисницима, као и прегледном и јасном приказу свих елемената детаљне обраде англицизама на свим језичким нивоима

због које може послужити као узор за израду специјализованих речника, *Речник* ће као пример добре лексикографске теорије и праксе несумњиво наћи пут до различитих профила говорника српског језика – довољно је поједностављен за сналажење у рукама лаика, а истовремено и довољно темељан да буде изазов за проучавање у рукама језичких стручњака.

Цитирана лијераиура

- PRČIĆ, Tvrtko, Jasmina Dražić, Mira Milić, Milan Ajdžanović, Sonja Filipović Kovačević, Olga Panić Kavgić, Strahinja Stepanov. *Srpski rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2021. Dostupno na: <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2021/978-86-6065-636-2>.
- VASIĆ, Vera, Tvrtko Prčić, Gordana Nejgebauer. *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj, 2001.
- VASIĆ, Vera, Tvrtko Prčić, Gordana Nejgebauer. *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Drugo izdanje. Novi Sad: Zmaj, 2011.
- VASIĆ, Vera, Tvrtko Prčić, Gordana Nejgebauer. *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Treće, elektronsko, izdanje. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018. Dostupno na: <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-451-1>.

Александра Ш. Кардош Симојановић*

Универзитет у Новом Саду
Факултет техничких наука
Департман за опште дисциплине у техници
Катедра за друштвене науке

---

* sandra.kardosh@gmail.com

Martin Ološtiak, Ľudmila Liptáková, Klaudia Bednárová-Gibová (ed.). *Slovanská slovo tvorba: synchronia, inovácie, neologizácia – Slavic Word-formation: Synchrony, Innovations, Neologization*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity, 2022, 430 стр.

Међу 39 комисија Међународног комитета слависта међу онима које се нарочито истичу бројношћу својих чланова али и њиховом активношћу свакако је и она посвећена творби речи. Наиме, за разлику од многих других комисија, Комисију за творбу речи при Међународном комитету слависта красе редовна годишња заседања и конференције посвећене различитим дериватолошким темама и проблемима, који неизоставно буду крунисани и вредним зборницима. При томе се, и то је вредно спомена, заседања посве плански одржавају дилем словенског и славистичког света (да поменемо само последњих неколико места-домаћина: Марибор, Грац, Сарајево, Београд, Минск, Варшава, Прешов, Варшава и ове, 2023. године, Охрид), при чему саме конференције нису затворене за друге, некомисијске учеснике. Наравно и нажалост, пандемија није могла остати без последица ни по рад Комисије, али је она утицала само на формат одржавања, док је динамика остала ненарушена. Тако је после прве виртуалне конференције, оне варшавске, друга онлајн конференција, а уједно и XXI Међународна конференција Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта, одржана 7–9. 9. 2021. на Филозофском факултету Прешовског универзитета (Р. Словачка). Овом приликом представимо зборник који је настао као резултат те конференције, посвећене неологизацији, иновацијама и синхронији, чији су суорганизатори били Комисија за творбу речи при Међународном комитету слависта и Институт за лингвистику Словачке академије наука (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied).

Зборник обухвата 29 радова, који су разврстани у пет тематских целина, а свима њима претходи веома информативан предговор (9–12. стр.), својеврстан краћи приказ зборника, чији су аутори уредници зборника: Мартин Олоштијак, Људмила Липтакова и Клаудија Бедна-

рова-Гибова, све троје с Прешовског универзитета. За предговором сле-ди прва целина, посвећена општим и социјално-културним творбеним иновацијама у словенским језицима (*Všeobecné a socio-kultúrne aspekty slovo tvorných inovácií v slovanských jazykoch*, 13–120. стр.), која обухвата седам чланака. Првом од њих, *Сацыялінгвістычныя, сацыяпалітычныя і сацыякультурныя аспекты сучасных інавацыйных працэсаў у славянскім словаўтварэнні (беларуская мова)* (15–34. стр.), аутор је Александар Лукашанец (Институт мовазнаўства імя Якуба Коласа, Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Мінск), донедавні председник Комисије и један од њених најактивнијих чланова. У раду се он бави анализом различитих социолингвистичких (цивилизацијских, социокултурних и социополитичких) чинилаца који утичу на иновационе творбене процесе у белоруском језику, при чему се посебна пажња посвећује особеностима творбених неологизама социополитичке природе као језичких маркера епохе и социјалних конфронтација.

Светлана Менгел (Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Deutschland), користећи дијахроно-синхрони приступ суфиксима, у раду *О гендерной проблематики в русском языке: новообразования последних лет и диахронный аспект* (35–56. стр.) фокусира се на стварање феминитивних руских неологизама.

Цветанка Аврамова (Софийски универзитет „Св. Климент Охридски“, Софија, Бугарија) пак, пре свега користећи грађу из бугарског језика, у раду *Неология, иновации, словообразовательни тенденции – дискусионни въпроси* (57–69. стр.) расправља о теоријским питањима статуса неологије и њеног односа према другим лингвистичким дисциплинама те се бави творбеним иновацијама у бугарском језику у последњих 30 година као и статусом афиксоида.

Лидија Аризанковска (Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, Република Северна Македонија) у чланку *Македонскиот јазик меѓу креативноста и нормата како дел од јазичнаста иновативноста и неологизација* (71–84. стр.) скреће пажњу на однос између креативности и норме у контексту иновације и неологизације и приказује резултате актуелних иновативних процеса и неологизама у савременом македонском језику, пре свега с комуникативно-прагматичког аспекта.

Алексеј В. Никитевич (Гродненский государственный университет имени Янки Купалы, Гродно, Беларусь) резултате своје анализе иновација и неологизације, посматране кроз призму односа између синхронности и дијахронности, даје у раду *Иновации и неологизация в синхронно-диахроническом аспекте* (85–92. стр.).

На трагу претходног чланка јесте и *Czy termin „neologizm“ może być użyteczny w badaniach historycznojęzycznych?* (93–102. стр.), у

којем његова ауторка, Александра Јановска (Uniwersytet Śląski, Instytut Językoznawstwa, Katowice, Polska), доводи у питање корисност термина неологизам у дијахронијским контекстима при дефинисању темпоралности (разграничење новог и застарелог у језичком развоју).

Коначно, прво поглавље закључује рад *Štrukturalistický a kognitivistický prístup ku skúmaniu slovotvorby v jazyku* (103–120. стр.), Катарине Вужњакове (Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov, Slovensko), у којем се ауторка усредсређује на поређење структуралистичког и когнитивистичког приступа у проучавању творбе речи у језику. У раду се онтогенези дечјег говора придаје важност својеврсног чворишта у којем се кроз творбу речи повезују људска мисао, спознаја, култура и језик.

Други је одељак посвећен интернационализацији и међујезичким процесима у савременој творби речи (*Internacionalizačné a interlingválne procesy v neologickej slovotvorbe*, 121–218. стр.) и обухвата шест радова. Први међу њима је *Żywotność tendencji do internacjonalizacji w słowotwórstwie polszczyzny pierwszych dwudziestu lat XXI w.* (123–133), чији је аутор Кристина Вашакова (Uniwersytet Warszawski w Warszawie, Wydział Polonistyki, Polska). Ова ауторка у раду даје преглед различитих тенденција у интернационализацији пољског лексикона и творбе речи.

Следећи је рад Иване Боздјехове (Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Česko), насловљен *K derivaci přejatých adjektiv v češtině* (135–146), који се бави придевима у чешком преузетим из енглеског језика и утицајем таквих образовања на структуру чешког лексикона и на његове граматичке одлике.

Рајна Драгићевић (Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Србија) пак, актуелна председница Комисије, у свом раду *Суџарништво словенских дериваџа и англицизама у српској неологији* (147–159) бави се једном специфичном подгрупом српских англицизама и њиховим посве ограниченим утицајем на савремени српски лексикон. Наиме, ауторка показује да и поред осетног прилива речи из енглеског језика, када су у питању поједине тематске групе лексема – каква је она за означавање нијанси боја – говорници српског језика и даље предност дају могућностима српске творбе речи наоштрб англицизмима. Ауторка иде и даље од уочавања феномена те и објашњава разлоге за ову појаву и износи услове који утичу на то да се позајмљивање из страних језика не врши.

У раду *Slovotvorná konkurence v současné komunikaci (na českém a bulharském neologickém materiálu)* (161–178. стр.) Божана Нишева (Slovanský ústav Akademie věd České republiky, Praha, Česko) бави се конкуренцијом творбених средстава на грађи чешких и бугарских не-

олошких назива за личности у савременим текстовима објављеним на интернету, те сличностима и разликама које се јављају у двама језицима.

На основу корпуса од 203 глаголске именице ексцерпиране из *Српског речника новијих англицизама*, Милан Ајдановић (Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, Србија), у раду *Глаголске именице у Српском речнику новијих англицизама* (179–187. стр.), изводи закључак о продуктивности ове поткласе суфиксалних поствербала унутар новијих српских англицизама и показује да се у односу на глаголске именице уопште, именице добијене од англицизама одликују тежњом ка обличкој, али и значењској унифицираности.

Коначно, радом *Onomaziologická komparácia slovenčiny a ukrajinčiny (na príklade komunikačného registra COVID-19)* (189–218. стр.), друго поглавље зборника заједничким прилогом затварају Мартин Олоштијак и Свитлана М. Пачомова (обоје: *Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Slovensko*). Аутори представљају ономасиолошку упоредну методу чија је суштина истраживање начина стварања еквивалентних лексичких јединица, и то на материјалу лексике у вези с пандемијом COVID-19 у словачком и украјинском језику.

И треће поглавље, насловљено *Formálno-procesuálne aspekty neologickej slovo tvorby* (219–293. стр.), попут претходног, обухвата шест радова, а отвара га рад Роберта Хамела *Rozširovanie slovo tvorbných sufixov v stredoeurópskom jazykovom areáli* (221–238. стр.), чији је предмет интересовања тзв. средњоевропски језички ареал, који укључује словачки, чешки, немачки и мађарски језик као и периферне области пољског и словеначког. Међусобне сличности, погодне за формирање једног ареала, резултат су дуготрајног контакта сродних и несродних језика унутар исте државне творевине и, између осталог, испољавају се и кроз постојање неколико заједничких суфикса који су резултат ширења из словачког језика.

Никол Јаночкова (*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenská akadémia vied v Bratislave, v. v. i., Slovensko*) у раду *Keď sa morféma slovom stane (Poznámky k osamostatňovaniu sa niektorých prefixoidov)* (239–254. стр.) представља неколико приступа тумачењу именичких квазисложеница и интернационалних префиксоида који су постали самосталне лексичке јединице. Ауторка се бави и могућностима њиховог лексикографског приказа у *Речнику савременог словачког језика*.

Чланак *Glagolske tvorjenke Sprotnega slovarja slovenskega jezika* (255–263. стр.), Ирене Страмљич Брезник (*Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Maribor, Slovenija*), анализира творбена својства вербалних неологизама из *Речника словеначких неологизама*, указујући на типичну дистрибуцију творбених параметара у овој врсти новотвореница (најчешћи су префиксали, за којима следе суфиксали, а најмање су заступљене композите).

Барбара Штебих Голуб (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, Hrvatska) у раду *Novotvorenice pučkih tvorbenjaka* (265–274. стр.) анализира неологизме које су читаоци лингвистичког часописа *Језик* слали уредништву поводом њиховог конкурса за хрватску реч године. У тексту се истражују појмови који су привукли пажњу аутора неологизама као и творбени начини којима су предложене новотворенице сковане те да ли су дати неологизми остали околионализми или су заиста заживели у језику.

Радам *Роль активних моделей словотворення в збереженні типологічних рис української номінації* (275–286. стр.) Лариса Кислюк (Институт української мови Національної академії наук України, Київ, Україна) жели да на примеру нових личних имена да тумачење улоге тренутно активних творбених модела у односу на очување типолошких својстава украјинског речника у контексту глобализације.

Треће поглавље зборника затвара се радам Ларисе В. Рацибурске (Национальный исследовательский Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского, Нижний Новгород, Россия), која рад *Новообразования «коронавирусной эпохи» в русском языке* (287–293. стр.) посвећује неологизмима насталим у време пандемије и забележеним у руским медијским текстовима. Јасно уочљиву бројност образовања аглутинативне структуре ауторка објашњава трендом интернационализације и „амероглобализације“.

Четврто поглавље, назива *Sémantické aspekty neologickej slovo tvorby* (295–355. стр.), обухвата пет радова, од којих се први *Rola budowy słowotwórczej w dekodowaniu jednostek leksykalnych* (297–304. стр.), ауторке Кристине Клешчове (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska), бави проблемом декодирања лексичких јединица. Наиме, наводећи да је то декодирање резултат интеракције различитих фактора, ауторка поставља питање о улози творбе речи у разумевању лексичких јединица, при чему значајну улогу у тумачењу нових лексичких јединица придаје познавању савремених реалија. Да би то проверила, она је спровела испитивање у групи од 50 студената полонистике.

Свој рад *Типи семантичних іновациј у сучасній українській мові* (305–313. стр.) Јевгенија Карпиловска (Институт української мови Національної академії наук України, Київ, Україна) посвећује типовима и изворима стварања семантичких іновација у савременом украјинском језику. При томе их тумачи као резултат унутрашње и спољашње творбе речи и издваја три начина стварања семантичких іновација у зависности од извора и природе њихових ресурса: (1) семантичко извођење, (2) поновно позајмљивање, посебно скривено позајмљивање и (3) стварање творбених хомонима, посебно употребом истих творбених модела.

У раду *Отонимные дериваты в русском языке конца XX – начала XXI вв.: семантика без границ* (315–324. стр.), Зинаида А. Харитончик (Минский государственный лингвистический университет, Минск, Беларусь) бави се семантичком анализом руских суфиксалних деривата мотивисаних властитим именима друштвено значајних личности с краја 20. и почетка 21. века (нпр. *горбачевски*, *обамовски*). Ауторка долази до закључка да властито име функционише као носилац читавог низа потенцијалних друштвених значења која настају услед утицаја друштвеног, културног и језичког контекста.

Венера Г. Фатхутдинова (Казанский федеральный университет, Казань, Россия) чланак *Деривационно-семантическая трансформация глаголов речи в современном русском языке* (325–336. стр.) посвећује деривационо-семантичким трансформацијама до којих долази приликом грађења именица добијених нултом суфиксацијом од глагола говорења (нпр. *договор*, *ѝриговор*, *заговор*).

Бранко Тошовић (Institut für Slawistik – Karl-Franzens-Universität Graz, Österreich) у чланку *Криодеривация* (337–354) разматра теоријске аспекте криодеривације: (а) формирање и употребу речи повезаних с појмом хладноће и (б) структуру и природу њихових творбених гнезда. Корпус за истраживање чине изабрана дела добитника Нобелове награде за књижевност: И. Андрића (1892–1975), Ј. А. Бродског (1940–1996), И. А. Буњина (1870–1953), Б. Л. Пастернака (1890–1960), М. А. Шолохова (1905–1984) и А. И. Солжењицина (1918–2008).

И последње, пето поглавље *Slovotvorné neologizmy v diskurzoch, registroch a médiach* (355–428), попут претходног, састоји се од пет радова. Уводни, *Okazionalizmi na bosanskohercegovačkim internetskim portalima* (357–365. стр.), дело је Амеле Шеховић (Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Bosna i Hercegovina). У раду се анализирају околионализми на босанскохерцеговачким интернетским порталима, забележени у насловима новинских текстова и у промотивним садржајима на порталима. Прво се утврђује шта је околионализам, успоставља се његов однос према другим терминима у истој функцији, а онда се проводи анализа корпуса, подељеног на именичке и глаголске лексеме.

Лидија Гнатјук (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна) свој прилог Зборнику насловила је *Реактивовані деривати в сучасній українській мовній практиці* (367–374. стр.). У њему се она бави реактивацијом појединих специфичних лексема украјинског језика (нпр. *сиротинець* ‘сиротиште’ и *накладанець* ‘сендвич’) – од којих су поједине добиле ново значење (нпр. *ѝеревизник* ‘предузеће које пружа транспортне услуге’ – што ауторки омогућава да спроведе анкету међу двама генерацијама студената прве године украјинског језика (2001. и 2021), тражећи од њих да дефинишу реч *накладанець*. Прозирна струк-

тура те речи је изазвала различите асоцијације код ученика, што је помогло да се идентификују интересантне заједничке али и посебне одлике у језичкој слици света две генерације Украјинаца удаљене 20 година.

Елена Г. Лукашанец (Минский государственный лингвистический университет, Минск, Беларусь) у раду *Неологизмы «белорусской революции» 2020 года: структурный и психолингвистический аспекты* (375–391. стр.) као методолошку основу свог истраживања поставља идентификацију неолошки засићеног догађаја (НЗД) као екстралингвистичког узрока настанка нових речи. Као конкретан НЗД у чланку се узимају протести у Белорусији 2020. у вези с тамошњим председничким изборима.

Ивона Буркацка (Uniwersytet Warszawski, Instytut Języka Polskiego, Warszawa, Polska) у раду *Artystyczne neologizmy słowotwórcze. Wieczna nowość i drugie życie* (393–410. стр.) бави се питањем ауторских неологизама у уметничкој књижевности. Пита се да ли се заправо уопште и ради о неологизмима и, ако да, о којој врсти.

Најпосле, поглавље али и читав зборник затвара чланак Људмиле Липтакове (Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Slovensko) под именом *Implicitné znalosti dieťaťa o slovotvornom hniezde* (411–428. стр.), у којем се дају резултати емпиријског истраживања имплицитног знања о творбеним гнездима које показује 35 деце узраста од 6 до 7 година. Ауторка напомиње да деца датог узраста имају имплицитно познавање структурне особине творбеног гнезда да је једна иста коренска морфема присутна код мотиватора и осталих чланова гнезда. Стога се резултати истраживања могу сматрати релевантним за примењену дериватологију и развојну лингвистику.

Уколико бисмо пак желели да дамо један општи приказ Зборника, могли бисмо рећи да он показује право богатство методолошких и теоријских приступа проблемима неологизације и иновација у творбеним системима различитих словенских језика, као и различит дијапазон интересовања истраживача-чланова Комисије за творбу речи МКС. Зборник, као и његови претходници, несумњив је допринос укупној словенској дериватологији, али и славистици и лингвистици уопште, који доноси вредну језичку грађу као и њена тумачења и пропитивања. Могли бисмо као посебно вредну чињеницу истаћи и то да је у неколиким радовима нарочита пажња посвећена, сваком дериватологу инспиративном а понекад и проблематичном, односу синхроније и дијахроније. Осим тога, на више места се наглашава и показује важност поузданих језичких корпуса, у првом реду интернета, који се све више препознаје као непресушан извор најактуелније језичке грађе, чији обим, међутим, може да представља и изазов за истраживаче.

Наравно, најбоље би било да се читаоци које интересује деривато-лошка проблематика сами подробније упознају са зборником, за шта је најједноставнији начин одлазак на линк <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak26>, који води до странице где је дата интегрална електронска верзија зборника.

Милан Ајџановић*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

---

* ajdzanovic@ff.uns.ac.rs

Комплет монографија 75 година Института за српски језик САНУ

Институт за српски језик САНУ обележио је 2022. седамдесет пет година постојања. Тим поводом су објављене три монографије посвећене издавачкој делатности Института и његових сарадника. „(...) Дијамантски јубилеј лепа је прилика да сагледамо издавачку делатност Института у претходних седам и по деценија као сведочанство његове досадашње делатности и темељ његове будућности“ (СПАСОЈЕВИЋ 2022: 17).

Претходни јубилеји Института обележени су објављивањем пригодних текстова поводом тридесетогодишњице, педесетогодишњице рада, поводом стогодишњице лексикографског рада, текстовима посвећеним одсецима и часописима Института. Двотомни зборник *Шездесет година Института за српски језик САНУ* поводом 60 година рада и монографија *70 година Института за српски језик САНУ: између два јубилеја (2007–2017)* засебне су публикације посвећене раду институције. Прва је настала као резултат одржаног научног скупа на коме су представљени историјат Института и рад у оквирима његових пројеката. Уредништво наредне публикације се определило да достигнућа прикаже путем библиографија сарадника израђених за период између два јубилеја. Поводом обележавања три четвртине века постојања Института објављен је комплет монографија који даје приказ његове издавачке делатности: *Издања Института за српски језик САНУ: 1947–2022*, *Едиција Монографије Института за српски језик САНУ: 2004–2022*, *Анотирана библиографија Библиотеке Јужнословенског филолога*.

Одабир библиографије као алата за презентацију научних достигнућа приликом обележавања 70 и 75 година рада Института за српски језик још један је показатељ вишедеценијске упућености лингвистике на библиографију као научну делатност, поред њене евидентне присутности у институтским издањима, нарочито периодичним. Од три публикације објављене у комплекту о коме је реч, две су анотиране библиографије посвећене издавачким целинама *Монографије* и *Библиотека Јужнословенског филолога*. Форма анотиране библиографије у

потпуности испуњава захтеве које пригоде попут ове прилике изискују. Публикације тих едиција су представљене тако да је пажња научне јавности усмерена на њихов значај, квалитет и конкурентност у србистичким и славистичким оквирима. Сачињене напомене посвећене су представљању садржаја и критичког приказа тих публикација из валидних спољних извора. На тај начин је предочен доказ о научном доприносу тумачења предмета у публикацијама и њихов утицај на научну средину. Критичка аотирана библиографија даје објективну слику о квалитетима представљених дела, документујући сажето њихов садржај и судове јавности.

Живановић, Владимир, Марина Спасојевић (ур.), Софија Милорадовић (гл. ур.). *Издања Института за српски језик САНУ: 1947–2022*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022, 164 стр.

Најобимнија од три монографије, представљена као књига-каталог, даје укупан преглед издања Института, који је сачинио Владимир Живановић. То је први свеобухватни сачињен каталог издања Института за српски језик САНУ. Уводном речју директора Института и главног уредника Софије Милорадовић предочени су карактер и улога издања која чине јубиларни комплет. „Институт за српски језик САНУ у развоју науке о српскоме језику учествује пре свега путем свога издаваштва – кроз речнике, часописе с дугом традицијом, монографије, зборнике, дигитална издања и др., и стога нам је била жеља да ову јубиларну годину посветимо издавачкој делатности Института (...)“ (Милорадовић 2022: 13).

Уредник издања Марина Спасојевић осврнула се ауторским текстом на досадашње начине обележавања значајних датума Института, на његову историју, садашњу организациону структуру и пројекте, закључивши да је резултатима рада Институт „показао да може да буде спој старог и новог, традиционалног и модерног, увек у служби науке и струке, корачајући ка свом првом веку“ (Спасојевић 2022: 28).

Резултати вишедеценијске издавачке делатности Института приказани су кроз петнаест целина, уз додатни одељак посвећен *Српском дијалектологишком зборнику*:

1. *Речник САНУ*, уз исцрпне библиографске податке за сваку од 21 до сада објављене књиге Речника, дати су и подаци пропратних публикација везаних за ту целину;
2. *Етимолошки речник српског језика*, са до сада објављене три свеске, уз наведена имена свих аутора и уредника укључених у његову израду;
3. Лингвогеографија, са једним томом *Општемкарпачког дијалектологишког атласа*;

4. Часописи Института: *Српски дијалектолошки зборник, Јужнословенски филолог, Наш језик и Лингвистичке актуелности*;
5. Едиција *Монографије*;
6. Едиција *Посебна издања*, са подацима о првим послератним монографским издањима Института, уз један репринт;
7. Едиција *Библиотека Јужнословенског филолога: нова серија*;
8. Едиција *Старословенско и српско наслеђе*, започета 2014. године обележавањем 1150 година од почетка Великоморавске мисије словенских просветитеља, која броји три зборника научних радова и једну монографску публикацију;
9. Едиција *Прилози граматици српског језика*, са библиографским подацима пет капиталних савремених студија о граматици српског језика, од фонетике до синтаксе;
10. Монографске публикације, где су побројана засебна издања Института, научне студије које нису објављене као део неке издавачке целине;
11. Зборници Института, са библиографским подацима свих зборника научних радова у издању Института, најчешће посвећених научним скуповима или одабраним темама;
12. Речници – специјална лексикографија, где су представљени ауторски речници;
13. Дигитална издања;
14. Пригодна издања;
15. Списи Одбора за стандардизацију српског језика;

Додатак: публикације које су објављене као део *Српског дијалектолошког зборника*, али и као самосталне монографске студије.

Приложени библиографски подаци за сваку публикацију су детаљни и исцрпни. Распоред публикација се разликује по одељцима због различите врсте грађе која се у њима представља. Негде је у питању хронолошки или обрнути хронолошки редослед, затим тематски, а све у циљу што подробнијег приказа динамике одређене целине. Код података везаних за научне часописе, уз детаљан преглед бројева истакнута су имена уредника, код првог броја који су уређивали. Зборници радова су представљени и пописом свих чланака које садрже.

Савић-Грујић, Ана, Софија Милорадовић (ур.). *Едиција Монографије Института за српски језик САНУ: 2004–2022*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022, 75 стр.

Публикација аутора Ане Савић-Грујић посвећена едицији *Монографије*, чији је издавач Институт за српски језик САНУ, доноси приказе 34 објављене научне студије. Едицију, покренуто 2004. године,

чине монографске публикације сарадника Института настале као резултат њиховог научно-истраживачког рада. Грађа која чини едицију дата је хронолошки, поштујући ранији рад аутора Бранкице Марковић, који је настао приликом обележавања претходног јубилеја Института. За сваку публикацију је израђен кратак опис и критички приказ садржаја. На крају су наведени библиографски подаци објављених приказа датих монографија, што у великој мери повећава информативност целе публикације.

Миленковић, Ана, Владимир Живановић, Софија Милорадовић (ур.). *Анонширана библиографија Библиотеке Јужнословенског филолога*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022, 130 стр.

Анонширана библиографија БЈФ настала је са циљем да представи научне студије објављене у оквиру едиције *Библиотека Јужнословенског филолога* и да кроз описну и рефлексивну анотацију покуша да представи основне тезе које свака од тих студија износи. Уредник саме едиције, Рајна Драгићевић, у уводном је тексту истакла те особине, али и дала смернице ауторима који ће бити део будућности *Библиотеке Јужнословенског филолога* (Драгићевић 2022: 12).

У Уводу *Анонширане библиографије БЈФ* јасно су истакнути мотиви и значај библиографије едиције – да представи постојање и трајање једне издавачке збирке, серије монографија под именом *Библиотека Јужнословенског филолога*, покренуте 1928. године. „Циљ нам је да овом анотираном библиографијом прикажемо динамику методолошких промена и избор тема у БЈФ, као и целокупан пратећи информативни корпус, који се односи на појединачне студије и њихове ауторе“ (Миленковић, Живановић 2022: 23). Појашњени су принципи настанка и механизми стварања саме едиције. Са циљем промовисања стваралаштва младих аутора, објављивањем њихових докторских дисертација под окриљем уредништва еминентног часописа, остварени су двојаки циљ и учинак: пружање прилике новим стручњацима да буду препознати и осигурање уплива нових идеја и погледа у поље науке о језику.

Едиција се састоји од две серије: Стара серија (1928–1938), са 9 монографија и Нова серија (1970–), до сада са 25 наслова. Тематски профил студија које чине едицију наслања се на идеје самог *Јужнословенског филолога* о изучавању српског (српскохрватског) језика и других, првенствено словенских језика.

Библиографија доноси исцрпне формалне податке о свакој монографији. Библиографска грађа дата је у хронолошком редоследу, што доприноси стварању дијахронијске слике саме едиције. Библиографски опис је израђен према међународним стандардима. Описи су

допуњени низом додатних информативних података. Код публикација из Старе серије, то су упутнице где је текст првенствено био штампан.

Након основне библиографске јединице следи неколико допунских: наведени су подаци објављених приказа датих монографија, као што је случај и у приказу едиције *Монографије*; библиографски подаци текстова о стваралаштву аутора; упутном јединицом повезане су монографије истог аутора у едицији. Свака јединица у напомени пружа увид у садржај дате публикације, онако како је и одштампан. Завршна анотација посвећена је теоријско-методолошком представљању сваке студије (Миленковић, Живановић 2022: 24).

Обележавање значајног јубилеја у постојању Института за српски језик САНУ, његових седам и по деценија, за свој централни догађај имало је свечану академију 16. новембра 2022. године у Палати САНУ. Том приликом су били представљени како историјски аспекти рада Института, тако и његова достигнућа, садашња организација и будућност. Смернице и путоказ у томе јесу три публикације које подробно представљају издавачку делатност Института за српски језик САНУ. Истичу се њихов ефектни дизајн и графички аспект приказа издања Института, израђен са посебном пажњом, аутора Оливере Батајић Сретеновић. Материјали, боје и технике коришћени при штампању комплекта доприносе свечаном тону саме прилике којој је он посвећен.

Цитирана литература

- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. „Прошлост Библиотеке Јужнословенског филолога као путоказ за њену будућност“. У: Ана Миленковић, Владимир Живановић, Софија Милорадовић (ур.). *Анотирана библиографија Библиотеке Јужнословенског филолога*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022: стр. 7–14.
- [DRAGIĆEVIĆ, Rajna. „Prošlost Biblioteke Južnoslovenskog filologa kao putokaz za njenu budućnost“. U: Ana Milenković, Vladimir Živanović, Sofija Miloradović (ur.). *Anotirana bibliografija Biblioteke Južnoslovenskog filologa*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2022: str. 7–14]
- ЖИВАНОВИЋ, Владимир, Марина Спасојевић (ур.), Софија Милорадовић (гл. ур.). *Издања Института за српски језик САНУ: 1947–2022*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022.
- [ŽIVANOVIĆ, Vladimir, Marina Spasojević (ur.), Sofija Miloradović (gl. ur.). *Izdanja Instituta za srpski jezik SANU: 1947–2022*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2022]
- МИЛЕНКОВИЋ, Ана, Владимир Живановић, Софија Милорадовић (ур.). *Анотирана библиографија Библиотеке Јужнословенског филолога*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022.
- [MILENKOVIĆ, Ana, Vladimir Živanović, Sofija Miloradović (ur.). *Anotirana bibliografija Biblioteke Južnoslovenskog filologa*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2022]
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Реч уредника“. У: Владимир Живановић, Марина Спасојевић (ур.), Софија Милорадовић (гл. ур.). *Издања Института за српски језик САНУ: 1947–2022*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022: стр. 1–4.

- српски језик САНУ: 1947–2022*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022: стр. 11–13.
- [MILORADOVIĆ, Sofija. „Reč urednika“. U: Vladimir Živanović, Marina Spasojević (ur.), Sofija Miloradović (gl. ur.). *Izdanja Instituta za srpski jezik SANU: 1947–2022*. Београд: Institut za srpski jezik SANU, 2022: str. 11–13]
- САВИЋ-ГРУЈИЋ, Ана, Софија Милорадовић (ур.). *Едиција Монографије Инстiтiтyуiа за српски језик САНУ: 2004–2022*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022.
- [SAVIĆ-GRUJIĆ, Ana, Sofija Miloradović (ur.). *Edicija Monografije Instituta za srpski jezik SANU: 2004–2022*. Београд: Institut za srpski jezik SANU, 2022]
- [*Седамдесет*] *70 година Инстiтiтyуiа за српски језик САНУ: између два јубилеја: 2007–2017*. Марина Спасојевић (прир.), Марта Бјелетић (ур.), Јасна Влајић-Поповић, Марина Спасојевић. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2017.
- [*Sedamdeset*] *70 godina Instituta za srpski jezik SANU: između dva jubileja: 2007–2017*. Marina Spasojević (prir.), Marta Bjeletić (ur.), Jasna Vlajić-Popović, Marina Spasojević. Београд: Institut za srpski jezik SANU, 2017]
- СПАСОЈЕВИЋ, Марина. „Три четврти века Института за српски језик САНУ“. У: Владимир Живановић, Марина Спасојевић (ур.), Софија Милорадовић (гл. ур.). *Издања Инстiтiтyуiа за српски језик САНУ: 1947–2022*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022: стр. 17–31.
- [SPASOJEVIĆ, Marina. „Tri četvrti veka Instituta za srpski jezik SANU“. U: Vladimir Živanović, Marina Spasojević (ur.), Sofija Miloradović (gl. ur.). *Izdanja Instituta za srpski jezik SANU: 1947–2022*. Београд: Institut za srpski jezik SANU, 2022: str. 17–31]
- Шездесет година Инстiтiтyуiа за српски језик САНУ: зборник радова 1*. Срето Танасић (гл. ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007.
- [*Šezdeset godina Instituta za srpski jezik SANU: zbornik radova 1*. Sreto Tanasić (gl. ur.). Београд: Institut za srpski jezik SANU, 2007]
- Шездесет година Инстiтiтyуiа за српски језик САНУ: зборник радова 2*. Срето Танасић (гл. ур.). Београд: Институт за српски језик САНУ, 2007.
- [*Šezdeset godina Instituta za srpski jezik SANU: zbornik radova 2*. Sreto Tanasić (gl. ur.). Београд: Institut za srpski jezik SANU, 2007]

Ана Голубовић*

Библиотека Катедре за славистику
Филолошки факултет БУ

* ana.golubovic@gmail.com

Анотирана библиографија Јужнословенског филолога.

Ана Миленковић и Владимир Живановић. Београд:

Институт за српски језик САНУ, 2002, 132 стр.*

За разлику од „макрокосмичке“ природе одређених библиографија, којима је циљ да повежу и прикажу свеукупност људског знања, ова анотирана библиографија спада у „микрокосмички“ библиографски инструментариј, чији је циљ да, како језичким стручњацима, тако и свима онима који се интересују за језичка питања, представи постојање и трајање једне библиотечке збирке, монографске серије под именом *Библиотјека Јужнословенског филолога* (БЈФ), покренуте 1928. године. У овој ће библиотеци, у периоду пре Другог светског рата, бити објављено девет књига, да би тек 1970. године била поново покренута, сада као нова серија исте библиотеке. Упркос релативно дугој паузи, *Библиотјека Јужнословенског филолога*, која припада часопису *Јужнословенски филолог* (ЈФ), и данас се публикује.

Када је 1913. године Александар Белић, заједно са својим професором Љубомиром Стојановићем покренуо *Јужнословенски филолог*, имали су идеју да часопис излази у форми повременог списка, који би се бавио различитим садржајима из области јужнословенске филологије. Концепцијски узор нашли су у најстаријем славистичком часопису *Archiv für slavische Philologie*, који је 1875. године основао Ватрослав Јагић, као и у другим, тада објављиваним, славистичким часописима: *Извѣстїя Имѣраѣторской Академии Наук њо Оѡдѣлению Русскаго языка и словесносїи*, *Русскїй филологическїй вѣсїѡникъ*, *Филологическїя записки*, *Listy Filologicke*, *Prace Filologiczne*, *Rocznik Slawistyczny* и *Časopis pro Moderní Filologii*. У њему су објављивани радови из различитих области српске и

---

* Текст је преузет из уводног поглавља *Анотиране библиографије Јужнословенског филолога* (стр. 15–24), посебног издања Института за српски језик САНУ (ур. Софија Милорадовић), које је изашло поводом прославе 75. годишњице Института.

славистичке филологије, опште лингвистике, као и упоредно-историјска и дијалектолошка истраживања (према СПАСОЈЕВИЋ 2015: 44).

Оснивање часописа *Јужнословенски филолог*, а тиме и његове библиотеке, требало је да попуни празнину која је, према речима Љ. Стојановића и А. Белића, постојала у бројним часописима посвећеним „различним деловима славистике“, тако што би задатак новог часописа био „проучавање нашег језика у вези са осталим јужнословенским и другим словенским језицима и испитивање његових језичких споменика“ (Стојановић, Белић 1913: 1). У вези са тим, Рајна Драгићевић примећује: „Из назива часописа могло би се претпоставити да његовој концепцији одговарају само радови у вези са јужнословенским језицима, али наведени циљеви и задаци часописа указују на то да је било предвиђено да се у њему објављују радови о српском језику, о свим словенским језицима и њиховим међусобним односима (а посебно о односима између српског језика и осталих словенских језика)“ (Драгићевић 2013: 34).

Иако је часопис био номинално независан, његово публикавање било је уско везано за Српску краљевску академију и Београдски универзитет. Како истиче Предраг Пипер, *Јужнословенски филолог* „није био строго предметно омеђен, али је у средишту имао теоријску, упоредно-историјску и дијалектолошку проблематику, као и питања проучавања српског језика у дијакронији и синхронији, не искључујући ни истраживања из других области словенске филологије, нпр. из историје књижевности или версификације“ (Пипер 2013: 9).

Прву лингвистички оријентисану едицију, касније периодичну публикацију, која је имала специјализовани карактер, у оквиру Српске краљевске академије покрене А. Белић 1905. године. Био је то *Српски дијалектолошки зборник* (СДЗБ), чији први број доноси студију *Дијалекти источне и јужне Србије*, управо А. Белића, и тако отвара пут будућим проучавањима српских народних говора и дијалектолошким истраживањима српског језика уопште (према СПАСОЈЕВИЋ 2015: 42).

Након треће књиге СДЗБ (1927), а заједно са изласком осме књиге ЈФ (1928), покренута је и монографска серија названа *Библиотека Јужнословенског филолога*. У оквиру ње би се поједине студије, које су упоредо објављиване и у ЈФ, појавиле као засебне публикације, а пажња стручне јавности усмерила на научно-истраживачки рад младих доктора филолошких наука.

Новооснована *Библиотека*, попут СДЗБ, не доноси никакву уводну реч, не даје ближе информације у вези са профилем едиције, нити пак позива на сарадњу. Ипак, будући да припада *Јужнословенском филологу*, њен профил неодвојив је од профила самог часописа.

За разлику од СДЗБ, као прве едиције језичких монографија која је излазила у континуитету, а касније прерасла у периодичну публикацију,

БЈФ може се сматрати првом едицијом лингвистичких монографија, која је, мора се истаћи, на самом почетку била усмерена на објављивање докторских дисертација одбрањених на Филозофском факултету Универзитета у Београду, двадесетих и тридесетих година прошлог века, а касније и оригиналних научних истраживања, различите општелингвистичке и филолошке тематике.

Ретке су библиотеке збирке чије се постојање приближава стогодишњици, а такав је случај с БЈФ. Током свог дугог периода постојања, уредници часописа ЈФ били су истовремено и уредници његове монографске серије. Њихова имена су, заједно с именима чланова уређивачког одбора, штампана на насловној страни сваке свеске часописа.

Уредник старе серије, од 1. до 9. књиге (1928–1938), био је Александар Белић. Првих пет књига нове серије (1970–1974) уређивао је Михаило Стевановић, од 6. до 23. књиге (1985–2007) уредник је била Милка Ивић, 24. књигу (2013) уредио је Предраг Пипер, док је 25. књига (2018) објављена под уредништвом Рајне Драгићевић.

Огледне свеске имале су своје уреднике, те је 15. књигу (1998) уредио Павле Ивић, а 23. књигу (2007) уредила је Гордана Јовановић.

Главно место за продају и дистрибуцију књига *Библиотеке* биле су књижаре *Геца Кон* и *С. Б. Цвијановић*, које су на публикацијама биле навођене као Академијине књижаре.

Стара серија (1928–1938). Развитак јужнословенске филологије, под будним оком Александра Белића, условио је настанак едиције монографских студија, које ће указивати на њен значај, док ће истовремено, објављивање докторских дисертација указати на развитак њеног научног подмлатка, као и на будуће активности на пољу језичких истраживања.

У почетку су се, као посебне монографске студије, објављивале докторске дисертације одбрањене на Филозофском факултету Београдског универзитета (под управом А. Белића). Као што се и у самом ЈФ тежило пуној информативности, тако су и на насловницама монографских издања штампане оне информације које су биле значајне за дату публикацију.

Поред имена едиције и редног броја, на насловној страни налазили су се следећи подаци: име, средње слово и презиме аутора, наслов, кратка напомена о томе да је у питању текст докторске дисертације (место и време примања докторске тезе, имена чланова испитног одбора за сваког докторанта),¹ затим назив места у којем је књига штампана (Београд), на-

¹ Пример напомене преузет са насловне стране треће књиге старе серије, *Прилози проучавању Његошевог језика*: „Примљено као теза за докторски испит у седници Савета Филозофског факултета Универзитета у Београду 27 децембра 1929 год., по реферату

зив, адреса и телефон штампарије и, на крају, година издања. Осим прве и четврте књиге, остале монографије старе серије нису имале *Садржај*.

На полеђини књиге штампан је списак објављених монографија, са подацима (име и презиме аутора, наслов, цена једног примерка), а као последња ставка – наслов прве монографије која ће следећа бити објављена (име и презиме аутора, наслов, као и напомена у *шћамѝи*, која је давана у загради).

На Катедри за јужнословенске језике и општу лингвистику, у периоду између 1928. и 1941. године, пред комисијама чији су чланови били Александар Белић, Степан Куљбакин и Хенрик Барић, одбрањено је девет докторских дисертација, од којих је шест објављено у БЈФ (Дамљановић 2017: 1). Колики је значај придаван представљању дисертација из области филологије у БЈФ, види се и по томе што је за највећи број, у ЈФ, управо А. Белић писао критичке приказе.

Три кључне теме у оквиру старе серије БЈФ односиле су се на акцентологију, дијалектологију и језике јужнословенских писаца. Занимљиво је да се поводом покретања монографске серије уредништво ЈФ није оглашавало у самом часопису, нити је прва књига имала приказ. Међутим, остале објављене студије биле су пропраћене приказима, и то углавном из пера А. Белића.

Поред општих филолошких тема и дијалектолошких студија, изучава се и језик старих писаца Петра Зоранића, П. П. Његоша, Матије Антуна Рељковића. Изучавају се говори одређених подручја југословенске језичке заједнице, на примеру села Лепетана и острва Хвара. Прва књига БЈФ посвећена је акцентима поцерског говора, док седма књига обрађује акценте села Лепетана. Поједине студије баве се и акцентима писаца – М. Рељковића, Ј. Филиповића, као и говором Хвара. Такође, прва књига нове серије почиње акцентолошком монографском студијом Берислава Николића.

Прва књига новопокренуте *Библиошке Јужнословенског филолога* објављена је 1928. године, иако је сама студија настала много раније. Њен први део објављен је 1911. године у СДЗб, док је други део настао непосредно пре успостављања библиотеке и објављен је у ЈФ (1927–1928). Аутор студије је Милош Московљевић, први доктор филологије на Београдском универзитету. Након прве књиге, у овој се серији успоставља пракса објављивања отисака из часописа.

Иако су књиге из монографске серије биле прештампане из ЈФ, и излазиле су углавном исте или следеће године, могу се приметити и одређена одступања. Неке су објављиване исте године, и као засебна монографија и као поглавље у самом часопису (нпр. *Језик Пејтра*

чланова Испитног одбора, редовних професора Универзитета, г. г.: П. Поповића, д-р А. Белића, д-р Ст. Куљбакина, д-р Х. Барића“.

сописе. *Јужнословенски филолог* такође наставља са прикупљањем и објављивањем детаљне библиографије из области јужнословенских језика, те она остаје његов нераскидиви део. Међутим, нова серија БЈФ бива успостављена тек 1970. године.

Након оснивања 1947. године, *Инстѿиѿуѿи за срѿски језик* преузима на себе задатак издавања три лингвистичка часописа, чији је идејни творац био Александар Белић. Пракса је била таква да су обимније студије објављиване у СДЗб, те је он, до изласка прве књиге нове серије БЈФ (1970), објавио шеснаест дијалектолошких студија.

Од 1953. године *Инстѿиѿуѿи* објављује неколико књига у сарадњи са Српском академијом наука, тзв. *Посебна издања*. Публиковане су монографије: *О ѿрфекѿу без ѿмоћног глагола у срѿскохрваѿском језику и сродним синѿтаксичким ѿјавама*, Ирене Грицкат (1953), *Значења срѿскохрваѿског инстѿрументѿала и њихов развој*, Милке Ивић (1954) и *Боѿанички речник : имена биљака*, Драгутина Симоновића (1959).

Крајем шездесетих година 20. века, након *Посебних издања*, јавља се потреба за покретањем нове едиције монографских публикација, чиме би се створили услови за настанак једне континуиране језичке серије, под окриљем *Инстѿиѿуѿи за срѿскохрваѿски језик*.

Да обимне студије не би излазиле у два броја ЈФ, Уредништво је донело одлуку да настави са објављивањем монографија, као што је то радило у старој серији *Библиотекe*. Поновним покретањем БЈФ била би испуњена два услова: „прво, да се у часопису омогући објављивање већег броја краћих студија и расправа и, друго, да се осигура посебно објављивање већих монографија у целини“ – објашњава Живојин Станојчић, секретар и уредник часописа *Наш језик*, приликом изласка његове 20. књиге (Станојчић 1973–1974: 40).

Покретање нове серије БЈФ увело је, мада не експлицитно, одређене стандарде, како за објављивање радова као засебних монографија, тако и оне који се тичу опремљености саме едиције.

Прва књига нове серије изашла је 1970. године. Насловна страна садржала је следеће податке: име издавача (Институт за српскохрватски језик), назив библиотеке (Библиотека Јужнословенског филолога), ознака серије и броја књиге (нова серија, књ. 1), име, средње слово и презиме аутора, наслов, место и година издања.² У самој књизи, пре текста, наведени су подаци о начину финансирања књиге, садржај³, као и списак литературе.

² Насловна страна ће од прве до последње објављене монографије нове серије БЈФ задржати исту форму. Мењаће се и варирати само подаци који се наводе на првих неколико страница књиге, пре *Садржаја*.

³ Тек ће се од нове серије успоставити пракса навођења *Садржаја*, пре самог текста рада.

Са новом серијом почиње и пракса бележења имена уредника на насловној страни монографске публикације (нпр. академик Михаило Стевановић, директор Института за српскохрватски језик).

Почев од треће књиге нове серије, пре *Садржаја*, даје се податак о стручном мишљењу у вези са објављеном студијом, и то у форми краћег описа (нпр. Примљено за штампање на основу реферата: др Милке Ивић, ред. професора универзитета и др Даринке Гортан-Премк, научног сарадника), да би се у каснијим бројевима наводила само имена рецензената. Затим, од пете књиге се, у понеким монографијама, наводе изрази захвалности и посвете.

Од осме књиге, све до последње објављене, све монографије садрже следеће податке: имена рецензената, податке о издавачу, податке о томе ко је помогао финансирање истраживања (објављивање књиге), податке о штампарији, затим садржај, предговор аутора или уводне напомене, текст рада, закључак, резиме (на неком светском језику).

У зависности од предмета истраживања, неке монографије опремљене су и регистрима (нпр. предметни, појмовни, регистар примера и др.), индексима, затим табеларним или шематским приказима, мапама, картама и др.

Посебна издања, на пример *Хидроними Србије* (књ. 13), наводе специфичне податке као што су: техничке и методолошке напомене, скраћенице и сл.

Огледна свеска Српскословенског речника јеванђеља (књ. 23) наводи, осим имена уредника монографије, и имена састављача и уредника *Огледне свеске*, затим стручно мишљење, тј. имена рецензената, као и четири резимеа (на руском, грчком, француском и енглеском језику).

У 24. и 25. књизи наводи се назив и број пројекта у оквиру којег су реализована дата истраживања, а чији је резултат уобличен у форми монографске публикације.

Библиотека Јужнословенског филолога, поново успостављена 1970. године, до данас је објавила двадесет пет књига нове серије: (1) Научна студија *Основи млађе новошћокавске акценцијације*, аутора Берислава Николића (1970); (2) Докторска дисертација *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*, аутора Даринке Гортан-Премк (1971); (3) Докторска дисертација *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, аутора Татјане Батистић (1972); (4) Научна студија *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића. [Део] 1, Синтаксмајски односи*, аутора Живојина Станојчића (1973); (5) Докторска дисертација *Језик иштамјаних дела Јеролима Филијовића фрањевачког јисца ХVIII века*, аутора Душанке Игњатовић (1974); (6) Научна студија *Синтакса језика Лазе К. Лазаревића. [Део] 2, Реченички односи*, аутора Живојина Станојчића (1980); (7) Научна студија *O funkciji i prirodi zamenica*, аутора

Ивана Клајна (1985); (8) Научна студија *Заменички њрилози у срѣскохрвајском, руском и њолоском језику : семантичка студија*, аутора Предрага Пипера (1988); (9) Докторска дисертација *Начински њрилози у савременом срѣскохрвајском књижевном језику*, аутора Стане Ристић (1990); (10) Научна студија *Хидронимски систем слива Јужне Мораве*, аутора Звездане Павловић (1994); (11) Докторска дисертација *Etimologija i male folklorne forme*, аутора Биљане Сикимић (1996); (12) Докторска дисертација *Презениј у савременом срѣском језику*, аутора Срета Танасића (1996); (13) Научна студија *Хидроними Србије*, аутора Звездане Павловић (1996); (14) Научна студија *Полисемија и организација лексичког система у срѣскоме језику*, аутора Даринке Гортан-Премк (1997); (15) *Огледна свеска* групе аутора: Марте Бјелетић, Јасне Влајић-Поповић, Павла Ивића, Александра Ломе, Снежане Петровић, Биљане Сикимић (1998); (16) Магистарски рад *Дејтерминативни њадежи у говору северозајадне Боке*, аутора Слободана Павловића (2000); (17) Научна студија *Турски суфикси у срѣском језику са осврѣом на стињање у македонском и бугарском*, аутора Првослава Радића (2001); (18) Докторска дисертација *Придеви са значењем људских особина у савременом срѣском језику : њтворбена и семантичка анализа*, аутора Рајне Драгићевић (2001); (19) Докторска дисертација *Језик Павла Пајића, босанског фрањевца из њрве њоловине XVII века*, аутора Бранкице Чигоја (2001); (20) Докторска дисертација *Именице с њрефиксима у срѣском језику*, аутора Милице Радовић-Тешић (2002); (21) Докторска дисертација *Историјска семантика глагола ударања у срѣском језику (њреко етимологије до модела семасиолошког речника)*, аутора Јасне Влајић-Поповић (2002); (22) Научна студија *Ономастика Качера*, аутора Миодрага Јаћимовића и Драгољуба Петровића (2003); (23) *Срѣскословенски речник јеванђеља : огледна свеска*, коју је саставио Виктор Савић, а уредила Гордана Јовановић (2007); (24) Магистарски рад *Библиографија у часопису Јужнословенски филолог*, аутора Ане Голубовић (2013) и (25) Научна студија *Синѡакса њадежа у говору романијског њлајѡа : метѡафоризација њросѡора*, аутора Зорана Симића (2018).

Самим тим што је нова серија БЈФ објавила скоро три пута више студија у односу на стару, створене су веће могућности за разматрање различитих области филолошких и лингвистичких истраживања, којима су се њихови аутори бавили.

По угледу на традицију предратних издања, посебно место у новој серији заузимају монографије које представљају прерађена и допуњена издања докторских дисертација (и два магистарска рада), које су се бавиле језичким феноменима из различитих теоријско-методолошких перспектива (њих укупно 12).

Две монографије представљају огледне свеске будућих речника на којима се у то време радило: *Огледна свеска Етимолошког речника српског језика* и *Огледна свеска Српскословенског речника јеванђеља*. У традицији библиографског прикупљања података о јужнословенској филологији, започетој још од првог броја часописа, у новој серији БЈФ једна ће монографија бити посвећена тој дугогодишњој пракси – *Библиографија у часопису Јужнословенски филолог* (књ. 24).

Традиција изучавања и публиковања студија које обухватају широки спектар тема из области јужнословенске филологије наставиће се и у новој серији БЈФ, те ће пажња бити усмерена на језик Лазе К. Лазаревића, Павла Папића (босанског фрањевца) и Јеролима Филиповића (фрањевачког писца).

Ономастичка истраживања представљена су у студијама посвећеним хидронимима Србије, хидронимском систему слива Јужне Мораве и ономастикону Качера, уз увек присутна синтаксичка, лексичко-семантичка, творбена, морфолошка и општелингвистичка истраживања.

* * *

Желимо да верујемо да оно што је Александар Белић, при покретању језичких часописа нове серије *Института за српски језик САНУ* (тада *Института за српскохрватски језик*), дефинисао као „творачки културни рад“, и ми данас настављамо овом библиографијом. Она баштини дугу традицију часописа *Јужнословенски филолог*, са свешћу о томе да квалитетна и свеобухватна наука, без библиографије, не може да постоји.

Библиографски принцип заснивања националне славистичке библиографије, за који се А. Белић одредио приликом оснивања првог броја ЈФ, подразумевао је прикупљање библиографске грађе која је у области славистике објављена на „нашем језику“, као и оне грађе која је о „нашем језику“ објављивана на другим местима. Значајна је и свест оснивача часописа о томе да је библиографија значајна само ако је вођена исцрпно и пропраћена критичким примедбама. Тиме је библиографија у часопису *Јужнословенски филолог* постала текућа кумулативна, рекомандирана и аотирана библиографија.

Будући да је објављивање првих девет књига пратило одређено методолошко усмерење, које је у новој серији донекле измењено, наша је намера да га представимо како у дескриптивном тако и у формалном смислу.

Циљ нам је да овом аотираном библиографијом прикажемо динамику методолошких промена и избор тема у БЈФ, као и целокупан пратећи информативни корпус, који се односи на појединачне студије и њихове ауторе. Комбиновани методолошки приступ, који подразумева

описну и рефлективну анотирану библиографију, укључује и сумативну анотацију, којој је циљ да рекапитулира основне тезе које износи свака студија.

Како би стручна јавност била детаљно информисана, осим основне библиографске јединице за сваку појединачну монографију, библиографија садржи и податке о првом публикавању студије у часопису *Јужнословенски филолог* (односи се на стару серију), библиографске јединице које упућују на штампане (критичке) приказе студије, као и оне јединице које ближе осветљавају професионални рад њеног аутора.

Иза библиографских јединица у целости је пренет *Садржај*, онако како је дат у самој студији. На крају је дата исцрпна анотација, са циљем да садржински и теоријско-методолошки представи одређену студију.

Наслови и садржај ове библиографије омогућавају читаоцу да стекне утисак о распону тема које су обрађиване у објављеним студијама (*акцентологија*, *дијалектологија*, *синтакса*, *семантика*, *етимологија*, *ономастика* и др.).

Сама библиографија садржи 34 анотирани библиографске јединице. Библиографски опис објављених студија урађен је у складу са савременим библиографским научним методом, утемељен на хронолошком организационом принципу. Тако се пружа најбољи увид у обрађиване језичке теме и најлакше се уочава општа језичка динамика.

Библиографске јединице сачињене су према Међународном стандарду за опис монографских публикација ISBD (M) и саставних делова публикација ISBD (CP).

Цитирана литература

ВРАНЕШ, Александра. *Библиографија*. Београд: Филолошки факултет, 2013.

[VRANEŠ, Aleksandra. *Bibliografija*. Beograd: Filološki fakultet, 2013]

ДАМЉАНОВИЋ, Дара. „Оснивање и развој универзитетске славистике у Србији“.

У: Ксенија Кончаревић (ур.). *Универзитетска славистика: традиције, савремено стање, перспективе*. Београд: Филолошки факултет, 2017: стр. 41–57.

[DAMJANOVIĆ, Dara. „Osnivanje i razvoj univerzitetske slavistike u Srbiji“. U: Ksenija Končarević (ur.). *Univerzitetska slavistika: tradicije, savremeno stanje, perspektive*. Beograd: Filološki fakultet, 2017: str. 41–57]

ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. „О српској славистици на почетку XX века из перспективе прве књиге Јужнословенског филолога“. *Јужнословенски филолог*, бр. LXIX (2013): стр. 33–48.

[DRAGIĆEVIĆ, Rajna. „O srpskoj slavistici na početku XX veka iz perspektive prve knjige Južnoslovenskog filologa“. *Južnoslovenski filolog*, br. LXIX (2013): str. 33–48]

ПИПЕР, Предраг. „Сто година Јужнословенског филолога“. *Јужнословенски филолог*, бр. LXIX (2013): стр. 9–11.

- [PIPER, Predrag. „Sto godina Južnoslovenskog filologa“. *Južnoslovenski filolog*, br. LXIX (2013): str. 9–11]
- СПАСОЈЕВИЋ, Марина. „Александар Белић као покретач лингвистичке периодике на почетку XX века“. *Научни састајанак слависта у Вукове дане* 44/1 (2015): стр. 39–48.
- [SPASOJEVIĆ, Marina. „Aleksandar Belić kao pokretač lingvističke periodike na početku XX veka“. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 44/1 (2015): str. 39–48]
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин. „Јужнословенски филолог од 1960. до данас“. *Наш језик*, бр. XX (1973–1974): стр. 37–40.
- [STANOJČIĆ, Živojin. „Južnoslovenski filolog od 1960. do danas“. *Naš jezik*, br. XX (1973–1974): str. 37–40]

Владимир Живановић* и Ана Миленковић**
Институт за српски језик САНУ
Београд

---

* vladimir.zivanovic@isj.sanu.ac.rs

** ana.milenkovic@isj.sanu.ac.rs

РЕГИСТАР КЉУЧНИХ РЕЧИ LXXIX КЊИГЕ

Јужнословенског филолога, св. 2

XVIII век 30	лингвоинжењеринг 211
аспектуална деривација 12	морфологическа деривациона категорија 12
Босна 63	моција 211
везник <i>док</i> 171	независни везници 171
глаголски облици 121	немецкий пиетизм 30
дијалекатска синтакса 121	пејоратив 92
дијалектологија 121	перве переводы на русский язык 30
Ђорђе Натошевић 92	перве русские грамматики 30
жена 239	пиротски говор 239
зависни везници 171	повеље и писма 63
заимствование 191	погрдна номинација 92
зооним 239	позајмљенице 63
инверзија 171	призренско-јужноморавски дијалекат 151
језичка слика света 239	прилошка одредба контраста 171
китайски јазик 191	Прилужје 121
Косовско Поморавље 151	псеудозависне реченице 171
лаудатив 239	псеудокритеријуми 171
	радни глаголски придев мушког рода једине 151
	родно осетљив језик 211
	русски јазик 12, 191

савремени српски језик 239	традицијска култура 239
семантички и синтаксички критеријуми 171	формирование русской лютеран- ской церковной терминологии 30
синтаксичка перспективизација 171	Хум 63
славјански вид 12	частотность 191
српски језик 92, 151, 211	языковая динамика 191
старосна доб 239	языковые антиномии 12
старосрпски језик 63	
суфиксација 211	
творба речи 211	
творбено-семантичка анализа 92	

РЕГИСТАР ИМЕНА LXXIX КЊИГЕ

Јужнословенског филолога, св. 2

Ђирилица

- Авилова, Н. С. 15, 21
 Аврамова, Цветанка 317
 Ајџановић, Милан 215, 232, 235,
 302, 315–323
 Алановић, Миливој 261
 Алексић, Данило С. 211–238
 Алексић, Радомир 334
 Алексич, Данило С. в. Алексић,
 Данило С.
 Алексова, Гордана 298
 Алефиренко, Н. Ф. 281
 Андрић, Драгослав 94, 249, 253
 Андрић, Иво 321
 Антонић, Ивана 147
 Апресјан, Юрий Д. 272, 276
 Аризанковска, Лидија 317
 Аритоновић, Трифун 122
 Аркадјев, П. М. 13, 21
 Арутюнова, Н. Д. 23
 Аршембо, С. 46, 55, 56
 Атанацковић, Б. 92
 Ахманова, О. С. 93, 113
- Бабина, Л. В. 12, 21
 Бабић, Стјепан в. Babić, Stjepan
 Барић, Еугенија в. Barić, Eugeniја
 Барић, Хенрик 333
- Барјактаревић, Данило 123–125,
 127, 135, 138, 140
 Бартмињски, Жежи 240, 253
 Батајић Сретеновић, Оливера 328
 Батистић, Татјана 336
 Бахтин, М. 278
 Бачваров, Ј. в. Ваčvarov, J.
 Беднарова-Гибова, Клаудија в.
 Bednárová-Gibová, Klaudia
 Белић, Александар 9, 10, 95, 113,
 124, 135, 137, 141, 152, 154,
 155, 157–160, 165, 245, 253,
 330–335, 338, 340
 Бенвенист, Е. 278
 Бернштейн, С. Б. 23
 Бјелетић, Марта 77, 329, 337
 Благова, Э. 79
 Блюментрост, Лаврентий 48
 Боброва, Е. И. 50, 56, 57
 Богдановић, Недељко 94, 127,
 136–138, 141, 153, 158, 161, 165
 Богин, Г. И. 279
 Богићевић, Војислав 66, 75
 Бодуен де Кургене, Ј. 278
 Божовић, Крста 246
 Божовић, Маринко 127, 133, 137,
 138, 141
 Боздјехова, Ивана 318
 Бојковска, Стојка 297

- Болдырев, Н. Н. 12, 21
Бондарко, А. В. 13, 21
Боронникова, Наталија В. 273, 276
Бошковић, Радосав 334
Бошњаковић, Жарко 133, 135–137, 141, 143, 158, 159, 165, 167, 297, 300
Брагоне, Марија Кристина в. Bragone, Maria Cristina
Брборић, Велько 234
Бродски, Ј. А. 321
Бубало, Ђорђе 64, 75
Бугајова, И. В. 280
Бугарски, Ранко 97, 113, 217, 236, 264
Букумирић, Милета 133, 134, 141, 167
Буњин, И. А. 321
Бурић, Милена в. Burić, Milena
Буркацка, Ивона 322
Быкова, Т. А. 33, 56
Бюшинг, А.Ф. в. Büsching, A. F.
- Вајсгербер, Ј. 278
Ван Дајк, Т. 278
Васиљевић, Алекса 245
Васић, Вера 235, 259–264, 302, 315
Вашакова, Кристина 318
Велимировић, Николај 284–288
Вельович Попович, Бояна М. в. Вельовић Поповић, Бојана М.
Вельковић Станковић, Драгана 100, 113, 240, 242, 253
Вельовић Поповић, Бојана М. 121–149
Верижникова, Елена В. 273, 276
Вечерка, Р. 79
Видоески, Божидар 157–159, 165
Виноградов, В. В. 13, 20, 22, 279
Витас, Душко 292
Вјежбицка, Ана 290
Влајинац, Милан 71, 75, 76, 246
- Влајић Поповић, Јасна 67, 76, 329, 337
Власов, С. В. 56
Влаховић, Пламенка 263
Володарская, Э. Ф. 192, 207
Воркачев, С. Г. 279
Вранеш, Александра 339
Вранић, Ивана 217, 224, 232
Вужњакова, Катарина 318
Вујадиновић, Ненад 136, 138, 142
Вујовић, Лука 127, 133, 135–138, 142
Вукадиновић, Вилотије 127, 142, 153, 158, 161, 165
Вукадиновић, Зора 178
Вукићевић, Милосав 123, 124, 142
Вуковић, Јован 125, 127, 133, 135, 136, 138, 142, 234
Вушовић, Данило 137, 142, 334
- Герзић, Б[оривој] 94
Глассиус, Саломо в. Glass, Salomon
Гловинская, М. Я. 19, 22
Глюк, И. Э. в. Glück, Johann Ernst
Гнатјук, Лидија 321
Голубовић, Ана 324–329, 337
Горбова, Е. В. 15, 18, 20, 22
Горелов, В. И. 192, 207
Гортан-Премк, Даринка 262, 336, 337
Грбић, Д. 56
Грëнинг, М. в. Groening, Michael
Грицкат, Ирена 74, 76, 131, 142, 335
Грковић, Милица 236
Грковић-Мејџор, Јасмина 64, 65, 75, 76, 80, 267
Гркович-Мейџор, Ј. в. Грковић-Мејџор, Јасмина
Грубор, Јелена 216, 217, 232
Гудурић, Снежана 232

- Гура, Александар 243, 253
 Дамљановић, Дара 333, 339
 Даничић, Ђура 68, 70, 76, 92, 113, 284
 Державина, Елена И. 276
 Дешић, Милорад 137, 142
 Динић, Јакша 246, 253
 Докулил, М. в. Dokulil, М.
 Дорошевский, В. в. Doroszewski, W.
 Достојевски, Фјодор 282
 Драгин, Гордана 143
 Драгин, Наташа Ж. 63–90
 Драгићевић, Рајна 9, 10, 99, 102, 105, 106, 113, 114, 217, 232, 234, 254, 262, 273, 291, 318, 327, 328, 331, 332, 337, 339
 Драгичевић, Милан 137, 138, 142
 Драгичевић, Павле 77, 85
 Драгичевич, Райна в. Драгићевић Рајна
 Драгојловић, Драгољуб 74, 77
 Дражић, Јасмина 259–265, 290, 302, 315
 Дьяченко, Г. 53, 56
 Ђорђић, Петар 66, 77, 81–86, 88
 Ђукановић, Петар 133, 142
 Ђуровић, Радосав 158, 159, 165
 Ђуровић, Сања 217, 218, 223, 232
 Елезовић, Глиша 123, 124, 135, 141, 143
 Ефимова, В. С. 66, 77
 Живановић, Владимир 325, 327–339
 Живковић, Новица 239, 244, 256
 Живов, В. М. 44, 56
 Жугић, Радмила 165
 Жунић, Видоје 247
 Журавлев, В. К. 78
 Зализњак, Анна А. 17, 18, 22, 23
 Згуста, Ладислав в. Zgusta, Ladislav
 Здравковић, Божидар 249, 253
 Златановић, Момчило 246, 247, 253
 Златковић, Драгољуб 239, 242, 244, 247, 256
 Зовко, Иван 246
 Зоранић, Петар 333, 334
 Зорић, Душан 247
 Ивановић, Ненад Б. 91–120
 Иванович, Ненад в. Ивановић, Ненад
 Ивановна, Маргарита 271
 Ивић, Милка 9, 10, 134, 136, 143, 291, 332, 335, 336
 Ивић, Павле 9, 73, 77, 122, 124, 133, 135–138, 143, 151, 168, 332, 337
 Игњатовић, Душанка 336
 Илтубаева, А. Г. 278
 Иљина, О. В. 192, 207
 Иљин, В. И. 281
 Имами, П[етрит] 94
 Йованович, Йована в. Јовановић, Јована Б.
 Иомдин, Ј. Ј. 272
 Исаиловић, Невен 64, 65, 68, 69, 72, 77, 79, 85
 Исаченко, А. В. 15, 22
 Јагић, Ватрослав 330
 Јанковић, Љубомир В. 245
 Јановска, Александра 318
 Јаночкова, Никол 319
 Јаћимовић, Миодраг 337
 Јашовић, Голуб 158, 161, 165
 Јерковић, Вера 74, 78
 Јечменица, Дејан 78, 82
 Јовановић, Владан 284–288

- Јовановић, Гордана 332, 337
 Јовановић, Јована Б. 91–120, 217, 232
 Јовановић, Јоргованка 122
 Јовановић, Миодраг 133, 143
 Јовић, Душан 127, 133–135, 137, 138, 143
 Јовић, Н[адежда] 167
 Јоцић, Мирјана 260, 262
 Јуришић, Марина 157–159, 165
 Караджич, В. в. Караџић, Вук Стефановић
 Карановић, Зоја 244, 254
 Караулов, Ј. Н. 279, 282
 Караџић, Вук Стефановић 92, 94, 115, 180, 236, 244, 246, 254, 255, 261, 269, 284, 294
 Кардош Стојановић, Александра Ш. 302–315
 Карпиловска, Јевгенија 320
 Карцевский, С. И. 16, 17, 22
 Кац, [Џеролд] 290
 Кашић, Зорка 138, 143
 Кепески, Круме 297
 Кисљук, Лариса 320
 Киш, Наташа 215, 232
 Клајн, Иван 97, 98, 109, 114, 219, 222, 225, 226, 229, 230, 233, 234, 236, 237, 240, 241, 254, 337
 Клешчова, Кристина 320
 Кликовац, Душка 171, 172, 174, 176, 178–186, 188, 189, 212, 233
 Ковачевић, Милош М. 171–189
 Ковачевић-Којић, Десанка 64, 72, 78
 Ковачевич, Милош в. Ковачевић, Милош М.
 Ковригина, В. А. 49, 56
 Којић, С[танислав] 154
 Колер, Иоганн в. Köhler, Johann
 Колесов, В. В. 280, 281
 Кончаревић, Ксенија 284, 285, 339
 Копиевич, Илья Фёдорович 37
 Королькова, М. Д. 274
 Коростина, Т. П. 192, 208
 Косановић, Марица 247
 Красних, В. В. 279
 Крестић, Василије 94, 114
 Крмпотић, Иван 247
 Кронгауз, М. А. 208
 Крысин, Ј. П. 65, 74, 78, 192, 198, 199, 208
 Кубрякова, Е. С. 12, 23
 Кубурић Мацура, Мијана 180, 184, 186
 Кузнецова, Ју. Ј. 13, 23
 Кулешова, Марија Львовна 102, 114
 Кулишић, Шпиро 244, 254
 Куљбакин, Степан 333
 Лаброска, Веселинка 255, 300
 Лазаревић, Лаза К. 336, 338
 Лазић Коњик, И. 114
 Лајонс, Џ. 290
 Лалатовић, Јелена 234
 Ланакер, [Роналд] 290
 Ларин, Б. А. 38, 41, 42, 56, 60
 Левушкина, Ружица 277–283
 Лејкоф, [Џорџ] 100, 290
 Леман, Ф. в. Lehmann, V.
 Липтакова, Људмила в. Liptáková, Ludmila
 Лич, Џ. в. Leech, Geoffrey
 Лома, Александар 68, 73, 77, 78, 80, 152, 165, 267, 337
 Ломоносов, Михайло Васильевич 45
 Ломпар, Весна 212, 233
 Лопичић, Весна 115, 186
 Лудолф, Генрих Вильгельм в. Ludolf, H. W.
 Лукашанец, Александар 317

- Лукашанец, Елена Г. 322
Лукьянова, Н. А. 207
Лютер, Мартин 43
- Маринковић, Живан М. 286
Марковић, Бранкица 123, 144, 327
Марковић, Јордана 167, 133,
136–138, 143
Маслов, Ю. С. 18, 19, 22, 23
Матијашевић, Јелка 264
Мацановић, Ана 211, 212, 218,
225, 229, 233
Мельчук, И. А. 13, 23, 290
Мельчук, Игор в. Мельчук, И. А.
Менгел, Светлана в. Mengel,
Swetlana
Менгель, С. в. Mengel, Swetlana
Микаэлян, И. Л. 17, 19, 22, 23
Микеш, Меланија 260, 263
Милановић, Александар М.
285–288
Милановић, Бранислав 133, 135,
137, 145
Миленковић, Ана В. 289–296, 327,
328, 330–339
Миленковић, Радмила 122
Милетић, Бранко 133, 135–138,
143
Милетић, Милан Д. 236
Милић, Мира 302, 315
Милојевић, Милош 94
Милорадовић, Софија 122, 123,
144, 325–330
Милошевић, Ксенија 183, 187
Милутиновић, Сима Сарајлија 104
Минова-Гуркова, Лилјана 297
Митро, Вероника 215, 229, 236
Митровић, Стајка 122
Мићевић, Љубо 244, 254
Михајловић, Зорана 211
Михајловић, Милица 157, 158, 168
Михалчи, Д. Е. 39
- Михалчић, Раде 78
Мишић Илић, Биљана 115, 186
Мишић, Даринка 122
Мишић, Зорка 122
Мишић, Стојан 122
Младеновић, Живомир 255
Младеновић, Радивоје 127, 133,
135–138, 142, 144, 152, 158,
160, 161, 163, 165, 166
Мојсејев, Д. 280
Молдован, А. М. 59
Московкин, Л. В. 56
Московљевић, Милош 333, 334
Мошин, Владимир 77, 80, 86
Мразовић, Павица 178
Мргич, Јелена 78, 81
Мурзанова, М. Н. 50, 57
- Натошевић, Ђорђе 91–104, 106,
107, 109–113, 115–117
Натошевич, Джордже в.
Натошевић, Ђорђе
Недељков, Љиљана 262
Недић, Владан 255
Нејгебауер, Гордана 263, 302, 315
Ненадић, Добрила 250
Ненезић, Соња 215, 216, 233
Никитевич, Алексеј В. 317
Никитовић, Зорица 64, 76, 78
Николић, Берислав 135–138, 144,
333, 336
Николић, Весна 94, 114
Николић, Марина 218, 234
Николић, Мирослав 133, 136, 144,
145, 213, 216, 219, 234, 237, 255
Нишева, Божана 318
Новаковић, Стојан 92
Новокмет, Слободан 234, 240–242,
254
- Обрадовић, Милан 247
Огден, [Чарлс Кеј] 289

- Олоштијак, Мартин в. Ološtiak, Martin
 Остин, [Цон] 261
 Остојић, Бранислав 233
 Остојић, Тихомир 247
 Оташевић, Ђорђе 237
 Оттен, Ф. в. Otten, F.
- Павлица, Драган 138, 145
 Павловић, Звездана 337
 Павловић, Миливој 152, 158, 160, 161, 166
 Павловић, Радослав 133, 137, 145
 Павловић, Слободан 337
 Падучева, Е. В. 16, 19, 23
 Пандев, Димитар 297
 Панић Кавгић, Олга 302, 315
 Панов, М. В. 11, 16, 18, 21, 24, 26, 27
 Пантелић, Никола 254
 Пань, Юйцинь 191–209
 Папић, Павле 337, 338
 Пастернак, Б. Л. 321
 Паус, И. В. в. Paus, Johann Werner
 Пачомова, Свитлана М. 319
 Перетц, В. Н. 37, 46, 47, 49, 57
 Петрикова, Анна 277, 279, 280, 283
 Петров, В. А. 57
 Петровић, Драгољуб 133, 135–138, 145, 337
 Петровић Његош, Петар 286, 332–334
 Петровић, Петар Ж. 254
 Петровић, Снежана 337
 Петрухина, Елена В. 11–27
 Петрухина, Јелена В. в. Петрухина, Елена
 Пецо, Асим 115, 133, 135–138, 145
 Пешикан, Митар 127, 133, 135–137, 145
 Пешковски, Александр Матвеевич 172, 173, 184–186
- Пешковски, А. М. в. Пешковский, Александр Матвеевич
 Пижурица, Мато 133, 136, 137, 145
 Пипер, Предраг 9, 147, 165, 166, 212, 213, 232, 234, 249, 254, 331, 332, 337, 339
 Плотникова, А. А. 270
 Плунгян, В. А. 17, 24
 Поликарпов, Федор 47
 Поломац, Владимир 67, 78
 Поповић, Душан С. 247
 Поповић, Ђурђа 122
 Поповић, Љубомир 135, 146, 183, 187, 216, 235
 Поповић, Људмила 111, 114, 147
 Поповић, Момчило 122
 Порчић, Небојша 78, 79, 81, 83–85
 Прерадовић, Дамјан 247
 Прокопович, Феофан 34, 36, 47
 Прћић, Твртко 263, 302, 315
- Раденковић, Љубинко 255, 267
 Раденкович, Ј. в. Раденковић, Љубинко
 Радић, Јованка 212, 215, 219, 234, 235
 Радић, Првослав 337
 Радић-Бојанић, Биљана 232
 Радичевић, Бранко 92
 Радовановић, Драгана 133, 136, 137, 145
 Радовановић, Милорад 131, 145, 181, 182, 187
 Радовић-Тешић, Милица 97–99, 114, 337
 Радојевић, Владимир 247
 Ракић Милојковић, Софија 134, 137, 146
 Ракић, Видосава 122
 Расулић, Катарина 291
 Ратковић, Драгана М. 239–258

- Раткович, Драгана М. в. Ратковић,
Драгана М.
Рацибурска, Лариса В. 320
Рељковић, Матија Антун 333, 334
Реметић, Слободан 76, 133, 135–
137, 146, 152, 158, 160, 166
Ристивојевић Рајковић, Наташа
111, 115
Ристић, Стана 94, 105, 111, 113–
115, 337
Ричардс, [Ајвор Армстронг] 289
Родић, Никола 69, 79
Роттердамский, Эразм 47
Ружић, Владислава 147
Ружицки, И. В. 282
Ружичић, Гојко 334
Рыжова, Д. А. 275
- Савић, Виктор 337
Савић, Свенка 213, 214, 216, 227,
236, 260, 264
Савић-Грујић, Ана 326, 329
Секереш, Стјепан 137, 138, 146
Селимовић, Меша 180
Семенас, А. Ј. 192, 208
Серио, П. 278
Сикимић, Биљана 122, 337
Симић, Зоран 337
Симић, Радоје 134, 135, 146
Симоновић, Драгутин 335
Синдик, Душан 77
Скерлић, Јован 174
Скляревская, Г. Н. 192, 194, 196,
199, 208
Слијепчевић Бјеливук, Светлана
234
Смирнов, Димитрије 277, 280–283
Смирнов, Н. А. 53, 57
Сойе, Жан в. Sohiger, Jean
Соколовић, И[ван] 104
Солжењицин, А. И. 321
Солнцев, В. М. 208
- Сосир, Фердинанд де 290
Софта, Иван 246
Спасојевић, Марина 324, 325, 328,
329, 331, 340
Станић, Драган 232, 233, 235
Станић, Миле 94, 114
Станковић, Драгана 157, 158, 167
Станковић, Станислав 123, 146,
156, 159, 165, 167, 255, 300
Станојчић, Живојин 115, 135, 146,
187, 216, 235, 335, 336, 340
Стевановић, Михаило 9, 134–136,
146, 181, 244, 256, 332, 334, 336
Степаненко, В. А. 281
Степанов, Ј. С. 278, 281
Степанов, Страхиња 260, 302, 315
Степановић, Желько 152, 165
Стерњин, И. А. 280
Стефановић, Марија 254, 264
Стијовић, Рада 133, 135–137, 146,
147
Стојановић, Љубомир 79, 82–88,
330, 331
Страмљич Брезник, Ирена 319
Ступперих, Р. в. Stupperich, R.
Супрунчук, Н. В. 274
- Табашевић, В. 295
Талми, [Лен] 290
Танасић, Сreto 76, 125, 127, 131,
133–135, 138, 147, 172, 182–
184, 187, 232–235, 329, 337
Тарнер, [Марк] 100
Тартаља, Иво 92, 115
Тасић, Милан 234
Телија, Вероника в. Телия, Веро-
ника
Телия, Вероника 250, 256
Терентић, Борка 122
Терентић, Радмила 122
Тешић, Милосав 114

- Токарев, Сергей Александрович 254
Толстая, С[ветлана] М[ихайловна] 255, 267, 269
Толстой, Никита Ильич 255, 267–270
Толстој, Светлана в. Толстая, С[ветлана] М[ихайловна]
Томановић, Васо 334
Тошовић, Бранко 147, 321
Трайкович, Татьяна Г. в. Трајковић, Тајјана Г.
Трајковић, Тајјана Г. 151–170
Тирић, Љубисав 127, 133, 136–138, 147, 154, 168, 246, 247, 256
Тирковић, Сима 64, 77–79, 94
Торић, Божо 97, 115, 214, 220, 223, 225, 226, 235
Ћупић, Драго 127, 133, 135–138, 147
Урошевић, Атанасије 154, 168
Успенский, Б. А. 46, 57
Утвић, Милош 217, 232
Уфимцева, А. А. 23
Уфимцева, Н. В. 280
Фасмер, М. 53, 57
Фатхутдинова, Венера Г. 321
Фенелон, Франсуа 47
Фехнер, А. В. в. Fechner, A. W.
Филин, Ф. П. 13, 25
Филиповић Ковачевић, Соња 302, 315
Филиповић, Јеролим 333, 336, 338
Филмор, Чарлс 290
Фодор, [Џери] 290
Фоконије, [Жил] 100, 290
Фортунагов, Ф. Ф. 13
Форчеллини, Е. в. Forcellini, E.
Фостиков, Александра 68, 77, 79, 83
Франке, Август Герман в. Francke, August Hermann
Франке, Г. А. в. Francke, Gotthilf August
Фуко, М. 278
Хамел, Роберт 319
Харитончик, Зинаида А. 321
Херартс, Д. 290
Хлебец, Борис 94, 291, 292
Храсте, М[ате] 334
Хумболт, В. фон 278
Хютль-Ворт, Г. в. Hüttl Worth, G.
Цветаев, Д. В. 49, 57, 58
Цветинчанин Кнежевић, Христина 234
Цветковски, Живко 297
Цейтлин, Р. М. 68, 79
Црњак, Д. 274
Челбаева, Т. 56
Чернышева, Маргарита И. 70, 79, 276
Чиварзина, Александра 271–276
Чигоја, Бранкица 337
Чижевский, Д. И. 36, 58
Чиргић, Аднан 137, 147
Чомски, Ноам 260
Чопа, Миљана 297–301
Чудинов, А. Н. 54, 58
Чудомировић, Јован 179, 187
Чуйкова, О. Ю. 22
Џонсон, [Марк] 100
Шапич, Ю. Л. 275
Шарыгина, С. С. 22
Шафарикъ, Јанко 79, 82

- Шаховски, В. И. в. Шаховский, В. И. 105, 115, 278
- Шелякин, М. А. 15, 25
- Шеховић, Амела 321
- Шипка, Данко 94, 237, 271, 272, 276
- Шипка, Милан 219, 237, 240, 241, 254
- Шифрин, Д. 278
- Шмелев, А. Д. 17, 22
- Шолохов, М. А. 321
- Шпенер, Филипп Яков в. Spener, Philipp Jakob
- Шталь, И. К. в. Stahl, Joachim Christopher
- Штасни, Гордана 103, 115, 215, 229, 235, 236
- Штебих Голуб, Барбара 320
- Штрбац, Гордана 235, 264
- Щерба, Л. В. 13
- Якушкина, Екатерина И. 267–270, 274, 276
- Янда, Л. А. 13, 23, 25
- Ярцева, В. Н. 13, 25
- Лајпцига*
- Adelung, J. Ch. 58
- Ajdžanović, Milan в. Ајдановић, Милан
- Aleksić, Danilo S. в. Алексић, Данило С.
- Anđelić, Pavao 64, 73, 80
- Babić, Stjepan 212, 214, 224–226, 229, 235, 236
- Vačvarov, J. 16, 25
- Barić, Eugenija 214, 236
- Basler, Đuro 80
- Bednárová-Gibová, Klaudia 316, 317
- Benac, Alojz 80
- Benacchio, Rosanna 24
- Benson, Morton 236
- Berger, T. 25
- Betz, H. D. 60
- Birkfellner, G. 59
- Birnbaum, Henrik 70, 80
- Blumentrost, Laurentius в. Блюментрост, Лаврентий
- Voček, Vít 80
- Bodnárová, M. 278
- Boehm, A. W. 42, 58
- Bosse, H. 59
- Bragone, Maria Cristina 29–62
- Breul, W. 30, 58
- Bugarski, Ranko в. Бугарски, Ранко
- Burić, Milena 218, 224, 236
- Büsching, A. F. 49, 58
- Bybee, J. 13, 25, 26
- Chen, G. 192, 208
- Comtet, R. 32, 58
- Čanak, Marijana 236
- Čović, Borivoj 80
- Dautović, Dženan 80
- Dokulil, M. 12, 14, 15, 25
- Doroszewski, W. 12, 25
- Dragin, Nataša Ž. в. Драгин, Наташа Ж.
- Dražić, Jasmina в. Дражић, Јасмина
- Du Cange, D. 53, 58
- Đurović, L. 39, 46, 58
- Elias, O.-H. 59
- Engelhardt, M. von 60
- Ewers, G. 60
- Fechner, A. W. 49, 58

- Filipović Kovačević, Sonja в.
 Филиповић Ковачевић, Соња
 Forcellini, E. 53, 54, 58
 Francke, August Hermann 31–37, 39
 Francke, Gotthilf August 36
 Franz, N. 60
 Fu, Zh. 192, 208
 Fundaminski, M. 38, 59
- Glass, Salomon 49, 50
 Glück, Johann Ernst 37–39, 43, 44,
 46
 Greenbaum, Sidney 187
 Greenberg, Marc L. 25
 Grünbergs, A. 37, 59
 Grković-Major, Jasmina в. Грковић-
 Мејџор, Јасмина
 Groening, Michael 46, 59
 Grudule, M. 59, 60
 Gutschmidt, K. 25
- Hamm, J. 60
 Hjelmslev, Louis 179, 187
 Huterer, A. 39, 45, 59
 Hüttl Worth, G. 53, 59
- Ivanov, A[ndrey] V. 47, 59
 Ivanović, Nenad B. в. Ивановић,
 Ненад Б.
- Jakiša, M. 60
 Janda, L. A. 13, 25
 Janyšková, Irena 80
 Jauernig, R. 49, 59
 Jovanović, Jovana B. в. Јовановић,
 Јована Б.
- Kang, Sh. 192, 208
 Karadžić, Vuk Stefanović в.
 Караџић, Вук Стефановић
 Karlíková, Helena 80
 Karpilovska, Ie. 12, 25
- Keipert, H. 37, 38, 44, 45, 59
 Kempgen, S. 60
 Kiparsky, V. 53, 59
 Klaić, Bratoljub 237
 Klaić, Željko 237
 Kleuting, H. 32, 59
 Klikovac, Duška в. Кликовац,
 Душка
 Köhler, Johann 48
 Korzun, S. 49, 59
 Kuna, Herta 71, 80
 Küng, E. 49, 59
 Kurtović, Esad 80
 Kovačević, Miloš в. Ковачевић,
 Милош М.
- Lalić, Ana 80
 Leech, Geoffrey 187, 289, 290
 Lehmann, V. 13, 23, 25
 Liebau, H. 60
 Liptáková, Ludmila 316, 322
 Loma, Aleksandar B. Лома, Алек-
 сандар
 Ludolf, H. W. 29, 34–38, 41–44, 46,
 59, 60–62
- Menck, P. 34, 60
 Mengel, Svetlana 29–62, 317
 Miletić, Nada 80
 Milić, Mira в. Милић, Мира
 Milošević, Ksenija в. Милошевић,
 Ксенија
 Mitro, Veronika в. Митро, Верони-
 ка
 Mošin, Vladimir в. Мошин, Влади-
 мир
 Müller-Bahlke, T. 61
 Muro, Alessio 24
- Nakaš, Lejla 80, 82, 84, 86–88
 Natošević, Đorđe в. Натошевић,
 Ђорђе

- Nejgebauer, Gordana в. Нејгебауер,
Гордана
Neuschäfer, R. A. 34, 60
- Obst, H. 32, 60
Ološtiak, Martin 316, 319
Otten, F. 53, 60
- Ran, Yuqin в. Пань, Юйцинъ
Panić Kavgić, Olga в. Панић
Кавгић, Олга
Panov, M. V. в. Панов, М. В.
Pašalić, Esad 80
Paus, Johann Werner 37–39, 43–50,
52, 53, 55
Peco, Asim в. Пецо, Асим
Petruchina, J. в. Петрухина, Елена
Petrukhina, Elena V. в. Петрухина,
Елена
Plank, Fr. 13, 26
Polskoj, S. 55, 60
Prčić, Tvrtko в. Прћић, Твртко
- Quirk, Randolph 180, 187
- Raabe, P. 32, 60
Radovanović, Milorad в.
Радовановић, Милорад
Ratković, Dragana M. в. Ратковић,
Драгана М.
- Sames, A. 34, 60
Savić, Svenka в. Савић, Свенка
Schaeken, Jos 70, 80
Schiller, Chr. 59, 60
Schulze-Gerlach, Chr. 30, 31, 60
Schweitzer, R. 59
Selimović, Meša в. Селимовић,
Меша
Shi, Y. 192, 208
Simeon, Rikard 93, 115
Sjöberg, A. 39, 46, 58
- Skok, Petar 66–68, 70, 80, 237
Slavkova, Svetlana 24
Sohier, Jean 46
Sonntag, G. S. 37, 60
Spener, philipp Jakob 30–32, 60
Stahl, Joachim Christopher 38–40,
43, 44, 46
Stanojčić, Živojin в. Станојчић,
Живојин
Stepanov, Strahinja в. Степанов,
Страхиња
Stupperich, R. 47–49, 60
Svartvik, Jan 187
- Šetka, Jeronim 66, 67, 80
Šipka, Danko в. Шипка, Данко
Škaljić, Abdulah 67, 71, 72, 80
Šljivić-Šimšić, Biljana 236
Štasni, Gordana в. Штасни, Гордана
- Tax, Jaroslav 25
Tetzner, J. 35, 42, 60
Thallóczy, Ljudevit 80–82
Trajković, Tatjana G. в. Трајковић,
Татјана Г.
- Unbegaun, B. O. 38, 59, 60
Uspenskij, B. A. 38, 59
- Vaget, Barthold 48
Vanags, P. 37, 60
Vasić, Vera в. Васић, Вера
Vasmer, Max 66, 70–73, 80
Veltmann, C. 61
Veljović Popović, Bojana M. в.
Вељовић Поповић, Бојана М.
Veyrenc, J. 46, 60
Vukojević, Luka 176, 184, 187
- Wallmann, J. 30, 31, 60
Wang, I. 208
Wingender, M. 60

Winter, E. 32, 33, 36–38, 46, 60

Wotschke, T. 34, 61

Wytresens, G. 60

Xu, W. 192, 208

Zaunstock, H. 34, 61

Zečević, Slobodan 243, 256

Zgusta, Ladislav 271, 276

Žganec, Vinko 256

Živov, V. M. 38, 59

Župarić, Drago 80

Регистре урадила:

Дивна Продановић

НАПОМЕНА

Текстови „Уређивачка политика“ и „Упутство ауторима за припрему рукописа за објављивање“ часописа *Јужнословенски филолог* налазе се на интернет адреси:

<http://www.isj.sanu.ac.rs/izdanja/casopisi/juznoslovenski-filolog/>

Texts “Editorial Policy” and “Manuscript Formating Guielines for the Authors” for the journal *Južnoslovenski filolog* (South Slavic Philologist) may be found at the following internet address:

<http://www.isj.sanu.ac.rs/izdanja/casopisi/juznoslovenski-filolog/>

Тексты «Редакционная политика» и «Инструкция авторам по подготовке рукописей к печати» журнала *Јужнословенски филолог* (Южнославянский филолог) находятся на следующей интернет странице:

<http://www.isj.sanu.ac.rs/izdanja/casopisi/juznoslovenski-filolog/>

